

MEDIJI I NACIONALNE IDEOLOGIJE

Analiza izvještavanja o suđenjima za
ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji

Uredili: Amer DŽIHANA
Zala VOLČIČ

 MEDIACENTAR
SARAJEVO

 Regional Research
Promotion Programme | Western Balkans

MEDIJI I NACIONALNE IDEOLOGIJE

Analiza izvještavanja o suđenjima za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji

Sarajevo, 2011. godine

Naslov: MEDIJI I NACIONALNE IDEOLOGIJE:
Analiza izvještavanja o suđenjima za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji

Izdavač: MEDIACENTAR Sarajevo, Kolodvorska 3, 71000 Sarajevo,
Bosna i Hercegovina, www.media.ba

Za izdavača: Borislav KONTIĆ

Uredili: Amer DŽIHANA i Zala VOLČIĆ

Autori/ce: Amer DŽIHANA, Karmen ERJAVEC, Sanela HODŽIĆ, Predrag J. MARKOVIĆ,
Katarina SUBAŠIĆ, Zala VOLČIĆ, Helena ZDRAVKOVIĆ-ZONTA, Biljana ŽIKIĆ

Recenzent: Sabina MIHELJ

Koordinatorica projekta: Ljiljana MASLO

Tehničke korekcije: Adisa TURKOVIĆ

Prijevod: Kanita HALILOVIĆ

Lektura: Amela ŠEHOVIĆ

Dizajnr: Samira SALIHBEGOVIĆ

Štampa: Bemust, Sarajevo

Tiraž: 500 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.774:[341.322.5:341.49(497.1)(047)

MEDIJI i nacionalne ideologije : analiza izvještavanja o suđenjima
za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji / [autori/ce Amer Džihana ...
[et al.] ; [prijevod Kanita Halilović]. - Sarajevo : Mediacentar,
2011. - 272 str. : graf. prikazi ; 17 x 17 cm

O autoricama i autorima: str. 270-272. - Bibliografija uz svako
poglavlje i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-584-05-3
1. Džihana, Amer
COBISS.BH-ID 18838022

Ova knjiga rezultat je dvogodišnjeg regionalnog istraživanja pod nazivom ‘Pokrivanje Karadžića - Medijska (re)produkcija nacionalnih ideologija kroz izvještavanje o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji’ realizovanog uz finansijsku podršku švicarskog regionalnog programa za Zapadni Balkan - RRPP (SDC - Švicarske agencije za razvoj i saradnju i Univerziteta iz Friburgu).

Projekat je implementirao Mediacentar, Sarajevo od februara 2009. do februara 2011.

Realizaciju ovog projekta pomogao je profesor Pål Kolstø sa Univerziteta iz Osla i Norwegian Research Council.

www.media.ba

www.rpp-westernbalkans.net/

Stavovi i mišljenja koji su izneseni u knjizi su isključivo stavovi autorica i autora i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja Mediacentra Sarajevo.

Pripremljeno u okviru Regionalnog programa podrške društvenim istraživanjima na Zapadnom Balkanu (RRPP) kojeg implementira Univerzitet u Friburgu uz podršku Švicarske agencije za razvoj i saradnju, SDC, i Ministarstva vanjskih poslova Švicarske.

Mišljenja iznesena u ovom izvještaju su autorova i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja SDC-a i Univerziteta u Friburgu.

SADRŽAJ

Zala Volčić i Amer Džihana	
UVOD: KA MIROVNOM NOVINARSTVU	7
Karmen Erjavec	
SLUČAJ DOBROVOLJAČKA: ANALIZA SRPSKE I BOSANSKOHERCEGOVAČKE DNEVNE ŠTAMPE	39
Predrag J. Marković i Katarina Subašić	
SLUČAJ VUKOVAR: UPOREDNA ANALIZA IZVJEŠTAVANJA O SUĐENJU ZA RATNE ZLOČINE POČINJENE U VUKOVARU 1991. GODINE U HAGU I BEOGRADU	75
Helena Zdravković-Zonta	
SLUČAJ ŠKORPIONI: MEDIJI, NACIONALIZAM I RATNI ZLOČINI	111
Amer Džihana i Sanela Hodžić	
SLUČAJ KARADŽIĆ: ANALIZA MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA O HAPŠENJU I SUĐENJU RADOVANU KARADŽIĆU	177
Biljana Žikić	
SLUČAJ PLAVŠIĆ: NACIONALISTIČKI I RODNI NARATIVI U SLUŽBI MEDIJSKOG (NE)IZVJEŠTAVANJA O SLUČAJU PLAVŠIĆ U SRBIJI I BOSNI I HERCEGOVINI (REPUBLICI SRPSKOJ)	231
O AUTORICAMA I AUTORIMA	270

UVOD: KA MIROVNOM NOVINARSTVU

Zala VOLČIČ i Amer DŽIHANA

Slučaj bivših jugoslovenskih država primjer je područja u kome masovni mediji i dalje imaju ključnu ulogu u stvaranju i predstavljanju (etno)nacionalnih identiteta. (Etno)nacionalni identiteti zadržali su važne ideološke funkcije u regiji. Kada su, krajem osamdesetih i devedesetih godina 20. vijeka, nacionalizmi u svim republikama bivše Jugoslavije eskalirali, svaka zajednica je prvo reaktivirala ili nanovo stvorila nacionalne medije da bi učvrstila i ponovo izgradila osjećaj nacionalnog identiteta i različitosti (vidjeti više u Thompson 1994, Gordy 1999, Reljić 2001). Mediji su u velikoj mjeri bili odgovorni za utvrđivanje (isključivog) osjećaja nacionalnog identiteta i pripadnosti, koji isključuje druge osjećaje i pojačava etničke napetosti. Brojna literatura iz različitih oblasti sugerira da su mediji u bivšoj Jugoslaviji doprinijeli širenju nacionalnih, tj. nacionalističkih oblika identifikacije, koji ne nude mnogo prostora za demokratsko razrješavanje sukoba, te da i dalje imaju veliki utjecaj na njihovu ekspanziju (Thompson 1994, Silber 1997, Kurspahić 2003, Reljić 2001, Hrvatinić i Trampuz 2000, Volčić 2006, Kolstø 2009, Skopljanac-Brunner 2000). Umjesto da ponude prostor za demokratsku raspravu i kritičko razmišljanje o situaciji na terenu, nacionalističke su elite podjednako u svim bivšim jugoslovenskim republikama osigurale produžetak sistema velikom upotrebom nacionalističke ideologije kao novog izvora legitimnosti svoje vladavine, uključivši i medije u taj projekt.

Nakon ratova u posljednjoj deceniji 20. vijeka, bivše jugoslovenske države karakterizirala je podvojena situacija u kulturnoj, ekonomskoj i političkoj sferi. Svih sedam država bivše Jugoslavije, tj. Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Crna Gora i Makedonija, prošle su ili i dalje prolaze kroz proces tranzicije od centralizirane, socijalističke, državne ekonomije do privatizirane, tržišne ekonomije. U

političkom smislu, u ovim novim državama u toku je izgradnja specifične vrste (etno)nacionalnog identiteta, jer malo koja od ovih republika ima historijsko iskustvo kao nezavisna nacija država. Što se tiče medijske scene, etnonacionalna ideologija i dalje je dominantna ideologija kroz koju mediji predstavljaju društvenu realnost. U ovim državama došlo je i do razvoja komercijalnih medija. S jedne strane, svjedoci smo potpune deregulacije u oblasti štampe, a, s druge strane, vlade pokušavaju zadržati kontrolu nad elektronskim medijima (iako se i oni intenzivno komercijaliziraju kako bi se takmičili i opstali u sistemu slobodnog tržišta). Bašić i Milosavljević (2008), govoreći o situaciji u Sloveniji i Hrvatskoj, pišu da mali broj vlasnika nacionalnih medija, sa udjelom u različitim firmama (kao što je čuvena Tvornica piva 'Laško'), kontrolira većinu medijskih tržišta. Država ne posjeduje mehanizme za uspješno reguliranje novih komercijalnih medijskih industrija. Ekonomska deregulacija, kako sugeriraju Bašić i Milosavljević, nije omogućila raznolikost političkog sadržaja, uglavnom zbog stapanja interesa političkih i ekonomskih elita, koje je poznato i drugim, pretežno komercijalnim medijskim sistemima.

Došlo je do značajnog priliva privatnoga kapitala, a s njim i stranih investitora, koji uglavnom favoriziraju komercijalni sadržaj. Komercijalni nacionalni, tj. nacionalistički model medija, koji se trenutno stvara u regiji bivše Jugoslavije, zasnovan je na efikasnosti, predvidivosti i snažnom naglasku na (nacionalnim) slikama i stereotipima, koji privlači gledaoce i kao građane i kao konzumente (Volčić i Andrejević 2009, 2010). S pravnog stanovišta, ove države se bave prošlošću i predstavljaju je na različite načine (Bet-El 2004, Budak 2004, Brunnbauer 2004, Hoepken 1999).

Ova publikacija predstavlja pokušaj iznošenja istraživanja uloge nacionalizma u medijskom izvještavanju u tri države – Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Generalno, zanima nas da istražimo kako je traumatična prošlost jugoslovenskih ratova predstavljena u medijima i kako se medijska predstavljanja savremenih političkih procesa odnose prema traumatičnoj prošlosti. Konkretno, pažnju smo

usmjerili na medijske prikaze suđenja za ratne zločine koja su dobila veliki publicitet. Za medije, kao i za političke institucije, izvještavanje o suđenjima za zločine koji su počinjeni za vrijeme jugoslovenskih ratova predstavlja važan način iskazivanja, barem simbolično, prekida s bivšim režimima. Svrha tih suđenja nije samo suđenje počiniocima zločina, već transformacija ukupne političke paradigme. Zbog toga je od ključne važnosti da se istraži kako su suđenja za ratne zločine prikazana u medijima i kako je trauma koju oni predstavljaju ugrađena u javno pamćenje. Da li način na koji se društvo nosi s pamćenjem ratnih trauma ima historijske posljedice? Kakvu ulogu imaju mediji u stvaranju pamćenja? Koje komunikacijske obrasce koriste mediji u praćenju suđenja za ratne zločine? Šta se može uraditi u rješavanju dilema pamćenja koje će vjerovatno oblikovati budućnost u regiji bivše Jugoslavije? Ova su pitanja motivirana širim ciljem davanja doprinosa proučavanju promjena u strukturama i odnosima između medija, novinarstva, nacije, etniciteta, pamćenja, moći i pomirenja nakon ratova u bivšoj Jugoslaviji.

Cilj je ovog projekta oslanjanje na rezultate istraživanja u regiji da bi se prikazao niz perspektiva i intelektualnih tradicija u bivšoj Jugoslaviji. Svako od pet poglavlja predstavlja originalan metodološki pristup istraživanju sljedećih pitanja:

- a) Koji obrasci predstavljanja suđenja za ratne zločine otkrivaju ideološko pozicioniranje medija?
- b) Da li mediji reproduciraju etnonacionalnu podijeljenost publike?
- c) Da li pojedini mediji/pojedine zemlje više od ostalih nastoje reproducirati nacionalne ideologije?
- d) Da li je moguće utvrditi da li se različite vrste medijskog vlasništva i regulacije podudaraju s različitim obrascima nacionalističkog diskursa u medijima? Naprimjer, da li se mediji u vlasništvu stranih korporacija razlikuju u ovom smislu od medija u domaćem vlasništvu?
- e) Kakav je odnos između ideologije etnonacionalnih elita i medijskog izvještavanja?

- f) Kakvu ulogu ima komodifikacija vijesti i informacija u izvještavanju o suđenjima za ratne zločine?
- g) Kako se oblici nacionalističkog diskursa koji su prisutni u rutinskom medijskom izvještavanju o domaćim događajima razlikuju od oblika nacionalističkog diskursa koji su prisutni u medijskom izvještavanju o vanrednim događajima, kao što su velika suđenja za ratne zločine?

Mnogi su istraživači (Shinar 2007, Appadurai 2006) proučavali načine na koje su savremene globalne i lokalne medijske scene definirane društvenim i političkim formacijama koje su transformirale odnose između nacionalnog, lokalnog i globalnog. U isto vrijeme, nove su tehnologije popularizirale globalni diskurs povezanosti, pristupa i demokratije. Ali stvarnost na terenu pokazuje da su i dalje prisutne velike razlike i veliki jaz. Mada većina vodećih prikaza globalizacije naglašava brzinu transformacija, mnogo manje pažnje se pridaje 'lokalnim' kontradiktornostima koje su svojstvene medijskim procesima i njihovom predstavljanju. Transformacije uzrokovane upotrebom novih tehnologija i globalizacijom kapitala imaju za rezultat nove neravnoteže moći na globalnom planu, dok istovremeno jačaju postojeće nacionalne i lokalne logike dominacije, eksploatacije, pripadnosti i stereotipa. I dok Appadurai (2006) sugerira da globalni mediji, kao što je CNN, nude osjećaj prisnosti i istodobnosti time što nas povezuju u globalnom svijetu, mediji na lokalnom i nacionalnom nivou skloni su da se opiru svojoj potpunoj globalizaciji – zapravo skloni su da zadrže snažan osjećaj (etno)nacionalnog svrstavanja uz nacionalni identitet i nacionalno pamćenje. Kao što pokazuju poglavlja u ovoj knjizi, nacija je i dalje osnovni okvir funkcioniranja svih procesa. Možda nije iznenađujuće, ali svi tekstovi otkrivaju da je medijsko izvještavanje o suđenjima odražavalo dominantne interese i perspektive etničkih struja koje svaki medij predstavlja.

Dakle, ova je publikacija pokušaj da se ponudi prvo komparativno istraživanje obrazaca (re)produkcije nacionalnih ideologija u diskursima dominantnih medija u

Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, te da se detaljno istraži proces (re)produkcije nacionalnih ideologija čiji su nosioci dominantni masovni mediji. Svaki autor daje svoj doprinos detaljnom izlaganju historijskoga konteksta za razumijevanje savremenog političkog značaja medijskog izvještavanja o suđenjima. Sva su poglavlja empirijski zasnovana, historijski pozicionirana i teoretski potkrijepljena.

Mada se svako poglavlje u ovom izdanju bavi proučavanjem konkretnog slučaja, u svakom je poglavlju korišten uporedni pristup u njegovom istraživanju. Poređenje se pravi među medijima s različitom etničkom pozadinom (slučajevi Karadžić, Dobrovoljačka i Vukovar), između izvještavanja o suđenju održanom pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i suđenja održanog pred domaćim sudom (slučaj Vukovar), između predodžbi o suđenjima pred Haškim tribunalom i o domaćim suđenjima (slučaj Škorpioni), između izvještavanja o istom slučaju u različitim periodima (slučaj Plavšić), čime se osnova za poređenje širi na nelikoliko različitih dimenzija.

Nekoliko zajedničkih tema povezuje sva poglavlja. Zbog toga smo ih podijelili na četiri glavne istraživačke oblasti: *Mediji, nacionalni identiteti i ideologija; Medijski diskursi; Uloga pamćenja i pomirenje nakon sukoba; i Mirotvorno novinarstvo*. Svi ovi pristupi, kao što ćemo pokazati, imaju važne zajedničke osobine, koje su oblikovale perspektivu ove publikacije. U isto vrijeme, u poglavljima su korišteni različiti pristupi, a sedam autora se bavi različitim disciplinama, kao što su medijska i komunikacijska istraživanja, novinarska istraživanja, međunarodna istraživanja i rodna istraživanja.

Mediji, nacionalni identiteti i ideologija

Zajedničko svim autorima jest širok pogled na nacionalni identitet, koji čine različiti diskursi i prakse. Autori priznaju da masovni mediji obavljaju presudan ideološki posao u predstavljanju društvenih odnosa i u pružanju prikaza moći. Pri tome, oni predstavljaju važan dio dominantnog sredstva ideološke produkcije (Althusser 1971). Ono što proizvode jesu predstave svijeta, slike, opisi, objašnjenja i okviri za razumijevanje o tome kakav je svijet i zašto funkcionira onako kako funkcionira. Među ostalim ideološkim poslovima, mediji nam daju definiciju pojma nacionalizam, kakvo značenje imaju slike nacionalizma i na koji način se razumije problem nacionalizma. Oni pružaju retorički prostor za nacionalistički diskurs, a time i za stvaranje i rekonstrukciju identiteta. Prema tome, nacionalni mediji u svakoj zemlji nude veoma snažnu osnovu za procese uz pomoć kojih se pripadnici nacije 'ujedinjuju' i 'homogeniziraju'. (Nacionalna) medijska publika se na različite načine poziva da stvara osjećaj o tome ko smo 'mi' kao građani, a ko nismo (odnosno ko nije 'jedan od nas').

Mnogi su istraživači (Anderson 1983, Morley i Robins 1995) proučavali važnu ulogu masovnih medija u historijskom razvoju nacionalnih kultura i identiteta. Mediji i kulturno stvaralaštvo imaju ključnu ulogu u ponovnom stvaranju nacionalnih, vjerskih, rodnih i etničkih identiteta. Anderson u svom utjecajnom radu (1983) tvrdi, iz historijske perspektive, da je kapitalizam u štampi bio veoma važan u poticanju stvaranja nacionalnih zamišljenih zajednica. Masovna distribucija novina i romana dovela je do svijesti o 'postojanom, anonimnom, istodobnom iskustvu' zajednica nacionalnih čitalaca (1983, str. 31). Pojam istodobnosti u vremenu i jasno definiranog nacionalnog prostora bio je presudan za stvaranje nacionalne svijesti u njenim modernim oblicima kakve danas ima. Novine su povezivale udaljene građane sa simboličkim diskursima nacije, a ritual čitanja novina i gledanja nacionalnih vijesti na

televiziji i dalje predstavlja jedan od osnovnih elemenata izgradnje ideje nacionalne zajednice. Štampani i elektronski mediji pomogli su u stvaranju nacionalnih javnosti koje su počele zamišljati svoju zajednicu kao naciju koju podržava nacionalizam. Prema Martin-Barberu (1993), historijski gledano, nacionalno je postalo prepoznatljiv identitet upravo kroz medijska predstavljanja i njihov medijski diskurs. A kako ukazuje Van Dijk (1993, str. 241), govoreći u kontekstu bivše Jugoslavije, 'nijedna politička elita niti njen diskurs ne bi bili toliko utjecajni bez posredničkih i ponekad osnažujućih funkcija štampe, radija i televizije'.

Svi autori u našoj publikaciji prikazuju nastavak etnonacionalnoga karaktera izvještavanja u dnevnim listovima. Naprimjer, u dva teksta koji se bave slučajevima u vezi s Bosnom i Hercegovinom (Dobrovoljačka i Karadžić), gdje se glavna osovina sukoba nalazi između bošnjačkog i srpskog tumačenja događaja, autori pokazuju da su obrasci izvještavanja najhomogeniziraniji na etnonacionalnoj osnovi, te da su povezani s dominantnim političkim diskursima u ovim etničkim grupama. Amer Džihana i Sanela Hodžić analiziraju medijsko izvještavanje o hapšenju i suđenju Radovanu Karadžiću, bivšem vođi bosanskih Srba, koji je optužen za ratne zločine počinjene za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. Oni primjećuju da nacionalističko novinarsko izvještavanje predstavlja dominantnu paradigmu u izvještavanju o događajima o kojima postoji konsenzus na nivou etnonacionalnih elita, ali da također postoje velike razlike između bošnjačke, srpske i hrvatske političke elite. Autori zaključuju da se strategije izvještavanja podudaraju s etnonacionalnim linijama u regionu. Prema Džihani i Hodžićevoj:

Često se koriste jednostavne matrice: (1) s jedne strane, imenovanje Karadžića kao počinioca prije nego što je zapravo i osuđen, kao i korištenje ovog slučaja kao sredstva za dovođenje u pitanje postojanja Republike Srpske, (2) s druge strane, izbjegavanje bilo kakvih sudova o ratnim zločinima počinjenim u ime vlastite etničke grupe i izbjegavanje političkog konteksta koji bi ugrozio dominantne političke tvrdnje jedne etničke grupe, i (3) tretiranje ovog slučaja

ratnog zločina kao uglavnom nebitnog, jer nema veliki značaj za nacionalnu politiku treće etničke grupe.

Objašnjenje koje nude autori jeste da mediji djeluju unutar specifičnih etnonacionalnih konteksta unutar kojih postoji jasna definicija onoga što se smatra legitimnom kontroverzom, konsenzusom i odstupanjem. Prema tome, kada je u pitanju slučaj Karadžić, homogeniziranost bošnjačkih političkih elita, relativne podjele među srpskim elitama i distanciranje hrvatskih elita mogu se primijetiti i u medijskim diskursima dnevnih listova koji se obraćaju bošnjačkim, srpskim, odnosno hrvatskim čitaocima.

Jasno je da mediji nisu neutralni posrednici. Svaki medij zauzima položaj u ideološkoj i političkoj strukturi datog društva, koje određuje njegov pristup događajima. Mediji ne opisuju niti bilježe informativne događaje pasivno, već ih aktivno rekonstruiraju, uglavnom na osnovu vlastite ideološke pripadnosti. Kao posljedica toga, mediji grade i tretiraju događaje kao ideološki jedinstvene poruke (Kress 1983, str. 44). Mediji na ovaj način znatno šire domet djelovanja ideologije, zato što omogućavaju prenošenje simboličnih oblika široj i potencijalno neograničenoj publici. Ako se ideologija zamišlja kao skup načina na koje značenje koje se prenosi simboličnim oblicima služi za uspostavljanje i održavanje odnosa moći i dominacije (Van Dijk 1993), onda je jasno da masovni mediji imaju ogroman utjecaj na propagiranje i širenje ideoloških pojava. Medijski je diskurs u tom slučaju mjesto za proizvodnju i širenje ideologije. Naprimjer, uzimajući u obzir vrijednost vijesti, mediji favoriziraju priče o negativnim događajima zato što se takve priče uglavnom bolje pamte, naročito u slučaju pripadnika takozvanih *vanjskih grupa* (grupa 'oni' nasuprot grupi 'mi'). Taj okvir zatim doprinosi predstavljanju 'nas' i 'njih' kao konkurentskih društvenih snaga u konstruiranju medijskih diskursa (Van Dijk 1989). Čitaoci se, kroz medijski diskurs, zauzvrat pozivaju da usvoje dominantna predstavljanja, da stvore spoznajne modele 'nas' i 'njih' i da ih ugrade u vlastita uvjerenja i stavove. Možda nam upravo ova simbolička moć medija omogućava da objasnimo njihovu karakterističnu ulogu u reprodukciji

(etnonacionalne) ideologije (Van Dijk 1989). Predrag Marković i Katarina Subašić prate ovu tezu u svom poglavlju o slučaju Vukovar. Oni analiziraju izvještavanje srbijanskih i hrvatskih medija o dva suđenja za ratne zločine – jednom pred Međunarodnim krivičnim tribunalom u Hagu, a drugom pred Vijećem za ratne zločine u Beogradu – za zločine koji su počinjeni u Vukovaru 1991. godine, kada je ubijeno više od 200 Hrvata. Njihovo poglavlje ilustrira sukob između nacionalnog i internacionalnog nivoa u medijskom izvještavanju. Znatno više pažnje se posvećuje suđenjima u Hagu nego u Beogradu, a izvještavanje se najvećim dijelom bavi sudskim procedurama. Autori objašnjavaju da se etnopolitički karakter društava u ove dvije države stvara kontekstom unutar kojeg se pravično suđenje ni ne očekuje za *naše* osuđenike na *njihovim* sudovima. Zbog ovog direktnog odbacivanja pravde koju vrši međunarodni tribunal, suđenja se nisu smatrala naročito važnim za medije. Osnovni obrasci izvještavanja u sve četiri novine reproduciraju jasnu razliku između Nas i Njih. Kako primjećuju autori, ‘Očekivani refleks ratne propagande je isključivost sa kojom se ‘naši’ predstavljaju kao nepravedno žigosani heroji, a ‘njihovi’ kao nedovoljno osuđeni demoni’. S druge strane, izbor citata iz sudnice i izbor riječi koje se koriste u izvještavanju ilustriraju ideologiju dvije države. Kako kažu autori:

Dominantni medijski diskurs u slučaju ‘vukovarske trojke’ odražavao je širi društveni i politički kontekst u kome se suđenje odvijalo, kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji. Zvanična hrvatska politika prema kojoj je Vukovar simbol domovinske odbrane, najveće stratište usljed srpske agresije, zločin nad zločinima čiji izvršioци zaslužuju samo najstrožu kaznu, ogledala se i u načinu izvještavanja sa suđenja trojici bivših jugoslovenskih oficira, pri čemu su oni prikazivani kao najistaknutiji predstavnici srpskih agresora, a zanemarivana je njihova pripadnost tadašnjoj jugoslovenskoj vojsci.

S druge strane, autori tvrde da su u Srbiji ‘suđenje i presude (naročito drugostepene) doživljavane kao antisrpske i u funkciji dokazivanja da je Haški tribunal politički sud, osnovan da bi nepravedno sudio Srbima’.

Medijski diskursi

U procesu društvene reprodukcije mediji vrše funkciju koja je i ideološka i politička. Ideološki, mediji neprestano prerađuju materijale koji se proizvode u društvenom životu da bi ih ugradili u jedinstven ideološki sistem. Drugim riječima, mediji pomažu u formiranju ideološke strukture društva u kome djeluju i u utjecanju na nju. Politički, mediji pokušavaju da svijet predstave drugima, tj. konzumentima medijskih proizvoda. U mjeri u kojoj su ideologije povezane s društvenim i materijalnim praksama i u kojoj potječu iz njih i izražavaju ih, mediji neizbježno imaju politički utjecaj na društvenu reprodukciju (Kress 1983, str. 43).

Dominantne medijske diskurse, dakle, oblikuje borba za predstavljanje, a oni zauzvrat utječu na tok ove borbe. Konkretnije, mediji utječu na odnose moći u okviru društvenog sistema, a odnosi moći utječu na njih, što znači da medijski diskursi nude plodno tlo za analizu ideološki orijentiranog diskursa.

Glavna istraživanja medijskih diskursa proteklih su godina bila usmjerena na široki okvir kritičke analize diskursa, koja se bavi različitim temama, kao što je projekcija moći kroz diskurs, otkrivanje primjera dominacije i nejednakosti u diskursu, ideološko podupiranje diskursa i povezanost diskursa s društvenim promjenama (Fairclough 1989a, 1995, Fowler 1991, Fowler i ostali 1979, Van Dijk 1993). Radovi Halla (1996) i Fairclougha (1995), koji naglašavaju diskurzivnu prirodu predstavljanja, naročito su poučni u ovom pogledu. Hall definira medijski diskurs kao 'mentalne okvire – jezike, koncepte, kategorije, slike misli, te sisteme reprezentacije – koje postavljaju različite klase i društvene grupe da bi otkrile smisao i da bi proračunale i učinile razumljivim način na koji društvo funkcionira' (Hall 1996, str. 26). Ovi mentalni okviri služe kao orijentiri u društvu u kome živimo i veoma su bitni za spoznajni opstanak u svakodnevnom životu. Prema tome, da bi odredili ideologije u bilo kom izražavanju, treba pogledati kako je u njemu predstavljena stvarnost i koji

su stavovi, vrijednosti, uvjerenja, predrasude i perspektive kodirani u tekstu. Biljana Žikić, naprimjer, u poglavlju o Biljani Plavšić pokazuje kako se nacionalna ideologija oslanja ne samo na određivanje roda nacionalne teritorije kao ženskog, već i na prikazivanje žena kao metaforičkih ‘majki nacije’ i kao metaforičkih i bukvalnih mašina za reprodukciju, kroz koje se nacija treba reproducirati. Ona precizno pokazuje kako Plavšićeva nastavlja da se izgrađuje kao (mitska) političarka ratnica.

Upravo je zbog toga koncept ideologije jedno od najkontroverznijih i najnepreciznijih pitanja. Prema Van Dijku (1998), ideologije predstavljaju ‘sistem ideja’ i zbog toga zauzimaju posebno mjesto u simboličkoj oblasti mišljenja i vjerovanja, pojavljujući se u obliku ‘spoznaje’. Pored toga, ideologije su jasno društvene i uglavnom se (mada ne uvijek) vežu uz grupne interese, sukobe ili borbe. Mogu služiti za legitimizaciju ili otpor moći i dominaciji ili mogu predstavljati društvene probleme i protivrječnosti. Mogu se povezati s društvenim klasama i drugim društvenim grupama, kao i sa institucijama, organizacijama i drugim oblicima društvene strukture. Konačno, koncept ideologije se može vezati uz upotrebu jezika, kao što se može vidjeti u tvrdnji da se ideologije tipično izražavaju i reproduciraju u jeziku i u semiotičkim sistemima, kao i kroz njih. Primarne funkcije ideologija u društvu, kao što su skrivanje, manipuliranje i tako dalje, imaju oblik diskurzivnog društvenog djelovanja.

Prema tome, jezik vrši ključnu ulogu u izražavanju, mijenjanju i naročito u reproduciranju ideologija. Ipak, jezik se ne koristi u vakuumu bez konteksta. Zapravo, on se koristi u kontekstu diskursa koji se gradi unutar ideologije društvenog sistema i institucija. S obzirom na to da jezik djeluje unutar ove društvene dimenzije, on odražava i izgrađuje ideologije. Stoga se ova publikacija bavi konkretnim nacionalnim kontekstima i njihovom ulogom u oblikovanju medijskih predstavljanja traumatične prošlosti. Usmjerali smo pažnju na strukturalne razlike između nacionalnih ideologija koje se reproduciraju u različitim medijskim sistemima, istovremeno naglašavajući razlike između diskurzivnih obrazaca reprodukcije

nacionalističkih ideologija. Kako se vidi, autori u našoj publikaciji se fokusiraju na nekoliko istaknutih slučajeva, incidenata i ličnosti koji su i dalje ključni za razumijevanje uloge medija u izvještavanju o određenim događajima. Naprimjer, Karmen Erjavec istražuje novije medijsko izvještavanje o slučaju Dobrovoljačka u dnevnoj štampi u Bosni i Hercegovini i u Srbiji. Slučaj Dobrovoljačka se odnosi na ubistvo osam vojnika Jugoslovenske narodne armije (JNA) u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, 3. maja 1992. godine. Nadograđujući pristup diskurzivne analize, Erjavcova pokazuje da je medijsko izvještavanje podijeljeno na etnonacionalnoj osnovi. S jedne strane, mediji iz Sarajeva, koji se obraćaju pretežno bošnjačkim čitaocima, predstavljaju događaje na način da se odgovornost za napad i potom za smrt vojnika JNA pripisuje Srbima. S druge strane, mediji iz Banjaluke i Beograda, koji se uglavnom obraćaju srpskim čitaocima, tumače ovaj događaj kao napad koji je izazvala bošnjačka strana – koji je bio unaprijed planiran i koji je bio izveden da bi se Srbi protjerali i da bi se započeo rat u Bosni i Hercegovini. Ključna medijska strategija koju je utvrdila Erjavcova usmjeravanje je pažnje na različite navodne početke i povode za napad. Prema Erjavcovej,

Sarajevske dnevne novine *Oslobodenje* i *Dnevni avaz* manje ili više homogeno predstavljaju događaje od 3. maja 1992. godine – bošnjačke snage su branile predsjednika RBiH Izetbegovića, kojeg je dan ranije zarobila JNA, te su, samim tim, branile Bosnu i Hercegovinu. Kada se kolona vojnika JNA vozila Dobrovoljačkom ulicom, JNA je počela prva pucati i zato je ona kriva za napad i smrt pripadnika JNA. Banjalučke dnevne novine *Glas Srpske* i sve analizirane srpske dnevne novine ili, bolje rečeno, beogradske novine, također su manje ili više homogeno predstavljale događaj. Osim *Politike*, većina njih zanemaruje značaj otmice Izetbegovića. Ukoliko čitalac čita priloge tih novina, neće naći niti jedan znak koji upućuje na to da se otmica uopće dogodila. Te novine tvrde da je bošnjačka strana unaprijed pripremila napad na pripadnike JNA, koji su samo htjeli otići iz Sarajeva.

Ovakve strategije omogućavaju medijima da svoje izvještavanje smjeste u sasvim različite kontekste. O nekim činjenicama se ne govori i one se potpuno izostavljaju, dok se neke druge naglašavaju, neka pitanja se postavljaju, a neka su nezamisliva, neki odgovori se

daju, a neki se izostavljaju. Isti obrazac se pojavljuje u izvještavanju o poslijeratnoj istrazi slučaja Dobrovoljačka, uz ocjenu da su glavni argumenti obje strane usmjereni ka dokazivanju politizacije zakonodavstva u ove dvije zemlje. Erjavecova pokazuje da se medijske bitke ne vode samo oko tumačenja historije, već i oko trenutnih problema i argumenata između dvije države. Izuzetak koji je Erjavecova utvrdila jest izvještavanje *Nezavisnih novina*, dnevnog lista iz Banje Luke, koji objema stranama daje priliku da iznesu svoje viđenje događaja.

Slično tome, Marković i Subašić razmatraju slučaj Vukovar, u kome se osovina sukoba zasniva na srpskom i hrvatskom tumačenju događaja. Oni pokazuju da izvještavanje srpskih i hrvatskih dnevnih listova u velikoj mjeri ilustrira i jača zvanične ideološke stavove Srbije i Hrvatske.

Ovi rezultati potvrđuju Van Dijkov (1998) argument o odnosima između medijskog diskursa i ideologije. Masovni tiraži i dijeljenje među grupnim ideologijama pretpostavljaju komunikaciju, tj. izražavanje ili reproduciranje u medijima. Da bi se proniklo u procese ove reprodukcije, prvo treba shvatiti da se ideološki sukobi među različitim vrstama nacionalizma moraju analizirati unutar njihovog specifičnog historijskog, političkog i kulturnog okvira.

Uloga pamćenja i postkonfliktno pomirenje

Prema kritičkim istraživačima (Garnham 2000, Tracey 1997), politički diskurs, kao i proces formiranja javnog mnijenja, zamijenjeni su diskursima o ekonomiji. Imajući ovo u vidu, možemo razmotriti načine na koje se izražavanje i bilo kakvo postizanje političkog pomirenja u državama bivše Jugoslavije izražava u ekonomskoj, komercijalno posredovanoj, sferi.

Naročito u vrijeme dramatičnih društvenih promjena u državama bivše Jugoslavije, koje su uzrokovale duboke rizike i strahove (Salecl 2004), diskursi komercijalnih medija su građanima davali upute kako da shvate ove promjene i kako da im se prilagode. Naprimjer, diskursi reklamiranja i potrošnje pružaju ekvivalente mentalne, emotivne i duševne podrške, ali izbjegavaju da dovedu u pitanje prošlost, ukupni društveni sistem i dominantnu ideologiju. Takvi diskursi ne dovode u pitanje nastajući status quo, ali se uključuju u političke debate tako što ih formuliraju na načine koji sprečavaju kolektivna rješenja problema društva.

Zahtjevi slobodnog tržišta, sa svojim lažno pretpostavljenim principima jednakosti, izbora i slobode, s jedne strane, i s kontradikcijama koje su im svojstvene, s druge strane (naprimjer formuliranje društvenih problema, kao što je siromaštvo, kao individualnih problema, pri čemu se pojedinci smatraju potpuno odgovornim za svoje neuspjehe, kao i za svoje uspjehe, za svoj očaj, kao i za svoju sreću), zamjenjuju zahtjeve za političkim preispitivanjem tema kao što je, naprimjer, javno pamćenje.

Ova zbirka se, dakle, bavi i pitanjima kolektivnog i javnog pamćenja. Istraživači u mnogim disciplinama usmjerili su pažnju na način na koji osjećaj za prošlost može utjecati na politiku, religiju, umjetnost i društveni život zajednica. Važnost pamćenja se uzima zdravo za gotovo, ali funkcioniranje pamćenja u bilo kom konkretnom kontekstu još uvijek je sporno (vidjeti Kuhn 2000). Kolektivno pamćenje je, kao koncept, razvio francuski filozof i sociolog Halbwachs, koji razlikuje individualno od kolektivnog pamćenja, pri čemu se ovo drugo veže uz određenu grupu. Halbwachs naglašava da društveni procesi utječu i na lično pamćenje ljudi o njihovom vlastitom životu i na njihova prenesena, kolektivna pamćenja prošlosti. Pored toga, kolektivna pamćenja djelimično oblikuju realnost koja ljudima omogućava da stvaraju predodžbe o svijetu u kojem žive. Margalit (2002) razlikuje dvije različite vrste kolektivnog pamćenja – ‘preneseno pamćenje’ i ‘zajedničko pamćenje’. Prema njegovoj klasifikaciji, zajedničko pamćenje je zbirni pojam koji pojedincima

omogućava da zapamte određeni događaj koji su zajedno iskusili. Preneseno pamćenje, međutim, predstavlja više od zbrajanja pojedinačnih pamćenja, jer se tu radi o komuniciranju i dijeljenju samog pamćenja. Drugim riječima, preneseno pamćenje predstavlja aktivan proces kojim se održava jedno viđenje. Mnogi istraživači (Margalit 2002) ukazuju na to da se zajednice stvaraju i reproduciraju kroz ‘preneseno pamćenje’, te da stvaranje i reproduciranje zajednica zavisi od dijalektike kolektivnog pamćenja i zaboravljanja. Naša publikacija nas potiče da ponovo razmislimo o značaju kolektivnog pamćenja za suočavanje s ratnim zločinima i za procese pomirenja. Suočavanje s prošlošću, a naročito s ratnim zločinima, koji predstavljaju jedan od najbolnijih dijelova te prošlosti, presudan je element pomirenja. Kao što piše Adorno (1996), način na koji društvo razmišlja o svojoj prošlosti predstavlja ključnu dimenziju mira i pomirenja.

Uloga medija u procesu pomirenja zauzima posebno mjesto u globalnim raspravama i u literaturi o ljudskim pravima i naročito je važna za rasprave o tranzicijskim institucijama, čiji su glavni primjeri komisije za mir (Wilson 2001, str. 97). Fletcher i Weinstein definiraju ‘tranzicijsku pravdu’ kao ‘proces kojim država pokušava ispraviti kršenja koja je vršio raniji režim’ (Fletcher i Weinstein 2002, str. 572).

Pitanje pomirenja s prošlošću, posebno uloga Srbije u ratovima u bivšoj Jugoslaviji, i dalje je od ključne važnosti. Adorno (1986) kaže da nije moguće zatvoriti stranice prošlosti dok god prošlost živi u sadašnjosti u obliku objektivnih uvjeta. On se najviše bavi načinima na koje oni koji su učestvovali – saučesnici – treba da se pomire s vlastitim ponašanjem u prošlosti. On sugerira da je želja za tim da se okrene stranica i da se prošlost izbriše iz pamćenja veoma opasna zato što je ‘prošlost koja se želi izbjeći još uvijek (je) intenzivno živa’ (Adorno 1986, str. 115). Ignoriranje i diskreditiranje prenesenih pamćenja o ‘drugim’ etnonacionalnim zajednicama opasno je i ugrožava proces pomirenja.

Green prikazuje kako se, kao posljedica nasilja u Gvatemali, strah uvukao u društveno pamćenje i postao način života – ‘nevidljiv, neodređen i tih’ (1994, str. 1). Tendencija upijanja straha i nasilja dovodi do onoga što Martin-Baro naziva ‘militarizacijom uma’ (1990). Baveći se istim kontekstom, Manz (2002) naglašava i nemogućnost (pojedinaца i grupa) da se odmaknu od prošlosti. On prikazuje načine na koje su se zajednice u Gvatemali suočile s temeljnim izazovom pomirenja dubokog, neizbježnog oplakivanja trauma iz prošlosti i nade za boljom budućnosti (Manz 2002, str. 295). Većina poglavlja u ovom djelu vidi nadu u pokušaju tematizacije protivrječne prošlosti i našeg odnosa s prošlošću, kao i u težnjama da se uspostave pamćenja koja mogu podijeliti i priznavati sve strane koje su bile uključene u sukob. Zdravković-Zonta ima naročito za cilj da upotrijebi analizu domaćeg medijskog izvještavanja o suđenju Škorpionima kao osnovu za ocjenjivanje značaja suđenja u smislu suprotstavljanja etničkoj mržnji i nasilju i davanja doprinosa postratnom pomirenju i uspostavi pravde. Ona pomno istražuje ulogu srbijanskih medija u stvaranju nacionalnih ideologija i javnog pamćenja, kao i njihovu ulogu u pomirenju nakon sukoba. Također analizira način na koji srbijanska štampa zagovara nacionalističke ideologije srpskog patriotizma, pri čemu srbijanski narod predstavlja kao žrtve. Analiza pokazuje da su mediji pratili suđenje na način koji ne doprinosi pomirenju. Uprkos tome, autorica piše da je ‘medijska pažnja više usmjerena na teme vezane za pomirenje, dok su vijesti o krivici i etničkom čišćenju mnogo manje popularne’. Ona tvrdi da značaj medija leži u tome što oni, kako kaže autorica, predstavljaju svjedoke drugog stepena na suđenju, zato što izvještavanje o ratnim zločinima uveliko oblikuje javno mnijenje. Nedostaje iscrpna rasprava o uzrocima ratnih zločina i gotovo da se nimalo pažnje ne pridaje žrtvama. Umjesto toga, mediji se pretežno fokusiraju na jednu verziju prošlosti koja izbjegava bilo kakvu odgovornost za ratne strahote, predstavljajući optužene kao heroje i žrtve urote.

Prikaz mirotnog novinarstva

Različiti pristupi medijima pokušavaju protumačiti uloga medija i novinarstva u praćenju nasilnih sukoba i u bavljenju prošlosti. Hirst i Patching (2007), naprimjer, pišu da ‘s obzirom na to da se snažno oslanjamo na medije da nas informiraju, imamo pravo pitati: Mogu li mediji efikasno reagirati na te krize?’ (Hirst i Patching 2007, str. 3). Pojedini autori u ovoj knjizi (Erjavec, Zdravković-Zonta) istražuju izazov koji pristrasnost u medijskom izvještavanju predstavlja za poslijeratne težnje ka pomirenju, koje su jedan od ciljeva prakse u razvoju poznate kao mirotno novinarstvo. Perspektiva mirotnog novinarstva, gdje se tvrdi da novinari mogu dati veliki doprinos izbjegavanju rata, s jedne strane, i učešću u procesima postkonfliktnog rješavanja, s druge, nudi korisne ideje za istraživanja postratnog izvještavanja u kontekstu bivše Jugoslavije. Svi autori u ovom izdanju posvećeni su ciljevima mirotnog novinarstva i njihovi radovi nude značajan uvid u to svima koji su zainteresirani za moguću ulogu novinarstva u rješavanju sukoba i u mirotnom radu.

Wolfsfeld (2004) predlaže konkretan model za istraživanje uloge medija u vrijeme sukoba i nakon njih, jer mediji mogu predstavljati glavni prostor gdje svi akteri mogu izraziti svoja stajališta. Iskustvo bilo kog nasilnog sukoba je složeno, zbunjujuće i brutalno, a i sami učesnici rijetko u potpunosti shvataju šta se dešava. Kaže se da se za vrijeme sukoba zapravo vode dva odvojena rata, fizički rat i rat koji se prenosi, prečišćava i pakira za medijske korisnike. Da bi se razumjelo medijsko izvještavanje o bilo kom ratu, svijet se ne prikazuje ‘onakvim kakav jeste’, već kao prikaz širokih preokupacija, interesa i vrijednosti društva koje se izražavaju kroz novinarski diskurs. Prema Wolfsfeldu, ‘u vrijeme krize’, informativni mediji su skloni tome da igraju ulogu ‘vjernih sluga’ kroz naglašavanje zvaničnih okvira i ignoriranje ili diskreditiranje oponenta. U bilo koje drugo vrijeme, oni mogu imati suprotnu ulogu ‘zastupnika slabije strane’ jačanjem optužbi oponenta protiv vlasti’ (Wolfsfeld 1997, str. 53).

Uloga novinara za vrijeme i nakon nasilnih sukoba složena je i prožeta nejasnoćama. Iako se od novinara koji izvještavaju o ratu ili o sukobu očekuje da se pridržavaju novinarskog profesionalizma, kako piše Sonwalker (2004), ‘kod ratnog izvještavanja prisutno je stalno sukobljavanje između društveno-kulturnog porijekla novinara i profesionalnih normi kao što su objektivnost, nepristrasnost i pravičnost’ (Sonwalker 2004, str. 221). Lynch i McGoldrick (2005) sugeriraju da novinari u medijima, tokom sukoba i u doba nakon sukoba, trebaju biti obučeni u specifičnim vještinama rješavanja sukoba, što im omogućava da budu efikasnija profesionalna i etička ljudska bića (McGoldrick i Lynch 2000, str. 6). Bell, naprimjer (1998, str. 102), koji je izvještavao o Zalivskom ratu i o ratovima u bivšoj Jugoslaviji devedesetih godina prošlog vijeka, označio je objektivno novinarstvo kao ‘neku vrstu novinarstva posmatrača sa strane’. Za Bella, objektivnost rađa hladnu, rezerviranu mirnoću prilikom suočavanja s ljudskom tragedijom. On se, umjesto toga, zalaže za ‘posvećeno novinarstvo’ (1998, str. 103), koje je pravično i nepristrasno, ali moralno i saosjećajno. Pored toga, Howard tvrdi da je važno da novinari shvate uzroke, procese i rješenja za nasilne sukobe i da o njima obavijeste javnost koja je dobro informirana o sukobu (Howard 2004, str. 5).

Različiti medijski pristupi djelovanju medija za vrijeme mirovnih procesa i pomirenja nakon sukoba predstavljaju skorašnje intelektualne pokušaje da se konceptualizira uloga novinarstva za vrijeme i nakon perioda nasilja. U novinarskim studijama, oni imaju različite nazive: ‘mirotvorno novinarstvo’ (Galtung 1992, 1998, Lynch i McGoldrick 2006), ‘novinarstvo sa sluhom za sukob’ (Howard 2004), Hieberino ‘proaktivno novinarstvo’ (2001) i ‘posredničko novinarstvo’ (Manoff 1998, Botes 1998). Ovi medijski pristupi novinarima nude konkretna ‘sredstva tumačenja i posredovanja’ za vrijeme i nakon nasilnih sukoba.

Glavne koncepte mirotvornog novinarstva razvio je Galtung sedamdesetih godina prošlog vijeka. Ukratko, mirotvorno novinarstvo promovira ideju da mediji mogu tačno, nepristrasno i odgovorno prenositi informacije, istovremeno nudeći konkretne

savjete novinarima: izvještavati o svim stranama u sukobu, objasniti okvir u kome se događaji odvijaju, ne naglašavati samo pojedine stavove, usmjeravati pažnju na ‘prednosti’ mira, razumjeti slabosti medija... (Galtung 1992, str. 141). Lynch i McGoldrick pišu da ‘kada urednici i novinari prave izbor – o kojim pričama će izvijestiti i kako će o njima izvijestiti – oni omogućavaju širem društvu da razmotri i da cijeni nenasilne odgovore na sukobe’ (Lynch i McGoldrick 2005, str. 5). Oni tvrde da mirotvorno novinarstvo ‘koristi uvide analize i transformacije sukoba za osavremenjavanje pojmova ravnoteže, pravičnosti i tačnosti u izvještavanju, te da nudi novi putokaz za praćenje veza između novinara, njihovih izvora, priča o kojima izvještavaju i posljedica njihovog rada...’ (Lynch i McGoldrick 2005, str. 5).

Nadalje, Howardovo ‘novinarstvo sa sluhom za sukob’, naprimjer, pridaje veću pažnju mogućnosti novinara da utječu na razrješenje sukoba i da analiziraju moguća rješenja korištenjem koncepta analize sukoba. Prema Howardu (2004):

Novinar sa sluhom za sukob analizira sukob i traži nove glasove i nove ideje o sukobu. Izvještava o onima koji pokušavaju riješiti sukob, pažljivo posmatra sve strane i informira o načinu na koji su drugi sukobi riješeni. Novinar sa sluhom za sukob ne staje ni na čiju stranu, ali se angažira u potrazi za rješenjima (Howard 2004, str. 15).

Pristup ‘posredničkog novinarstva’, koji su razvili Manoff (1998) i Botes (1998), poredi novinare s posrednicima u sukobu. I jedni i drugi mogu potaknuti aktere na raspravu. Međutim, od medija se ne očekuje da riješe sukob, već da podrže komunikaciju (Botes 1995, Manoff 1998).

Prema Hieberinom ‘proaktivnom novinarstvu’, mediji mogu proizvesti sadržaj koji promovira mir. Ona piše da ‘sada više nije pitanje, ‘Mogu li mediji imati ulogu?’, već: ‘Koji je najbolji pristup koji mediji mogu upotrijebiti za promoviranje humanitarizma, mira, tolerancije, ljudskih prava i demokratije?’ (Hieber 2001, str. 4).

Kao što smo vidjeli, uprkos činjenici da postoje različite vrste mirotvornog novinarstva, one imaju neke zajedničke osobine, koje ih suprotstavljaju ‘ratnom

novinarstvu'. Galtung je napravio koristan model gdje poredi ove osobine. Slijedi njihov pojednostavljeni pregled:

Mirotvorno novinarstvo

I. Usmjereno ka miru/sukobu

Istraživanje nastanka sukoba, strane x, ciljevi y, problemi z
 Opća orijentacija u kojoj svi pobjeđuju
 Otvoreni prostor, otvoreno vrijeme, uzroci i ishodi u historiji/kulturi
 Omogućavanje transparentnosti sukoba
 Davanje prilike svim stranama da govore, saosjećanje, razumijevanje
 Humanizacija svih strana
 Proaktivnost: sprečavanje prije izbijanja nasilja/rata
 Usmjeravanje pažnje na nevidljive posljedice nasilja
 (traume, strukturalna šteta)

I. Usmjereno ka istini

Razotkrivanje neistina na svim stranama/
 otkrivanje svega što se zataškava

I. Usmjereno ka ljudima

Usmjeravanje pažnje na patnje svih, na žene, starije, djecu, davanje prilike da govore onima koji inače nemaju tu mogućnost
 Imenovanje svih zlikovaca
 Usmjeravanje pažnje na širu zajednicu kao mogućeg mirotvorca

IV. Solution-oriented

I. Usmjereno ka rješenju
 Mir = nenasilje + kreativnost
 Naglašavanje mirovnih inicijativa
 Posljedice: razrješenje, obnova, pomirenje

Novinarstvo usmjereno ka ratu

I. Usmjereno ka ratu

Usmjeravanje pažnje na poprište sukoba, 2 strane, 1 cilj (pobijediti)
 Opća orijentacija u kojoj svi gube
 Zatvoreni prostor, zatvoreno vrijeme, usmjeravanje pažnje na pitanje ko je bacio prvi kamen
 Predstavljanje rata kao nerazumljivog/tajanstvenog
 Problem na relaciji 'mi' – 'oni', usmjeravanje pažnje na to ko će pobijediti u ratu
 Dehumanizacija 'njih'
 Reaktivnost: čekanje na nasilje prije izvještavanja
 Usmjeravanje pažnje na vidljive posljedice nasilja (ubijeni, ranjeni i materijalna šteta)

II. Usmjereno ka propagandi

Razotkrivanje 'njihovih' neistina/pomaganje 'našima' zataškavanjima/lažima

III. Usmjereno ka eliti

Usmjeravanje pažnje na 'našu' patnju, na elitne muškarce, kojima se služi kao njihov megafon
 Imenovanje jedino 'njihovih' zlikovaca
 Usmjeravanje pažnje na elite kao jedine mirotvorce

IV. Victory-oriented

IV. Usmjereno ka pobjedi
 Mir = pobjeda + prekid vatre
 Prikriivanje mirovnih inicijativa
 Ostavljanje otvorene mogućnosti za još jedan rat

Pojedini istraživači primjenjuju glavne koncepte mirotnog novinarstva u ocjenjivanju uloge informativnih medija u mirovnom procesu i rješenju sukoba (vidjeti naročito Shinar 2002, 2003 i 2007, Lee i Maslog 2005, Lee, Maslog i Kim 2006, Goretti 2007 i Ross 2007). Ovi autori vjeruju da novinarstvo može direktno doprinijeti izgradnji mira i nenasilne kulture. Lee i Maslog (2005), naprimjer, istražuju izvještavanje o regionalnim sukobima u Aziji, u vezi s problemom Kašmira, s pokretom Tamilskih tigrova, sa sukobom u Mindanau, te građanskim ratovima u Maluki i Acehu, u deset dnevnih listova na engleskom jeziku iz četiri azijske zemlje – Indije, Pakistana, Indonezije i Šri Lanke. Oni tvrde da u medijskom izvještavanju dominira ratno novinarstvo, ali sugeriraju da rezultati istraživanja mogu pomoći kreatorima politike da obuče novinare u mirovnom novinarstvu, zato što cilj novinara treba biti doprinos rješavanju sukoba ili rata mirnim putem.

Nadalje, Wolfsfeldovo istraživanje (2004, 2004) u ocjenjivanju uloge medija u mirovnom procesu pokazuje dvije glavne prepreke s kojima se mediji suočavaju: oni usmjeravaju pažnju na događaj umjesto na proces i skloni su da upotrebljavaju tradicionalne vrijednosti vijesti kao što je sukob (Wolfsfeld 1999). Međutim, Wolfsfeld ukazuje na to da mediji najčešće imaju konstruktivnu ulogu kada postoji veći nivo podrške u korist mirovnog procesa, kada je intenzitet kriza nizak i kada novinari nisu pod pritiskom da pišu senzacionalističke vijesti (Wolfsfeld 1999). Prema njemu, mediji bi trebali imati posebne rubrike i proizvoditi programe posvećene mirovnim temama. On sugerira i da postoji potreba za započinjanjem dijaloga o ovim temama među kreatorima politike, novinarima, istraživačima i aktivistima.

Na račun prakse mirotnog novinarstva izrečeno je dosta kritika, jer se 'ona (se) suprotstavlja novinarskom principu objektivnosti, koji je dokazan kroz vrijeme i koji posmatra novinara kao izdvojeno i nepristrasno ogledalo stvarnosti' (Lee i Maslog 2005, str. 312).

Hanitzsch (2004, 2007) je naročito oštar kritičar koncepta mirotvornog novinarstva jer tvrdi da se njim precjenjuje mogućnost medija u 'izgradnji mira'. Hanitzsch konceptualizira mirotvorno novinarstvo u suprotnosti s normom 'objektivnosti' u novinarskom izvještavanju (Hanitzsch 2007). Labava doktrina se razvila oko pojma objektivnosti, koja je usmjerena na pravičnost, ravnotežu, istinitost i važnost provjere u novinarstvu. Objektivnost predstavlja potvrdu vjerovanja u činjenice i u njihovu centralnu ulogu, a odricanje od vrijednosti u novinarstvu. Ne samo da je objektivnost postala odbrana protiv optužbi o pristrasnosti, već se tvrdi da se istina i činjenične informacije mogu ustanoviti ako se 'tvrdnje o istini' podvrgnu pravilima i praksama koje profesionalna zajednica smatra legitimnim. A Hanitzsch tvrdi da novinari ne trebaju postati aktivisti, već se trebaju angažirati u svijetu iz naoko neutralne, nepristrasne perspektive. Pored toga, Hackett sugerira da 'mirotvorno novinarstvo mora pretočiti svoje normativne obzire, ukorijenjene u disciplini istraživanja mira, u strategiju koja je zasnovana na teoretski potkovanom analizi logike koja vlada proizvodnjom vijesti' (Hackett 2006, str. 2). On (2006) predlaže tri strategije koje bi praksu mirotvornog novinarstva učinile mogućom: reformiranje oblasti novinarstva iznutra i transformiranje načina pravljenja vijesti; izgradnju novog područja radi stvaranja alternativne podrške medijima od civilnog društva, što bi takvim medijima omogućilo da mogu koristiti praksu mirotvornog novinarstva; i potrebu za intervencijom političkog ili društvenog pokreta radi promjene okruženja u kome novinarstvo djeluje (Hackett 2006, str. 11).

Slično Hanitzschu, Loyn (2007) vjeruje da suprotno od mirotvornog novinarstva nije ratno novinarstvo, već 'dobro' novinarstvo. Glavni je problem taj što se novinarima pripisuje aktivno učešće, mada novinari trebaju imati ulogu posmatrača, a ne aktera. Mada zagovornici mirotvornog novinarstva ponekad uspješno dijagnosticiraju probleme u izvještavanju, Loyn smatra da su njihova rješenja obično pogrešna i ukazuje na to da je umjesto izmišljanja novih alata za izvještače, potrebno izoštriti postojeće.

Zaključci

Mediji postaju isuviše komercijalni u posmatranju nasilnog sukoba kao robe. Pri tome, oni često koriste senzacionalne i slikovite riječi da bi privukli čitaoce. Većina medija sklona je izvještavanju o incidentima, umjesto produblivanju javnog razumijevanja uzroka i konteksta ovakvih nasilnih problema. Preporučuje se smještanje događaja u kontekst da bi se prikazala šira slika, trendovi, uzorci, čak i rješenja ako je moguće. Umjesto da to rade, pojedini mediji i sami potiču sukobe, jer je pritisak profita i dalje glavni razlog novinarskog djelovanja.

Nasrtaj 'infozabave' i tabloidizacije na novinarstvo ima snažne posljedice, a potiče ga komercijalni imperativ da se oglašivačima isporuči maksimalan broj publike. U kombinaciji s naprednim informacijskim tehnologijama, koje nude poplavu medijskih proizvoda i dominaciju političkih komunikacija ili 'spina' (Louw 2005), rezultat je nemogućnost da se ponudi prostor za pomirenje. Kako tvrdi McNair, 'sve veća konkurencija na medijskom tržištu u komercijalnom smislu nagrađuje senzacionalizam i lascivnost u izvještavanju o politici' (McNair 2000, str. 4). Opisujući medije u Velikoj Britaniji, McNair (2000) žali zbog neumjerenosti kritike, obilja nebitnih preokupacija (kao što su vulgarnost i slavne ličnosti) i uspona političke PR-industrije, koji odlikuju medijske scene.

Komodifikacija vijesti i informacija suštinski mijenja ulogu medija. Umjesto da radi u interesu javnosti i da ohrabruje demokratsko učešće angažiranoga građanstva i njihovu izgradnju mira, novinarstvo može postati 'otuđujuća, narkotizirajuća snaga koja budi cinizam u našoj političkoj kulturi, odvrtačući ljude od građanstva, umjesto da im omogući da ispune svoj demokratski potencijal' (McNair 2000, str. 8). To je razlog, kako ističu svi autori u našoj publikaciji, zašto je od presudne važnost razumijevanje pristupa političke ekonomije medija, koji se zanima za utjecaj medijskog vlasništva na medijski sadržaj. Naprimjer, Predrag Marković i Katarina

Subašić, u poglavlju o Vukovaru, prikazuju kako se nacionalistička ideologija odražava u medijskom diskursu, istovremeno ukazujući na razliku između državnih medija i privatnih/komercijalnih. Autori primjećuju da mediji koji su još uvijek u većinskom državnom vlasništvu izvještavaju umjerenije i da koriste svaku moguću priliku da predstave zvaničan stav vlasti. S druge strane, mediji koji su većinski privatni i komercijalno orijentirani izvještavaju na način koji više odgovara publici uvođenjem elemenata nacionalnog ponosa i nacionalnih težnji.

Međutim, treba biti pažljiv i s nekritičkim usvajanjem pristupa političke ekonomije medija. Kada Erjavcova istražuje vezu između načina izvještavanja i medijskog vlasništva, ona ne nalazi snažnu povezanost između njih, te naglašava da promjena ‘vlasništva ne mora značiti i promjenu u sadržaju, jer različiti vlasnici mogu zastupati istu ideologiju ili političku opciju’. Isto tako, ne trebamo zaboraviti dilemu između nacije i profesije (Zendberg i Neiger 2005), u kojoj se novinari mogu naći kada izvještavaju o slučajevima koji su nacionalno obilježeni, tako da etnički obojeno izvještavanje ne mora nužno biti nametnuto izvana, već može biti dobrovoljno prihvaćeno i razvijeno od novinara koji dijeli dominantnu etnonacionalnu ideologiju društva. Erjavcova vjeruje da je glavni uzrok homogenog predstavljanja konsenzus između srbijanskih političkih elita, s jedne strane, i bošnjačkih elita, s druge, zato što mediji, u slučaju kada ne postoje političke razlike između elita, reproduciraju zajedničko gledište bez previše pitanja. Ovo objašnjenje zapravo naglašava etnonacionalni karakter medija iz ove dvije zemlje, jer pokazuje da njihovo izvještavanje prvenstveno zavisi od etnonacionalnih političkih elita. Takva situacija zaista ostavlja dovoljno prostora za političku instrumentalizaciju medija, uz pomoć koje političari mogu nastaviti s realizacijom svoje nacionalističke politike. U isto vrijeme, to znači da bez daljnje demokratizacije i transformacije političke sfere, teško možemo očekivati značajne profesionalne pomake u svijetu medija i novinarstva.

Literatura

- Adorno, T 1986, *Dialectic of enlightenment*, Continuum, New York.
- Althusser, L 1971, 'Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation)', u: *Lenin and philosophy and other essays*, Verso, London, str. 121–173.
- Anderson, B 1991, *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*, prvo izdanje 1983, Verso, London.
- Appadurai, A 2006, *Fear of Small Numbers*, Duke University Press, Durham.
- Bašić-Hrvatini, S i Milosavljević, M 2008, 'Media Policy in Slovenia in the 1990s', *Eurozine*, izdanje 2, str. 1–35.
- Bet-El, IR 2004, 'Unimagined Communities: The Power of Memory and the Conflict in the Former Yugoslavia', u: JW Müller (ur.), *Memory and Power in Post-War Europe – Studies in the Presence of the Past*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Botes, J 1998, 'Journalism and Conflict Resolution', u: RE Rubenstein i ostali (ur.), *Frameworks for Interpreting Conflict: A Handbook for Journalists*, George Mason University, Virginia.
- Bratić, V 2008, 'Examining Peace-Oriented Media in Area of Violent Conflict', *International Communication Gazette*, izdanje 70, br. 6, str. 487–503.
- Budak, N 2004, 'Post-socialist Historiography in Croatia Since 1990', u: U Brunnbauer (ur.), *(Re)Writing history. Historiography in Southeast Europe after Socialism*, München, Lit.
- Fairclough, N 1995, *Media Discourse*, Oxford University Press, New York.
- Fowler, R 1991, 'Critical linguists', u: K Halmkjær (ur.), *The Linguistic Encyclopedia*, str. 89–93, Routledge, New York.
- Galtung, J 1992, 'The Media, World-Wide Security and Peace', u: J Galtung i RC Vincent (ur.), *Global Glasnost: Toward a New World Information and Communication Order?*, Hampton Press, New Jersey.

Galtung, J 1996, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, International Peace Research Institute, Oslo.

Galtung, J 1998, 'Media: Peace Journalism', <<http://www.crnetwork.ca/programs/peacejournalism.htm>>.

Galtung, J 2007, 'Introduction: Peace by Peaceful Conflict Transformation – the Transcend Approach', *Handbook of Peace and Conflict Studies*, Routledge.

Garnham, N 2000, *Emancipation, the media, and modernity*, Oxford University Press, Oxford.

Gilboa, E 2002, *Media and Conflict: Framing Issues, Making Policy, Shaping Opinion*, Transnational Publishers, New York.

Gordy, ED 1999, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*, Pennsylvania State University Press, University Park, PA.

Goretti, LN 2007, 'Peace Journalism Applied: An Assessment of Media Coverage of the Conflict in Northern Uganda', *Conflict and Communication Online*, 6. februar 2007, <www.cco.regener-online.de>.

Hackett, R 2006, 'Is Peace Journalism Possible? Three Frameworks for Assessing Structure and Agency in News Media', *Conflict and Communication Online*, 5. februar 2006, 12. septembar 2007, <www.cco.regener-online.de>.

Halbwachs, M 1980, 1951, *The Collective Memory*, Harper & Row, New York i London.

Hall, S (ur.) 1996, *Modernity: An Introduction to Modern Societies*, Blackwell Publishers, Cambridge.

Hall, S 1989, *Ideologie, Kultur, Medien: Neue Rechte, Rassismus*, Argument, Hamburg.

Hanitzsch, T 2004, 'Journalists as Peacekeeping Force? Peace Journalism and Mass Communication Theory', *Journalism Studies*, izdanje 5, broj 4, str. 83–495.

Hanitzsch, T 2007, 'Situating Peace Journalism in Journalism Studies: A Critical Appraisal', *Conflict and Communication Online*, 6. februar 2007, <www.cco.regener-online.de>.

Hieber, L 2001, 'Lifeline Media: Reaching Populations in Crisis', *Media Action International*, <http://www.preventionweb.net/files/636_10303.pdf>.

Hirst, M i Roger, P 2007, *Journalism Ethics: Arguments and Cases*, 2. izdanje, Oxford University Press, South Melbourne.

Hoepken, W 1999, 'War, Memory and Education in a Fragmented Society: The Case of Yugoslavia', *East European Politics and Societies*, izdanje 13, broj 1.

Howard, R 2004, *Conflict Sensitive Journalism: A Handbook by Ross Howard*, International Media Support i Institute for Media, Policy and Civil Society 2006, 27. august, <http://www.i-m-s.dk/files/publication/IMS_CSJ_handbook.pdf>.

Hrvatín, S i Trampuz, M 2000, *Enjoy your Enemy, In The Public*, izdanje 7, broj 3, str. 77–86.

Jeong, HW 2000, *Peace and Conflict Studies: An Introduction*, Aldershot, Ashgate.

Judt, T 1998, 'Europas Nachkriegsgesellschaft neu denken', *Transit – Europäische revue*, broj 15.

Kolstø, P (ur.) 2009, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: representations of self and other*, Ashgate, Velika Britanija i SAD.

Kress, G 1983, 'Linguistic processes and the Mediation of 'Reality': The Politics of Newspaper Language', *International Journal of the Sociology of Language*, izdanje 40, broj 1, str. 43–57.

Kuhn, A 2000, 'Putovanje kroz pamćenje' (A Journey through Memory), u: S Radstone (ur.), *Memory and Methodology*, Berg, Oxford, str. 183–186.

Kurspahić, K 2003, *Balkan Media in War and Peace*, USPI, Washington.

Lee, ST i Maslog, CC 2005, 'War or Peace Journalism? Asian Newspaper Coverage of Conflicts', *Journal of Communication*, izdanje 55, broj 2, str. 311–329.

Lee, ST, Maslog, CC i Hun, SK 2006, 'Asian Conflicts and the Iraq War: A Comparative Framing Analysis', *The International Communication Gazette*, izdanje 68, broj 5–6, str. 499–518.

Levin, D 2003, 'Structure of News Coverage of Peace Process: A Test of the Indexing and Zero-Sum Hypotheses', *The Harvard International Journal of Press/Politics*, izdanje 8, broj 4, str. 27–53.

Lowenthal, D 1985, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, Cambridge.

Loyn, D 2007, 'Good journalism or peace journalism', *Conflict and communication Online*, izdanje 6, broj 2.

Lynch, J i McGoldrick, A 2005, *Peace Journalism*, Hawthorn Press, Gloucestershire.

Manoff, R 1998, 'Role Plays: Potential Media Roles in Conflict Prevention and Management', drugi dio, izdanje 7, broj 4.

Manz, B 2002, 'Terror, grief, and recovery: Genocidal trauma in a Mayan village in Guatemala', u: A Hinton (ur.), *Annihilating difference: The anthropology of genocide*, University of California Press, Berkeley i London.

Margalit, A 2002, *The Ethics of Memory*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Martin-Barbero, J 1993, *Communication, culture and hegemony: From the media to mediations*, Sage, Newbury Park, CA.

Martin-Baro, I 1990, 'La violencia en Centroamerica: Una vision psicosocial', *Revista de Psicologia de El Salvador*, izdanje 9, broj 35, str. 123–146.

Morley, D & Robins, K 1995, *Spaces of identity*, Verso, London.

Reljić, D 2001, *Killing Screens: Media in Times of Conflict*, European Institute for the Media, Dusseldorf i Paris.

Richardson, JE 2004, *(Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of the British Broadsheet Press*, John Benjamin, Amsterdam.

Richardson, JE 2007, *Analysing newspapers: Approach from critical discourse analysis*, Palgrave MacMillan, New York.

Ross, SD 2007, 'Peace Journalism: Constructive Media in a Global Community', *Global Media Journal: Mediteranean Edition*, izdanje 2, broj 2, str. 77–81.

Shinar, D 2002, 'Cultural Conflict in the Middle East: The Media as Peacemakers', u: E Gilboa (ur.), *Media and Conflict: Framing Issues, Making Policy, Shaping Opinion*, Ardsley, Transnational Publishers, NY, str. 281–294.

Shinar, D 2003, 'The Peace Process in Cultural Conflict: The Role of the Media', *Conflict and Communication Online*, 2. januar i 15. oktobar 2010 <www.cco.regenerationonline.de>.

Shinar, D 2007, 'Democracy, Development, Peace and Communication: An Overview of Their Roles and Interaction', *Global Media Journal: Mediterranean Edition*, izdanje 2, broj 1, str. 54–62.

Silber, L 1997, *Yugoslavia: death of a nation*, Penguin Books, New York.

Skopljanac-Brunner, N i ostali (ur.) 2000, *Media and War*, Agency Argument, Belgrade.

Sonwalker, P 2004, 'Out of Sight, out of Mind?: The Non-Reporting of Small Wars and Insurgencies', u: S Allan i B Zelizer (ur.), *Reporting War: Journalism in Wartime*, Routledge, Oxon, str. 206–223.

Stuart, A i Zelizer, B (ur.) 2004, *Reporting War: Journalism in Wartime*, Routledge, Oxon.

Thomas, P 2010, *Political Economy of Communications in India: the Good, the Bad and the Ugly*, Sage, London.

Thompson, M 1994, *Forging War: The Media in Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina*, Article 19, London.

Tracey, M 1997, *The decline of public service broadcasting*, Oxford University Press, New York.

Van Dijk, TA 1988, *News as Discourse*, L. Erlbaum, Hillsdale, Hove, London.

Van Dijk, TA 1989, 'Mediating Racism: The Role of the Media in the Reproduction of Racism', u: R Wodak (ur.), *Language, Power and Ideology*, John Benjamins, Amsterdam, str. 199–226.

Van Dijk, TA 1993, *Elite discourse and racism*, Sage, Newbury Park, CA.

Van Dijk, TA 1998, *Ideology*, Sage, London.

Volčič, Z 2006, 'Blaming the Media: Serbian narratives of national(ist) identity', *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, izdanje 20, broj 3, str. 313–330.

Volčič, Z i Andrejević, M 2009, 'That's Me: Nationalism, Power, and Identity on Balkan Reality TV', *Canadian Journal of Communication*, izdanje 34, broj 1, str. 7–24.

Volčič, Z i Andrejević, M 2010, 'Commercial Nationalism on Balkan Reality TV', *Shaping Inquiry in Culture, Communication & Media Studies*, Routledge, London.

Wolfsfeld, G 1997, 'Promoting Peace through the News Media: Some Initial Lessons from the Oslo Peace Process', *The Harvard International Journal of Press/Politics*, izdanje 2, broj 4, str. 52–70.

Wolfsfeld, G 2004, *Media and the Path to Peace*, Cambridge University Press, Cambridge.

Zendberg, E i Neiger, M 2005, 'Between the nation and profession, journalists as members of contradicting communities', *Media Culture Society*, izdanje 27, broj 1, str. 131–141.

Sa engleskog prevela Kanita Halilović

**SLUČAJ DOBROVOLJAČKA:
ANALIZA SRPSKE I
BOSANSKOHERCEGOVAČKE DNEVNE ŠTAMPE**

Medijski stručnjaci se slažu da su mediji u savremenim društvima jedan od glavnih faktora u kreiranju znanja o historiji i ljudskom sjećanju. Mediji pišu pojednostavljene i lako shvatljive historije, koje nisu zanimljive samo za svakodnevnu medijsku potrošnju, nego i za politiku, koja ih efikasno (is)koristiava za vlastitu instrumentalizaciju, u aktuelne političke svrhe i za mobilizaciju ljudskih masa (Assman 2004). Ako na medijske studije primijenimo zapažanja Foucaulta (1995), medijsku uspostavu političkog pamćenja možemo shvatiti kao određeni hegemonski pogled na prošlost, koji je sebi izborio preovladavajuće mjesto. Možemo je proučavati i kao ideološki projekat koji pokreće i širi samo ona tumačenja koja potvrđuju hegemonsku politiku istine o prošlosti. Medijsko (re)definiranje prošlosti na postratnom području u skladu je sa ideološkim diskursima koji usmjeravaju suočavanje sa ratnom prošlošću, utvrđivanje odgovornosti i kažnjavanje ratnih zločina ka interesima političkih elita. Ratni su zločini posebno na udaru jer nose moćan politički naboj za sadašnje odnose, utvrđuju prioritete i probleme postratnog društva, zbog čega su u medijima često politički instrumentalizirani i korišteni u tekuće političke svrhe (Erjavec i Volčič 2009). Posebno su nestabilni odnosi u podijeljenim regijama, kao što je Balkan, i u društvima kao što je Bosna i Hercegovina (Bosna ili BiH), a kao takvi oni su odličan laboratorij za analizu odnosa između medijskih predstavljanja i političke vlasti u procesu oblikovanja historije (Corcoran 2002). Razotkrivanje odnosa između medijskih tekstova i vlasti mogu pokazati kako je u okviru javne svijesti izabrana, nadgledana, instrumentalizirana i legitimizirana samo specifična istina o ratnim zločinima da bi se, na taj način, postigao javni konsenzus i izgradio ideološki identitet. Svako medijsko predstavljanje neposredno je povezano sa uredničkom politikom određenog medija, koja može biti ovisna o vlasništvu nad tim medijem (Splichal 2001). Zbog toga je važno razotkriti odnos između medijskih

tekstova i vlasništva nad medijem. Iz tog razloga, ključna istraživačka pitanja ovog članka odnose se na to kako su mediji predstavili pretpostavljeni ratni zločin, koji je aktuelni karakter nacionalnih politika koje se provode kroz medije i koji se ciljevi u trenutnoj etnonacionalnoj auto- i heteroreprezentaciji postižu kroz formiranje medijske slike ratnih zločina i interpretacije njihovog procesuiranja.

Predmet ovog istraživanja je aktuelno medijsko predstavljanje slučaja Dobrovoljačka, koje je paralelno praćeno u bosanskohercegovačkoj i srbijanskoj dnevnoj štampi od trenutka objelodanjivanja pokretanja optužnice u datom slučaju. Polazimo od pretpostavke da se iščitavanje elemenata nacionalnog diskursa može uspješnije obaviti posredstvom medijskih pisanih tekstova, koji, u odnosu na elektronske medije, detaljnije i opširnije ekspliciraju slučaj, a pritom uzimaju u obzir i medijski kontekst u kojem izvještavanje o Dobrovoljačkoj funkcionira. Komparacija načina predstavljanja slučaja Dobrovoljačka u ove dvije zemlje više govori o aktuelnim politikama identiteta i nacionalnim strategijama negoli o samom događaju i historiji.

Kritička analiza diskursa (analiza makropropozicija, predstavljanje društvenih aktera i ključnih riječi) korištena je kako bi se utvrdio način na koji je vodeća srbijanska i bosanskohercegovačka dnevna štampa predstavila slučaj Dobrovoljačka u prvoj polovici 2009. godine. Osam dnevnih novina, četiri bosanske (dvije iz Sarajeva i dvije iz Banje Luke) i četiri dnevne novine iz Srbije, odabrano je za analizu kako bi se utvrdio način na koji su mediji u ove dvije zemlje, koje su tokom 1990-ih bile u ratu, predstavile slučaj Dobrovoljačka. Hipoteza je da postoji podijeljenost bosanskohercegovačkog medijskog prostora po etnonacionalnim osnovama u smislu razlika u izvještavanju između sarajevskih (*Oslobodjenje*, *Dnevni avaz*) i banjalučkih dnevnih novina (*Glas Srpske*, *Nezavisne novine*). Dalje pretpostavljamo da postoji homogenost u predstavljanju slučaja Dobrovoljačka između sarajevskih dnevnih novina, na jednoj strani, i srpskih novina (*Večernje Novosti*, *Blic*, *Politika*, *Danas*), na

drugoj strani – ali sa suprotnim sadržajem. Pretpostavljamo i da vlasništvo nad pojedinim medijima utječe na predstavljanje slučaja Dobrovoljačka.

Prvo poglavlje prikazuje događaje koji su se odigrali 2. i 3. maja 1992. godine u Sarajevu, nakon čega slijedi predstavljanje događaja povezanih sa slučajem Dobrovoljačka u prvoj polovici 2009. godine. Zatim je predstavljena izabrana metoda i podaci, poslije čega slijedi ključno poglavlje s rezultatima analize medijskog prikazivanja slučaja Dobrovoljačka, a potom su dobiveni rezultati u posljednjem poglavlju postavljeni u širu društvenu praksu.

Tok događaja u slučaju Dobrovoljačka

Prema ‘inženjerima’ države Jugoslavije, koja je nastala nakon Drugog svjetskog rata, ta je država obećala ići iznad kontradikcija nacionalizma i etničkoga grupiranja. Bio je to projekt političkog inženjeringa, utemeljen na zajedničkom sjećanju na borbu protiv nacističkog režima na tim prostorima. Socijalistička federativna republika Jugoslavija nastala je od šest različitih republika, a titoizam je bio utemeljen na pretpostavci da će ekonomska i politička homogenizacija dovesti do uspostave čiste radničke države (Woodward 1995). Tokom 1980-ih, nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. godine, potisnuti nacionalizam zavladao je društvenim životom.

U Bosni i Hercegovini kombinacija tri etničke grupe – 43,7% Muslimana, 31,3% Srba, 17,3% Hrvata, 7,7% Jugoslavena i ‘drugih’ (Statistički bilten 1991) – bila je naročito podložna nacionalističkim tenzijama. Pritisak na bosanske Srbe i Hrvate da slijede ‘sveti nacionalni poziv’ rastao je kako je Beograd pozivao ‘sve Srbe u jednu državu’, a Zagreb promovirao Tuđmanovu Hrvatsku demokratsku zajednicu kao ‘glavnu

stranku svih Hrvata' (MacDonald 2002, str. 123). Za vrijeme prvih slobodnih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini, održanih u novembru 1990, pobijedile su tri nacionalističke stranke, što je pokrenulo trajne nacionalističke prepirke.

Dana 25. juna 1991. Hrvatska i Slovenija proglasile su neovisnost. Dva dana kasnije u Sloveniji je počeo rat kada je Jugoslavenska narodna armija (JNA), koja je postala srpskom vojskom pod Miloševićevim direktnim zapovjedništvom, pokušala nasilno spriječiti slovensku neovisnost. U Hrvatskoj su srpski pobunjenici podsticali sukobe s hrvatskim paravojnim snagama, nakon čega je uslijedila još jedna intervencija JNA. Kako se borba širila od hrvatske istočne Slavonije do Krajine, a u aprilu 1992. i do Bosne i Hercegovine, bilo je jasno da Evropa svjedoči prvom velikom vojnom sukobu od Drugog svjetskog rata.

Problem definiranja početka rata u Bosni i Hercegovini ideološki i politički povezan je s pitanjem identifikacije krivca za ratni sukob, a to znači da je povezan i sa odgovorom na pitanje ko je kriv za vojni incident u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu. Kroz interpretaciju primjera Dobrovoljačka opravdava se i legitimira rat, pa je upravo zbog toga taj primjer važan za istraživanje i analizu. Slučaj Dobrovoljačka odnosi se na ubistvo osam vojnika JNA¹ u sarajevskoj Dobrovoljačkoj ulici 3. maja 1992. godine, u združenom napadu pripadnika Teritorijalne odbrane, Patriotske lige i Zelenih beretki na kolonu vozila u kojoj su bili pripadnici Komande Druge vojne oblasti iz kasarne na Bistriku. Dan prije tog događaja, 2. maja, JNA je na sarajevskom aerodromu zarobila Aliju Izetbegovića, predsjednika RBiH, njegovu kćerku i Zlatka

¹ U prijavama za ovaj zločin navedeno je da je ubijeno 42, ranjeno 73 i zarobljeno 215 osoba, ali nije riječ samo o napadu na kolonu JNA u Dobrovoljačkoj ulici. U obje prijave, i sarajevskoj i beogradskoj, govori se o povezanim događajima i oružanim sukobima kod Doma Armije, Radničkog univerziteta – kina 'Đuro Đaković' (JNA, sada Ulica branilaca grada), na Skenderiji (Obala vojvode Stepe, sada Obala kulina Bana) i drugim lokacijama.

Lagumdžiju (potpredsjednika bosanske vlade), i to nakon njihova povratka s pregovora u Lisabonu. Njih troje su zatim prebačeni u kasarnu u Lukavici, a u međuvremenu biva postignut dogovor o razmjeni predsjednika Izetbegovića i komandanta Druge vojne oblasti Milutina Kukanjca, koji je u to vrijeme bio u kasarni na Bistriku. Poslije dogovora o razmjeni, 3. maja popodne, Izetbegović, njegova kćerka i Lagumdžija su prebačeni iz Lukavice do Bistrika u oklopnom transporteru UNPROFOR-a. Ko je zapravo dogovorio razmjenu i na čiju su se odgovornost desili daljnji događaji, ko je prvi pucao, predmet je istrage. Napad se desio uprkos sporazumu između predstavnika R BiH i SRJ o mirnom povlačenju JNA sa teritorije Bosne i Hercegovine. Za ovaj zločin osumnjičeni su predstavnici političkog i vojnog vrha Republike Bosne i Hercegovine.

Dana 25. februara 2009. iz MUP-a Srbije potvrđeno je da je srbijanska policija raspisala potjernice za bivšim članom Predsjedništva R BiH Ejupom Ganićem i 18 bosanskohercegovačkih državljana osumnjičenih za ratne zločine u Sarajevu. Srbijanski Interpol je 15. maja 2009. objavio pokretanje međunarodne potjernice, na osnovu koje bi svaka osoba čije se ime nalazi na potjernici mogla biti lišena slobode u bilo kojoj od 187 zemalja članica Interpola. Ured za saradnju BiH s Interpolom zatražio je od glavnog ureda Interpola u Lionu da povuče potjernice protiv više osoba iz Bosne i Hercegovine koje su povezane sa slučajem Dobrovoljačka. Generalni sekretarijat Interpola u Lionu, nakon zahtjeva Bosne i Hercegovine da se povuku potjernice protiv više osoba iz Bosne i Hercegovine koje su povezane sa slučajem Dobrovoljačka, od srbijanskog je Interpola zatražio dodatna pojašnjenja u vezi s njihovim raspisivanjem potjernice. Dana 3. jula 2009. godine Sekretarijat Interpola obavijestio je sve svoje članice da, dok se od Međunarodnog tribunala u Hagu ne pribavi zvanično očitovanje o slučaju Dobrovoljačka, te dok njihov pravni odjel ne razmotri to pitanje, taj predmet neće biti u bazi podataka niti će se procesuirati. Difuzne potjernice koje je izdao srbijanski Interpol time se stavljaju van snage, te se konstatira da se crvene potjernice neće pokretati dok se ne riješi pravni spor između Bosne i Hercegovine i Srbije.

Metodologija

Središnje istraživanje o medijskom diskursu u proteklim godinama bilo je usmjereno na široki okvir kritičke analize diskursa, koja se bavi različitim pitanjima, kao što su: projekcija moći putem diskursa, uspostava dominantnosti i nejednakosti u diskursu, ideološka pozadina diskursa i veza diskursa sa društvenim promjenama (Fairclough 1989, 1995a, 1995b, 2003; Fowler 1991; Fowler i drugi 1979; Van Dijk 1980, 1988, 1993, 1998). Hall definira kritičku analizu diskursa kao analizu ‘mentalnih okvira – jezika, koncepta, kategorije, slikovitih prikaza misli i sistema predstavljanja – koje različite klase i socijalne skupine primjenjuju kako bi dale smisao, shvatile i razjasnile način na koji funkcionira društvo’ (Hall 1996, str. 26). Ti mentalni okviri služe kao orijentir u društvu u kome živimo, te se čine ključnim za kognitivno preživljavanje u svakodnevnom životu. Iz tog razloga, kako bismo utvrdili ideologije u bilo kojoj artikulaciji, neophodno je pogledati način na koji je stvarnost predstavljena u njima, te koje su vrste stavova, vrijednosti, vjerovanja, predrasuda i/ili perspektiva kodirane u tekstu. U istraživanju su primijenjene tri ključne tekstualne analize: analiza makropropozicija, predstavljanje društvenih aktera i ključne riječi.

Semantika diskursa se bavi značenjima u smislu ‘propozicija’ (Brown i Yule 1983). Propozicija je konceptualna struktura koja se sastoji od predikata i jednog ili više argumenata. Prema Van Dijk (1988), propozicije su najmanji nezavisni konstrukti jezika i misli, koji se obično izražavaju jednom rečenicom ili klauzom. Na osnovu propozicija, Van Dijk (1980, 1988) uvodi analizu tematske organizacije vijesti. Ta hijerarhijska struktura se sastoji od (makro)propozicija koje definiraju najvažniju ili najrelevantniju informaciju u tekstu. Semantička makrostruktura proizlazi iz

lokalnih značenja riječi prema makropravilima, kao što su brisanje, generalizacija i konstrukcija. Prema takvim pravilima, izostavljaju se irelevantni detalji, dok se suština na višem nivou uvezuje u apstraktna značenja ili se uspostavljaju konstituenti sa različitim značenjima u događajima ili društvenim konceptima na višem nivou. Tematska organizacija u direktnoj je vezi sa shemom diskursa ili takozvanim superstrukturama (Van Dijk 1980). U ovoj studiji, prijedlog se definira kao ‘jedinica ideje’ u obliku jedne rečenice, nekoliko rečenica, pasusa ili čitave novinske priče. Makropropozicija se definira kao jedinica samo u svrhu poređenja. Najvažnija ili najrelevantnija informacija u člancima definira se primjenjujući makropravila navedena u ranijem tekstu. Pronašla sam makropropozicije koje su prenesene ili koje nedostaju u novinskom članku o istom fenomenu, tj. o fenomenu Dobrovoljačka. U procesu pripreme vijesti, novinari konstruiraju realnost u skladu sa svojim pozadinskim, ideološkim i političkim uvjerenjima. Putem analize makropropozicija saznala sam kako srbijanska i bosanskohercegovačka dnevna štampa utvrđuju i definiraju ono što se dogodilo 3. maja 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu i šta se u vezi sa slučajem Dobrovoljačka događalo u prvoj polovici 2009. godine.

Kako bih utvrdila medijsko predstavljanje slučaja Dobrovoljačka, analizirala sam i način na koji su, u ovom konkretnom slučaju, predstavljeni glavni društveni akteri, tj. ko je uključen u domenu ‘mi’, a ko je pozicioniran kao ‘oni’. Osnovne funkcije društvenog predstavljanja aktera služe kao afirmacija ideologije, i to time što se postavljaju u kontrastnu poziciju u odnosu na suprotstavljenu ideologiju. Upravo iz tih razloga, Hallov ‘diskurs razlike’ ovdje je definiran kao najefektivniji metod razmišljanja putem binarnih suprotnosti. Hall tumači ‘diskursne razlike’ (1989, str. 913) kao diskurse kojima se pravi razlika između ‘nas’ i ‘njih’. Svaka grupa, da bi bila definirana kao grupa, mora se razlikovati od Drugih – unutrašnjih i vanjskih. Bilo koja vrsta identiteta, kako Hall predlaže, primarno se definira kao razlika u odnosu na Drugog. Takvo značenje ‘nas’ i ‘njih’, koje implicira poistovjećivanje sa

nekim i razlikovanje od nekog, koje nije ontološki dato, već ideološki konstruirano, postaje jasno putem lingvističke analize. Ipak, budući da se čini toliko prirodnim, dihotomija ‘mi’ i ‘oni’ se rijetko dovodi u pitanje. Međutim, to su koncepti koji posjeduju najveću moć budući da se ‘podrazumijevaju (se), jer su kao takvi ušli u govorni jezik’ (Bourdieu 1977, str. 167). Konstrukcija identiteta proces je identifikacije, opis grupe koju pojedinac smatra svojom i diferencijacija u odnosu na Druge/Ostale (Wodak 1996). To znači da su identiteti društvenih aktera u tekstovima većinom konstruirani i definirani kao pripadnici grupe, te se naglasak stavlja na predstavljanje Ostalih kao različitih, devijantnih ili kao onih koji su prijetnja. Ovo je istraživanje pokazalo kako analizirana dnevna štampa dijeli društvene aktere na ‘nas’ (žrtve u slučaju Dobrovoljačka) i ‘njih’ (počinitelje, napadače, krivce) i kako ih ta ista štampa predstavlja.

Analizirali smo i izbor ključnih riječi u novinskim člancima: kako je dnevna štampa imenovala događaj od 3. maja 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici i događanja u vezi sa slučajem Dobrovoljačka u prvoj polovici 2009. godine. Široko je prihvaćena tvrdnja da izbor riječi koje novinari upotrebljavaju nije, ni u kojem smislu, proizvoljan. Taj određeni izbor nije samo djelo novinara, već ima veze i sa društvom u kome žive. U studijama leksičkog izbora novinara i ideologija, Trew (1979) i Teo (2000) zaključili su da sve percepcije koje su inkorporirane u leksikalizaciju uključuju ideologije.

Kao što je u kritičkoj analizi diskursa uobičajeno, rezultate tekstualne analize interpretirali smo u kontekstu diskurzivne i društvene prakse, stavlajući naglasak na mogući utjecaj vlasništva nad dnevnim novinama na medijsko predstavljanje slučaja Dobrovoljačka.

Baza podataka

Analizom je obuhvaćen 191 novinski tekst koji su, u 2009. godini, objavile srbijanske (*Večernje novosti* 11 članaka, *Politika* 9 članaka, *Danas* 16 članaka, *Blic* 7 članaka) i bosanskohercegovačke dnevne novine (*Oslobodenje* 34 članka, *Dnevni avaz* 38 članaka, *Nezavisne novine* 27 članaka, *Glas Srpske* 49 članaka). Stoga je naš uzorak uključio sve članke objavljene u odabranim dnevnim novinama koje su se bavile slučajem Dobrovoljačka ulica. Kriteriji korišteni pri izboru dnevnih novina su čitateljstvo i regionalna zastupljenost (Džihana 2009). Odabrane i praćene dnevne novine su: (1) *Dnevni avaz* i (2) *Oslobodenje* iz Sarajeva, Federacija Bosne i Hercegovine, (3) *Glas Srpske* i (4) *Nezavisne novine* iz Banje Luke, Republika Srpska. Odabrali smo četiri najčitanije i najutjecajnije dnevne novine iz Srbije, i to: (1) *Večernje novosti*, (2) *Politiku*, (3) *Danas* i (4) *Blic*.

Prema T. Jusiću (2004, str. 74–76), *Dnevni avaz* su dnevne novine sa najvećim tiražom u Bosni i Hercegovini, a izdavač im je Novinsko-izdavačka kuća 'Avaz'. *Dnevni avaz* ima veliki utjecaj na politički život. U većoj ili manjoj mjeri, novine podržavaju bošnjačku nacionalnu stranku SDA, koja je osigurala porast čitateljstva tih novina. Nakon što je vodeći dnevni list u Bosni i Hercegovini – *Oslobodenje* – izgubio slavu i čitaoce, taj list nije bio u stanju da se prilagodi postratnom medijskom tržištu, tako da *Oslobodenju* nije pomogla ni struktura vlasništva utvrđena pod vođstvom slovenske finansijske/investicijske grupe da zauzme raniju poziciju na tržištu. Od 2006. godine, *Oslobodenje* je u većinskom vlasništvu Sarajevske pivare ('Sarajevska pivara postala je većinski vlasnik *Oslobodenja*', 2006). *Glas Srpske* je od marta 2008. u većinskom vlasništvu konzorcija *Nezavisnih novina* ('*Glas Srpske* prodan *Nezavisnim novinama*', 2008). U tom smislu, sve izvještavanje *Glasa Srpske*

i *Nezavisnih novina* može se posmatrati kao dva naličja istog lica. Prema Draganu Đokoviću (2004), *Večernje novosti* su najpopularniji dnevni list u Srbiji. Kompanija je dioničko društvo: 70% je u privatnom vlasništvu bivših i postojećih zaposlenika u kompaniji, dok je 30% u vlasništvu države. Tabloid *Blic* je drugi na spisku najbolje rangiranih dnevnih novina u Srbiji u pogledu tiraža i čitateljstva, a vlasnik je švicarska kompanija Ringier Group ('Impresivni rezultati Ringiera u Srbiji 2008', 2008). *Politika* datira još iz 1904. godine i po tome su to jedne od najstarijih dnevnih novina na Balkanu – 50% kapitala *Politike* pripada njemačkoj medijskoj grupi WAZ, a preostalih 50% je državni kapital ('Politika – novine u vlasništvu države', 2009). Kao i *Večernje novosti*, *Politika* je čitavu deceniju uveliko podržavala Miloševićev režim. *Danas* su dnevne novine osnovane sredinom 1997. godine, kada je grupa nezadovoljnih novinara iz *Naše borbe* otišla iz tog lista nakon sukoba sa novim privatnim, većinskim vlasnikom. *Danas* su novine *Danas* lijevo orijentirani medij, koji promovira pitanja u vezi sa bivšom Jugoslavijom, sociodemokratijom i evropskim integracijama. To je jedan od rijetkih medija koji podržava aktivnosti nevladinog sektora u Srbiji u oblasti ljudskih prava i zaštite manjina. Novine objavljuje i njima rukovodi tijelo pod nazivom Dan Graf d.o.o., društvo sa ograničenom odgovornošću, sa sjedištem u Beogradu.

Za analizu su izabrana tri perioda u prvoj polovici 2009. godine. Prvi je period od 25. februara 2009. do 1. marta 2009. godine, i to iz razloga jer je u njega uključeno izvještavanje o raspisivanju potjernica srbijanskoga MUP-a za 19 bosanskohercegovačkih državljana osumnjičenih za ratne zločine u Sarajevu. Drugi je period od 4. maja 2009. do 28. maja 2009. godine jer je u njega uključeno obilježavanje obljetnice događaja u Dobrovoljačkoj ulici (4. maja 2009) i Interpolova objava pokretanja međunarodne potjernice (15. maja 2009). Treći je period od 3. juna 2009. do 18. juna 2009. godine, a u njega je uključeno izvještavanje povezano sa činjenicom da je Interpol, na zahtjev Bosne i Hercegovine, povukao optužnice (3. juna 2009).

Kombinirat ćemo rezultate analize makropropozicija, analize predstavljanja društvenih aktera i analize ključnih riječi. Budući da je tekst istraživanja ograničenog obima, predstaviti ćemo samo najtipičnije primjere isječke iz časopisa. Prvo ćemo izložiti predstavljanje događaja 2. i 3. maja 1992, a u drugom ćemo dijelu prikazati događaje povezane sa raspisivanjem potjernica u slučaju Dobrovoljačka.

Rezultati

Kako su novine predstavile događaje 2. i 3. maja 1992. godine?

U usporedbi sa izvještavanjem o raspisivanju potjernica, koje je izdao srbijanski MUP i srbijanski Interpol za 19 bosanskohercegovačkih državljana, analizirane dnevne novine su relativno malo izvještavale o samom događaju 2. i 3. maja 1992. godine u Sarajevu. To ne znači da dati događaj ne zanima navedene novine, već da je vjerovatno slučaj Dobrovoljačka bio dosta obrađivana medijska tema u prošlosti, tako da su čitaoci upoznati sa stavovima novina prema tom slučaju. Poređenje prepozicija u svim novinskim tekstovima o slučaju Dobrovoljačka u bosanskohercegovačkim i srbijanskim dnevnim novinama daje nam mogućnost da utvrdimo osnovne razlike u definiciji toga šta se desilo 2. i 3. maja 1992. godine u Sarajevu.

Analiza društvenih aktera pokazala je da su sarajevske dnevne novine *Oslobodenje* o događaju izvještavale prvenstveno putem izjava učesnika tadašnjih događaja, koji dolaze isključivo sa bošnjačke strane: Emin Švrakić, Bakir Alispahić i Ejup Ganić. Analiza makropropozicija pokazala je da na osnovu novinskih članaka

možemo oblikovati makropropoziciju, odnosno osnovne informacije datih novina o tadašnjim događanjima: ‘Za žrtve u Dobrovoljačkoj ulici kriv je general JNA Kukanjac, jer je želio da se JNA sigurno vrati u Lukavicu sa uhvaćenim Izetbegovićem. Kada je bošnjačka strana branila predsjednika, došlo je do incidenata u kojima su stradali pripadnici JNA’. Analiza ključnih riječi razotkrila je da su za opis događaja u kome je bilo smrtnih žrtava ove dnevne novine prvenstveno upotrebljavale govorni niz ‘pogibija vojnika JNA’, npr. već u naslovu ‘Za pogibiju vojnika JNA kriv je general Kukanjac’ (27. 2. 2009), i eufemističnu riječ ‘incident’ (vidi primjer dolje). Za napad su novine okrivile JNA, a lično generala Kukanjca, jer je želio da se JNA vrati u Lukavicu na način da im kao branitelj služi predsjednik Izetbegović, koga su oteli dan ranije. Novine su konstruirale značenje da JNA nije imala namjeru pustiti Izetbegovića, što je vjerovatno samo manipulacija. Uloga bošnjačkih snaga predstavljena je kao ‘oslobađanje predsjednika’ i ‘odbrana države’.

‘Tog dana branili smo Sarajevo, nismo išli napadati Čačak, Šabac, Niš... Branili smo državu, oslobađali predsjednika! Čuvali smo i katedralu i crkvu na Baščaršiji. Imali smo saznanja da bi neki ljudi mogli da im naude, pa da kažu da smo mi to uradili’, veli Švrakić stariji. Bakir Alispahić ne misli da je njegovo ime na listi optuženih. ‘Važnije je’, kaže, ‘znati da slučaj Dobrovoljačke ulice procesuirao i vodi Sud BiH. A najvažnije’, misli, ‘jeste da je za žrtve u Dobrovoljačkoj odgovoran general Kukanjac. Njegovo ponašanje vodilo je ka tome da svi u toj koloni koja se kretala sa Bistrika stradaju. A izašli su iz kasarne pod uvjetom da se predsjednik Izetbegović doveze do zgrade Predsjedništva BiH. Kukanjčeva je zamisao bila da oni produ Vrbanju most, gdje su već bili punktovi JNA. Time bi naša mogućnost da Izetbegovića vratimo u Predsjedništvo BiH bila nikakva. U principu, htjeli su iskoristiti predsjednika da se sigurno vrati u Lukavicu i da njega imaju u rukama. Naravno, plan je ‘provaljen’ i došlo je do incidenta u kojem je bilo za očekivati da svi stradaju jer bi mi izginali za predsjednika’, sjeća se Alispahić. Ganić je već podsjetio da je tog dana JNA kidnapovala Izetbegovića, te da su svi koji su ga spašavali ‘krivi’ zato što sve nije završilo onako kako je planirano. Nova manipulacija. (Bećirović 2009, str. 7).

Dnevni Avaz je ovaj događaj opisao u trima tekstovima. U prvom navodi izjavu Ejupa Ganića, ratnog člana Predsjedništva BiH, koju je dao kao odgovor na to da se njegovo

ime pojavilo na spisku potjernica srbijanske policije. Analiza makropropozicija pokazala je da iz nje možemo oblikovati makropropoziciju ‘da su 3. maja 1992. godine na Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu branili BiH i oslobađali predsjednika, koji je ranije istog dana bio otet’. Ovdje se radi o sažetoj interpretaciji događaja, koja uključuje sintagmu sa snažnom konotacijom – ‘teroristički čin’ – koja se nakon 11. septembra 2001. godine koristi na način da opravdava sva sredstva za odbranu države, odnosno nacije (Erjavec i Volčič 2007). Iako same dnevne novine nisu jasno imenovala neprijatelja, iz konteksta je jasno da se radi o JNA, odnosno o Srbima.

U izjavi za *Dnevni avaz* Ganić je jučer kazao da su na spisku Srba svi oni koji su branili Bosnu i Hercegovinu. ‘Naime, 2. maja 1992. godine izvršen je teroristički čin u kojem je kidnapovan predsjednik države, rahmetli Alija Izetbegović. Svi mi koji smo spašavali predsjednika, koji je bio simbol države, sada smo krivi što se nije završilo onako kako je planirano.’ (Vele 2009, str. 12).

Dnevni avaz je Ejupa Ganića nekoliko mjeseci kasnije citirao još jednom. Analiza makropropozicija razotkrila je da je Ganić tada događaj predstavio na način da su se 3. maja 1992. godine sukobile dvije vojne formacije, Teritorijalna odbrana BiH i JNA, što je bio slučaj i mnogo puta nakon toga, kada je poginulo više ljudi, a ovaj primjer je interesantan za Srbe, jer su razočarani da toga dana BiH nije prešla pod okrilje Miloševićevog režima. Ta interpretacija događaja relativizira slučaj Dobrovoljačka, jer ga poredi sa brojnim drugim sukobima u kojima je palo više žrtava. Ključna je i činjenica da Ganić predstavlja sukob kao ratni, a ne predratni ili inicijatorski za rat, kako ga predstavljaju srbijanske dnevne novine, što će biti analizirano u daljnjem tekstu.

Član ratnog Predsjedništva Republike BiH Ejup Ganić tvrdi da su se u maju 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu sukobile dvije vojne formacije, Teritorijalna odbrana BiH i bivša JNA, i da je tom prilikom poginulo pet ili šest ljudi. ‘Bilo je hiljadu slučajeva u Bosni i Hercegovini gdje su se sukobile vojne formacije i u kojima je poginulo više ljudi. Dobrovoljačka je njima interesantna jer su tog dana mislili da će Bosna i Hercegovina preći pod okrilje Slobodana Miloševića’, tvrdi Ganić. (U Dobrovoljačkoj su se sukobile dvije formacije 2009, str. 4).

U trećem članku *Dnevni avaz* navodi Avdu Hebiba, predsjednika Patriotske lige BiH i organizatora protesta u Sarajevu protiv potjernice koju je Srbija raspisala za 19 bosanskohercegovačkih državljana. Na osnovu njegove izjave možemo oblikovati sljedeću makropropoziciju: ‘Budući da je JNA uhvatila predsjednika Izetbegovića, bošnjačke snage su je morale pustiti da napusti Sarajevo. Tom prilikom su vojnici JNA pucali na civile, a Bošnjaci su samo odgovorili na taj napad.’ U tom citatu potvrđena je ranije navedena svrha bošnjačkih snaga, a to je oslobađanje predsjednika. Analiza društvenih aktera pokazala je kako su ključni krivci za taj događaj vojnici JNA, ‘naoružani do zuba snajperima i u transporterima’, koji su prvi pucali na civile. Ako čitalac *Oslobođenja* ne zna ko je prvi pucao, čitaocu Avaza to je svakako jasno: prvi su pucali pripadnici JNA i zato su oni krivi za smrt vojnika iz svojih redova, budući da novine inicijatorsko pucanje definiraju kao određivanje krivice.

Avdo Hebib... prisjetio se događaja koji se prije 17 godina desio na Bistriku, kada je JNA, na čelu sa zloglasnim generalom Milutinom Kukanjcem, napuštala Sarajevo. Nažalost, ispred ove zgrade krenuo je konvoj koji je vodio Kukanjac. Tada je uhapšen i rahmetli predsjednik BiH Alija Izetbegović. Da bi on bio oslobođen, Kukanjca i njegovu vojsku morali smo pustiti da odu iz Sarajeva. Međutim, taj konvoj, naoružan do zuba snajperima i u transporterima, počeo je pucati po kućama. Tada je ranjen dječak Boris Midić, a zapaljene su dvije kuće porodice Domić, naglasio je Hebib (Dedajić 2009, str. 8).

Nezavisne novine navodile su puno više izvora nego *Oslobođenje* i *Dnevni avaz*, a također više nego sve ostale srbijanske dnevne novine. Kao i *Dnevni avaz*, pri izvještavanju o demonstracijama protiv donošenja potjernice citirale su Avdu Hebiba. Na osnovu njegove izjave možemo oblikovati sličnu makropropoziciju kao ranije, tj. da su ‘3. maja 1992. godine pripadnici Armije RBiH napali konvoj tek nakon što su vojnici JNA pucali’. Ključna poruka te informacije jest da pripadnici Armije RBiH nisu prvi pucali, nego su se branili.

Prema njegovim riječima, pripadnici RBiH napali su konvoj tek nakon što se iz kolone JNA pucalo (Muminović 2009, str. 11).

Taj banjalučki časopis pisao je i o onome što se desilo tri sedmice ranije, kada je obilježavana 17. godišnjica događaja u Dobrovoljačkoj ulici. Tada su novine upotrijebile izjavu Dušana Kovačevića, bivšeg pukovnika JNA, koji je učestvovao u tom događaju, kako bi predstavile događanja 3. maja 1992. godine. Iz njegove izjave možemo stvoriti makropropoziciju da su ‘bošnjačke snage, uprkos sporazumu o povlačenju iz Sarajeva i međunarodnoj garanciji, iz zasjede (su) napale JNA i tako najavile rat u BiH’. Dakle, ključna je poruka te izjave da su Bošnjaci, unaprijed pripremljenim napadom, kojim su prekršili sporazum sa JNA i njene garancije, započeli kampanju protiv Srba i rat u Bosni i Hercegovini. Dakle, dnevne su novine jasno dale do znanja da za događaj i rat u Bosni i Hercegovini krive bošnjačke snage, iako ih jasno ne imenuju. Pripadnici JNA su predstavljeni kao nedužni zato što su napadnuti iz zasjede. Nekoliko redova prije citata događaj je opisan kao ‘ratni zločin’.

Dušan Kovačević, bivši pukovnik JNA, koji se nalazio u koloni koja se izvlačila iz Sarajeva i koja je napadnuta, kazao je da su tim događajem napadači objavili rat u Bosni i Hercegovini, čime je započela, kako je naveo, opća hajka na Srbe u Sarajevu. ‘Postojao je sporazum, uz garancije međunarodne zajednice, Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice i garancije Predsjedništva tadašnje Republike BiH da ćemo u koloni, kao zarobljenici, napustiti Sarajevo. Vjerovali smo dogovoru, koji je prekršen. Vojnici su ubijeni iz zasjede’, ispričao je Kovačević (Domazet 2009, str. 7).

Analiza makropropozicija pokazala je da *Glas Srpske* ne predstavlja detaljan tok događaja, ali redovno ponavlja jednu te istu poruku srpskih učesnika u događajima te poruku iz drugih srpskih izvora da su ‘bošnjačke snage, uprkos sporazumu o povlačenju iz Sarajeva i međunarodnoj garanciji, iz zasjede (su) napale JNA i tako najavile rat u BiH’. Analiza društvenih aktera razotkrila je da *Glas Srpske* jasno piše da je napadom bošnjačkih snaga na JNA počela ‘hajka na Srbe’ i ‘rat u BiH’, čime su ujedno poručili da su Bošnjaci počeli rat u Bosni i Hercegovini.

Bivši pukovnik JNA Dušan Kovačević, koji se nalazio u napadnutoj koloni, rekao je da su tim događajem napadači objavili rat u Bosni i Hercegovini, čime je započela opća hajka na Srbe u Sarajevu. ‘Postojao je sporazum, uz garancije međunarodne zajednice, Ujedinjenih nacija,

Evropske zajednice i Predsjedništva tadašnje Republike BiH da ćemo u koloni, kao zarobljenici, napustiti Sarajevo. Vjerovali smo dogovoru, koji je prekršen', konstatirao je Kovačević (Domazet 2009, str. 5).

Za razliku od bosanskohercegovačkih dnevnih novina, srpske ili tačnije beogradske dnevne novine detaljno proučavaju i tumače događaje od 2. i 3. maja 1992. godine. Analiza makropropozicija pokazala je da Danas kao ključnu informaciju navodi izjavu ministra rada i boračko-invalidske zaštite RS-a Rade Ristovića, na osnovu čega možemo oblikovati makropropoziciju prema kojoj je 'vlast RBIH i međunarodna zajednica prevarila JNA, koja je branila Jugoslaviju, i tako omogućila pogibiju snaga JNA'. Analiza društvenih aktera razotkrila je da je u tom primjeru međunarodna zajednica jednako optužena i na strani je 'drugih', neprijatelja, kao i vlasti RBIH. JNA je predstavljena kao nedužna i kao branilac Jugoslavije.

Ministar rada i boračko-invalidske zaštite RS-a Rade Ristović rekao je da 'vojnici i starešine, koji su bili na otadžbinskom zadatku jer su branili bivšu Jugoslaviju, nisu ni slutili da će 2. i 3. maja 1992. godine biti prevareni od vlasti tadašnje Republike BiH i stranih sila, koje su im obećale mirnu evakuaciju iz Sarajeva. Prevara je bila očigledna, a smrtno su stradala 42 vojnika, dok su 73 ranjena, 215 ih je zarobljeno i svirepo mučeno u sarajevskim logorima', kazao je Ristović (Beta 2009, str. 12).

Analiza makropropozicija pokazala je da je *Politika* događaj opisala još detaljnije. Pogled na događaj prepustili su oficiru JNA Ljubodragu Stojadinoviću, koji je, u prvom licu, napisao članak, a nije se išlo sa pismima čitalaca, kolumnama ili komentarima koji žanrovski omogućavaju lični pogled na proučavani događaj, odnosno njegovu interpretaciju. Iz tog nekoherentno napisanog članka, u kojem se događaji opisuju vremenski nepovezano, zbog čega ga moramo zabilježiti u dužem obliku, možemo oblikovati makropropoziciju da je 'JNA napravila glupost i uhvatila Izetbegovića s namerom da bi se mogla sigurno povući iz Sarajeva, a kada je, dan kasnije, čelo kolone s Kukanjcem, Izetbegovićem i Mekenzijem prešlo Dobrovoljačku ulicu, nad vojnicima i oficirima je počinjen masakr'. I u tom je primjeru JNA predstavljena kao nedužna, čak i naivna, jer je vjerovala da bi se, sa uhvaćenim

Izetbegovićem, mogla povući i tako je napravila ‘kapitalnu glupost’, kako je pokazala analiza društvenih aktera. Pripadnici bošnjačkih snaga ili ‘nove snage BiH’ označene su dvojno. Autor je obazriviji u odnosu prema Bošnjacima koji su bivši pripadnici JNA, te ih imenuje ‘zabludelim vojskovođama’, a ostale Bošnjake koji su sudjelovali u događaju imenuje kriminalcima i zločincima. Analiza ključnih riječi pokazala je da je cijeli događaj označen kao ‘masakr’ koji su bošnjačke snage izvršile nad pripadnicima JNA. Da bi autor negativno označio situaciju prije samog napada, upotrijebio je turcizme (‘halakanja’, ‘šenlučenja’, ‘bašibozuk’), koji stvaraju utisak da su akteri toga događaja bili stranci, necivilizirani ljudi, ne-Evropejci.

Inače je general JNA bio siguran da ‘nove snage BiH’ nisu u stanju da mu naude. ‘Svake večeri, sve do kraja aprila, bilo je halakanja i šenlučenja prema komandi u Dobrovoljačkoj, ali je vojna policija lako razbijala takav bašibozuk. (...) General Branko Čado, inače šef grupe za vezu sa Unproforom, nagovestio je napad na komandu, i dao mi savet da se preselim iz hotela ‘Evropa’, pošto se ‘Sandžaklije’ spremaju da likvidiraju srpske oficire. (...)’

Još nije dovoljno rasvijetljena uloga Jove Divjaka, rođenog Beogradanina, pukovnika JNA, koji je postao oficir vojske BiH i aktivno učestvovao u napadu na kolonu vozila komande vojne oblasti. Po nekim verzijama, on je vodio operativni deo akcije, sve sa bandom Jusufa Prazine, sitnog kriminalca, kasnije ubijenog negde u zapadnoj Evropi. Ima tvrdnje da je Divjak čak pokušao da smiri Prazinu. Inače su razoružani vojnici i oficiri JNA ležali na asfaltu, a Prazina je naredio da svi ostanu nepomični, inače će pucati u glavu. Tako je ubio dva vojnika, zatim pukovnika Obradovića, načelnika sanitetske uprave, i izrešetao pukovnika Enesa Tasa, koji je teškom mukom preživeo svoje rane. (...)’

Mora se reći da je Generalštab JNA, dva dana pre Dobrovoljačke, napravio kapitalnu glupost, naredivši hapšenje Alije Izetbegovića na Butmiru. Po toj izuzetnoj zamisli, Alija je bio talac i garancija da će kolona nesmetano proći i da će se sve okončati mirno. Ali kada je prošlo čelo kolone, sa oklopnim vozilom u kome su bili Kukanjac, general Luis Mekenzi i Izetbegović, počeo je masakr...

Do odluke sudije Milana Dilparića, vojnici i oficiri iz Dobrovoljačke, Skenderije i sarajevskih kasarni bili su nedužne, zaboravljene žrtve zločinaca i svojih zabludelih vojskovođa.’ (Stojadinović 2009, str. 11).

Analiza makropropozicija pokazala je da su *Večernje novosti* veoma detaljno opisale događaj, pri čemu su preuzimale informacije iz feljtona njihovog novinara Svetozara

Donovića. Iz novinskog teksta možemo oblikovati makropropoziciju da je ‘Izetbegović prevario JNA, jer su Zelene beretke planirano izvršile masakr nad JNA’. U tom prilogu nije dat niti jedan jedini nagovještaj činjenice da je JNA otela Izetbegovića, odnosno stvara se utisak kao da je Izetbegović dobrovoljno išao na čelu kolone JNA. Analiza društvenih aktera pokazala je da je ta kolona predstavljena kao sasvim nedužna. Bošnjačka strana je predstavljena kao ‘zvjerinska’ i ‘zločinačka’, Izetbegović kao pokvaren, jer je obećao povlačenje, a u suštini je pripremio pokolj. Analiza ključnih riječi pokazala je da je sam događaj predstavljen kao ‘masakr’, ‘pakao’, ‘zvjerinsko ubistvo i ranjavanje’. Korištene su riječi koje opisuju ekstremno negativne i nečovječne događaje, koji upućuju na zvjersko i protivprirodno ponašanje.

Zločin u Dobrovoljačkoj ulici dogodio se prilikom evakuacije kolone JNA iz komande Druge oblasti ka Lukavici. Operacija povlačenja dogovorena je uz posredovanje tadašnje mirovne misije UN-a. Sporazum o mirnom povlačenju iz Sarajeva pretvorio se, na žalost, u masakr mladića na redovnom služenju vojnog roka i njihovih starešina.

U zgradi blokirane Komande Druge vojne oblasti u Dobrovoljačkoj ulici 92, general Milutin Kukanjac (komandant oblasti) i tadašnji predsjednik BiH Alija Izetbegović dogovorili su se da kolonu od 25 vozila, u kojima je bilo više od 200 vojnika, oficira i civila, zajedno izvedu do Skenderije. Kolona je već bila formirana, a Izetbegović bi, kako je procenila vojna komanda, bio garant da se na vojnike neće pucati. (...)

Kukanjac i Izetbegović seli su u transporter Unprofora i kolona je, u predvečerje, krenula put Lukavice. Ispostavilo se, međutim, da je Izetbegović obmanuo generale, napad ‘Zelenih beretki’ bio je planiran, puške su već bile uperene. Usledio je, čim je Alija, na Skenderiji, napustio kolonu.

Bio je to put pakla o kome je u Feljtonu *Novosti*, od 11. do 24. maja 1992. godine, svedočio novinar našeg lista Svetozar Đonović, koji se zatekao u koloni. (N. N. 2009, str. 12).

Blic predstavlja događanja putem predstavljanja optužnice. Pri tome prvenstveno navodi optužnice, zatim, bez predstavljanja situacije, navodi citate iz optužnice, detaljne naredbe. Analiza makropropozicija razotkriva da, na osnovu napisanog, možemo oblikovati makropropoziciju da su ‘bošnjačke snage (su) prekršile sporazum o mirnom povlačenju JNA, međunarodno pravo i Ženevsku konvenciju, te

napale mladiće koji su bili na služenju vojnog roka'. Analiza društvenih aktera pokazala je da je na taj način JNA predstavljena kao nedužna grupa, a na drugoj su strani bošnjačke snage predstavljene kao prepredene i zločinačke. Analiza ključnih riječa razotkrila je da je događaj imenovan kao 'napad' i 'zločin'.

- Primenom nedozvoljenih sredstava borbe okrivljeni su lišili života najmanje 18 lica. Kao visoki politički i vojni funkcioneri, okrivljeni su izdavanjem naredenja planirali i organizirali perfidne napade na objekte i pripadnike JNA u Sarajevu, i to na Vojnu bolnicu, na Dom JNA, na kolonu sanitetskih vozila i kolonu Komande Druge vojne oblasti u Dobrovoljačkoj ulici. Time su prekršili sporazum između predstavnika BiH i SRJ o mirnom povlačenju JNA sa teritorije BiH, kao i pravila međunarodnog prava i Ženevske konvencije- navodi se u zahtevu za provođenje istrage koje je podnelo srpsko Tužilaštvo za ratne zločine.

Navodi se i da su okrivljeni radiovezom izdavali naredenje za napad na vojnu kolonu u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu.

- Naredenje za sve jedinice: sva pokretna vozila neprijatelja uništiti! Pripremiti zapaljive smese i sve paliti! Blokirati jedinicu i odmah po njima. Obarajte stabla da se ne mogu ni milimetra maknuti. Nema prilaza Unprofor vozilima dok predsednik ne bude u Predsedništvu. Odmah, odmah zarobiti sve! Neka sve jedinice koje su blizu Dobrovoljačke dejstvuju po ovoj vojsci! – citiraju se naredbe okrivljenih. U napadima na mladiće koji su bili na odsluženju vojnog roka u Sarajevu učestvovali su pripadnici Teritorijalne odbrane, Patriotske lige, 'zelenih beretki', specijalnih jedinica policije i drugih paravojnih jedinica. (Cvijić 2009, str. 15).

Kako su novine predstavile raspisivanje potjernica srbijanske policije i srbijanskog Interpola za državljane Bosne i Hercegovine osumnjičene za ratne zločine u Sarajevu i Interpolovo povlačenje potjernica?

O raspisivanju potjernica srbijanske policije i srbijanskog Interpola za bivšim članom Predsjedništva RBiH Ejupom Ganićem i 18 bosanskohercegovačkih državljana osumnjičenih za ratne zločine u Sarajevu i Interpolovom povlačenju potjernica analizirane su novine više i detaljnije izvještavale nego o događajima iz 1992. godine.

Analiza makropropozicija pokazala je da je Oslobođenje definiralo raspisivanje potjernica prvenstveno putem izjava ministra sigurnosti BiH i izvještavanja o

demonstracijama protiv potjernica organiziranih u Sarajevu. Iz različitih tekstova možemo oblikovati makropropoziciju da je ‘raspisivanje srpskih i međunarodnih potjernica politički (je) čin s namjerom potkopavanja suverenosti BiH i destabilizacije političke situacije u BiH, gdje pravosuđe BiH već obrađuje taj primjer, a srbijansko pravosuđe neće da im dostavi dokaze’. Analiza društvenih aktera pokazala je da je srbijansko pravosuđe predstavljeno kao manipulativno i politično, kao pravosuđe koje ne saraduje s pravosudem Bosne i Hercegovine, nego, s nacionalističkim namjerama, samo podiže optužnicu protiv ratnog rukovodstva Bosne i Hercegovine i tako zadire u suverenost Bosne i Hercegovine.

Ministar sigurnosti BiH Tarik Sadović jučer je izjavio da je Sarajevo centrali Interpola u Lionu uputilo protestno pismo sa zahtjevom da se povuče međunarodna potjernica Interpola Srbije protiv 19 lica iz ratnog političkog i vojnog rukovodstva BiH u slučaju Dobrovoljačka ulica, jer je prekršen član 3. Statuta Interpola, koji izričito zabranjuje da se potjernice raspisuju ukoliko su motivirane političkim, vojnim, vjerskim ili rasnim razlozima. (...) Naglasio je da je ova potjernica rezultat političke namjere Srbije da destabilizira političke prilike u BiH i da ljudima koji su u vrijeme rata predstavljali vrh vojnog i političkog establišmenta naše zemlje ograniči kretanje. On je kao neosnovane odbacio navode Republike Srpske da se Srbija na ovaj čin odlučila jer u Sarajevu nije postojala politička volja za procesuiranje slučaja Dobrovoljačka. Pouzdano znam da je ministar pravde BiH Bariša Čolak u više navrata upućivao zahtjev svojoj kolegici u Srbiji s molbom da se taj predmet uputi pravosuđu BiH i da nam se dostave svi relevantni dokazi o tom predmetu. (Katana 2009, str. 6).

Kontinuirano podrivanje suvereniteta BiH u režiji i okviru (Tadićeve) politike (...) optužnice protiv kompletnog rukovodstva Republike BiH zbog slučaja Dobrovoljačka (Bajrović 2009, str. 10).

I dnevne novine *Dnevni avaz* većinom navode bošnjačke političare i bošnjačke predstavnike civilnog društva. One u većoj mjeri nego *Oslobodenje* imaju jasno oblikovano stajalište, što se vidi iz eksplicitne karakterizacije događaja, koju ne potkrepljuju izjavama. Analiza makropropozicija pokazala je da iz novinskih tekstova u *Avazu* možemo oblikovati makropropoziciju da ‘putem istraživačkog procesa i potjernica za bosanskohercegovačke državljane, Srbija želi prikriti vlastitu

odgovornost za agresiju na BiH, jer se radi o politički montiranom procesu, a Srbija nije nadležna da ga vodi'. Stajalište *Avaza* je da Srbija želi rekonstruirati historiju. Analiza ključnih riječi pokazala je da je sudski proces predstavljen kao politički, odnosno nacionalistički čin, što se često potvrđuje karakterizacijama kao što su: 'u Srbiji još nisu odustali od Miloševićevog plana' (Vele 2009, str. 12). Srbijanski su sudovi predstavljeni kao politični i kao oni koji, umjesto da proganjaju srpske zločince, sude bosanskohercegovačkim državljanima.

Poruka koju je službeni Beograd poslao Sarajevu raspisivanjem potjernica za 19 bosanskohercegovačkih građana, među kojima su bivši članovi Predsjedništva RBiH i najviši zvaničnici Armije RBiH iz tog vremena, nedvosmislena je jer Tužilaštvo za ratne zločine ima zadaću da montiranim procesima prikrije odgovornost Srbije za agresiju na BiH. Umjesto da iza rešetaka strpa na stotine 'škorpiona', 'crvenih beretki' i onih pripadnika paravojnih jedinica koji su krstarili našom državom i bili klasične ubice, izvršioi plana svojih političkih mentora i nalogodavaca, čiji je jedini cilj bio stvaranje velike Srbije, tamošnje pravosuđe zasukalo je rukave i svojski se bacilo u lov na vještice. (Sarač 2009, str. 3).

Analiza makropropozicija pokazala je da su *Nezavisne novine* ponudile najkompleksniju sliku svih analiziranih novina. Dale su mišljenja iz službenih izvora kako bošnjačke tako i srpske (beogradske i banjalučke) strane, a ujedno su predstavile i svoje stajalište. Iz priloga u kojem preovladavaju izjave bošnjačkih političara i predstavnika nevladinih organizacija, može se oblikovati makropropozicija da je 'srpska policija nezakonito (je) izdala potjernice za državljane BiH, jer je Srbija kriva za rat u BiH, što dokazuje presuda Međunarodnog suda pravde za genocid u BiH i nesaradnja sa tim sudom'. Budući da govorimo o istim izvorima, možemo pronaći slična predstavljanja srpskih sudova i procesa istraživanja kao i u *Oslobodenju* i *Dnevnom avazu*: u primjeru Dobrovoljačka radi se o rekonstrukciji historije, srpski su sudovi politični, zato je Srbija nelegitimno počela sa istraživanjem.

Član Predsjedništva BiH Željko Komšić zatražio je jučer od Vijeća ministara BiH održavanje hitne sjednice zbog potjernice za 19 državljana BiH koje pravosudni organi Srbije sumnjiče za ratne zločine u Sarajevu. ...treba spriječiti njihovo protivzakonito hapšenje u inostranstvu i

eventualno isporučivanje Srbiji. Reagovao je i član Predsjedništva BiH Haris Silajdžić, koji je napomenuo da je Srbija jedina država na svijetu kojoj je pred Međunarodnim sudom pravde utvrđena odgovornost za genocid i koja nije završila obaveze ustanovljene tom presudom. SDA je saopćila da ‘raspisivanje međunarodne potjernice za 19 osoba, među kojima su ratni članovi Predsjedništva BiH Ejup Ganić i Stjepan Kljujić, predstavlja grubo kršenje međunarodnog prava od strane srbijanskog pravosuđa’. (Čubro 2009, str. 8).

S druge strane, ove su novine citirale i beogradske i banjalučke izvore. Pored informacije da je ‘istražni sudija Vijeća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu odredio (je) pritvor i naredio raspisivanje potjernica za zločine 19 državljana BiH za ratni zločin protiv ranjenika, protivpravno ubijanje neprijatelja i upotrebu nedozvoljenih sredstava borbe’, navodili su i izvore koji su dokazivali da je ‘pravosuđe u BiH politično’. Navođenjem srpskih izvora, *Nezavisne novine* su izložile sasvim suprotnu sliku u odnosu na prethodnu: pravosuđe u BiH je politično, čime su one legitimirale srpsku istragu i potjernicu.

Branislav Dukić, predsjednik Udruženja logoraša RS-a, Bramacu je kazao da su Haški tribunal i Sud i Tužilaštvo BiH politički, a ne sudovi pravde. ‘Srbi su u Hagu osuđeni na 1.117 godina, a Bošnjaci na samo 46 godina. Reis-ul-ulema je s Harisom Silajdžićem i Alijom Izetbegovićem u ratu obilazio logore, pa i kasarnu ‘Viktor Bubanj’, u kojoj je danas Sud BiH, kroz koji je prošlo 5.000 ljudi, ali ovi slučajevi nikad neće biti procesuirani, kao ni Ejup Ganić, za kojeg se zna da je naredio ubijanje vojnika JNA u Dobrovoljačkoj ulici’, kazao je Dukić (Čubro 2009, str. 2).

Pored navođenja službenih izvora, *Nezavisne novine* su izložile i vlastiti stav, koji se, za razliku od ostalih analiziranih medija, razlikovao od izvora. Analiza makropropozicija pokazala je da, na osnovu novinskih priloga, možemo oblikovati makropropoziciju da je ‘Tužilaštvo za ratne zločine u Beogradu nelegalno otvorilo istragu i raspisalo potjernice za 19 visokih članova tadašnje RBiH, što sarajevski političari ocjenjuju kao politički proces i miješanje u unutrašnja pitanja, dok je, u isto vrijeme, Bosna i Hercegovina sama kriva jer nije ranije otvorila istraživanje o slučaju Dobrovoljačka’. *Nezavisne novine* slučaj predstavljaju kao sukob između Beograda i Sarajeva. Analiza ključnih riječi razotkrila je da događaje u vezi sa potjericama i

reakcije svih strana ocenjuju kao ‘politički rat’ između vladajuće sarajevske politike, na jednoj strani, te beogradske i banjalučke, na drugoj.

Napad na pripadnike JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu na početku proteklog rata u Bosni i Hercegovini pretvorio se zadnjih dana u pravi politički rat između Sarajeva i Beograda. Specijalno tužilaštvo za ratne zločine u Beogradu otvorilo je istragu i raspisalo potjernice za 19 visokih političkih, vojnih i policijskih dužnosnika tadašnje RBiH. Zvanično Sarajevo otvaranje istrage i raspisivanje potjernica ocijenilo je političkim procesom i miješanjem u unutrašnje stvari BiH. (...) To je posao za istražne organe BiH, koji su na žalost zakasnili nekoliko godina s otvaranjem ove istrage. Priča o napadu na kolonu JNA u Dobrovoljačkoj aktualizira se, s vremena na vrijeme, zadnjih desetak godina. Sve to vrijeme, domaća tužilaštva nisu poduzimala ništa, ostavljajući prostor Srbiji da otvori istragu u ovom slučaju. (Čubro 2009, str. 7).

Među svim analiziranim novinama, *Glas Srpske* objavljuje najviše tekstova o istrazi i potjernicama u slučaju Dobrovoljačka, te o njima i piše najdetaljnije. Za razliku od *Nezavisnih novina*, *Glas Srpske* predstavlja samo srpsku stranu, a bošnjačke izvore komentira s krajnje negativnom konotacijom. U brojnim priložima na tu temu, *Glas Srpske* čitaocima prvenstveno poručuje da je ‘istraživački postupak u primjeru ‘Dobrovoljačka’ sa strane Tužilaštva za ratne zločine Srbije (je) legitiman, jer je Tužilaštvo BiH politično i jer je namjerno onemogućavalo istraživanje tog zločina’. Pravosudni organi BiH predstavljeni su kao politični, a bošnjački političari, među njima posebno bošnjački član Predsjedništva BiH Haris Silajdžić i ministar sigurnosti Tarik Sadović predstavljeni su kao ‘zaštitari osumnjičenih za ratne zločine’. Ove dnevne novine predstavljaju ih kao krajnje nacionalističke političare, koji su ‘zaspali u ranim devedesetim’ (Dobrić 2009, str. 4).

Portparol Tužilaštva za ratne zločine Srbije Bruno Vekarić rekao je da je ovo tužilaštvo dokaze za zločin nad vojnicima JNA prikupljalo od 2006. i dostavljalo ih Tužilaštvu BiH, ali da su odlučili da sami otvore proces kada su vidjeli da se u BiH on opstruira. (Vekarić 2009, str. 1).

Analiza makropropozicija pokazala je da, za razliku od drugih dnevnih časopisa, *Glas Srpske* precizno izvještava o stopiranju Interpolovih potjernica u slučaju

Dobrovoljačka: 'Interpol je selektivan i volutarističan, jer je zaustavio raspisivanje potjernice za ratni zločin nad pripadnicima JNA 1992. godine.' Tako je, prema analizi društvenih aktera, i Interpol predstavljen kao pristran i na strani neprijatelja.

Direktor beogradskog Nacionalnog centralnog biroa Interpola Miloš Oparnica, u pismu upućenom generalnom sekretaru Interpola u Lionu Ronaldu Nobleu, naglašava da je ova institucija stopiranjem i provjerom potjernica u 'slučaju Dobrovoljačka' pokazala da u radu primjenjuje selektivnost i volutarizam. Generalni sekretarijat Interpola u Lionu stopirao je zahtjev beogradskog Interpola za raspisivanje potjernica protiv 13 lica osumnjičenih za ratni zločin nad pripadnicima JNA 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, dok ih ne provjeri njihova kancelarija za pravna pitanja (Maunaga i Bašić 2009, str. 3).

Većina srpskih dnevnih novina je, pored objave da je Tužilaštvo za ratne zločine Srbije otvorilo istragu i da su srpska policija i Interpol raspisali potjernice, prvenstveno pisala o političnosti sudova u Bosni i Hercegovini i legitimnosti srpskih sudova da vode postupak Dobrovoljačka. Analiza makropropozicija pokazala je da je ključna informacija dnevnika *Politika* da 'Srbija može voditi postupak protiv osumnjičenih za zločin u Dobrovoljačkoj ulici, jer Tužilaštvo BiH nije pokrenulo istraživanje, iako im je srpsko tužilaštvo dostavilo dokaze'. Ta je poruka upravo suprotna poruci koju je objavio *Dnevni avaz* da srpsko pravosuđe ne saraduje sa bosanskohercegovačkim. *Politika* je, kako razotkriva analiza društvenih aktera, eksplicitno predstavila pravosuđe BiH kao politično, koje namjerno ne želi saradivati sa srpskim tužiocima i voditi istrage o zločinima počinjenim nad srpskim žrtvama, a srpsko pravosuđe kao nepolitično i primorano da ostvari pravdu za srpske žrtve:

Srbija ima pravo da vodi postupak protiv osumnjičenih za zločin u Dobrovoljačkoj ulici. Tim pre što, koliko je poznato, Tužilaštvo i Sud BiH ništa konkretno nisu uradili u ovom slučaju, iako im je Tužilaštvo za ratne zločine Srbije pre dve godine dostavilo dokaze u ovom zločinu. (Marić 2009, str. 9).

Analiza makropropozicija pokazala je da su *Večernje novosti* prvenstveno pisale o tome da će 'zločincima za masakr nad vojnicima i oficirima JNA u Dobrovoljačkoj ulici sad (će) biti konačno suđeno u Srbiji. U BiH im nikad ne bi bilo, jer su sudovi

u BiH politični'. Analiza ključnih riječi pokazala je da su vrlo eksplicitno upotrebljavali ekspresivne riječi i govorne nizove kao što je izjava da će odgovorni za masakr 'konačno pogledati pravdi u oči'. I te dnevne novine temelje svoje argumente o legitimnosti vođenja postupka u Srbiji na stajalištu da je pravosuđe u BiH politično, jer je 'rezervirano samo za Srbe' (E.V. N. 2009, str. 13).

Rešenje o provođenju istrage za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu za masakr nad vojnicima i oficirima JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu probudilo je pomalo zaboravljenu nadu da će odgovorni za ovaj čin konačno pogledati pravdi u oči. Srpska policija raspisala je poternicu za 19 osoba sa teritorije BiH osumnjičenih za učešće u zverskom ubistvu i ranjavanju više od 110 vojnika i oficira maja 1992. godine. (N. N. 2009, str. 12).

Analiza makropropozicija pokazala je da i *Blic* piše kako 'nadležnost srpskih sudova nije sporna, jer Srbija ima obavezu da otkrije istinu tamo gde je bilo mnogo ubijenih Srba'. Iako je stajalište novina da sudovi moraju utvrditi istinu gdje je stradalo toliko ljudi, iz konteksta možemo razabrati da se prvenstveno radi o srpskim žrtvama i da je, u suštini, istina o potjernici u slučaju Dobrovoljačka već sasvim jasna: kriv je vrh bošnjačke politike. Analiza društvenih aktera pokazala je da je JNA, odnosno da su srpske snage sasvim nedužne, odnosno da su žrtve.

Naša nadležnost nije sporna. Imamo obavezu da utvrdjemo istinu u predmetima gde je stradalo toliko ljudi. (Ilić 2009, str. 16).

Analiza makropropozicija pokazala je da, iako i dnevne novine *Danas* dominantno navode već ranije navedene srpske izvore na osnovu kojih možemo oblikovati slične makropropozicije koje poručuju da je sudstvo u Bosni i Hercegovini pristrano, u jednom tekstu možemo pročitati distancirano stajalište prema objema stranama: 'na sarajevskoj i beogradskoj strani vlada nepovjerenje u pravosudne organe, a oba vjeruju u političku instrumentalizaciju pravosuđa s druge strane'. Među svim beogradskim dnevnim novinama, samo u jednom prilogu novina *Danas* čitaocu je dat pogled na obje strane.

U Srbiji su raspisane međunarodne poternice za osobama osumnjičenim za ratne zločine nad zarobljenicima u slučaju Dobrovoljačka. Član Predsedništva BiH brzo je odreagovao zahtevajući raspisivanje poternica za dvojicom bivših predsednika SRJ. Ponovno su utvrđeni duboko uzajamno nepoverenje u pravosudne institucije i sumnje u njihovu političku instrumentalizaciju. Kao što kompletna politička klasa Republike Srpske, sa kojom Srbija gaji posebne odnose, na Sud BiH gleda kao na instituciju za suđenje samo Srbima, tako i Sarajevo ne veruje tužilaštvu u Srbiji i u poternicama vidi nameru da se BiH dodatno destabilizuje. (N. N. 2009, str. 7).

Analiza društvene prakse i zaključak

Kritička analiza diskursa zahtijeva da se rezultati tekstualne analize uvijek stave u širi okvir diskurzivne i društvene prakse (Fairclough 1989, 2005a, 2005b, 2003). Iako smo djelomično to već učinili putem tekstualne analize, sada se želimo još više fokusirati na odgovor na pitanje koji je aktuelni karakter nacionalnih politika koje se provode kroz medije i koji se ciljevi u trenutnoj etnonacionalnoj auto- i heteroreprezentaciji postižu kroz formiranje medijske slike ratnih zločina i interpretacije njihovog procesuiranja. Prije toga, pogledajmo ključne rezultate tekstualne analize.

Tekstualna je analiza pokazala da, na makrosemantičkom nivou, imamo dvije suprotne interpretacije novina koje su podijeljene po etnonacionalnoj liniji. Sarajevske dnevne novine *Oslobođenje* i *Dnevni avaz* manje ili više homogeno predstavljaju događaje od 3. maja 1992. godine – bošnjačke snage su branile predsjednika RBiH Izetbegovića, kojeg je dan ranije zarobila JNA, te su, samim tim, branile Bosnu i Hercegovinu. Kada se kolona vojnika JNA vozila Dobrovoljačkom ulicom, JNA je počela prva pucati i zato je ona kriva za napad i smrt pripadnika JNA. Banjalučke dnevne novine *Glas Srpske* i sve analizirane srpske dnevne novine ili, bolje rečeno, beogradske novine, također su manje ili više homogeno predstavljale događaj. Osim *Politike*, većina njih zanemaruje značaj otmice Izetbegovića. Ukoliko čitalac čita priloge tih novina, neće naći niti jedan znak koji upućuje na to da se otmica uopće dogodila. Te novine tvrde da je bošnjačka strana unaprijed pripremila napad na pripadnike JNA, koji su samo htjeli otići iz Sarajeva. Događaj je označen kao masakr,

kao početak potjere protiv Srba i početak rata u Bosni i Hercegovini. Banjalučke *Nezavisne novine* predstavljaju oba prikaza događaja.

Rezultati govore da analizirani mediji pokušavaju ideološki i politički rekonstruirati historiju. Putem dnevne štampe odvija se borba za to koja će istina o Dobrovoljačkoj postati jedina. Pri tome se upotrebljava strategija ‘rekontekstualizacije’ događaja (Fairclough 2003, str. 33), budući da su određeni elementi događaja ispušteni ili dodani. Budući da ne poznajemo ‘konačnu’ ili ‘pravu’ istinu o slučaju Dobrovoljačka, na osnovu medijskog predstavljanja možemo samo konstatirati ključnu medijsku strategiju: analizirane dnevne novine su uzrok i posljedice određenog događaja postavile na različite polazne tačke. Tako sarajevske dnevne novine polaze od otmice Izetbegovića, a u nekim priložima pronalazimo još širi društveni kontekst Sarajeva u smislu da je Sarajevo već tada doživjelo prvi napad i opsadu kao dokaz nacionalističkih težnji Miloševićevog režima. Kao ključni uzrok navode i činjenicu da su pripadnici JNA prvi počeli pucati. Takvo navođenje vodi čitaoce ka zaključku da se u napadu radilo o legitimnoj odbrani Bosne i Hercegovine i predsjednika Izetbegovića. S druge strane, srpske dnevne novine polaze od samog događaja i tvrde da su Bošnjaci prvi napali i da su bili unaprijed pripremljeni, a Srbi su se samo htjeli povući iz Sarajeva. Za srpske medije dogodio se masakr i nastala je prijelomna, nulta tačka, koja je uzrokovala rat u Bosni i Hercegovini. Takvo stajalište vodi čitaoce ka zaključku da se radilo o zločinu i da su Bošnjaci počeli rat, u kome su se Srbi samo branili. Borba za polaznu tačku rata ključna je strategija političke legitimacije rata u preovladavajućoj svjetskoj medijskoj reprezentaciji rata. Tako, naprimjer, Griffin (2004) piše da je ključna strategija američkog medijskog predstavljanja ratova u Afganistanu i Iraku bila prikazati da su ti ratovi počeli terorističkim napadom izvršenim 11. septembra 2001. godine i prešutjeti sve ranije ratove, konflikte i druge uzroke, npr. rat u Zaljevu (poznat i kao Pustinjska oluja) 1991. godine, izraelsko-palestinski konflikt itd.

Analiza izvještavanja o istrazi i potjernicama dala je vrlo sličnu sliku. Sarajevski mediji dokazuju kako Srbija nije nadležna za procesuiranje slučaja Dobrovoljačka, jer tim

procesom ona zadire u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine. Također, njeno je pravosuđe politično jer putem tog procesa Srbija želi prikriti vlastitu odgovornost za agresiju u ratu, budući da je, po dokazima, ona kriva za rat u Bosni i Hercegovini. Srpsko pravosuđe, koje je u rukama politike, nastavlja sa politikom Miloševićevog režima. Što se tiče samog procesa, sarajevske dnevne novine pišu da srpsko pravosuđe nije željelo saradivati s bosanskohercegovačkim, a sada samo otvara proces i raspisuje optužnice. Na drugoj su strani *Glas Srpske* i svi beogradski mediji (izuzimajući *Danas*, koji je jedini među svim beogradskim dnevnim novinama u jednom članku navodio poglede na obje strane) pisali o tome da srpsko pravosuđe legitimno vodi proces u slučaju Dobrovoljačka, jer je bosanskohercegovačko pravosuđe politično i rezervirano samo za Srbe, a pored toga neće da saraduje sa srpskim pravosudnim organima, koji su mu poslali gradivo. Bosanskohercegovačko pravosuđe vjerovatno je u rukama nacionalističkih bošnjačkih političara. To političko optuživanje putem medija govori o tome da se u medijima ne dešava samo bitka oko interpretacije historije, nego i trenutna bitka među državama o tome koja država nastavlja sa nacionalističkom/paternalističkom ideologijom, koja ima neovisno sudstvo, kakav je odnos prema međunarodnim institucijama itd.

Iako rezultati pokazuju da su novine u ovoj regiji predstavljale slučaj Dobrovoljačka po etnonacionalnom ključu, moramo upozoriti na činjenicu da su banjalučke *Nezavisne novine* izvještavale s obje strane. To možemo tumačiti na način da su, u osnovi, *Nezavisne novine* gotovo od samog početka postavljene kao novine koje pokrivaju cjelokupnu teritoriju Bosne i Hercegovine. One imaju redakciju u Sarajevu i Banjoj Luci, kao i dopisništvo iz Mostara. U tom smislu, one su jedine novine u Bosni i Hercegovini koje imaju takav pristup. Ove su novine datom događaju pristupile prvenstveno kao sukobu na relaciji Sarajevo – Beograd, a ne kao sukobu na relaciji Sarajevo nasuprot svih Srba.

Ne možemo ni jednoglasno tvrditi da vlasništvo dnevnih novina utječe na sadržaj. Nema bitne razlike u predavljanju ovog događaja između sarajevskih dnevnih

novina *Oslobođenje*, u vlasništvu domaćeg pivara, i sarajevskih dnevnih novina *Dnevni avaz*, u vlasništvu NIK 'Avaza'. Nema ni bitne razlike između beogradskih dnevnih novina, iako su u švicarskim, njemačkim, domaćim privatnim ili državnim rukama. To možemo protumačiti tako da svaka promjena vlasništva ne mora značiti i promjenu u sadržaju jer je moguće da različiti vlasnici zastupaju istu ideologiju ili političku opciju. Homogenizirana reprezentacija vjerovatno je uzrokovana manje ili više konsenzualnim pogledom srpskih elita, na jednoj strani, i bošnjačkih elita, na drugoj, na slučaj Dobrovoljačka. Naime, kada između političkih elita nema bitnih razlika, onda mediji reproduciraju njihov pogled bez bitnog uplitanja (Hartley 1989). Možemo i tvrditi da je homogenizirano predstavljanje sarajevskih dnevnika vjerovatno uzrokovano i time što su ovaj put osumnjičeni ljudi iz najvišeg državnog vrha, od kojih su mnogi i u poratnim godinama zadržali veoma pozitivnu sliku, npr. general Jovan Divjak, član Predsjedništva Stjepan Kljuić itd.

Možemo zaključiti da je takvo medijski pojednostavljeno predstavljanje slučaja Dobrovoljačka politički instrumentalizirano i korišteno u aktuelne političke svrhe, budući da su političari dobro svjesni činjenice da onaj ko ima moć nad prošlošću i vlada nad njom ima i moć nad razumijevanjem sadašnjosti. Interes za to sigurno je, u užem smislu, stranačko-politički (Koja stranka se predstavlja kao čuvar nacionalnog i državnog interesa?), a, u širem smislu, nacionalistički (Koja je nacija loša/dobra?, Ko je agresor a ko pobjednik u ratu?). Na kraju, moramo upozoriti na to da takva politička instrumentalizacija prošlosti može imati i ozbiljne posljedice za sadašnje društveno uređenje, budući da sadašnjost postaje pozornica na kojoj se tjesnaci iz prošlosti rješavaju retroaktivno (Žižek 2000). Relativiziranjem ratnih zločina poništavaju se sve ratne grozote i žrtve, u pitanje se dovode određene temeljne ljudske vrednote i, na taj način, opravdavaju se i moguće sadašnje i buduće društvene nepravednosti.

Ovaj je članak doprinos postojećim studijama o medijskoj mobilizaciji sjećanja različitih skupina na području bivše Jugoslavije, čime se konstantno reartikulira i čuva

podjela po nacionalnoj osnovi (Volčič 2007). Analiza pokazuje da mediji artikuliraju savremene događaje u skladu sa interpretacijom proteklih događaja i kreiraju sadržaje koji podupiru nacionalne podjele i legitimiraju interpretaciju ratnih događaja.

Bibliografija

Assman, A 2004, 'Four Formats of Memory: From Individual to Collective Constructions of the Past', u: C Emden, i D Midgley, (ur.) *Cultural Memory and Historical Consciousness in the German-Speaking World since 1500*, Peter Lang, Oxford i Bern, str. 19–37.

Bajrović, R 2009, 'Uvod u kiparski model', *Oslobođenje*, 6. juni, str. 10.

Bećirović, A 2009, 'Za pogibiju vojnika JNA je kriv general Kukanjac', *Oslobođenje*, 27. februar, str. 7.

Beta 2009, 'Obeležena godišnjica pogibije vojnika u Dobrovoljačkoj', *Danas*, 5. maj, str. 12.

Bourdieu, P 1977, *Outline of a theory of practice*, Cambridge University Press, Cambridge.

Brown, G i Yule, G 1983, *Discourse analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.

Corcoran, F 2002, 'The Political Instrumentality of Cultural Memory: A Case Study of Ireland', *Javnost/The Public*, god. 9, br. 3, str. 49–63.

Cvijić, V 2009, 'Poternica za bivšim čelnicima BiH', *Blic*, 27. februar, str. 15.

Čubro, M 2009, 'Potjernice za Ejupom Ganićem i 18 osoba', *Nezavisne novine*, 27. februar, str. 2.

Čubro, M 2009, 'Komšić traži zaštitu bh. Građana', *Nezavisne novine*, 27. februar, str. 8.

Čubro, M 2009, 'Dobrovoljačka', *Nezavisne novine*, 25. maj, str. 7.

Dedajić, A 2009, 'Branit ćemo se kao što smo se branili u ratu', *Dnevni avaz*, 28. maj, str. 8.

Dobrić, Ž 2009, 'Stereotipi koji ruše', *Glas Srpske*, 13. juni, str. 4.

Domazet, Ž 2009, 'Dopuna prijava za Dobrovoljačku', *Glas Srpske*, 5. maj, str. 5.

- Domazet, Ž 2009, 'Za zločin niko nije odgovarao', *Nezavisne novine*, 5. maj, str. 7.
- Džihana, A 2009, *Media Reporting on European Integration in Bosnia-Herzegovina*, Mediacentar Sarajevo, Sarajevo.
- Doković, D 2004, 'Serbia', u: B Petković, (ur.), *Media ownership and its impact on media independence and pluralism*, Peace Institute, Ljubljana.
- E. V. N. 2009, 'Čutanje nad srpskim žrtvama', *Večernje novosti*, 29. maj, str. 13.
- Erjavec, K i Volčič, Z 2007, 'War on terrorism' a discursive battleground: Serbian recontextualization of G. W. Bush's discourse', *Discourse & Society*, god. 18, br. 3, str. 123–138.
- Erjavec, K i Volčič, Z 2009, 'Rehabilitating Milošević: posthumous coverage of the Milošević regime in Serbian newspapers', *Social semiotics*, god. 19, br. 6, str. 125–147.
- Fairclough, N 1989, *Language and power*, Longman, London.
- Fairclough, N 1995a, *Critical discourse analysis*, Longman, London.
- Fairclough, N 1995b, *Media discourse*, Arnold, London.
- Fairclough, N 2003, *Analysing discourse: Textual analysis for social research*, Routledge, London.
- Foucault, M 1995, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Vintage Books, New York.
- Fowler, R 1991, *Language in the news: Discourse and ideology in the press*, Routledge, London.
- Fowler, R, Hodge, B, Kress, G i Trew, T (ur.) 1979, *Language and control*, Routledge and Keagen Paul, London.
- 'Glas Srpske prodan Nezavisnim novinama' 2008, 26. januar, <<http://gradbanjaluka.blogspot.com/2008/01/glas-srpske-prodan-nezavisnim-novinama.html>>.
- Griffin, M 2004, 'Picturing America's 'War on Terrorism' in Afganistan and Iraq', *Journalism*, god. 5, br. 4, str. 381–402.
- Hall, S (ur.) 1996, *Modernity: An introduction to modern societies*, Blackwell Publishers, Cambridge.

Hall, S 1989, *Ideologie, Kultur, Medien: Neue Rechte, Rassismus*, Argument, Hamburg.

Hartley, J 1989, *Understanding News*, Routledge, London.

Ilić, M 2009, 'Nećemo poslušne tužioce', *Blic*, 14. juni, str. 16.

'Impresivni rezultati Ringiera u Srbiji 2008', 9. april, <<http://www.blic.rs/drustvo.php?id=37184>>.

Judah, T 2000, *The Serbs: History, myth and the destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven.

Jusić, T 2004, 'Bosnia and Herzegovina', u: B Petković (ur.), *Media ownership and its impact on media independence and pluralism*, Peace Institute, Ljubljana.

Katana, G 2009, 'Srbija želi destabilizirati BiH', *Oslobodenje*, 19. maj, str. 6.

MacDonald, DB 2002, *Balkan Holocausts?*, Manchester University Press, Manchester.

Marić, B 2009, 'Dobrovoljačka – planirani zločin', *Politika*, 1. juni, str. 9.

Maunaga, G i Bašić, Ž 2009, 'Potjernice stopirane pod političkim pritiskom', *Glas Srpske*, 27. februar, str. 3.

Muminović, D 2009, 'Protive se progonu branilaca BiH', *Nezavisne novine*, 28. maj, str. 11.

N. N. 2009, 'Žrtve sanjanju o pravdi', *Večernje novosti*, 28. februar, str. 12.

N. N. 2009, 'Banjalučki izbor za mis', *Danas*, 25. maj, str. 7.

'Politika – novine u vlasništvu države' 2009, 1. april, <<http://www.pescanik.net/content/view/2940/61/>>.

Sarač, E 2009, 'Hajka iz Beograda', *Dnevni avaz*, 27. februar, str. 3.

'Sarajevska pivara postala je većinski vlasnik *Oslobodenja*' 2006, 12. septembar, <<http://www.sarajevo-x.com/bih/politika/clanak/060912022>>.

Splichal, S 2001, 'Publiciteta, množični mediji in delitev oblasti', *Teorija in praksa*, god. 38, br. 1, str. 29–46.

Statistics Bulletin, 1991, Republic's Bureau for Statistics, Sarajevo.

- Stojadinović, Lj 2009, 'Ganić na čelu masakra', *Politika*, 27. februar, str. 11.
- Teo, P 2000, 'Racism in the news: a Critical Discourse Analysis of news reporting in two Australian newspapers', *Discourse & Society*, god. 11, br. 1, str. 7–49.
- Trew, T 1979, 'What the papers say: Linguistic variation and ideological difference', u: R Fowler, R Hodge, G Kress, i T Trew (ur.), *Language and Control*, Routledge and Keagen Paul, London.
- 'U Dobrovoljačkoj su se sukobile dvije formacije' 2009, *Dnevni avaz*, br. 4935, str. 4.
- Van Dijk, TA 1980, *Macrostructures*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale.
- Van Dijk, TA 1988, *News as discourse*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale.
- Van Dijk, TA 1989, 'Mediating racism: The role of the media in the reproduction of racism', u: R Wodak, (ur.), *Language, power and ideology*, John Benjamins, Amsterdam.
- Van Dijk, TA 1993, 'Principles of critical discourse analysis', *Discourse & Society*, god. 4, br. 2, str. 249–283.
- Van Dijk, TA 1998, *Ideology*, Sage, London.
- Vekarić, B 2009, 'BiH opstruirala istragu o zločinu u Dobrovoljačkoj', *Glas Srpske*, 4. mart, str. 1.
- Vele, F 2009, 'Ganić: Te priče iz Srbije postale su mi smiješne', *Dnevni avaz*, 26. februar, str. 12.
- Volčič, Z 2007, 'Yugo-Nostalgia: Cultural Memory and Media in the Former Yugoslavia', *Critical Studies in Media Communication*, god. 24, br. 1, str. 21–38.
- Wodak, R 1996, 'The genesis of racist discourse in Austria since 1989', u: CR Caldas-Coulthard i M Coulthard (ur.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, Routledge, London.
- Woodward, SL 1995, *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution After the Cold War*, The Brookings Institution, Washington D. C.
- Žižek, S 2000, *Krbki absolut: enajst tez o kršćanstvu in marksizmu danes*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana.

**SLUČAJ VUKOVAR:
UPOREDNA ANALIZA IZVJEŠTAVANJA O SUĐENJU ZA
RATNE ZLOČINE POČINJENE U VUKOVARU
1991. GODINE U HAGU I BEOGRADU**

Predrag MARKOVIĆ i Katarina SUBAŠIĆ

Ubistvo više od 200 ljudi na poljoprivrednom dobru Ovčara kod Vukovara u novembru 1991. godine prvi je masovni ratni zločin u ratovima koji su izbili tokom raspada Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Osim što je postao simbol stradanja Hrvata tokom rata u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine, ovaj zločin bio je i jedan od prvih za koje je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) u Hagu podigao optužnicu protiv oficira bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA). Mile Mrkšić, Miroslav Radić i Veselin Šljivančanin, poznati kao 'vukovarska trojka', izvedeni su pred MKTJ, gdje im je suđeno za ovaj zločin. Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, osnovano 2003. godine, također je prvu optužnicu podiglo protiv 18 pripadnika teritorijalne odbrane i paravojnih formacija osumnjičenih za ovaj zločin. Dva suđenja odvijala su se gotovo paralelno, a privukla su različitu medijsku pažnju. Ovo istraživanje bavi se analizom izvještavanja četiri vodeća dnevna lista u Hrvatskoj i Srbiji sa oba suđenja za ratne zločine počinjene na poljoprivrednom dobru Ovčara.

Interpretativni i metodološki okvir uporedne analize izvještavanja o zločinu na Ovčari

Ne može se reći da destruktivna uloga medija u sukobu u bivšoj Jugoslaviji nije privukla adekvatnu pažnju. Pristrasnost u ratnom izvještavanju, izražena kroz selekciju informacija, njihovu obojenu interpretaciju, prigodnu kontekstualizaciju, otupljujuću repetitivnost ili neposrednu obmanu, koju su provodili mediji pod

direktnom i indirektnom državnom kontrolom, kao i nezavisna glasila, prepoznata je još na samom početku rata kao jedno od ključnih oružja. O efektu borbi na ‘medijskom frontu’ svjedoči veliki broj studija, koje obuhvataju kako empirijska istraživanja o huškačkom jeziku ratnog izvještavanja, tako i opću funkciju medija u stvaranju i održavanju paralelne realnosti, koja je pogodovala produženju i produbljenju sukoba (Bugarski 1994, Čolović 1994, Tompson 1995). Nedostatak prostora ne dozvoljava nabranje velikog broja radova na tu temu, mada će neki od njih biti spomenuti u daljnjem tekstu. Ove studije, kao i one koje su nastale nešto docnije (Slapšak 1997, Milošević 1997, Lenkova 1998, Denič 2002, Nenadović et al. 2002, Kurspahić 2003), uglavnom upućuju na zaključak da je propagandni uragan, u kojem se našla bivša Jugoslavija, bio uzrokovan interesima vladajućih elita, koje su, opredjeljujući se za ratnu opciju, kreirale medijsku atmosferu isključivosti, pogodnu za ostvarenje odabranih ciljeva.

Parceliranje postjugoslovenskog medijskog prostora nakon rata i posljedični gubitak interesa za susjedne zemlje učinio je da svi aspekti medijskog rata – stereotipizacija i stvaranje negativne predstave o Drugome, padnu u drugi plan. Međutim, postoji jedna oblast koja svakako predstavlja ‘nastavak rata drugim sredstvima’, a odnosi se na izvještavanje o suđenjima za ratne zločine. Pravni repovi ratova za jugoslovensko naslijeđe, oličeni u velikom broju procesa koji se vode za zločine počinjene u ovim sukobima pred međunarodnim i nacionalnim sudovima, predstavljaju medijsku arenu u kojoj su jasno vidljivi recidivi ratnog izvještavanja. Oni se ogledaju u ‘rašomonskoj’ slici koju glasila različitih postjugoslovenskih država kreiraju o suđenjima za ratne zločine. Očekivani refleks ratne propagande je isključivost sa kojom se ‘naši’ predstavljaju kao nepravedno žigosani heroji, a ‘njihovi’ kao nedovoljno osuđeni demoni. Ozbiljnija metodologija analize diskursa (Jäger 1993, Wodak 2001, Chilton 2004) čak ni ne tretira ovo pitanje kao ozbiljan kamen spoticanja, već radije kao pseudoproblem – studiju slučaja iz primijenjene propagande (Isaković 1991, Šušnjić 1999), koja se topi pred elementarnim uporednim metodom.

Izazovniji za istraživanje su slučajevi koji su, poput zločina u Vukovaru, bili predmet višestrukih suđenja različitih instanci. S jedne strane, trojica starješina Jugoslovenske narodne armije našla se pred Haškim tribunalom, optužena za zločine počinjene nakon pada Vukovara. S druge strane, 18 optuženih za neposrednu egzekuciju suđeno je pred srpskim Vijećem za ratne zločine u Beogradu. Predmet optužnica bili su isti događaji, na istom mjestu i u isto vrijeme, ali se njihova suština razlikovala. Dok su Mile Mrkšić, Veselin Šljivančanin i Miroslav Radić optuženi za zločine protiv čovječnosti, kršenje prava i običaja ratovanja i kršenje Ženevske konvencije (ICTY 2004), optuženima u Beogradu je suđeno za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (TRZ 2005). Ovaj pravni panoptikon djelimično je prebrođen time što su neki od dokaza razmjenjivani između međunarodnog i nacionalnog pravosuđa, ali je jaz ipak ostao. Samim tim je i izvještavanje sa ovih procesa postalo kompleksnije, informacije su mogle biti pribavljene iz više izvora koji su novinarima bili na raspolaganju. Ovaj fenomen, uočen i u drugim pravnim kontekstima (Osiel 1997, McCormack 1997), ističe se sa naročitom žestinom u postkonfliktnim sredinama, u kojima traje nadmetanje za diskurzivni primat nad slikom o prošlosti. Ovo nadmetanje prerasta u ogorčenu borbu kada se preseli na tle interpretiranja rezultata rada sudskih instanci, koje svojim autoritetom prijetu da ospore uvriježeni narativ. Sa posebnom se strašću tako podržavaju (Wilson 2005, Orentlicher 2008), a posebno osporavaju (Čavoški 2001) rezultati rada Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Djelatnost međunarodne sudske instance otvorila je novi front polariziranog izvještavanja o postupcima za vukovarske zločine, u kojem je tenzija između rezultata rada međunarodne sudske instance i lokalnih narativa natkrilila međunacionalnu izvještačku isključivost. Tako je osnovna izvještačka dihotomija na 'naše' i 'njihove' usložnjena, te iziskuje višeslojnu analizu sadržaja, koja se bavi izvještavanjem o usko povezanim slučajevima čija je medijska interpretacija ostala razdvojena, kako u Srbiji tako i u Hrvatskoj. Shodno tome, studija ima za cilj da odgovori na pitanje: zašto je tehnika izvještavanja o zločinu čijoj je 'glavi' suđeno u Hagu, a 'repu' u Beogradu,

krenula ovim rascijepljenim tokom? Ovaj rad polazi od stanovišta da je način izvještavanja u obje zemlje bio opterećen teškoćama karakterističnim za *proces domestikacijelokalizacije suđenja za ratne zločine*. Fenomen domestikacije lokalizacije dobro je poznat u studijama koje se bave lokalizacijom prilagođavanjem lokalnim prilikama globalne proizvodnje vijesti (Clausen 2004), ali sve više dobija na značaju u polju tranzicione pravde (Simpson 2007, str. 135–138, Petrović 2008, str. 36–38). Ovaj je fenomen temeljno ispitan u slučaju zločina koje su počinili rukovodstvo i vojnici nacističke Njemačke. Rukovodstvo je suđeno u Nirnbergu, ne samo na procesu glavnim ratnim zločincima, već i u dvanaest odvojenih sudskih procesa u kojima se sudilo prvacima nacističkog zdravstva, industrije, generalštaba, prava. Ovim postupcima kao da se iscrpio kapacitet za pravno suočavanje sa prošlošću, a javno mnijenje u Njemačkoj je njihove rezultate prihvatilo sa skepsom, uz konfuzne i kontradiktorne komentare ('radi se o pravdi pobjednika', 'to je političko suđenje', 'nisu samo oni krivi'). Trebalo je da prođe više od decenije da pravosuđe Savezne Republike Njemačke pristupi procesuiranju zločina iz ovog perioda. Tek je suđenjem pripadnicima Posebnih grupa (Einsatzgruppen) u Ulmu 1958. odškrinuta ova Pandorina kutija, koja se, podstaknuta procesom Adolfu Eichmannu u Jerusalemu, potpuno otvorila u postupku protiv osoblja koncentracionog logora Aušvic 1963. godine (Petrović 2007). Otvoreni su novi postupci, koji zapravo još uvijek traju – u Minhenu su u toku dva posljednja. Tek sa protokom vremena i uz velike napore, razbijene kockice mozaika 'pravosudnih mikrokostina' uklopile su se u manje ili više koherentan narativ (Betts 2004). U njemu, ali tek danas, nakon više od šezdeset godina, centralno mjesto zauzimaju rezultati prvog suđenja u Nirnbergu, čiji mnogi detalji ostaju osporavani, ali se osnovna namjera i glavni rezultati više ne dovode u pitanje. Da bismo razumjeli dinamiku izvještavanja o Ovčari, treba da teoriju o inherentnoj napetosti između međunarodnog i nacionalnog nivoa u procesuiranju ratnih zločina uopćimo i primijenimo na prostor bivše Jugoslavije (Rangelov 2004), i to zarad dosezanja bolje

osnove za razumijevanje strategija medijskog informiranja o haškom suđenju ‘vukovarskoj trojci’ i o beogradskom suđenju za zločin u Ovčari.

U tom cilju, ovaj rad analizira tok izvještavanja sa oba suđenja kroz četiri dnevna lista, dva iz Hrvatske (*Vjesnik* i *Večernji list*) i dva iz Srbije (*Politika* i *Večernje novosti*). Izabrani listovi uporedivi su po svojoj formi (dva takozvana ‘mainstream’ i dva večernja lista¹) i utjecaju na publiku (recipročno slični tiraži). Po vlasničkoj strukturi izdvaja se *Vjesnik*, koji je u većinskom državnom vlasništvu. *Večernje novosti* su većinski u privatnom vlasništvu, iako država Srbija ima određeni udio (30%), *Politika* je polovično u stranom vlasništvu (50% vlasništva posjeduje njemačka izdavačka kompanija VAC), dok je *Večernji list* potpuno u privatnom stranom vlasništvu. Treba, naravno, imati u vidu da ovakav izbor nameće izvjesna ograničenja, ali uzimajući u obzir utjecaj i tradiciju ovih listova u njihovoj sredini, ocijenjeno je da uzorak ipak vjerno predstavlja preovlađujući trend u hrvatskom odnosno srpskom društvu.

Najprije je analizirano izvještavanje ovih medija sa procesa u Hagu – o početku suđenja, izricanju prvostepene i napokon drugostepene presude – kako bi se mogla uporediti promjena u tonu izvještavanja od početka do kraja suđenja, uključujući i neočekivani obrt izricanjem konačne presude, koji se jasno odražava i u izvještajima. Potom slijedi analiza novinskih izvještaja sa beogradskog procesa izvršiocima zločina, i to također o početku suđenja, izricanju prvostepene presude i ponovljenom suđenju nakon poništavanja prve presude. Analizirano je svih 39 izvještaja objavljenih u periodu od marta 2004. godine, kada je počelo suđenje u Beogradu, do maja 2009. godine, kada je Apelaciono vijeće Tribunala u Hagu izreklo drugostepenu presudu.

¹ Suprotnost mainstream medijima bili bi alternativni mediji, ali izraz mainstream ovdje je upotrijebljen da napravi razliku između *Politike* i *Vjesnika* kao konvencionalnijih medija u odnosu na večernje listove koji imaju neke karakteristike tabloida, iako to po definiciji nisu.

Pokušaj da se u ovu analizu uvrsti i izvještavanje bosanskohercegovačkih dnevnika propao je i tako potvrdio polaznu hipotezu. Analizom *Dnevnog avaza* i *Glasa Srpske* ustanovljeno je da se ovi mediji gotovo uopće nisu bavili suđenjima optuženima za zločin na Ovčari, te da su u posmatranom periodu prostor posvećivali izvještajima o suđenjima ili istragama vezanim za ratne zločine počinjene tokom rata u Bosni i Hercegovini 1992–1995. godine.

Za razliku od bosanskohercegovačkih glasila, analizirane novine iz Srbije i Hrvatske posvećuju veliku pažnju ovim postupcima. Sva četiri glasila posvećuju znatno veću pažnju suđenju u Hagu no suđenju u Beogradu, a posebno se zadržavaju na ključnim momentima sudskog postupka, što omogućava uporednu analizu strategije izvještavanja. Poređenje obje analize upotpunjeno je i intervjuima sa novinarima koji su pratili ova suđenja s ciljem kako bi se kompletirao kontekst i izbjegle moguće nedorečenosti.

Analiza izvještaja sa suđenja u Hagu

Početak suđenja

Suđenje je počelo 11. oktobra 2005. godine pred MKTJ u Hagu. Već u listovima koji pripadaju takozvanim ‘mainstream’ medijima, *Vjesniku* i *Politici*, kroz sam odabir detalja prenesenih u izvještaju moguće je vidjeti odnos zvanične politike dvije zemlje prema optuženima, a ta je politika sve do današnjeg dana nacionalno obojena.

Vjesnik daje neutralan izvještaj pod naslovom ‘Počelo suđenje ‘vukovarskoj trojici’ ’ (Bašić 2005), u kome prenosi uvodnu riječ Tužilaštva na početku suđenja, ali nijednom riječju ne spominje iskaz optuženih Šljivančanina i Radića (Mrkšić je odbio da se obrati sudu).

Politika također objavljuje neutralan tekst (izvještaj državne agencije Tanjug) pod naslovom ‘Trojka pred sudijama’. Međutim, dok *Vjesnik* citira tužioca Marxa Mura i kada spominje ‘pobunjene Srbe u Hrvatskoj’ te kada kaže da je JNA ‘podržavala pobunjene hrvatske Srbe u borbi protiv hrvatskih vlasti’ i da je ‘1. gardijska motorizirana brigada iz Beograda’, izvještaj objavljen u *Politici* brižljivo izbjegava spominjanje Srba i veza srpskih snaga sa cijelim slučajem Vukovar. U malom uokvirenom tekstu agencije Beta istaknuto je izjašnjavanje Šljivančanina i Radića da nisu krivi za zločine za koje su optuženi, a Šljivančanin se citira kada kaže da je ‘najgora i najveća neistina o meni (je) da sam mrzeo hrvatski narod’.

Ton se mijenja kada je riječ o novinama druge forme – večernjim listovima. *Večernje novosti* u malo pristrasnijem tonu u tekstu s naslovom ‘Optuženi traže istinu’ (Optuženi traže istinu 2005) implicira da su tri oficira JNA nevinna i da su lažno optužena. Na to ukazuje i podnaslov ‘Zastupnik optužnice *tvrdi* (kurziv aut.) da ima svedoke koji potvrđuju zločine okrivljenih’. *Novosti* citiraju Radića, koji je ‘zamolio sud da otkrije pravu istinu’, te Šljivančanina, koji tvrdi da su ‘za zločine u Vukovaru krivi (su) oni ‘koji su mrzeli JNA’ i koji su hteli da joj ukaljaju ugled. Njihov cilj je bio da omalovaže i diskredituju nas oficire koji smo voleli našu zemlju’. Sintagma ‘naša zemlja’ dvosmisleno se odnosi na Jugoslaviju (SFRJ) i Jugoslaviju (SRJ – koju čine Srbija i Crna Gora nakon raspada federacije). Stječe se utisak da je i pisac ovog izvještaja pažljivo izbjegavao riječi Srbi i Srbija u pokušaju da se ne dovedu u vezu sa zločinima u Vukovaru.

Slično *Novostima*, ali na suprotnoj strani, *Večernji list* suđenje najavljuje (Grubišić, Rakšajn, Bradarić 2005, str.11) sa jasnim stavom iskazanim u naslovu ‘Trojka odlikovana za pokolj’. List, već nakon uvodne rečenice kome se i zašto sudi, iznosi vrijednosne stavove:

Kada je ta zloglasna ‘vukovarska trojka’ 20. studenoga 1991. zapovjedila pokolj zarobljenih Hrvata, koji su pod njihovim nadzorom tako okrutno i temeljito izveli četnici, pripadnici JNA i

drugih srpskih paravojnih formacija, Dinu Dalića, sinu na Ovčari pogubljenog hrvatskog branitelja Tihomira Dalića, bilo je tek nekoliko mjeseci.

Slijedi emotivni prikaz svjedoka – porodice žrtve, te iskaz majke poginulog kako nijedna majka ne može ‘prežaliti i oprostiti smrt svoga sina’, uz iskazanu nevjericu da će suđenje donijeti pravdu žrtvama. List zatim citira svjedoka koji je preživio mučenje i strijeljanje na Ovčari, a samo kratko u odvojenom tekstu pod naslovom ‘Zločinci i dalje poriču krivnju’ prenosi iskaze optuženih pred Haškim tribunalom. Sutradan list u neutralnom tonu daje samo kratku vijest o početku suđenja, u kojoj, pored suštine optužbe, iznosi i izjave Šljivančanina i Radića da su nevini (Hina 2005, str. 5). Šturo i neutralno izvještavanje moglo bi ukazati na odsustvo interesa za objektivno, sudsko viđenje događaja, te insistiranje na tome da je ‘naša’ istina jedina prava. Moguće je, međutim, da je riječ samo o uredničkoj koncepciji lista, prema kojoj je kratka informacija sa samog događaja bila dovoljna, što nije neuobičajeno za ovakav tip novina (večernji list).

Prvostepena presuda – neočekivan ishod

Nacionalne ideologije još su uočljivije u izvještajima o izricanju prvostepene presude, koja je donesena 27. septembra 2007. godine. Tako *Večernji list* 28. 9. 2007. godine objavljuje izvještaj pod jednostavnim i naizgled neutralnim naslovom ‘Vukovarska trojka’ (Ivanković 2007), koji ne nagovještava ishod suđenja. Međutim, nakon čitanja teksta, jasno je da *Večernji list* ovakvim naslovom zapravo izražava zgražavanje donesenom presudom. Jer već uvodni dio izvještaja počinje nedvosmislenim komentarom: ‘Suđenje trojici najodgovornijih vojnih zapovjednika elitne 1. gardijske motorizirane brigade JNA koje su zauzele i evakuirale vukovarsku bolnicu završava na *skandalozan* način’. Na taj način komentar je saopćen prije vijesti, što već ukazuje na to da je ishod nepovoljan za ‘nas’ – u ovom slučaju čitavu hrvatsku javnost, koja se poistovjećuje sa slučajem Vukovar.

Miroslav Radić, zapovjednik specijalaca, oslobođen je svih točaka optužnice i pušta se iz pritvora. Slobodan je čovjek jer mu, osim boravka pred bolnicom, ništa zločinačkog nije dokazano. Veselin Šljivančanin, zadužen za ‘bezbednost’, dobio je samo pet godina zatvora, zato što nije spriječio okrutan i nehuman odnos prema zarobljenim Hrvatima... Tko je, dakle, odgovoran za 264 ubijena Hrvata na Ovčari? Suci tu činjenicu proglašavaju ‘tragičnom’, a krivci su – srpski teritorijalci iz TO, većinom iz vukovarskog kraja, te ‘paramilitarne srpske jedinice’. Neimenovani.

List potom do detalja ponavlja optužbe protiv trojice bivših oficira kako bi javnost podsjetio na to ‘šta su uradili našima’:

Optužnica je bila mnogo ambicioznija. U optužnici (u 8 točaka) navodilo se da je potkraj kolovoza 1991. JNA opkolila grad Vukovar. Opsada je trajala do 18. studenog 1991., kada su srpske snage zauzele grad. Tijekom opsade JNA je granatiranjem razorila grad, a stotine su ljudi poginule. Nakon okupacije, srpske su snage pobile još nekoliko stotina nesrba.

Većina stanovništva nesrpske nacionalnosti u nekoliko je dana od pada Vukovara protjerana. Posljednjih dana opsade stotine ljudi potražile su utočište u vukovarskoj bolnici, vjerujući da će bolnica biti evakuirana u nazočnosti međunarodnih posmatrača.

Vojnici su 20. studenoga odveli oko 400 nesrba iz bolnice. Radić i Šljivančanin osobno su sudjelovali u selekciji zatočenika, koje su potom ukrcali u autobuse. U kasarnama JNA srpske su snage ponižavale zatočenike i prijetile im. Zatim su prevezeni na poljoprivredno dobro Ovčara, gdje su ih vojnici tukli ‘u špaliru’.

Potom su ih prevezli do jaruge u smjeru Grabova, sela 3 km jugoistočno od Ovčare, gdje su ubili najmanje 264 Hrvata i drugih nesrba iz vukovarske bolnice. Leševi žrtava buldožerom su pokopani u masovnu grobnicu. Cjelovita je optužnica, međutim, pala u vodu.

Večernji list ovdje ne preza od postavljanja jasne linije da su zločin počinile srpske snage, dok su žrtve bili Hrvati i ‘drugi nesrbi’. Već davanje ovolikog prostora podsjećanju na optužbe, a izostavljanje detaljnijeg obrazloženja sudija za presudu ukazuje na to da list ima jasan ‘nacionalni’ stav prema presudi, kakav se podrazumijeva da će imati i široko javno mnijenje u Hrvatskoj. Presuda je i za jedne i za druge neprihvatljiva.

Nasuprot *Večernjem listu*, srpske *Večernje novosti* već u naslovu slavodobitno ističu najvažniji dio presude: ‘Prvi Srbin koji je pobedio Hag’ (Radosavljević 2007).

Izvjestaj iz Haga započinje reakcijom koja je potpuno suprotna reakciji kojom je svoj izvještaj započeo *Večernji list*: ‘ ‘Ne mogu da verujem! Ja ne mogu da verujem’, ponavljao je iznova i iznova Miloslav Radić, kapetan bivše JNA, koga je Haški tribunal oslobodio svake krivice za zločin u Vukovaru.’

Potom slijedi ukazivanje na značaj ovakve presude za ‘nas’: ‘Tribunal je za 14 godina, koliko postoji, optužio 161 osobu. Suđenja su završena protiv 108, a Radić je prvi, i zasada jedini, Srbin koji je proglašen nevinim!’. Dakle, oslobađanje Radića predstavljeno je kao nacionalna pobjeda od najvećeg značaja.

Slijedi reakcija advokata odbrane i podsjećanje na optužnicu, ali za razliku od *Večernjeg lista*, *Novosti* optužbe predstavljaju iz suprotnog ugla, ne kao ambiciju Tužilaštva da osude optužene već kao namjeru da opišu ‘golgote’ kroz koje je ‘heroj’ prošao:

Na dušu su mu stavljali najteže zločine. On, Miroslav Radić, kapetan JNA... ‘komandovao je srpskim snagama kao član udruženog zločinačkog poduhvata i lično odvajao hrvatske zarobljenike iz vukovarske bolnice za koje je znao da će biti ubijeni’, pisalo je u optužnici. A istina je, kako se videlo posle suđenja, bila sasvim drugačija. Pogotovo što su sudije bile jednoglasne u odluci – Tužilaštvo nije dokazalo ni da je postojao udruženi zločinački poduhvat, ni da je Radić uopšte odgovoran. Sve to zajedno baca potpuno drugačije svjetlo na prirodu ‘domovinskog rata’ i onog što se početkom devedesetih godina događalo u Hrvatskoj.

Zanimljivo je da Mrkšić, koji je proglašen krivim i osuđen na 20 godina zatvora, gotovo da i nije spomenut u izvještaju – kao da trojici optuženih nije suđeno za isto djelo. To bi moglo značiti da je izabrana ‘sudska istina’ koja odgovara ‘nacionalnom interesu’ – ona koja oslobađa Radića i ‘baca novo svjetlo’ na sve što se događalo u Hrvatskoj i Vukovaru.

Opisujući u istom izvještaju kako je Veselin Šljivančanin osuđen na pet godina zatvora, list citira njegovog advokata, koji tvrdi da njegov klijent ‘i dalje tvrdi da nije kriv’, a ističe i ‘da je njegov tim od početka postupka tvrdio ono što je sud presudio... da na Ovčari nisu stradali civili i da nije postojao udruženi zločinački poduhvat’ – što valjda oslobađa svake odgovornosti od ubistva. Izvještaj završava podsjećanjem na to

da je Šljivančanin, nakon četiri godine u pritvoru, stekao uvjete da traži privremeno puštanje na slobodu. Osim što nema ni riječi o presudi Miletu Mrkšiću, u izvještaju se nije našlo prostora ni za podsjećanje na to šta se na Ovčari zaista dogodilo, za šta je trojka bila optužena niti koliko je ljudi tom prilikom stradalo.

Vjesnik se također nije uzdržao od emotivne reakcije na presudu i ima komentar već u naslovu: ‘Premijer Sanader: To je poraz ideje Haaškoga suda’ (Hina, Ma.L./G.Č. 2007). Podnaslov ne ističe u prvi plan samu vijest, već reakciju: ‘Već se priprema pismo Vijeću sigurnosti u kojem ćemo kao zemlja članica UN-a, tijela koje je osnovalo Haaški sud, reći da je ova presuda neljudska i nepravedna te ćemo uložiti oštar prosvjed, najavio je premijer u četvrtak navečer na Ovčari’. Ističući u prvi plan reakciju premijera, kao jednog od najviših državnih predstavnika, poslana je poruka čitalaštvu da država neće dozvoliti da ‘skandalozna presuda’ prođe ‘tek tako’, te stav državnog vrha da je presuda ‘neljudska i nepravedna’, čime se čitaocima sugerira da smo ‘svi mi’ ugroženi takvim ishodom suđenja.

Srpski pandan *Vjesniku*, vlastima bliska *Politika*, već svojim naslovom odražava zvanični politički stav Srbije. Neutralan naslov u kome nema likovanja (to je prepušteno *Novostima*), ali u kome redosljed riječi govori šta je ‘za nas’ najznačajnije u presudi: ‘Radić oslobođen, Mrkšiću 20, Šljivančaninu pet godina’. Nema nadnaslova, niti podnaslova, a izvještaj je preuzet od agencije Beta (Beta 2007), te ‘politički korektno’ praćen reakcijama Sanadera i Mesića, ali ne i srpskih vlasti, advokata ili bilo koga drugog.

Drugostepena presuda – šokantni obrt

Kada je 5. maja 2009. saopćena drugostepena presuda kojom je Mrkšiću potvrđena kazna, a Šljivančaninu povećana sa pet na 17 godina zatvora, slika medijskih izvještaja bila je proporcionalno obrnuta.

Ovog puta *Vjesnik* daje neutralan naslov, koji bezmalo zvuči kao da je vijest očekivana: ‘Šljivančaninu kazna povećana na 17 godina, a Mrkšiću potvrđeno 20 godina’ (Hina 2009).

List prenosi kratku vijest agencije Hina u kojoj se šturo iznose podaci o odluci Žalbenog vijeća, bez ikakvog likovanja ili emotivnih/nacionalno obojenih tonova.

Ovog puta *Politika*, koja je prvostepenu presudu prenijela u neutralnom tonu i bez likovanja zbog oslobađanja Radića ili niske kazne Šljivančaninu, sada već naslovom nagovještava odnos prema vijesti: ‘Šljivančaninu utrostručena kazna’ (Čarnić 2009). U neutralno napisanom tekstu, ipak, nekoliko semantičkih detalja ukazuje na odnos prema akterima vijesti. Najprije isticanje da je Žalbeno vijeće Šljivančanina ‘proglasilo krivim... preinačivši, *uz protivljenje dvoje sudija* (kurziv aut.), nalaz iz prvostepene presude’.

U *Politikinom* izvještaju slikovitošću se ističe i reakcija Šljivančaninove supruge, čega u izvještaju o izricanju prvostepene presude nije bilo:

Pošto je pravosnažna presuda izrečena, Šljivančaninova supruga Persa glasno je protestovala na galeriji za posmatrače, udarajući rukama po staklenom zidu sudnice. Šljivančaninova je zatim, okružena pripadnicima obezbeđenja i braniocima njenog supruga, u holu Tribunala, uz psovke, uzvikivala da je ‘osuđen nevin čovek’.

Na kraju izvještaja prvi put je, ne samo u *Politici*, već i u ostalim posmatranim medijima, dovedeno u vezu suđenje ‘vukovarskoj trojci’ sa suđenjem pripadnicima Teritorijalne odbrane Vukovara u Beogradu. Novinarka *Politike*, naime, podsjeća na kazne izrečene u Beogradu u procesu Ovčara nepuna dva mjeseca prije odluke Žalbenog vijeća u Hagu.

Zanimljivo je da je nerijetko osnovni izvještaj objavljen u neutralnom tonu, često napisan po profesionalnim kriterijima, dok prateći tekstovi zapravo odražavaju pravi stav uredništva.

Tako *Politika*, uz naizgled korektan izvještaj o izricanju drugostepene presude, objavljuje tekst o reakciji jednog od Šljivančaninovih branilaca pod naslovom ‘Drakonska kazna’(Čarnić 2009). Ovaj je tekst više nacionalno određen, u njemu se prenosi utisak advokata Gorana Petronijevića da je presuda ‘nerazumna i da predstavlja rezultat uticaja hrvatskog lobija na Haški tribunal’. I ovdje se ističe da su ‘članovi Veća glasali za ovakvu presudu u odnosu tri prema dva, odnosno dva člana veća bila su protiv ovakve odluke’, što implicira da se do ovakve kazne došlo preglasavanjem, te da neke sudije smatraju kako se ona nije trebala donijeti.

Politika prenosi saopćenje Nacionalnog savjeta za saradnju sa Haškim tribunalom, koji je ‘iznenađen presudom Žalbenog veća’.

Odabirom reakcija i citata novine također odražavaju stav prema događaju.

Večernji list (Ivanković 2009) donosi gotovo identičan naslov kao i *Vjesnik*, ali je tekst pristrasniji i čak sa elementima likovanja zbog odluke Žalbenog vijeća:

Godinu i pol dana nakon neshvatljivo blage presude ‘vukovarskoj trojci’, bivši major kontraobavještajne službe JNA, Veselin Šljivančanin, neće se još najmanje desetak godina vratiti slobodnom životu u Beogradu. Žalbeno vijeće Haaškog suda, u svojoj *konačnoj* presudi ukinulo je de facto oslobađajuću presudu Šljivančaninu (pet godina zatvora, zamalo koliko je proveo u Haagu) i zaključilo da je bivši major KOS-a kriv za masakr 194 ratna zarobljenika Hrvata na Ovčari. Kažnjen je sa 17 godina zatvora.

List dalje ističe dijelove obrazloženja koji idu u prilog ocjeni hrvatske javnosti o prvostepenoj presudi: ‘Prvostupanjska je presuda bila toliko nerazumna da je očito kako raspravni suci nisu valjano primijenili svoje ovlasti, tumači predsjedajući Žalbenog vijeća Suda Theodor Meron’. I *Večernji list* izvještava o preglasavanju prilikom donošenja presude, ali za razliku od srpskih medija, ovdje se javlja kako je Žalbeno vijeće odluku o povećanju kazne Šljivančaninu ‘prihvatilo tijesno, preglasavanjem 3:2, jer su suci Pocar i Vaz bili *suzdržani*’ (u *Politici* su bili *protiv* – prim. aut.). U presudi na engleskom jeziku upotrijebljen je izraz ‘dissenting’, koji znači ‘izdvojeno mišljenje’.

Večernje novosti su najviše prostora posvetile drugostepenoj odluci. List najprije donosi krajnje neutralan izvještaj pod naslovom ‘Šljivančaninu 17, Mrkšiću 20 godina’ (Radosavljević 2009), u kome citira dijelove obrazloženja Žalbenog vijeća (čak je upotrijebljen isti citat sudije Merona u kome on ocjenjuje da je prvostepena presuda bila ‘nerazumna’) i toga za šta je Šljivančaninu povećana kazna. Uz ovaj tekst, *Novosti* objavljuju i reakcije Nacionalnog savjeta za saradnju sa MKTJ, oslobođenog Miroslava Radića (saborca), ali i Olge Kavran, portparolke Tužilaštva Haškog tribunala. Ovakva kombinacija trebala bi ukazati na korektno i profesionalno izvještavanje o događaju.

Uz to, međutim, pod naslovom ‘Tri glasa za golgotu’ (Radosavljević 2009) list sutradan objavljuje i članak/komentar u kome već u naslovu izriče svoj stav – najprije isticanjem činjenica da je tri (od pet glasova) bilo za povećanje kazne, dakle ne svi, što implicira da ni sve sudije ne misle da je Šljivančanina toliko trebalo osuditi, a zatim i o ‘golgoti’ – ukazivanjem na to šta zapravo znači 17-godišnja kazna za bivšeg oficira JNA. Ton teksta jasno pokazuje ‘na čijoj strani’ je sam autor.

Tekst je praćen reakcijom predsjednika Srbije Borisa Tadića, koji je razočaran presudom, ali je ‘kazao (je) i da saradnja s Tribunalom ne sme da bude dovedena u pitanje, jer bi se na taj način doveo u pitanje i razvoj Srbije, zaustavila evrointegracija i ne bi bilo vizne liberalizacije’. Time se ukazuje na stav najvišeg državnog vrha u pogledu razloga zašto se zapravo saraduje s Tribunalom. Uz to je objavljen i stav ultranacionalističke Srpske radikalne stranke da bi nastavak saradnje značio ‘dalje nacionalno ponižavanje Srbije’. Ovdje nema reakcija iz Hrvatske ili Haga.

I nekoliko dana kasnije *Večernje novosti* se vraćaju na ovaj slučaj, pa u tekstu od 13. 5. 2009. godine autor E. Radosavljević (Radosavljević 2009) opširno obrazlaže razloge zbog kojih je dvoje sudija izdvojilo mišljenje.

Žalbena presuda penzionisanom pukovniku bivše JNA Veselinu Šljivančaninu iznenadila je širu javnost još na prvom saslušanju. Isti dokazi, a kazna utrostručena – teško su razumljivi i za stručnjake, a kamoli za ‘običan’ narod. Međutim, kada se zagrebe ispod površine i pročitaju

izdvojena mišljenja sudija Andresie Vaz i Fausta Pokara, prostora za sumnju ima još više. U svom delimično izdvojenom mišljenju sudija Vaz iz Senegala *tvrdi* da Žalbeno veće nije moglo da utvrdi van sumnje da je Šljivančanin pomagao i podržavao ubistva hrvatskih zarobljenika na Ovčari.

Izabrani citati obrazloženja sudije Vaz uglavnom zvuče opravdavajuće za Šljivančanina i ukazuju na to da ‘nema dokaza’ za to što mu se stavlja na teret, čime se dovodi u pitanje čitava presuda. Pod međunaslovom istog naziva ‘Dokaza nije bilo’ ukratko se daje i obrazloženje sudije Pokara, koji ‘tvrdi u svom izdvojenom mišljenju da ne deli mišljenje većine sudija da je Žalbeno veće nadležno da preinači odluku prvostepenog veća...’ – dakle, odluka drugostepenog vijeća za *Večernje novosti* je sporna i proceduralno i suštinski, što implicira da Šljivančaninova krivica nije dokazana.

Analiza izvještaja sa suđenja u Beogradu

Za razliku od izvještavanja o suđenju u Hagu, mediji su znatno manju pažnju poklonili suđenju grupi od 18 pripadnika paravojnih formacija i Teritorijalne odbrane Vukovara za zločin na Ovčari.

Početak suđenja

Suđenje je počelo 9. marta 2004. godine pred Specijalnim odjeljenjem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu. Bilo je to prvo suđenje za ratne zločine pred ovim sudom, a na osnovu prve optužnice koju je podiglo Tužilaštvo za ratne zločine Srbije, formirano nepunu godinu ranije.

Analiza tekstova posmatranih medija o ovom suđenju pokazuje i da odnos prema optuženima ni izbliza nije emotivan kao prema trojici oficira JNA. Tamo gdje je i bilo

emotivne reakcije, ona se više odnosila na sam zločin i žrtve nego na izvršioce. Razlog bi mogao biti i to što su optuženi bili osumnjičeni za izvršenje zločina koji nijedna strana više nije osporavala. Osim toga, oni nisu imali političku težinu, bili su predstavljeni (posebno na srpskoj strani) kao jedinice van kontrole zvanične vojske i vlasti u Beogradu, čime je umanjena komandna, pa onda i opća odgovornost.

Izviještavajući o početku suđenja, *Politika* ne pokazuje nikakvu prisnost sa optuženima, te u izvještaju ništa ne upućuje na mogućnost da su oni 'naši'. Izvještaj (Lazić 2004, str. 1. 10.) je vrlo neutralan iako je veći prostor dat iskazu optuženog nego tužioca, što indirektno ipak može upućivati na određeni stav prema suđenju. U izvještaju, koji započinje na naslovnoj stranici (ali vjerovatnije je događaju dat publicitet zato što je prvo suđenje za ratne zločine pred domaćim sudom, nego što je riječ o Ovčari), nema nacionalnih tonova niti isticanja, na bilo koji način, nacionalne pripadnosti optuženih (oni se spominju po imenu i prezimenu, eventualno kao pripadnici Teritorijalne odbrane Vukovara, svakako u kontekstu u kome Srbija s tim nema veze).

Večernje novosti o početku suđenja izvještavaju tek na 17. stranici, u rubrici 'Hronika', u tekstu pod naslovom koji dominira tom stranicom 'Nikoga nisam streljao!' (Bjelić 2004, str. 17), što je iskaz prvooptuženog Vujovića na početku suđenja. I *Novosti* veću pažnju poklanjaju činjenici da je riječ o prvom suđenju za ratne zločine pred domaćim sudom (koje protiče 'bez incidenata'):

Suđenje će proteći pod budnim okom velikog broja predstavnika nevladinih organizacija i posmatrača iz OEBS-a, Ujedinjenih nacija, Haškog tribunala... Preko ovog postupka naše pravosuđe treba da pokaže da je spremno da sudi optuženima za ratne zločine, ali i da preuzme suđenja *koja se protiv naših državljana vode u Hagu* (kurziv aut.), kažu u Specijalnom tužilaštvu za ratne zločine.

Za razliku od *Politike*, koja nacionalnost optuženih ne spominje nijednom riječju, izvještač ovog lista ističe da se sudi šestorici Srba.

Ono što se u izvještajima *Politike* i *Večernjih novosti* spominje usputno, kao sastavni dio iskaza prvooptuženog (*Politika*, doduše, u naslovu, ali uopćeno: 'Okrivljeni optužuje

generala', Lazić 2004), *Vjesnik* ističe u prvi plan već u naslovu: 'Vujović optužuje za zločine Šljivančanina, Mrkšića, Radića i Vasiljevića'(Sajler 2004), čime pokazuje stav da veći značaj ima suđenje 'vukovarskoj trojci', a da se u Beogradu sudi pukim izvršiocima zločina. *Vjesnik* objavljuje citat Vujovića koji ni *Novosti* ni *Politika* ne koriste u svojim izvještajima: 'Lažno smo optuženi da bi se izbjegla odgovornost načelnika SDB-a² Ace Vasiljevića, te Mile Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina', čime se ponovo ukazuje na značaj visokih oficira JNA, koji se u Hrvatskoj poistovjećuju sa srpskim državnim vrhom i politikom.

Odabir činjenica i citata koje svaki novinar čini prilikom izvještavanja, u ovom slučaju, kao i u mnogim drugim slučajevima u medijima bliskim vlastima na prostoru bivše Jugoslavije, sredstvo je kojim se odražava zvaničan državni stav i podupire nacionalna ideologija.

Pitanje selekcije u proizvodnji vijesti nije novina i relativno je dobro istraženo. Postoji nekoliko pristupa toj temi. Jedan od njih je *agenda-setting approach*, koji sugerira da informativni mediji ne govore ljudima šta da misle, već o čemu da misle (Shaw i McCombs 1977). Medijske elite djeluju kao 'čuvari kapije', one utječu na javnu politiku uspostavljanjem informacijske agende, koja osigurava selektivne informacije, ograničavajući pogled javnosti na društvenu i političku stvarnost, te dajući prednost i privlačeći pažnju na pojedina pitanja, a ne na neka druga (Windhauser 1977, Grady 1982, str. 1–60).

Prema Gamsonu, medijske organizacije konstruiraju društvenu stvarnost time što biraju i daju prvenstvo nekim informacijama, a ignoriraju ili izostavljaju druge, te spajaju priče. Interpretativna struktura koja upravlja selekcijom, izostavljanjem, davanjem prvenstva i procesom uređivanja nazvana je 'okvir vijesti' (*news frame*) (Gamson 1991).

Zbog svega toga, informacije u novinama trpe od 'seleksijske predrasude' (*selection bias*), jer, naravno, ne izvještavaju o svim događajima koji se dešavaju. Mnogi faktori utječu na predrasude u selekciji. Neki ih autori svrstavaju u tri grupe: a) karakteristike događaja; (b) karakteristike medija; (c) karakteristike problema. Prema nekim istraživačima, ta je predrasuda prilično konzistentna u pisanju pojedinih listova (Earl et al. 2004). U našem slučaju, možda bi trebalo razmišljati o razlici u selekcijskoj predrasudi između poludržavnih *mainstream* listova, koji su neka vrsta zvaničnih glasila vlasti, i večernjih, mahom privatnih listova.

Izricanje prvostepene presude

Prvostepena presuda optuženima za zločin na Ovčari donesena je 12. decembra 2005. godine. Šestorica optuženih osuđeni su na maksimalnu, dvadesetogodišnju zatvorsku kaznu, dvojica su oslobođena zbog nedostatka dokaza, dok su ostali dobili niže zatvorske kazne.

Politika o presudi izvještava na naslovnoj stranici (Čarnić 2005, str. 1. 11.), navodeći poimence optužene i na koliko su godina zatvora osuđeni, ali osim njihovog imena ne navodi nijedan detalj koji bi ukazao na to ko su oni, šta su tokom rata radili, te kako su se našli u poziciji da izvrše zločin. Izvještač citira obrazloženje sudije Veska Krstajića, kojim se detaljno opisuje nastanak sukoba u Hrvatskoj (uključujući i ocjenu suda da je riječ o sukobu koji nije imao međunarodni karakter, što dalje implicira da nije moglo biti kršenja međunarodnog prava). Ponovo je pažljivo izbjegnuto ikakvo spominjanje nacionalnosti optuženih, kao i uloga Beograda, koji je imao kontrolu nad snagama JNA. Reakcija rodbine jednog od poginulih na Ovčari na kraju teksta ima ulogu da naznači kako su rođaci žrtava zadovoljni ovakvom presudom, što treba ostaviti utisak neutralnosti i nepristrasnosti na čitaoce.

Večernje novosti ponovo tek na 13. stranici izvještavaju o događaju vezanom za ovo suđenje, čime mu umanjuju značaj. Pod naslovom 'Maksimalne kazne dočekane

psovka' (N.B. 2005. str.13.) i stavljajući akcent na reakcije porodica optuženih a ne žrtava, izvještaj lista jasno stavlja do znanja kakav je stav redakcije o suđenju i presudi. Slika koja prati tekst potpisana je sa 'RAZOČARANI – Rodbina osuđenih po izlasku iz suda'. Druga slika prikazuje rodbinu 'ubijenih hrvatskih vojnika' sa podnaslovom 'NEZADOVOLJNI', iako uokvireni tekst govori da je većina rođaka žrtava koji su pratili izricanje presude 'izjavila da presuda ne može da nadoknadi njihove gubitke, ali su u principu zadovoljni kako je ceo postupak tekao'. U podnaslovu svog izvještaja *Novosti* u prvom planu ističu da su 'Marko Ljuboja i Slobodan Katić oslobođeni zbog nedostatka dokaza', te da su druga dvojica optuženih izvedena iz sudnice tokom čitanja presude, što ukazuje na revolt izrečenom presudom (u izvještaju se najviše prostora daje reakciji optuženih na izrečene presude, a mnogo manje obrazloženju presude).

Vjesnikov izvještaj iz Beograda mnogo je neutralniji, iako i on već u naslovu pokazuje 'na čijoj strani' je izvještač: 'Zločincima s Ovčare od 5 do 20 godina' (Sajler 2005), bez distance i ograde kakvu prema presudi pokazuju srpski mediji. U podnaslovu izvještaja navodi da su optuženi pripadnici i zapovjednici Teritorijalne odbrane Vukovara i paravojne formacije Leva Supoderica, što se u srpskim medijima ne navodi ili je tek uzgred spomenuto. *Vjesnik* uz to već u samom uvodu izvještaja podsjeća na sam zločin: 'Četrnaest godina nakon počinjenog stravičnog zločina na vukovarskoj Ovčari, gdje je ubijeno više od 200 Hrvata i drugih nesrba, u ponedjeljak je na Specijalnom sudu za ratne zločine u Beogradu donesena prva nepravomoćna presuda kojom je *dio odgovornih za ovaj zločin* (kurziv aut.) proglašen krivima te im je, kada se zbroje izrečene kazne, određena 231 godina zatvora'. Sudija Krstajić u ovom je izvještaju samo kratko citiran u dijelu u kome je rekao da je 'neosporno dokazano da se zločin na Ovčari dogodio te da su optuženi sudjelovali u tome'. I reakciji optuženih dato je malo prostora (samo je šturo navedeno kako su reagirali), ali je zabilježeno ono što u izvještajima srpskih posmatranih medija nije: 'Pri izlasku iz suda članovi obitelji optuženih provocirali su s tri uzdignuta prsta te zaposlenicima suda glasno uzvikivali: 'Srpski izdajice!' ', kao

i reakcija prvooptuženog Vujovića, ‘koji se, dok je sudac čitao imena 200 ekshumiranih iz masovne grobnice na Ovčari – smijao’.

Večernji list u nadnaslovu ističe da je ‘Vijeće Okružnoga suda za ratne zločine u Beogradu 14 pripadnika paravojne formacije Leva Supoderica iz Šida proglasilo krivim, a dvoje ih oslobodilo zbog nedostatka dokaza’. Ukazujući na geografsko porijeklo optuženih, list čitaocima već govori da su optuženi Srbi, a svoj stav o visini kazne i njenoj primjerenosti zločinu list iskazuje u naslovu ‘Samo godina po ubijenom na Ovčari’(Bradarić, Grubišić 2005). I dok je u srpskim medijima suđeno za ubistvo ‘hrvatskih vojnika’ (*Večernje novosti*) ili ‘ratnih zarobljenika’ (*Politika*), u izvještaju *Večernjeg lista* nekoliko puta se spominje da su ubijeni ‘hrvatski civili, ranjenici vukovarske bolnice’. Ovčara je ‘najveće hrvatsko stratište’, a osuđeni su ‘pripadnici paravojne formacije Leva Supoderica, koju je Šešeljeva Srpska radikalna stranka osnovala tijekom 1991. u Šidu’, dakle Srbi, povezani sa legitimnim političkim strankama Srbije. Izvještaj je praćen i jasnom listom optuženih i njihovih presuda, reakcijama građana Vukovara na presudu i kratkim podsjećanjem na to da se u Hagu sudi ‘najodgovornijima’ za zločin: Mrkšiću, Šljivančaninu i Radiću.

Početak ponovljenog suđenja – vraćanje na početak

Odluku Vrhovnog suda Srbije da poništi prvostepene presude i naredi novo suđenje posmatrani listovi tek sporadično i vrlo šturo objavljuju. Veća pažnja ovom slučaju posvećena je u ova četiri lista tek početkom ponovljenog suđenja 12. marta 2007. godine.

Vjesnik ovu vijest objavljuje na drugoj stranici među događajima dana, ton izvještaja je pozitivan prema sudskom Vijeću i Tužilaštvu, za koje se ističe da nije mijenjalo optužnicu u odnosu na prvi postupak. Ovog puta i izvještač *Vjesnika* (al Pinto-Brkić 2007, str. 2) jasno ističe da se optuženi dovode u vezu sa Srpskom radikalnom

strankom, te da su pripadnici paravojne formacije i Teritorijalne odbrane Vukovara, čemu list nije pridavao značaj u izvještavanju sa prvog suđenja.

Politika je vrlo kratkom viješću zabilježila početak ponovljenog suđenja, izvještavajući u neutralnom tonu da optuženi negiraju krivicu, bez iznošenja detalja, ali i bez podsjećanja na zločin, prethodno suđenje i razloge ukidanja prve presude. *Večernje novosti* također objavljuju kratak tekst pod naslovom ‘Optuženi opet poriču’ (E.R. 2007.) i sutradan ‘Nisu streljali’ (E.R. 2007). Šturo je preneseno da su se optuženi izjasnili da nisu krivi, te tvrdnje iz odbrane prvooptuženog, koje su iste kao i na prvom suđenju, ali bez ikakvog podsjećanja na sam zločin. List čak ne navodi ni koliko je ljudi ubijeno, niti ko su oni bili, samo piše da je ova grupa optužena ‘za zločine na poljoprivrednom dobru Ovčara kod Vukovara’. Nema čak ni objašnjenja zašto je suđenje ponovljeno, te kakve su bile presude na prvom suđenju.

Večernji list, međutim, daje i najavu suđenja dan ranije (Bradarić 2007.) sa svim podsjećanjima na zločin i prvo suđenje, te navodi izjave portparola Tužilaštva Bruna Vekarića da bi ponovljeno suđenje trebalo trajati kraće, kao i da članovi porodica neće ići na novo suđenje. Značajan prostor posvećen je činjenici da na optuženičkoj klupi nema vrha JNA, za koju se navodi da je ‘sukreator svega zajedno s Miloševićem’, te se navode riječi predsjednika Centra za istraživanje ratnih zločina iz Vukovara da se ‘sudi samo Srbima rođenima u Hrvatskoj’, čime se implicira da se izbjegava odgovornost same Srbije za zločin. Sam izvještaj s početka novog suđenja, objavljen dan kasnije (Damjanić 2007), mahom je pozitivan prema Sudu i Tužilaštvu (kao i *Vjesnikov*).

(Ne)očekivane presude

Konačno, izricanje presude nakon ponovljenog suđenja (12. 3. 2009) izazvalo je revolt hrvatske strane, što vjerno prenosi *Večernji list* u tekstu sa nadnaslovom ‘Majke ubijenih ogorčene znatno manjim kaznama za grozan ratni zločin’ (Bradarić 2009). Ovakav nadnaslov daje potpuno drugačiji ton naslovu ‘Beogradski sud smanjio kazne za zločin

na Ovčari' nego što je to slučaj, naprimjer, u *Politici*, čiji naslov 'Blaže kazne za zločin na Ovčari'(Čarnić 2009.), stavljen u neutralniji kontekst, ukazuje na prećutno odobravanje odluke suda u Beogradu. Slično načinu na koji su pojedini srpski listovi započinjali izvještaje o izricanju presude 'vukovarskoj trojci' u Hagu, *Večernji list* počinje emotivnom reakcijom članova porodica žrtava, što ukazuje na sam ton izvještaja, te umjesto komentara odražava stav redakcije o događaju:

'Ovo je sramota. Ne mogu vjerovati da su donijeli ovako sramotnu presudu. Moga mi sina ne može vratiti ni jedna zatvorska kazna, ali da neke od tih krvnika oslobode ne mogu vjerovati', rekla je Jozefina Varga, majka Vladimira, ubijenoga na Ovčari, poslije današnjeg izricanja presude optuženima za ratni zločin na Ovčari 1991. godine.

Večernji list i ovog puta ukazuje na to da se sudilo 'izvršiteljima' a ne 'nalogodavcima', prenoseći riječi Ivana Pšenice, predsjednika Saveza udruženja zarobljenih i nestalih branilaca: 'Nalogodavaca, odnosno vojnoga i političkog vrha Srbije, pripadnika SANU³ i SPC-a⁴ i dalje nigdje nema'.

Večernje novosti su ovog puta (E.R. 2009) znatno umjerenije i u krajnje neutralnom tonu objavljuju izvještaj sa izricanja presude, te nezadovoljstvo porodica žrtava i djelimično zadovoljstvo Tužilaštva. Pod naslovom 'Satisfakcija' list objavljuje izjavu Vekarića da je Tužilaštvo zadovoljno maksimalnim kaznama za sedmoricu optuženih, ali da će uložiti žalbu na oslobađajuće presude i one koje su drastično smanjene u odnosu na prvi postupak. Naslov, međutim, treba čitaocu implicirati samo da je Tužilaštvo zadovoljno presudama, dakle, da je pravda zadovoljena, a najava žalbi je u drugom planu.

Nasuprot *Novostima*, *Politika* u naslovu izdvaja da su kazne smanjene (Čarnić 2009), ali daje opširniji izvještaj o saopćenoj presudi, podsjećajući na sam zločin i na to kako

3 Srpska akademija nauka i umjetnosti

4 Srpska pravoslavna crkva

se on odigrao. I ovaj je tekst neutralan, ali mnogo detaljniji, a uz njega novinar lista prenosi nezadovoljstvo porodica žrtava presudom, te navodi da je ‘Tužilaštvo najavilo žalbe’ (Čarnić 2009).

Uočljivo izbjegavanje bilo kakvog nacionalnog tona u ovim tekstovima (za razliku od onih o suđenju ‘vukovarskoj trojci’ u Hagu) moglo bi biti objašnjeno dvama razlozima: prvo, nesumnjivo je da je suđeno direktnim počiniocima zločina za koje ne postoji nikakvo opravdanje čak ni u domaćoj javnosti, a drugo – oni nisu doživljeni kao ‘naši’, odnosno kao predstavnici zvaničnih vojnih i civilnih vlasti u to vrijeme.

Vjesnik prenosi šturi agencijski izvještaj Hine o izrečenim presudama (Hina 2009, str. 4.), ne dajući mu veliki značaj, čime također izražava stav zvaničnih hrvatskih vlasti o cijelom slučaju.

Iz ovoga se može zaključiti da postoje nijanse u slučaju kada su mediji zadovoljni presudom. Listovi bliski vlastima u obje posmatrane grupe uzdržano informiraju o, za njihovu stranu, ‘pozitivnom’ rezultatu. Uopćeno govoreći, čini se da je ta ‘uzdržanost’ veća kod takozvanih ‘mainstream’ listova u odnosu na večernje listove kao i da ta uzdržanost može biti jedan od kriterija za žanrovsku podijeljenost samih listova.

Iz svega do sada rečenog jasno je da postoje podrazumijevajući konteksti i opća atmosfera u novinarskoj zajednici, koji se ne mogu saznati samo na osnovu analize diskursa i teorija. Zato smo obavili nekoliko intervjua sa novinarima, koji su istovremeno i svjedoci i stvaraoci medijskih narativa.

Iskustva izvještača – intervjui

Kako bi analiza bila upotpunjena, smatrali smo da bi bilo neophodno uključiti i analizirati mišljenje i iskustva novinara koji su pratili ove procese. Dorotea Čarnić, izvještač beogradske *Politike*, pratila je, između ostalog, neka od suđenja optuženima za Ovčaru, kao i Tatjana Tagirov, najprije kao dopisnik hrvatske

novinske agencije Hina, a zatim kao izvještač srpskog nedjeljnika *Vreme*. Ljubica Gojgić izvještava sa najznačajnijih suđenja pred MKTJ u Hagu za srpsku privatnu radioteleviziju B92. Tri novinarke su u intervjuima obavljenim u Beogradu tokom septembra i oktobra 2009. godine odgovarale na pitanja vezana za utjecaj nacionalne ideologije na izvještaje sa suđenja za ratne zločine, odnos prema optuženima i žrtvama i njihovoj nacionalnosti, te za njihov utisak o izvještajima u nacionalnim medijima. Novinarke se smatraju među najiskusnijim izvještajcima sa suđenja za ratne zločine. Njihovi stavovi ne odražavaju nužno stav medija za koje rade.

Utjecaj nacionalne pripadnosti

Upitana da li nacionalnost medija i počinitelaca, odnosno žrtava, ima ikakvog utjecaja na njeno izvještavanje o suđenju za ratne zločine **Dorotea Čarnić** odgovara:

Nikada niko nije tražio od mene, niti bih na to pristala, niti sam sama pravila bilo kakvu razliku u odnosu prema žrtvama ili počiniocima zločina u mojim izvještajima, s obzirom na njihovu nacionalnost. Kao novinar i kao čovek mogu da budem samo na strani žrtve, bez obzira kojoj naciji pripada. Bez razlike kome se sudi, uvek se držim pretpostavke nevinosti dok se krivica ne utvrdi pravnosnažnom presudom.

Čarnić kaže da ‘nacionalni identitet ne sme da bude važan za ton izvještaja, a najčešće i nije u medijima koje pratim. Nisam dovoljno pažljivo pratila izvještavanja svih medija, ali pojedini mediji, posebno tabloidi, nisu zainteresovani za praćenje suđenja za ratne zločine uopšte’.

Uprkos tvrdnji da ne pravi razliku između nacionalnosti žrtve ili počinioca zločina u svom radu, Čarnić, upitana da li je nacionalna pripadnost manje ili više očigledna u izvještajima sa suđenja za ratne zločine u odnosu na ostale izvještaje u medijima, odgovara: ‘nacionalna pripadnost počinitelaca ili žrtava jeste očigledna i mora da bude jer je reč o zločinima na nacionalnoj osnovi’.

Tatjana Tagirov također tvrdi da za nju ‘nema nikakve razlike koji su optuženi posrijedi, bez obzira na to da li pišem za hrvatski ili srpski medij’.

Tagirov, pak, smatra da u dominantnim medijima vlasnici i urednici ‘definitivno utječu’ na manje ili veće prisustvo nacionalističke ideologije u izvještajima, dok se ‘novinari uglavnom povinuju zahtjevima ali i javnom mnijenju, koje i dalje robuje stavu da su samo Srbi/Hrvati žrtve, a samo oni drugi su činili zločine’.

Odgovarajući na pitanje da li je nacionalni identitet počinitelaca važan za ton izvještaja i da li ima utisak da nekada dominira, Tagirov kaže: ‘U principu je tako, još je uvijek na snazi različito poimanje suđenja ‘našim’ i ‘njihovim’ ratnim zločincima, što je naročito vidljivo u izvještajima sa haških suđenja’. Njene riječi praktično potvrđuju i nalaze ovog istraživanja, naročito u trenutku izricanja presude trojici oficira u Hagu, a ponajviše Šljivančaninu.

Kao što to pokazuju i izvještaji analizirani za potrebe ovog rada, Tagirov uočava da mediji prate političku klimu svojih zemalja, dok su načelno malo zainteresirani za suštinu suđenja osumnjičenima za ratne zločine – pravdu za žrtve.

Upitana za utisak o načinu izvještavanja srpskih i hrvatskih medija sa suđenja optuženima za Ovčaru pred Specijalnim sudom u Beogradu, Tagirov odgovara:

Gotovo svi mediji u Hrvatskoj i u Srbiji su to suđenje više pratili tek u početku i na kraju, pri izricanju presude, dok su u međuvremenu suđenje pokrivalo uglavnom samo agencije. Ponovljeno suđenje, nakon što je presuda ukinuta, nije pratio gotovo nitko, što dovoljno govori o tome koliko su načelno mediji zainteresirani, pa čak i u Hrvatskoj, u kojoj se to suđenje uglavnom koristilo u dnevno-političke svrhe, a da se najmanje vodilo računa o žrtvama. Vidljiva razlika je bila i u spominjanju ‘vukovarske trojke’: hrvatski su mediji neprestano podsjećali na ulogu trojice oficira u zločinu na Ovčari, dok se u srpskim medijima u većini njih uglavnom pisalo obranaški o njihovoj ulozi.

Ovaj stav potkrepljuje rezultat uporedne analize izvještaja iz Haga i Beograda prikazan u ranijim poglavljima.

Kad je riječ o prisustvu nacionalne pripadnosti u medijima, Tagirov smatra da je ona očiglednija u izvještajima sa suđenja za ratne zločine u odnosu na ostale izvještaje u medijima i kaže da je to najvidljivije na primjeru izvještaja iz Haškog tribunala.

Svi izvještavaju isključivo o svojim optuženima, dok se ostali tretiraju kao vijesti, uglavnom u trenutku kad je objavljena presuda. U tim se izvještajima, umjesto činjenica, uglavnom traže rupe u optužnici i opovrgava svjedoke. Vidi se to i u izvještajima sa suđenja (Vojislavu) Šešelju u srpskim medijima i u izvještajima sa suđenja (Anti) Gotovini i ostalima u hrvatskim medijima, ali i u izvještajima s domaćih suđenja: npr., kad Vrhovni sud Srbije jednom osuđenom za zločin na Ovcari kaznu smanji sa osam na dvije godine zatvora, to je normalna činjenica za srpske medije. Kad u Haškom tribunalu Nasera Orića zbog ratnih zločina osude na dvije godine zatvora, onda je to za srpske medije prvorazredni skandal.

I **Ljubica Gojgić** se slaže da ‘principijelno gledano, nacionalna pripadnost počinitelja/ žrtava ne bi smela da ima uticaja na to kako se o nekom suđenju za ratne zločine izvještava’.

Gojgić, međutim, ide korak dalje i ocjenjuje da je ‘pitanje odnosa medija prema ratnim zločinima pitanje odnosa društva prema istim’.

Moje iskustvo iz Haškog tribunala govori da gotovo bez izuzetka mediji u tretmanu i odnosu prema ratnim zločinima zauzimaju poziciju većine u njihovim društvima. I to ne samo državni mediji, od kojih se to eventualno, moglo i očekivati, već ubedljiva većina medija. Danas, kada je preko kablovske televizije i interneta moguće pratiti rad hrvatskih i bosanskih medija, može da se prati i ta razlika u pristupu u odnosu na medije u Srbiji.

Gojgić, pak, ocjenjuje da je ‘u Srbiji (je) značajno porastao procenat građana koji su spremni da kažu da su ‘u njihovo ime’ ipak počinjeni i neki zločini. Odnosno, sve je manje onih koji bi takvu činjenicu apsolutno negirali.’

Takvi stavovi se, po mom mišljenju, odražavaju i na izvještavanje novinara o ratnim zločinima. U Srbiji je, na sreću, stvorena klima gde se zločin osuđuje. To nikako ne znači da se u srpskoj štampi i elektronskim medijima ne mogu naći navijački tekstovi i priloge koji idu u korist ‘naših’ čak i kada su oni optuženi za najteža krivična dela, ali takvo izvještavanje nije karakteristično i nije dominantno.

Ovo istraživanje, međutim, pokazuje da takvog izvještavanja u manjoj ili većoj mjeri ima i u dominantnim medijima poput *Politike* i *Večernjih novosti*.

‘Moj utisak je da, u tom pogledu, novinari iz Hrvatske i Bosne daleko zaostaju u stepenu spremnosti za suočavanje sa zločinom’, nastavlja Gojgić i objašnjava:

To je razumljivo jer se u obe zemlje ratovi devedesetih godina doživljavaju kao odbrambeni ili agresija, a učesnici nedvosmisleno kao heroji. Mogućnost da su i na tim stranama počinjeni zločini ne isključuje se, ali se relativizuje i veoma ublažava. Takvi stavovi društva i vlasti prenose se i na izveštavanje medija.

Ovaj zaključak mogao bi se izvući i iz izvještaja analiziranih u ranijim poglavljima, u kojima se također može uočiti ponekad i prekomjerno isticanje odbrambenoga karaktera rata u Hrvatskoj u tamošnjim medijima.

Gojčić navodi još primjera 'nacionalne opredeljenosti novinara', koju je uočila:

Učestvovala sam na tribinama na kojima se, između ostalog, moglo čuti da bosanski mediji neće nikada loše pisati o Naseru Oriću jer je 'branio narod'. Hrvatski novinari osuđeni su u Haškom tribunalu zbog nepoštovanja suda jer su iznosili detalje sa zatvorenih sednica na suđenju hrvatskom generalu Tihomiru Blaškiću optuženom za zločine nad muslimanima. Albanski novinar Baton Hadžiju otkrivao je imena zaštićenih svedoka na suđenju liderima OVK (Oslobodilačke vojske Kosova) optuženima za zločine nad kosovskim Srbima. Haška statistika pokazuje da su se srpski novinari lakše odazivali pozivima tužilaštva da svedoče protiv bivših zvaničnika Srbije nego što su to činile kolege iz Hrvatske ili Bosne u postupcima protiv lidera iz njihovih zemalja.

Čini se da su ovi intervjui potvrdili početnu tezu ovog rada da nacionalna ideologija ima nemalu ulogu u izvještavanju sa suđenja za ratne zločine. Iako ne uviđaju ili ne ističu ličnu pristrasnost, izvještači očigledno uočavaju utjecaj nacionalne pripadnosti novinara na njihovo izvještavanje, uprkos poznavanju principa i pravila profesije prema kojima to ne bi smjelo imati ulogu. Ovo može voditi zaključku da ne mora biti zvanična uređivačka politika medija da se prati nacionalna linija, već da je, nakon dvije decenije nacionalnog raslojavanja, stasala generacija novinara i urednika među kojima nije malo onih koji to smatraju prirodnim nakon sukoba 1990-ih.

Kao što je u socijalizmu postojala ideološka autocenzura, tako i u postkonfliktnim društvima regiona postoji nacionalna autocenzura, koja i bez otvorenih pritisaka utječe na rad novinara. U hijerarhiji tema čini se da su važnije one koje su vezane za

međunarodnu scenu i tzv. ‘odbranu nacionalnih interesa’ na njoj. To je očigledno jedan od kriterija koji određuje prioritete u izvještavanju sa suđenja za ratne zločine.

Zaključak

Analiza izvještavanja u po dva hrvatska i srpska dnevna lista, uporediva po formi, utjecaju i tiražu, pokazala je prisutnost određenih pravilnosti – kako u davanju značaja i prostora suđenju tako i u modalitetu strategije izvještavanja. Najprije je uočljiva veća pažnja posvećena suđenju pred Tribunalom u Hagu, kao važnijem sa stanovišta ‘nacionalnog značaja’. Osim toga, takozvani ‘mainstream’ listovi, hrvatski *Vjesnik* i srpska *Politika*, o suđenju trojici oficira u Hagu, ali i pripadnicima srpskih paravojnih formacija u Beogradu, izvještavaju umjerenim tonom, ali sa jasno izraženim stavom ‘svojih’ vladajućih elita. Večernji listovi, zagrebački *Večernji list* i beogradske *Večernje novosti*, svojoj publici sa više nacionalnog naboja i žara prenose ključne elemente haškog procesa. Na kraju, ali ne manje značajno, u analiziranim tekstovima novine ne prezaju od selekcije podataka koji bi u krajnjem ishodu bili u skladu sa dominantnom nacionalnom ideologijom u hrvatskom odnosno srpskom društvu, i to po cijenu zapostavljanja ključnih profesionalnih standarda i normi u novinarstvu.

Kao što je iz analiziranih primjera uočljivo, dominantni medijski diskurs u slučaju ‘vukovarske trojke’ odražavao je širi društveni i politički kontekst u kome se suđenje odvijalo, kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji. Zvanična hrvatska politika prema kojoj je Vukovar simbol domovinske odbrane, najveće stratište usljed srpske agresije, zločin nad zločinima čiji izvršioци zaslužuju samo najstrožu kaznu, ogledala se i u načinu izvještavanja sa suđenja trojici bivših jugoslovenskih oficira, pri čemu su oni prikazivani kao najistaknutiji predstavnici srpskih agresora, a zanemarivana je njihova pripadnost tadašnjoj jugoslovenskoj vojsci. U takvom kontekstu nije bilo neobično što

su političari, uključujući i tadašnjeg premijera Ivu Sanadera, oslobađajuću presudu Miroslavu Radiću vidjeli kao vrhunsku nepravdu usmjerenu protiv interesa hrvatskog naroda i države, dok je relativno blaga kazna Veselinu Šljivančaninu u prvostepenom postupku doživljena kao uvreda žrtava vukovarske tragedije. U Srbiji, na drugoj strani, suđenje i presude (naročito drugostepene) doživljavane su kao antisrpske i u funkciji dokazivanja da je Haški tribunal politički sud, osnovan da bi nepravedno sudio Srbima. Analizirani izvještaji, doduše, to ne kažu eksplicitno, ali je takav zaključak izvođen u različitim prilikama, a potkrepljivan upravo primjerom suđenja za ratne zločine na Ovčari.

Ako se teorija o inherentnoj napetosti između međunarodnog i nacionalnog nivoa u procesuiranju ratnih zločina uopći i primijeni na prostor bivše Jugoslavije (Rangelov 2004), dolazi se do bolje osnove za razumijevanje strategija medijskog informiranja o haškom suđenju ‘vukovarskoj trojci’ i beogradskom suđenju za zločin u Ovčari. Nameće se analogija sa sporom i kontradiktornom recepcijom ishoda Njemberškog procesa u njemačkom poslijeratnom pravosuđu i društvu. Iako su mnoge okolnosti drugačije – suđenja su se odigravala gotovo u isto vrijeme, veza između slučajeva bila je daleko tješnja, ne postoji direktna podjela na pobjednike i pobijedene, sudovi i tužilaštva su umnogome napredovali u izgradnji strategija odnosa sa javnošću (Klarin 2009, Vekarić et al. 2007) – ambivalentan odnos prema ‘dijeljenju pravde izvana’ ostaje nesumnjiv dodatak koji analiza izvještačkog diskursa mora uvažiti. U društvima sa dominantno etnocentriranom političkom scenom, javno mnijenje ni ne očekuje da suđenje ‘našim’ počinocima u ‘njihovim’ sudovima bude fer i obrnuto. Otud i izmještanje fokusa sa suđenja na nacionalnoj razini, koje se smatra manje bitnim, na tok i ishod suđenja pred međunarodnim sudom, kojem se, uz očekivanje apsolutne nepristrasnosti, također pripisuju nadnaravna svojstva. Zato je teško zamisliti presudu koja bi naišla na nepodijeljene reakcije u Srbiji i Hrvatskoj, a posebno u obje zemlje istovremeno. Domestikacija suđenja za ratne zločine tako ostaje složen i dugotrajan

proces uklapanja ishoda procesa na međunarodnom nivou i na nekoliko nacionalnih ravni, a studija slučaja izvještavanja o procesuiranju zločina počinjenih u Vukovaru – u Srbiji i Hrvatskoj – predstavlja ‘mapu puta’ kojim ne treba ići i ukazuje na potrebu izgradnje naučnog, pravnog i novinarskog senzibiliteta koji će stati na put generacijskoj reprodukciji stereotipa o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji.

Literatura

- Al Pinto-Brkić, B 2007, *Vjesnik*, 14. mart, str. 2.
- Bašić, B 2005, 'Počelo suđenje 'vukovarskoj trojci'', *Vjesnik*, 12. oktobar.
- Beta, 2009, 'Radić oslobođen, Mrkšiću 20, Šljivančaninu pet godina', *Politika*, 28. septembar.
- Betts, P 2005, *Germany, International Justice and the Twentieth Century*, History & Memory, god. 17, str. 45–86.
- Bjelić, N 2004, 'Nikoga nisam streljao!', *Večernje novosti*, 10. mart, str. 17.
- Bradarić, B 2007, 'Vukovarci: JNA mora odgovarati za Ovčaru', *Večernji list*, 11. mart.
- Bradarić, B 2009, 'Majke ubijenih ogorčene znatno manjim kaznama za grozan ratni zločin', *Večernji list*, 12. mart.
- Bradarić, B, Grubišić, P 2005, 'Samo godina po ubijenom na Ovčari', *Večernji list*, 12. decembar.
- Bugarški, R 1994, *Jezik i pismo od mira do rata*, Beogradski krug, Beograd.
- Chilton, P 2004, *Analysing Political Discourse*, Routledge, London.
- Clausen, L 2004, 'Localizing the Global: 'Domestication' Processes in International News Production', *Media, Culture & Society*, god. 26, br. 1, str. 25–44.
- Čarnić, D 2009, 'Tužilaštvo najavilo žalbe', *Politika*, 13. mart.
- Čarnić, D 2009, 'Drakonska kazna', *Politika*, 6. maj.
- Čarnić, D 2009, 'Šljivančaninu utrostručena kazna', *Politika*, 6. maj.
- Čarnić, D 2005, 'Osuđeni na 231 godinu zatvora', *Politika*, 13. decembar, str. 1, 11.
- Čarnić, D 2009, 'Blaže kazne za zločin na Ovčari', *Politika*, 13. mart.
- Čavoški, K 2002, *Presuđivanje istoriji u Hagu*, Zadužbina Nikolaj Velimirović i Justin Popović, Beograd i Valjevo.

- Čolović, I 1994, *Bordel ratnika*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Damjanić, V 2007, 'PRAVDA ILI FARSA: U Beogradu igrom obrane počelo ponovljeno suđenje za Ovčaru', *Večernji list*, 12. mart.
- Denič, B 2002, 'Rasturanje multietničnosti u Jugoslaviji: mediji i metamorfoza', u: Dž Halpern, DA Kajdikel (prir.), *Susedi u ratu*, Samizdat, Beograd.
- E. R. 2007, 'Optuženi opet poriču', *Večernje novosti*, 13. mart.
- E. R. 2007, 'Nisu streljali', *Večernje novosti*, 14. mart.
- E. R. 2009, 'Zbog Ovčare 193 godine', *Večernje novosti*, 12. mart.
- Earl, J, Martin, A, McCarthy, JD, Soule, SA 2004, 'The Use of Newspaper Data in the Study of Collective Action', *Annual Review of Sociology*, god. 30, str. 65–80.
- Gamson, W 1991, *Talking Politics*, Cambridge University Press, New York.
- Gandy Jr., OH 1982, *Beyond Agenda Setting: Information Subsidiess and Public policy*, Ablex, Norwood, NJ.
- Grubišić, P, Rakšajin, J, Bradarić, B 2005, 'Trojka odlikovana za pokolj', *Večernji list*, 11. oktobar, str. 11.
- Hina (Ma. L./G. Č.), 2007, 'Premijer Sanader: To je poraz ideje Haaškoga suda', *Vjesnik*, 28. septembar.
- Hina 2005, 'Šljivančanin: Pomagao sam Hrvatima', *Večernji list*, 12. oktobar, str. 5.
- Hina 2009, 'Za zločine na Ovčari 188 godina zatvora', *Vjesnik*, 13. mart, str. 4.
- Hina 2009, 'Šljivančaninu kazna povećana na 17 godina, a Mrkšiću potvrđeno 20 godina', *Vjesnik*, 5. maj.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, The Cases, Mrkšić et al., <<http://www.icty.org/case/mrksic/4>>.
- Isaković, Z 1991, *Uvod u propagandu*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Ivanković, D 2007, 'Vukovarska trojka', *Večernji list*, 27. septembar.
- Ivanković, D 2009, 'Šljivančaninu povećana kazna na 17 godina, a Mrkšiću potvrđeno 20 godina', *Večernji list*, 5. maj.

- Jäger, S 1993, *Kritische Diskursanalyse*, DISS, Duisburg.
- Klarin, M 2009, 'The Impact of the ICTY Trials on Public Opinion in the Former Yugoslavia', *Journal of International Criminal Justice*, god. 7, br. 1, str. 89–96.
- Koen, S 2003, *Stanje poricanja. Znati za zlodela i patnje*, Samizdat, Beograd.
- Kurspahić, K 2003, *Zločin u 19:30. Balkanski mediji u ratu i miru*, Dangraf-Medija centar, Beograd i Sarajevo.
- Lazić, MŽ 2004, 'Okrivljeni optužuje generala', *Politika*, 10. mart, str. 1, 10.
- Lenkova, M 1998, *Hate Speech in the Balkans*, International Helsinki Federation/ETEPE, Athens.
- McCormack, TL, Simpson, GJ 1997, *The Law of War crimes: National and International Approaches*, The Hague i Boston.
- Milošević, M 2000, 'The Media Wars: 1987–1997', u: J Udovički i J Ridgeway (prir.), *Burn This House. The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, NC.
- N. B. 2005, 'Maksimalne kazne dočekane psovkama', *Večernje novosti*, 13. decembar, str. 13.
- Nenadović, A, Veljanovski, R, Marković, ZM, Milivojević, S 2008, 'Medijski rat', u: D Orentliher, *Sužavanje prostora za poricanje, Uticaj MKSJ na Srbiju*, Beograd.
- 'Optuženi traže istinu' 2005, *Večernje novosti*, 12. oktobar.
- Osiel, M 1997, *Mass Atrocity, Collective Memory and the Law*, Transaction Publishers, New Brunswick, USA.
- Petrović, V 2007, 'Juridical Memory Making and the Transformation of Historical Expert Witnessing: Contextualizing the Eichmann Case and the Frankfurt Auschwitz Trial', u: O Brupbacher et al. (ur.), *Erinnern und Vergessen*, Meidenbauer, München, str. 337–358.
- Petrović, V 2008, *Gaining the Trust through Facing the Past? Prosecuting War Crimes Committed in the former Yugoslavia in National and International Legal Context*, Sofia, <www.cas.bg/downloadwp.php?id=70>.

- Popov, N (prir.), 'Srpska strana rata', *Republika*, Beograd, br. 2, str. 151–253.
- Pravda u tranziciji 2005–2009* (rubrika 'Mediji i zločini'), <<http://www.pravdautranziciji.com/>>.
- Radosavljević, E 2007, 'Prvi Srbin koji je pobedio Hag', *Večernje novosti*, 28. septembar.
- Radosavljević, E 2009, 'Povlačenje i pred pravdom', *Večernje novosti*, 13. maj.
- Radosavljević, E 2009, 'Tri glasa za golgotu', *Večernje novosti*, 6. maj.
- Radosavljević, E 2009, 'Šljivančaninu 17, Mrkšiću 20 godina', *Večernje novosti*, 5. maj.
- Rangelov, I 2004, 'International law and local ideology in Serbia', *Peace Review* 3, str. 331–337.
- Sajler, M 2004, 'Vujović optužuje za zločine Šljivančanina, Mrkšića, Radića i Vasiljevića', *Vjesnik*, 10. mart, str. 17.
- Sajler, M 2005, 'Zločincima s Ovčare od 5 do 20 godina', *Vjesnik*, 13. decembar.
- Shaw, DL i McCombs, ME 1977, *The Emergence of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press*, West Publishing, St. Paul, MN.
- Simpson, G 2007, *Law, War and Crime. War Crimes, Trials and the Reinvention of International Law*, Polity Press, London.
- Slapšak, S et al. (ur.) 1997, *The War Started on Maksimir: Hate Speech in Yugoslav Media*, Media centar, Beograd.
- Šajkaš, M 2007, *Transitional Justice and the Role of the Media in the Balkans*, <<http://www.ictj.org/images/content/8/3/833.pdf>>.
- Šušnjić, Đ 1999, *Ribari ljudskih duša*, Čigoja, Beograd.
- Tompson, M 1995, *Proizvodnja rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Media centar i B92, Beograd.
- Tužilaštvo za ratne zločine, Ovčara, precizirana optužnica, <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2005_09_16_CIR.pdf>.
- Vekarić, B, Zorić, T, Trifunović, M 2007, *Odnosi sa medijima u tužilaštvima*, Sekretarijat za sprovođenje nacionalne strategije reforme pravosuđa, Beograd.

Wilson, RA 2005, 'Judging History: The historical record of the international Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', *Human Rights Quarterly*, god. 27, br. 3, str. 908–994.

Windhauser, JW 1977, 'Reporting of Campaign Issues in Ohio Municipal Election Races', *Journalism Quarterly*, god. 54, br. 3, str. 32–34.

Wodak, R 2001, *Methods of Critical Discourse Analysis*, SAGE, London.

**SLUČAJ ŠKORPIONI:
MEDJI, NACIONALIZAM I RATNI ZLOČINI**

Helena ZDRAVKOVIC-ZONTA

III

Proteklih godina u Srbiji se uporno kritizira Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) – tvrdi se da suđenja bivšim srpskim političkim i vojnim vođama u Hagu imaju negativan utjecaj na politiku u zemlji, dok istovremeno podstiču imidž Srba kao žrtava, jačaju nacionalističke i ultranacionalističke ideologije, čime ujedno ometaju regionalno pomirenje. Ovakvo razmišljanje ojačalo je argumente da su nacionalni sudovi i suđenja za ratne zločine ‘kod kuće’ djelotvorniji, jer pokazuju spremnost država da preuzmu odgovornost za svoju prošlost i da se suprotstave ideologijama zasnovanim na etničkoj mržnji i nasilju, te da na taj način doprinesu pomirenju i sprečavanju budućih sukoba i zverstava (Wedgwood 2000). U slučajevima širom svijeta, uspjeh takvih ‘domaćih’ suđenja povezan je s medijskom pažnjom i kvalitetom medijskog izvještavanja (Verdoolaege 2005).

Imajući ovo na umu, usmjerila sam pažnju na najzapaženija suđenja za ratne zločine u Srbiji – na suđenje Škorpionima. Kroz retoričku analizu pokušala sam predstaviti ulogu štampe u Srbiji u proizvođenju i reproduciranju nacionalnih ideologija, te značaj izvještavanja u smislu javnog pamćenja, odgovornosti i pomirenja. Slučaj Škorpioni odnosi se na suđenje petorici članova istoimene jedinice, koji su optuženi za strijeljanje šest Bošnjaka u julu 1995. godine. Suđenje je održano pred Vijećem za ratne zločine u Beogradu, od decembra 2005. do aprila 2007. godine. Četvorica od pet Škorpiona osuđena su na ukupno 58 godina zatvora, a jedan je oslobođen. Ovaj slučaj predstavlja značajan primjer da je moguće suditi izvršiocima zločina počinjenih tokom ratova devedesetih godina prošlog vijeka pred domaćim sudovima.

Međutim, suđenje i presuda pokrenuli su niz spornih pitanja koja se tiču ratnih zločina i regionalnog pomirenja. Kao što su kritičari isticali, najvažnija su pitanja

izbjegavanja i prikrivanja, kao naprimjer pitanje uloge države Srbije u formiranju i podržavanju Škorpionca i pitanje uloge ove jedinice u masakru u Srebrenici, te generalno u sukobu u Bosni i Hercegovini. Mada se o ovim pitanjima govorilo u javnim debatama na televiziji, štampa se uglavnom suzdržavala od prevelike rasprave o njima. Njeno je izvještavanje bilo manje-više ograničeno na stenograme sudskog procesa i doslovne prikaze, uglavnom, izjava optuženih. Ova će analiza pokazati da ti prikazi reproduciraju dominantne nacionalističke ideologije o Srbima kao žrtvama i o patriotizmu, istovremeno pokazujući nelagodu i dvosmislenost koji postoje u srbijanskom društvu u odnosu na domaća suđenja za ratne zločine, žrtve i optužene/počinioce. Na osnovu navedenog, tvrdim da izvještavanje o suđenju ima negativne posljedice po javno pamćenje u Srbiji i suočavanje sa prošlošću, te da ne doprinosi daljnjem regionalnom pomirenju.

Da bih izložila kontekst suđenja Škorpioncima i kontekst medijskog izvještavanja o njemu, prvo ću predstaviti temu ratnih zločina kroz predodžbe o suđenjima za ratne zločine pred Haškim tribunalom i o saradnji srbijanske države s njim, koje ću zatim uporediti sa predodžbama o suđenjima ‘kod kuće’ i problemima u vezi s tim. U drugom dijelu razmotrit ću odnos između suđenja za ratne zločine i pomirenja, usmjeravajući pažnju na ulogu medija. Treći dio obuhvata retoričku analizu oko 200 tekstova iz različitih srbijanskih štampanih medija o suđenju Škorpioncima, i to u smislu dominantnih tema i glasova. U zaključku ću ukazati na negativne posljedice izvještavanja o suđenju na javno pamćenje u Srbiji, kao i na težnje ka pomirenju u regiji.

Prvi dio – Suočavanje sa prošlošću i bavljenje ratnim zločinima u Srbiji

Pitanja suočavanja sa prošlošću, bavljenja počiniocima ratnih zločina, te priznanja odgovornosti i učešća države u ratnim zločinima i sukobima u bivšoj Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji (SFRJ), uvijek su bila među najspornijim, ako ne i najspornija u srbijanskom društvu. Ona su podijelila, a i dalje dijele, ne samo političku i

vladajuću elitu, već i samo stanovništvo, na polarizirane grupe – od onih koji vjeruju da je Srbija glavna, čak i jedina, žrtva sukoba, zbog čega se ljudi optuženi za ratne zločine posmatraju kao heroji i žrtveni jarci, do onih koji cijeli teret odgovornosti za sukobe stavljaju na državu Srbiju i na njenu elitu i koji optužene za ratne zločine posmatraju upravo kao takve. Tu je i dio društva koji se nalazi negdje u sredini i koji tvrdi da sve strane u sukobu dijele odgovornost i da svi zločinci trebaju biti osuđeni, bez izuzetka¹. Dobar primjer ove podjele i dvosmislenosti može se vidjeti i kroz saradnju Srbije s Haškim tribunalom i kroz predodžbe srbijanske javnosti o tim suđenjima.

A. Saradnja s Haškim tribunalom i predodžbe o njemu

Što se tiče saradnje s Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, popularno zvanim Haški tribunal, od njegovog formiranja 1993. godine do danas bilo je nekoliko faza, koje predstavljaju refleksiju političkih smjena vlasti u Srbiji, i na koje su te smjene utjecale. U prvom periodu, prije oktobra 2000. godine, saradnja s Haškim tribunalom bila je na najlošijem nivou, jer je tadašnji predsjednik Milošević odbijao saradivati i uopće priznati sud². Nakon demokratskih promjena 5. oktobra, premijer Zoran Đinđić uložio je veliki trud u saradnju s Haškim tribunalom. Najupečatljiviji primjer saradnje upravo je izručenje Slobodana Miloševića u Hag 28. juna 2001. godine. Međutim, Miloševićev slučaj najbolje pokazuje duboke podjele

¹ V. Strategic Marketing Research 2009, Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine, dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zloinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosu-za-ratne-zloine-&catid=125>, 12. april 2010.

² Međutim, čak su i u tom periodu pojedina optužena lica uhapšena i isporučena u Hag. Prve među njima, Dražena Erdemovića i Radoslava Kremenovića, uhapsile su vlasti u Vojvodini 1996. godine. Stevan Todorović je uhapšen 1998. godine i zatim ispučen u Hag. U aprilu 2000. godine, uhapšen je i izručen Dragan Nikolić Jenki.

oko ovog pitanja među onima koji su u to vrijeme na vlasti – tadašnji predsjednik Vojislav Koštunica osudio je izručenje kao nezakonito i neustavno³. Drugi slučaj koji ovo upečatljivo ilustrira jest devetodnevna pobuna⁴ ozloglašanih specijalnih snaga⁵ Crvenih beretki,⁶ čiji je glavni zahtjev bio obustava saradnje i izručenja (Crvenkape i

³ Parlament Srbije tada još nije bio donio zakon kojim se regulira saradnja s Haškim tribunalom i izručenja toj instituciji.

⁴ Crvene beretke su zaprijetele da će zbaciti vladu, umarširale su u glavni grad, blokirale glavne puteve i objavile niz zahtjeva u kojima traže prekid svake saradnje sa Hagom dok parlament ne donese poseban zakon, te garancije da jedinica neće ubuduće morati hapsiti haške optuženike. Premijer Đinđić nije pristao na njihov glavni zahtjev u pogledu saradnje sa Haškim tribunalom, ali je pristao na kompromis o nekim drugim pitanjima i ni na koji način nije kaznio jedinicu zbog pobune: ‘Srbija: Đinđićeva dilema oko Crvenih beretki – Zoran Đinđić rizikuje da izgubi američku finansijsku pomoć ako ne uspije da okonča pobunu specijalnih snaga’ (*Djindjic Red Beret Dilemma – Zoran Djindjic risks losing American financial aid if he fails to end a revolt by special forces*), 16. novembar 2001, dostupno na: <<http://www.iwpr.net/report-news/serbia-djindjic-red-beret-dilemma>>.

⁵ Crvene beretke su formirane u Kninu u aprilu 1991. godine kao specijalna jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, a kasnije su transformirane u specijalnu jedinicu Državne bezbjednosti Srbije. Jedinica se 1994. godine specijalizirala za antiterorističke akcije, a 1996. je reorganizirana i preimenovana u Jedinicu za specijalne operacije, pod komandom Milorada Ulemeka Legije, kome je suđeno za atentat na premijera Đinđića. Jedinica je raspuštena nakon atentata na premijera Đinđića 12. marta 2003. godine. Pojedininim njenim članovima suđeno je zbog ovog zločina, dok su se drugi priključili Žandarmeriji Srbije ili drugim specijalnim jedinicama MUP-a Srbije. Neki su optuženi i osuđeni za počinjene ratne zločine. Vidjeti Dulović, J i Švarn, F 2003. Također vidjeti zvaničnu web-stranicu Crvenih beretki (<<http://www.crveneberetke.com/>>), gdje se mogu naći informacije koje su članovi jedinice objavili o sebi i o svom viđenju svoje prošlosti, herojstva i patriotizma, te o svojoj ostavštini (kao i druge zanimljive stvari, npr.: pjesme, dnevnici, fotogalerija i knjige).

⁶ ‘Srbija: Pobuna Crvenih beretki – Pobuna specijalnih snaga ove sedmice zaprijetila da zbací srbijansku vladu’ (*Serbia: Red Beret Revolt – A rebellion by special forces this week threatened to overthrow the Serbian government*), 13. novembar 2001, dostupno na: <<http://www.iwpr.net/report-news/serbia-red-beret-revolt>>.

vukovi 2001). Atentat na premijera Đinđića, koji se povezuje s njegovom borbom protiv organiziranoga kriminala i haških optuženika⁷, jeziv je primjer koji pokazuje koliko je pitanje ratnih zločina i odgovornosti bilo sporno u Srbiji u to vrijeme.

Vlasti su nakon Đinđića nastavile saradnju s Haškim tribunalom, koja je još uvijek bila prožeta dubokim političkim raskolima i neslaganjima. Da bi se umirila javnost koja je vjerovala da su optužena lica zapravo srpski heroji i patriote⁸, pojedini optuženi ispraćeni su u Hag uz ‘patriotske’ počasti⁹, a u martu 2004. godine usvojen je Zakon o finansijskoj pomoći optuženim ratnim zločincima (Grubanović 2004), uz slabo protivljenje u parlamentu, ali uz masovne javne proteste različitih dijelova srbijanskog društva.¹⁰

Nakon izbora koalicione vlade predsjednika Borisa Tadića u februaru 2008. godine, saradnja s Haškim tribunalom značajno se poboljšala. U julu 2008. godine, u Beogradu je uhapšen Radovan Karadžić i izručen Haškom tribunalu.¹¹ Srbija je nastavila saradivati

7 Špekulira se da je jedan od razloga pobune, te kasnije atentata na premijera Đinđića, činjenica da su mnogi članovi ove specijalne jedinice trebali biti optuženi za ratne zločine i izručeni u Hag.

8 Prema istraživanju javnog mnijenja iz aprila 2001. godine, najčešće spominjani nacionalni heroji bili su Ratko Mladić i Radovan Karadžić, najzloglašeniji optuženici Haškog tribunala (Artz 2006).

9 Vojislav Šešelj je ispraćen u Hag uz velike fanfare. Bilo je i slučajeva da ministri u Vladi Srbije prate optužene ratne zločince sve do zatvora u Holandiji. Treba reći da su ovakve ‘patriotske počasti’ bile česte i u Zagrebu (Stefanović 2004).

10 To je dovelo i do uskraćivanja američke finansijske pomoći Srbiji.

11 U decembru 2008. godine, glavni tužilac Haškog tribunala Serge Brammertz izjavio je pred Vijećem sigurnosti UN-a da Srbija ‘u potpunosti saraduje’ s Tribunalom i pohvalio je srbijanske vlasti zbog hapšenja Stojana Župljanina i Radovana Karadžića; tužilac je izjavio da je to ‘rezultat poboljšanog, efikasnog rukovodstva i koordinacije između političkih i sudskih vlasti, te službi sigurnosti’. Vidjeti obraćanje tužioca Brammerta Vijeću sigurnosti, 12. decembar 2008, dostupno na: <<http://www.icty.org/sid/10031>>.

s Haškim tribunalom u procesu izvođenja pred lice pravde preostala dva optužena – Ratka Mladića i Gorana Hadžića, koji su još uvijek na slobodi. Budućnost Srbije u pridruživanju Evropskoj uniji (EU) zapravo je uvjetovana hapšenjem prvog od ove dvojice (Beta 2010).

Što se tiče predodžbi o Haškom tribunalu, istraživanja koja se od 2000. godine redovno provode svake godine pokazuju da je opći stav u Srbiji ostao prilično negativan¹², te da većina građana Srbije smatra Tribunal pristrasnim, neobjektivnim i nepravednim. Više od 72% ispitanika je 2000. godine smatralo da Haški tribunal predstavlja prijetnju po sigurnost Srba. Devet godina kasnije, 2009. godine, 30% ispitanika je imalo negativan stav prema Haškom tribunalu, dok je 48% iskazalo izuzetno negativan stav. Gotovo 40% je smatralo da je ovaj sud nepravedan, pristrasan i neobjektivan, dok je više od 30% tvrdilo da Sud sudi jedino Srbima i da jedino njih okrivljuje. Pored toga, više od 70% Srba je smatralo da suđenja pred Haškim tribunalom ne doprinose procesu pomirenja u regiji¹³.

Sampson i Bartusch (1998) tvrde da se u okolnostima u kojima pojedinci i grupe nisu u mogućnosti da utječu na strukture vlasti koje ograničavaju njihove živote javljaju cinizam i predodžbe o pravnoj nejednakosti – Sampson i Bartusch zapravo koriste izraz ‘pravni cinizam’. Kao što su mnogi primijetili, osjećaj žrtve, i to ne samo u nedavnim sukobima, snažan je u Srbiji, kao i u drugim dijelovima bivše

¹² Vidjeti Strategic Marketing Research 2009, Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine, dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zločinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosuđu-za-ratne-zločine-&catid=125> (stranica posjećena 12. aprila 2010).

¹³ Posljednjih nekoliko godina očit je silazni trend u stavovima o saradnji s Haškim tribunalom i o njegovoj legitimnosti i nepristrasnosti; 2009. godine samo je 55% ispitanika smatralo da Srbija treba saradivati s Tribunalom u poređenju sa 84% 2003. godine.

Jugoslavije, te se čak može smatrati sastavnim elementom nacionalne svijesti (Silber i Little 1995). Bandović (2004, str. 93) ove konstantno negativne stavove pripisuje općem uvjerenju u Srbiji da postoji ‘međunarodna zavjera protiv Srba’ i da se ‘samo Srbima sudi i oni dobijaju oštre kazne, dok su sva druga suđenja farsa i izgovor za krivične postupke protiv Srba’. Wilson (2005, str. 941) sugerira da je ovakvo razmišljanje uzrokovano time što će ‘svaki historijski prikaz koji ruši nacionalističke mitologije vjerovatno biti odbačen dok god u regiji dominiraju nacionalistički političari koji redovno negiraju odgovornost za masovna zvjerstva’.

Hagan i Kutnjak-Ivković (2006, str. 134) objašnjavaju da iako u ratovima u bivšoj Jugoslaviji nema formalno proglašanih pobjednika, ‘ishodi haških suđenja simbolično pokazuju ko se smatra pobijeđenim i odbranjenim kroz presude osuđenima koji predstavljaju bivše zaračene strane’. U svojim pismenim presudama, Haški tribunal istovremeno ispisuje historiju sukoba (Donia 2004)¹⁴ – događaje, žrtve i krivce¹⁵. U većini slučajeva pred Tribunalom, Srbi predstavljaju krivce, kao i poražene, dok su Bosanci i kosovski Albanci žrtve i oni koju su branjeni; Hrvati su negdje između. Nije nikakvo čudo da Haški tribunal redovno dobija najveću podršku u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, a da se gotovo u potpunosti odbacuje u Srbiji i u Republici

¹⁴ Wilson (2005, str. 941) primjećuje da ‘međunarodni tribunali kao što je Haški tribunal mijenjaju odnos između prava i historije’.

¹⁵ Robert Kempner, vodeći tužilac za ratne zločine, opisao je nirmberška suđenja kao ‘najveći seminar o historiji koji je ikada održan’. Njegove riječi ukazuju na dvostruki cilj suđenja za ratne zločine – donošenje pravne presude, kao i pružanje potpunog i tačnog historijskog prikaza (vidjeti Boxham 2001). Međutim, Hannah Arendt (1968) kritizirala je suđenje Eichmannu upravo zbog ideje da sudska pravda služi i kao historijski prikaz i kao moralna lekcija. Ona je tvrdila da bi svrha suđenja trebala biti izvršenje pravde, i samo to, dok bilo koja druga svrha prijeti da izopači sudski proces i da suđenje pretvori u pravnu farsu.

Srpskoj¹⁶. Zapravo, ista studija otkriva insistiranje Srba na tome da se srpskim ratnim zločincima sudi u Srbiji (Hagan i Kutnjak-Ivković 2006, str. 141).

U pojedinim zajednicama, tribunal i suđenja za ratne zločine zapravo jačaju osjećaj nepravde i žrtve, što potiče sukobe i produbljuje jaz među narodima. Demonizirajući samo jednu stranu i dodjeljujući isključivo uloge žrtve i krivca, presuda može rasplamsati skrivene uzroke sukoba, umjesto da gradi mir. Ovo je jedan od najvažnijih razloga zašto većina Srba nema povjerenja u Haški tribunal i zašto daje prednost 'domaćim' suđenjima. Dimitrijević (2005) ukazuje na to da su negativne predodžbe o Haškom tribunalu u Srbiji djelimično uzrokovane neuspješnom strategijom odnosa s javnošću Suda i kaže da 'pravda mora biti ispunjena i mora se videti da bi bila ispunjena'. A kao što pokazuju istraživanja, da bi se smatrala legitimnom, sudska pravda mora se smatrati i domaćom pravdom.¹⁷

¹⁶ Istraživanje javnog mnijenja iz 2002. godine, koje je proveo Međunarodni institut za demokratiju i pomoć pri izborima (International Institute for Democracy and Electoral Assistance), otkriva obrazac reakcija na Haški tribunal, koje se kreću od visokog uvažavanja na Kosovu (83% podrške), preko prihvatanja u Bosni i Hercegovini (51% podrške), do odbacivanja u Srbiji i u Republici Srpskoj (4 do 8% podrške). U studiji koju su proveli Hagan i Kutnjak-Ivković, Tribunal je dobio najveću podršku u Prištini (65,1%), a najmanju u Beogradu (18,4%), dok su Vukovar (34,3%) i Sarajevo (44,1%) u sredini. Njihovo istraživanje također pokazuje da Hrvati, sa oko 30%, ne podržavaju Haški tribunal s velikim oduševljenjem. Njihovo najnovije istraživanje pokazuje da su se Bosanci odmakli od ranijeg stava snažne podrške radu Haškog tribunala ka skepsi, koja dovodi u pitanje neutralnost sudija Tribunala. Zanimljivo je istaći da prema njihovoj studiji, Srbi koji žive u Sarajevu i Vukovaru podržavaju Tribunal u dvostruko većoj mjeri od Srba koji žive u Beogradu. Vidjeti Hagan i Kutnjak-Ivković 2006, str. 137–144.

¹⁷ Predsjednik Haškog tribunala, sudija Claude Jorda, naglasio je da bi domaća suđenja 'dodatno potaknula nove procese nacionalnog pomirenja koje grade balkanske zemlje'. Istakao je da bi 'veća transparentnost suđenja ustupljenih domaćim sudovima' dala 'snažniji doprinos pomirenju naroda na Balkanu' (iz obraćanja predsjednika Jorde Vijeću sigurnosti, 27. novembar 2001, UN Doc. no. S/PV.4429, str. 4).

B. Lokalni mehanizmi bavljenja zločinima i suđenjima za ratne zločine u Srbiji

Da bi se uspostavio mehanizam domaćih suđenja za ratne zločine koji bi bio prihvaćen kao objektivniji i nepristrasniji prema Srbima¹⁸, te koji bi, u skladu s tim, doprinio regionalnom pomirenju,¹⁹ na Okružnom sudu u Beogradu u oktobru 2003. godine²⁰ formirano je Posebno odjeljenje za suđenja za ratne zločine²¹, nakon donošenja Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv počinitelaca ratnih zločina²². Ono ima ključnu

-
- 18 Kako tvrdi Rikhof (2009), ako cilj nije samo suočavanje s prošlošću, već i sprečavanje ponavljanja sličnih događaja u budućnosti, domaći su sudovi prikladniji od međunarodnih. On podsjeća da je to priznato i Statutom Međunarodnoga krivičnog suda (ICC).
- 19 Pored ovih priznatih prednosti, uspostavljanje posebnog pravosudnog tijela koje će se baviti ratnim zločinima u Srbiji je postalo dio ‘strategije okončanja’ rada Haškog tribunala. Vidjeti Williams 2006. ‘Strategija okončanja’ je donesena zbog potrebe da se Tribunal zatvori i da se sav posao završi do 2010. godine kako bi se smanjili visoki troškovi istraga, suđenja i pritvora. Vidjeti Rezoluciju 1503, stav 7.
- 20 Od 2003. godine, Vijeće za ratne zločine je provelo 80 istraga, koje su obuhvatale 339 lica, a trenutno procesuiraju 25 slučajeva, koji obuhvataju 120 lica. Provedeno je 29 prvostepenih postupaka, sa 98 lica, a trenutno je u toku devet takvih slučajeva, sa 43 lica. Sud je objavio 16 presuda, osudivši 34 lica i oslobodivši 12 lica. Dostupno na: <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PREDMETI_ENG.HTM, http://www.okruznisudbg.rs/war_crime, <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/SHest-godina-Specijalnog-suda-i-Veca-za-ratne-zlochine.lt.html>>, stranice posjećene 10. aprila 2010.
- 21 Do tog trenutka, procesuiranje slučajeva ratnih zločina u Srbiji bilo je u nadležnosti krivičnog pravosuda na svim okružnim sudovima u zemlji. Od 1996. do 2003. godine održano je samo sedam suđenja za ratne zločine. Portparol Tužiteljstva za ratne zločine Bruno Vekarić kaže da su u ovom periodu ratni zločini u Srbiji prikrivani i da su suđenja bila farsa (često u bukvalnom smislu riječi, jer je publika na suđenjima navijala za optužene). Vidjeti njegov intervju u Šterić 2008. Više podataka o ovim suđenjima može se naći u publikaciji OSCE-a (misija u Srbiji i Crnoj Gori) *Ratni zločini pred domaćim sudovima* (War Crimes before Domestic Courts), Beograd, oktobar 2003, str. 7–10.
- 22 Dostupno na: <http://www.okruznisudbg.rs/war_crime_department_about>, stranica posjećena 10. aprila 2010.

ulogu ne samo u dovođenju počinitelaca ratnih zločina pred lice pravde, već i utjecanjem na mišljenje javnosti u Srbiji o suđenjima i prošlosti (Ivanišević 2007). Nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima u Srbiji, Haški tribunal, te predstavnici međunarodnih organizacija generalno podržavaju rad Vijeća za ratne zločine i Tužilaštva za ratne zločine²³ kao doprinos naporima da se utvrdi odgovornost za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji. Tužilac Vladimir Vukčević postao je poznat po svom čvrstom stavu prema ratnim zločinima, po insistiranju da počinioci ratnih zločina odgovaraju za njih i po svijesti o moći medija i javne rasprave²⁴. Odaje mu se priznanje i za odličnu saradnju s Haškim tribunalom. Pokazatelj težine njegovog posla u Srbiji, kao i podjela koje uzrokuje tema ratnih zločina, jesu gotovo svakodnevne prijetnje smrću koje on dobija (RTS 2008). Ovo je simptomatično za nepovoljan politički kontekst u Srbiji kada su u pitanju suđenja za ratne zločine²⁵. Kako

- ²³ Tužilaštvo za ratne zločine formirano je 1. jula 2003. godine, s ciljem procesuiranja počinitelaca krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Narodna skupština je 23. jula 2003. godine izabrala Vladimira Vukčevića za tužioca za ratne zločine. Dostupno na: <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/O_NAMA_ENG.HTM>, stranica posjećena 10. aprila 2010.
- ²⁴ Prema informacijama Tužilaštva za ratne zločine, tužilac i njegov rad privlače sve veću medijsku pažnju, tako da je Tužilaštvo 2009. godine spominjano pet puta više nego 2003. godine. U 88% slučajeva, Tužilaštvo je spomenuto u pozitivnom smislu, nasuprot 12%, gdje je predstavljanje Tužilaštva bilo negativno. Tužilac i njegov zamjenik su 2008. godine izabrani za najkomunikativnije osobe u Srbiji. Pored toga, tužilac i zamjenik tužioca nedavno su saradivali na produkciji igranog filma 'Obični ljudi', gdje glavni lik igra ulogu zamjenika tužioca. Cilj je filma privući pažnju javnosti na sve aspekte procesuiranja ratnih zločina. Vidjeti Petrović 2010.
- ²⁵ Prethodne vlasti nisu podržavale rad Vijeća i Tužilaštva za ratne zločine. Ministar pravde je čak u početku dovodio u pitanje potrebu za postojanjem Tužilaštva i Vijeća za ratne zločine, ali se navodno povukao kada su opozicione partije i međunarodna zajednica oštro protestirale. Mada su nove vlasti, na čelu sa predsjednikom Tadićem, preuzele veće obaveze, i verbalno i konkretno, u procesu postizanja pravde za žrtve ratnih zločina i dalje su prisutni ozbiljni problemi. Nacionalisti (kao što je Srpska radikalna stranka) i stara miloševićevska elita (kao što je Socijalistička partija Srbije) protiv se domaćim procesima za ratne zločine i prećutno i glasno, a njihovo suprotstavljanje slabi odlučnost i efikasnost aktera koji učestvuju u ovom procesu.

je izjavila Florence Hartmann, bivša glasnogovornica Haškog tribunala, posao lokalnog suda za ratne zločine veoma je težak zbog velikog političkog i društvenog pritiska i otpora a male podrške. Ona objašnjava da se ‘na njega (se) gleda kao na strano tijelo, ali pošto je domaće, može se donekle kontrolisati. U takvim okolnostima, nije ni čudo da sud izbjegava preveliku neustrašivost i da se prvenstveno koncentriše na lica koja su povlačila obarač’ (Šterić 2008).

Uprkos preprekama u radu Vijeća i Tužilaštva za ratne zločine²⁶, nedavna istraživanja²⁷ pokazuju da većina građana Srbije podržava suđenja na domaćim sudovima i da ih pozitivno ocjenjuje. Naprimjer, 46% Srba vjeruje da domaća suđenja doprinose otkrivanju istine o određenim događajima. Nadalje, većina građana vjeruje da domaća suđenja za ratne zločine jačaju proces regionalnog pomirenja i da imaju više uspjeha u postizanju tog cilja od suđenja pred Haškim tribunalom. Nasuprot nepovjerenju koje preovladava u odnosu na Haški tribunal, lokalni sud uživa veće povjerenje, jer 57% ispitanika izjavljuje da su presude o krivici Srba zasnovane na konkretnim dokazima i zato prihvata presude. Međutim, prema nekim istraživanjima, čini se da je glavni problem informiranost javnosti o suđenjima. Zapravo, više od 70% ispitanika nije moglo

²⁶ Prema izvještaju ‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), mnogobrojni koji se suprotstavljaju bolnom i skupom procesu priznanja krivice ili aktivno, ponekad nasilno, rade protiv njega zastrašuju one koji se pokušavaju boriti protiv nekažnjivosti. Posljedica toga jest da se i u slučajevima gdje postoje adekvatne, ponekad uzorne, institucije, okviri ili procedure, obično nađe način da se njihov rad blokira ili potkopa. Vidjeti ‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), Impunity Watch, juli 2009, dostupno na adresi: <<http://citycellar.com/balkanwitness/Impunity-Serbia.htm>>, stranica posjećena 28. septembra 2010.

²⁷ Vidjeti Strategic Marketing Research 2009, Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine, april 2009, dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zloinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosu-za-ratne-zloine-&catid=125>, stranica posjećena 12. aprila 2010.

navesti nijedno suđenje za ratne zločine na domaćem sudu. Ipak, većina informiranih ispitanika (9%) navela je suđenje Škorpionima.

C. Slučaj Škorpioni

Slučaj Škorpioni zvanično je počeo u junu 2005. godine, kada je Haški tribunal, na suđenju Slobodanu Miloševiću, prikazao videosnimak koji prikazuje kako pripadnici paravojne jedinice Škorpioni²⁸ strijeljaju šest Bošnjaka u blizini Trnova u Bosni i Hercegovini u julu 1995. godine. Kasetu su snimili sami izvršioци i ona prikazuje dovođenje šest Bošnjaka na proplanak, ruku vezanih iza leđa. Nakon vulgarnog maltretiranja, Škorpioni strijeljaju četvoricu, a dvojica su privremeno pošteđena da bi prenijela tijela do obližnje kuće, gdje su i oni strijeljani, te spaljeni zajedno sa ostalima.

²⁸ Prema podacima iznesenim u optužnici, na suđenju i u štampi, jedinicu koja se prvo zvala Boca (po nadimku komandanta Slobodana Medića) zvanično je 1991. godine formirala Naftna industrija Republike Srpske Krajine da čuva naftna polja u mjestu Đeletovci i njegovoj okolini, u blizini hrvatske granice. Jedinica je 1993. godine preimenovana u Škorpione. Tokom svjedočenja na suđenju, optuženi su izjavili da je ime promijenjeno zbog toga što su mnogi pripadnici jedinice ranije radili u Iraku, odakle su donijeli škorpione kao suvenire. Prema drugoj verziji, ime jedinice potječe od naziva pištolja škorpion. Jedinica je prvobitno imala 200 ljudi i bila je pod komandom Vukovarskoga korpusa i generala Dušana Lončara. Tokom sljedećih nekoliko godina, jedinica je okupila veliki broj ljudi. Škorpioni su 1993. godine poslani u Bihać, a 1994. u Veliku Kladušu, gdje su učestvovali u unutrašnjem bosanskom sukobu, na strani Fikreta Abdića. Nakon toga su poslani u Trnovo, gdje su bili pod komandom Sarajevsko-romanijskoga korpusa i generala Dragomira Miloševića, kasnijeg haškog optuženika. Škorpioni su 1996. godine pripojeni specijalnoj antiterorističkoj jedinici srbijanske policije, a u martu 1999. godine su poslani na Kosovo. Pripadnici jedinice optuženi su za ratne zločine na Kosovu, a jedan je osuđen na 20 godina zatvora za zločine u Podujevu. Vidjeti Čarnić 2007 i Roknić 2007. Također, na adresi http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2006_10_09_LAT.pdf vidjeti optužnicu protiv Škorpiona.

Kada je snimak prikazan u Haškom tribunalu, a zatim emitiran na televiziji, šokirao je svijet, kao i javnost u Srbiji.²⁹

Srbijanske vlasti odmah su uhapsile petoricu Škorpiona, koji su se vidjeli na kaseti,³⁰ i podigle optužnicu protiv komandanta jedinice Slobodana Medića, kao i protiv Branislava Medića, Pere Petraševića, Aleksandra Medića i Aleksandra Vukova zbog strijeljanja ‘šest lica muslimanske nacionalnosti’ iz Srebrenice – Azmira Alispahića (17), Safeta Fejzića (17), Sidika Salkića (36), Smaila Ibrahimovića (35), Juse Delića (16) i Dine Salihovića (20) – u Godinjskim Barama, u blizini Trnova, u julu 1995. godine³¹.

Suđenje je počelo u novembru 2005. godine, a okončano je 20. aprila 2007. godine. U toku suđenja, optužnice protiv Aleksandra Medića i Aleksandra Vukova su izmijenjene, od učesća u izvršenju zločina u pomaganje u ubistvu šest žrtava. Vukov, zamjenik komandanta jedinice, oslobođen je optužbi, uz obrazloženje da nije učestvovao u strijeljanju. Aleksandar Medić je osuđen na pet godina zatvora, a sud je odlučio da je olakšavajuća okolnost to što on zapravo nije povukao okidač i

²⁹ Mediji su reagirali intenziviranjem izvještavanja o Srebrenici. Tokom 30 mjeseci prije videosnimka, srbijanska štampa je objavila 1.492 teksta o Srebrenici, a tokom samo tri sedmice nakon snimka izašlo je 676 tekstova (Šajkaš 2007, str. 11). Također vidjeti istraživanje koje je 2005. godine provela firma Medijska dokumentacija Ebart, pod nazivom ‘Srbijanski mediji o Srebrenici 1/1 2003 – 6/24/2005’, str. 3, dostupno na adresi: <<http://www.arhiv.co.yu/pdf/Srebrenica.pdf>>.

³⁰ Tatjana Tagirov ističe da su uhapšeni živjeli mirno, većinom u Vojvodini, kao ‘obični ljudi’ i ‘tihe komšije’. Vidjeti Tagirov 2007. Ostali pripadnici jedinice Škorpioni koji su se vidjeli na kaseti nisu uhapšeni. Jedan od njih, Slobodan Davidović, osuđen je za isti zločin na sudu u Zagrebu na 15 godina zatvora, dok su još trojica, Milorad Momić i dvojica poznata samo po nadimcima Đole Šiptar i Momo Turčin, i danas na slobodi.

³¹ Puni tekst optužnice može se naći na srpskom jeziku na stranici <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2006_10_09_LAT.pdf>, a na engleskom jeziku na stranici <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2006_10_09_ENG.pdf>.

pucao³². Slobodan Medić i Branislav Medić su osuđeni na maksimalnu kaznu od 20 godina zatvora, a Pero Petrašević, jedini koji je priznao krivicu i pokajao se, osuđen je na 13 godina³³.

Sud je u presudi odvojio aktivnosti jedinice Škorpioni od događaja u Srebrenici u istom periodu. Predsjednica Sudskog vijeća Gordana Božilović-Petrović objasnila je da sud nije mogao ustanoviti da su žrtve iz Srebrenice, uprkos svjedočenjima članova porodica i izjavama optuženih koji potvrđuju da su zarobljenici iz Srebrenice³⁴. Sudsko vijeće također je negiralo povezanost jedinice sa srbijanskom državom, dok su Fond za humanitarno pravo i drugi tvrdili da su Škorpioni dio specijalnih policijskih snaga Srbije³⁵. Uprkos suprotnim tvrdnjama samih optuženih, sutkinja Božilović-Petrović izjavila je da su Škorpioni paravojna jedinica. Naime, i pored toga što je ta jedinica imala vlastitu vojnu poštu, ona je bila pod komandom Vukovarskoga korpusa Republike Srpske Krajine, samoproglašene i nikada međunarodno priznate države (E. P. 2007).

32 Mada se na kaseti vidi da on pomaže u strijeljanju tako što čuva žrtve, te da u jednom dijelu pita jednog od maloljetnih dječaka da li je ikada 'j....', a kada dječak odgovara da nije, kaže mu 'i nećeš, nikad!'.

33 Tužilaštvo je uložilo žalbu Vrhovnom sudu Srbije na dio presude koji se odnosi na Peru Petraševića i Aleksandra Medića i zatražilo je 20 godina zatvora za obojicu. Vrhovni sud je potvrdio Petraševićevu presudu, a poništio je presudu izrečenu Aleksandru Mediću i vratio njegov slučaj Vijeću za ratne zločine na ponovno suđenje. U januaru 2009. godine, Aleksandar Medić je opet osuđen na pet godina. Vrhovni sud Srbije potvrdio je kaznu od 20 godina zatvora za Slobodana Medića, a Branislavu Mediću smanjio kaznu sa 20 na 15 godina (Čolak 2007).

34 Okružni sud u Beogradu (Vijeće za ratne zločine), Tužilac protiv Slobodana Medića i ostalih, slučaj broj K.V. 6/2005 (slučaj Škorpioni), presuda, 10. april 2007, str. 108.

35 Na suđenju je Nataša Kandić iznijela primjer koji ilustrira i potkrepljuje ovu tvrdnju; naime, Aleksandar Vukov prima ratnu invalidsku penziju i pomoć od Republike Srbije, a ne od Republike Srpske Krajine.

Presuda Škorpionima pokrenula je intenzivnu raspravu o učešću državnih struktura Srbije u sukobu u Bosni i Hercegovini, naročito u srebreničkom masakru, o utjecaju kasete i strijeljanja na javno pamćenje i suočavanje s prošlošću, kao i o efikasnosti domaćih suđenja za ratne zločine i nezavisnosti suda i tužioca. Također, ona je izazvala velike kritike pravnih stručnjaka i nevladinog sektora. Vodeća organizacija za ljudska prava u Srbiji, Fond za humanitarno pravo, koja je na ovom suđenju zastupala žrtve, optužila je sudije da se 'rukovode (se) političkim umjesto pravnim razlozima'.³⁶

Suđenje je izazvalo veliku medijsku pažnju u Srbiji. Televizijsko izvještavanje se razlikovalo od novinskog jer je, naročito pri kraju suđenja i kada je donesena presuda, organizirano mnogo rasprava, a razni ugledni pravni i politički stručnjaci iznosili su svoje mišljenje. Štampa je dosljednije izvještavala o suđenju i objavljivala je šire izvještaje o detaljima sa suđenja, ali je bilo malo rasprava o presudi i o značaju suđenja za regionalno pomirenje i suočavanje s prošlošću.

³⁶ Vidjeti Fond za humanitarno pravo, 'Presuda Škorpionima je politički motivisana' (saopćenje za štampu), 12. april 2007. Samo nekoliko mjeseci ranije, u januaru 2007. godine, u Fondu su iznijeli mišljenje da 'Vijeće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu vrši svoje sudske dužnosti profesionalno, objektivno i nepristrasno. Sudije koje rade na slučajevima ratnih zločina strogo poštuju pravo i drže se principa pravičnosti suđenja' (Fond za humanitarno pravo, *Tranziciona pravda: Sudenja za ratne zločine u Srbiji*, 11. januar 2007).

Drugi dio – Mediji, suđenja za ratne zločine i nacionalne ideologije

A. Uloga medija u suđenjima za ratne zločine i u suočavanju s prošlošću

Ono što je bitno za ovu studiju jest da se o medijskom izvještavanju nije raspravljalo i da ono nije analizirano, iako mediji imaju ključnu ulogu u suđenjima za ratne zločine i u oblikovanju javnog pamćenja (Hauser 1998, 1999, Hasian 1997, Hasian i Frank 1999). Kako tvrdi Burkhardtova (2008), govoreći o dva velika suđenja za holokaust šezdesetih godina prošlog vijeka, tj. o procesima Eichmann i Auschwitz, mediji su neizbježni u onome što ona naziva ‘preneseno svjedočenje’. Naime, prenoseći svjedočenja sa suđenja, mediji postaju svjedoci drugog stepena. Predodžbe javnosti o suđenju prelamaju se na dva nivoa – kroz izjave svjedoka i kroz medijsko izvještavanje o tim izjavama.

Mnogi istraživači naglašavaju nevjerovatan preobražavajući potencijal pozitivnih medijskih poruka u postkonfliktnim okolnostima, te zapravo tvrde da su mediji ključni za poticanje i omogućavanje pomirenja, kroz preobražaj negativnih stereotipa i smanjenje predrasuda (Darby i MacGinty 2003, Lynch 2005, Wolfsfeld 2004, Howard, Rolt, Van de Veen i Verhoeven 2003, Price i Thompson 2002). Pozitivan utjecaj medijskog izvještavanja naročito se može vidjeti u slučajevima suđenja o ratnim zločinima koja privlače pažnju javnosti, gdje je kvalitet izvještavanja mijenjao negativne stereotipe, predrasude i nacionalne ideologije koje pothranjuju sukobe. Naprimjer, u Južnoj Africi se medijima pripisuju velike zasluge za uspjeh Komisije za istinu i pomirenje (Verdoolaege 2005).

Isto tako, istraživači su ukazali na to da su za vrijeme nirnberškog suđenja radioemisije odigrale značajnu ulogu u pomirenju šire javnosti i prihvatanju činjenice o poraženoj Njemačkoj (Wolf 2006). Mediji su odigrali podjednako pozitivnu ulogu u suđenjima Eichmann (1961) i Auschwitz (1963–1965). Oba su suđenja predstavljala

velike medijske događaje³⁷ i imala su snažan utjecaj na predodžbe o holokaustu u svijetu (Wolf 2005)³⁸. Suđenja su u to vrijeme bila modernizirana, jer su se intenzivno oslanjala na izjave svjedoka, tj. na izjave ljudi koji su preživjeli holokaust. Međunarodna javnost se oslanjala na medije kao izvor informacija o izjavama svjedoka. To je značajno jer je to prvi put da su se iskustva preživjelih u holokaustu javno objavljivala na takvom nivou i tako široko (Burkhardt 2008). Ovo je imalo snažnog utjecaja na opću informiranost o holokaustu u mnogim zemljama (Crespi 1964)³⁹, a pojedine slike holokausta ostale su čvrsto usađene u svijesti ljudi. Kako kaže Douglas (2001, str. 10), suđenje Eichmannu naročito je ‘poslužilo (je) za kreiranje holokausta’.

U Francuskoj su osamdesetih i devedesetih godina prošlog vijeka održana tri važna suđenja za ratne zločine. Prvo je bilo suđenje Klausu Barbiju, koje je dočekano kao prilika za iskupljenje (Binder 1989) i kao mogućnost da se obrazuju nove generacije i da se u javnosti produbi razumijevanje prošlosti. Drugo je bilo suđenje Paulu Trouvieru (1994), koje se, kako tvrdi Wexler, pretvorilo u suđenje ne jednom čovjeku, već čitavom

³⁷ Nesumnjivo najpoznatije praćenje suđenja jest izvještavanje Hannah Arendt o suđenju Eichmannu za list *The New Yorker*, koje je kasnije preraslo u knjigu *Eichmann u Jerusalemu: Izvještaj o banalnosti zla* (*Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*). Tu je Arendt skovala frazu ‘banalnost zla’, koja se odnosi na Eichmanna, kako bi opisala sklonost ljudi da poštuju naredjenja i da se pokoravaju, bez kritičkog razmišljanja o rezultatima svog djelovanja, odnosno nedjelovanja.

³⁸ Na suđenju Auschwitz, tvrdi Wolf (2004), ‘radioizvještaji su, zahvaljujući direktnom pristupu i ličnom angažmanu, odigrali veliku ulogu u promjeni osjećanja i mišljenja i u preispitivanju unaprijed stvorenih tumačenja’.

³⁹ Istraživanje koje je proveo Crespi pokazuje da je suđenje Eichmannu privuklo pažnju ne samo izraelske javnosti, već i velike većine Amerikanaca, te da je nakon intenzivnog medijskog izvještavanja o suđenju, reakcija Amerikanaca bila veća naklonost prema Izraelu i Jevrejima. Crespi citira Gallupovu anketu, prema kojoj je 87% odraslih Amerikanaca čulo za suđenje ili čitalo o njemu, a gotovo tri četvrtine je bilo veoma ili prilično zainteresirano za njega.

francuskom društvu u Drugom svjetskom ratu. Na taj je način izrečena mjerodavna presuda različitim javnim diskursima vezanim za višijevsku Francusku (Sadat-Wexler 1995). Treće, i možda najpoznatije, suđenje bilo je suđenje Mauriceu Paponu (1997–1998), bivšem višijevskom funkcioneru i golističkom ministru. To je suđenje trebalo donijeti primjenu i konačnu presudu višijevskom saučesništvu (Golsan 2000). Sva su tri suđenja privukla ogromnu pažnju javnosti i pokrenula rasprave o višijevskom režimu, o Francuskoj u Drugom svjetskom ratu, o vezi između pravde, historije i pamćenja, te o holokaustu u Francuskoj (Wolf 2004). Mediji su u ovim procesima poslužili kao nosilac rasprave o legitimnosti i aktivnostima višijevskog režima i francuskog naroda tokom Drugog svjetskog rata. Pored toga, zahvaljujući medijskoj pažnji, ova su suđenja postala komemorativni događaji i još jedan oblik javnog sjećanja (Rousso 2002, Jean i Salas 2002)⁴⁰.

⁴⁰ Ova su suđenja također oblikovala medije na predvidivo suprotstavljene načine, u skladu sa, kako tvrdi Rousso (2002), prirodom pravosudnog sistema. Shodno tome, francuski narod je u to doba bio podijeljen na dobre i loše i nedostajala su dublja tumačenja mogućnosti, izbora i mentaliteta. Izveštavanje je bilo prilično površno jer se bavilo nevažnim detaljima. Bilo je, međutim, primjera da su mediji žrtvama i podnosiocima tužbi davali prostora da izraze svoje pritužbe, ne samo u odnosu na optužene, već i na pravosudni sistem i na sam postupak, te da govore o drugim, prethodno neispitanim, aspektima i periodima francuske historije. Jedan takav primjer jest web-stranica posvećena suđenju Paponu, koju je napravio francuski regionalni list *Sud-Ouest*. Na njoj je svakodnevno objavljivana *online* kolumna prvog podnosioca tužbe protiv Paponu Jean-Marie Matissona, koji je proces komentirao direktno iz sudnice. Vidjeti Giussani 1997.

B. Izvještavanje srbijanskih medija o suđenjima za ratne zločine

Suđenja za ratne zločine i pitanja vezana za nedavne sukobe veoma su popularne teme o kojima se intenzivno izvještava u srbijanskim medijima, prema istraživanju koje je provela firma Medijska dokumentacija Ebart. Međutim, medijska pažnja više je usmjerena na teme vezane za pomirenje, dok su vijesti o krivici i etničkom čišćenju mnogo manje popularne⁴¹. Tokom nekoliko godina, Haški tribunal je bio tema o kojoj je štampa najviše izvještavala⁴². Dok je Slobodan Milošević bio na vlasti, Haški tribunal je potpuno sataniziran i predstavljan kao kriminalna institucija koja je formirana s ciljem kažnjavanja jedino Srba. Nakon demokratskih promjena 2000. godine, izvještavanje o Haškom tribunalu iz godine u godinu se poboljšavalo, a medijski su posmatrači primijetili da su čak i mediji koji su bili poznati po neprofesionalnosti (kao što su RTS i *Večernje novosti*) prestali koristiti jezik mržnje u odnosu na Haški tribunal i otvoreno braniti optužene i osuđene ratne zločince (Radosavljević 2002). Ali to ne znači da se indirektna kritika suđenja za ratne zločine i podrška optuženim Srbima ne provlači u medijskim izvještajima. Zapravo, kroz selekciju tema, sagovornika i stajališta, u općim medijskim izvještajima prisutno je dosta kritike na račun Haškog tribunala (Ranković 2002). Ovakve stavove potpiruju poruke političke elite, koje govore o saradnji s Haškim tribunalom kao nužnim zlom i koje naglašavaju podršku države optuženima i njihovim porodicama. Zapravo, kako primjećuje Dimitrijević, naročito nakon demokratskih promjena 2000. godine, postalo je očito da srbijanski mediji smatraju suprotstavljanje Haškom tribunalu

⁴¹ Vidjeti www.arhiv.rs.

⁴² Naprimjer, u monitoringu medija koji je proveden 2003. godine, registrirano je 8.418 tekstova koji se odnose na Tribunal, dok se 2.178 tekstova bavilo temama vezanim za Srpsku pravoslavnu crkvu.

pitanjem nacionalnog interesa, očuvanja nacionalnog ponosa i odbrane časti, umjesto pitanjem državne politike (Dimitrijević 2005).⁴³

Kako su primijetili medijski posmatrači, kao što je *Impunity Watch*, srbijanski su mediji skloni izvještavanju o krivičnim slučajevima pred Haškim tribunalom jedino sa stanovišta optuženog, bez posvećivanja pažnje žrtvama: ‘priča o žrtvama primjetno nedostaje, a svaka ideja o odšteti se snažno osuđuje’.⁴⁴ I dok se intenzivno izvještava o sudskom procesu i o izjavama različitih domaćih i međunarodnih zvaničnika, nema

⁴³ Dimitrijević također ukazuje na to da su pojedini mediji, pokušavajući da srbijanskoj javnosti pruže kompletan prikaz Miloševićevog suđenja, nesvjesno pomagali upravo Miloševiću, kao i drugima sličnim njemu (kao što je Šešelj), da javno iznesu svoju odbranu i da utječu na unutrašnju politiku iz sudnice u Hagu. Naprimjer, srbijanska je televizija prenosila početak suđenja Vojislavu Šešelju pred Haškim tribunalom i procjenjuje se da ga je gledalo oko 800.000 ljudi. Sve novine su, kao vijest na prvoj stranici, objavile dijelove njegove odbrane i njegove optužbe protiv međunarodne zajednice. Vidjeti *Balkan magazin*, ‘Javno mnijenje – Šešelj na televiziji’ 2007, 21. novembar, dostupno na: <http://www.balkanmagazin.net/kolumna/javno_mnjenje/seselj_na_televiziji.xhtml>. Šešelj je slijedio strategiju koju je uspostavio Milošević – negiranje legitimnosti Suda, izvođenje snažne odbrane i direktno obraćanje ne Sudu, već srbijanskoj javnosti, posredstvom intenzivnog medijskog izvještavanja. Slučaj TV stanice B92 to uvjerljivo ilustrira. U pokušaju da potakne suočavanje sa prošlošću u Srbiji, stanica je odlučila da osigura direktan prijenos Miloševićevog suđenja, kao i izvode sa drugih važnih suđenja, uz povremene komentare pravnih stručnjaka. Međutim, njihovo je praćenje izazvalo kritike da zapravo ide naruku Miloševiću, kao i drugima kojima se sudi, jer su dobili mogućnost da dođu do svoje ciljne publike i da ohrabre svoje sljedbenike u Srbiji. Kritičari tvrde da je to bilo kontraproduktivno, jer je dalo mnogo prostora političkim govorima optuženih za ratne zločine i jer je reproduciralo njihov govor mržnje.

⁴⁴ Vidjeti ‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), Impunity Watch, juli 2009, dostupno na: <<http://citycellar.com/balkanwitness/Impunity-Serbia.htm>>, stranica posjećena 28. septembra 2010.

iscrpne rasprave o razlozima za ratne zločine i o okolnostima u kojima su se dogodili, a nema ni komentara o bitnim pitanjima (Radosavljević 2002). Mediji pothranjuju utisak da je Haški tribunal nepravedan prema Srbima, te na taj način potiču srbijanski kompleks žrtve u odnosu na njene susjede, međunarodnu zajednicu i Haški tribunal.

Medijsko izvještavanje o domaćim suđenjima za ratne zločine pokazuje iste karakteristike i obrasce izvještavanja.⁴⁵ Dragoljub Todorović iz Fonda za humanitarno pravo, jedan od vodećih advokata koji se bavi suđenjima za ratne zločine, procjenjuje da se domaćim suđenjima za ratne zločine u srbijanskoj štampi ne posvećuje dovoljno pažnje (Jovanović 2010) – ne prati ih društveni dijalog o zločinima, o odgovornosti države, a naročito ne postoji interes za žrtve, i ono nema utjecaja na buduće generacije.⁴⁶ Izvještavanje o suđenjima uglavnom odlikuje prenošenje zvaničnih izjava (Radulović 2010) i davanje velikog prostora optuženima za najgoru zločinu da iznesu svoju odbranu (Milošević 2006). Izvještaji o monitoringu medija redovno pokazuju da se većina izvještaja ne bavi previše zločinačkim aktivnostima optuženih, već da posvećuje pažnju romantiziranoj verziji njihove ratne prošlosti, nekritično prenoseći izjave kojima se negiraju krivica i odgovornost i objavljujući opširne intervju o patriotizmu i hrabrosti optuženih (Suša i ostali 2006). Optuženi se vrlo često prikazuju kao ratni heroji, nevine žrtve i žrtveni jarcu političkih igara i međunarodnih zavjera.

⁴⁵ Kada su u pitanju domaća suđenja za ratne zločine, kako pokazuju istraživanja, otprilike četvrtina stanovništva Srbije vjeruje medijima i smatra da mediji objektivno izvještavaju o domaćim sudskim procesima. Oko dvije trećine stanovništva smatra da javnost nije dovoljno obaviještena o ovoj temi. Vidjeti Strategic Marketing Research, 'Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine', april 2009, dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zločinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosuđu-za-ratne-zločine-&catid=125>, stranica posjećena 12. aprila 2010.

⁴⁶ Vidjeti Peščanik, 'Suđenja za ratne zločine u Srbiji' 2007, 19. decembar, dostupno na: <<http://www.pescanik.net/content/view/1097/65/>>, stranica posjećena 23. septembra 2010.

C. Mediji i nacionalne ideologije u sukobu

Ovakvo izvještavanje može se posmatrati u smislu odnosa između medija i nacionalnih ideologija. Kako Benedict Anderson (1991) pokazuje u svom zapaženom radu o ‘zamišljenim zajednicama’,⁴⁷ mediji omogućavaju stvaranje ‘zamišljene zajednice’ – nacije – i učešće u njoj.⁴⁸ Kao jedne od glavnih ideoloških institucija ili ideološki aparat (Althusser 1984), one su nužne u reproduciranju nacionalnih ideologija. Kroz javni diskurs, mediji imaju ključnu ulogu u oblikovanju identiteta (Schudson 1995), u oblikovanju javne svijesti, te u utjecanju na popularnost javne politike, odnosno podršku koju ona uživa u javnosti (Fowler 1991, Kellner 1995, Neuman, Just i Crigler 1992, Parenti 1986, Weimann 2000). Kako kažu Wardle i West (2004, str. 200), ‘štampa služi kao nosilac nacionalizma, jer predstavlja jedan od najmoćnijih i stoga najsnažnijih medija koji aktivno održavaju pitanja nacionalnog identiteta u središtu zanimanja’.

Raymond Williams (1975) podsjeća da novinari nisu imuni na kulturološke pretpostavke, kao ni na raspoloženje javnosti koje prožima njihov kulturološki milje – oni su dio društva i, kao takvi, podliježu nacionalnim ideologijama koje ga čine. Zapravo, jedno od postojanijih otkrića u istraživanju komunikacija odnosi se na sklonost informativnih medija da prikazuju i reproduciraju dominantne društvene stavove i ideologije (Lefkowitz 2001), te da učvršćuju postojeću raspodjelu društvene i političke moći u društvu (Croteau i Hoynes 1997).

⁴⁷ On definira naciju kao ‘zamišljenu političku zajednicu’, koja je zamišljena kao ograničena, suverena i dugotrajna i koja rađa intenzivne emocije koje povezuju ljude.

⁴⁸ Anderson (1991, str. 4) objašnjava da ‘nacionalnost ili, kako bi možda bilo bolje reći, s obzirom na višestruka značenja te riječi, nation-ness, kao i nacionalizam, predstavljaju kulturološke tvorevine posebne vrste’, a ‘nation-ness je najuniverzalnija legitimna vrijednost u političkom životu našeg vremena’. Ove kulturološke tvorevine ‘zahtijevaju temeljitu emotivnu legitimnost i duboku povezanost’. Prema tome, Anderson ne konceptualizira nacionalizam kao jednu od ideologija, već je tretira kao fenomen, kao što su ‘srodstvo’ i ‘religija’ umjesto ‘liberalizma’ i ‘fašizma’.

Za vrijeme sukoba, napetosti i sporova, kada se smatra da su društvo i postojeći poredak ugroženi i u opasnosti, mediji imaju ključnu ulogu u učvršćivanju i jačanju nacionalnog identiteta (Anderson 1991, Bhabha 1990, Bruner 2002, Clay 1996). Mediji mogu pravdati, pa i poticati direktno nasilje, čime omogućavaju sukob (Burić 2000, Des Forges 1999, Kurspahić 2003). Pored toga, oni pružaju verbalne argumente koji se odnose na nacionalni identitet, jačaju nacionalno jedinstvo i povezanost, te učvršćuju 'našu' verziju događaja (Iyengar 1988, Taylor 2000, Van Dijk 1989, Vincent 2000) – da smo 'mi' žrtve, dok su svi ostali zlikovci. Ovakva retorika rađa efikasnu, opću jednoličnost mišljenja unutar grupe. Mnogi medijski teoretičari tvrde da sama struktura masovnih medija olakšava uspostavljanje generaliziranih stereotipa (McLuhan 1964, Meyrowitz 1985), te su, prema tome, stereotipni uzorci nacionalizma u skladu sa načinom na koji mediji funkcioniraju (Anastasiou 2002).

Uloga medija u omogućavanju sukoba dobro je dokumentirana, naročito u slučaju sukoba u bivšoj Jugoslaviji (Thompson 2000), gdje su, kao što piše Reljić (1998, str. 10):

U procesu propadanja zemlje mnogobrojni novinari su postali zločinci za pisačim stolom. U situacijama unutrašnjih napetosti i sukoba, mediji predstavljaju virtualni borbeni front. Novinari su u toj situaciji ratnici na frontu. (...) Spirala realnog nasilja često se najpre pripremi u medijima, a gotovo se uvek iz njih dalje podstiče. Oni uzimaju učešća u sukobu tako što, stavljajući se u službu političkog centra moći, podstiču na nasilje i legitimizuju ga.

Reljićev komentar dobro rezimira ulogu i moć medija u sukobu, te naglašava sklonost medija da reproduciraju hegemonistički diskurs, naročito u vrijeme sukoba ili kada su u pitanju nacionalno jedinstvo i solidarnost.

Suđenja za ratne zločine su pitanja od nacionalnog značaja. To su događaji koji ne samo da donose pravne presude, već i, kako su istraživači primijetili, često utječu na historiju i oblikuju javno pamćenje. Iako se sudi pojedincima, suđenja veoma često služe kao sredstvo sagledavanja kolektivne prošlosti i odgovornosti, te se takva suđenja mogu shvatiti i kao prijetnja nacionalnim ideologijama, koje se rukovode

pozitivnom predodžbom o sebi i negativnom predodžbom o drugima (Van Dijk 2000) te ‘nacijom’. Prema tome, izvještavanje štampanih medija o suđenju Škorpionima može se posmatrati u širem političkom i društvenom kontekstu u kome se suđenje odvijalo i u kontekstu nacionalnih ideologija koje u njemu bujaju.

D. Suđenje medijima

Međunarodna pravda se nakon Drugog svjetskog rata prvi put pozabavila ulogom medija u poticanju nasilja i sukoba. Međunarodni sud u Nürnbergu je 1946. godine osudio Juliusa Streichera, urednika i izdavača lista *Der Sturmer*, na smrt vješanjem zbog tekstova u kojima poziva na istrebljenje Jevreja (Subašić 2009). Drugi takav slučaj je suđenje novinarima zbog njihove uloge u širenju mržnje za vrijeme genocida u Ruandi. U oktobru 2000. godine, na tribunalu za Ruandu, u Arushi, počelo je suđenje protiv ‘medija mržnje’, koji su poticali genocid 1994. godine. Godine 2003. zatražene su doživotne kazne za vodeće ljude Radio-televizije Libre des Mille Collines⁴⁹, Ferdinanda Nehimanu i Jeana Bosca Barayagwizu, kao i za direktora i urednika lista *Kangur* Hassana Ngezea, koji su optuženi za genocid, huškanje na genocid i zločine protiv čovječnosti, prije i za vrijeme genocida 1994. godine. Tužiocima su svu trojicu optužili da su činili dio dobro pripremljenog plana da upotrijebe svoje medije prvo za širenje etničke mržnje, a zatim za uvjeravanje ljudi u to da ubijaju svoje neprijatelje, Tutsije i umjerene Hutue. To je zahtijevalo demonizaciju Tutsija, kako su naveli tužiocima, a mediji su u tom poduhvatu imali ključnu ulogu. U decembru 2003. godine, sud je svu trojicu optuženih proglasio krivim i osudio Nahimanu i Ngezea na doživotnu

⁴⁹ Ovaj radio, koji je prozvan Radio mržnja, služio je kao megafon ekstremističkog pokreta Hutu Power. U početku se svojim protivnicima Tutsijima obraćao upozorenjima kao što je ‘Žohari, morate znati da ste od krvi i mesa. Ne damo vam da ubijate, mi ćemo ubijati vas’. Ali, nakon što su počeli masakri, kako su naveli tužiocima, emisije su poticale paravojne grupe Hutua da ‘krenu na posao’ i prestano su huškale ljude porukama kao što je ‘grobovi još nisu puni’ (Simons 2002).

kaznu zatvora, a Barayagwizu na zatvorsku kaznu od 35 godina⁵⁰. Ovo su, primjećuje Subašić, rijetki i ekstremni primjeri.

Nijednom novinaru ni medijskoj kući do sada nije suđeno za ulogu koju su imali u potpirivanju i produžavanju sukoba u bivšoj Jugoslaviji uprkos općoj saglasnosti da je sam sukob započet upravo u medijima (Subašić 2009). Međutim, srbijanski tužilac za ratne zločine 2009. godine objavio je da su u Tužilaštvu započeli s pripremom slučaja pod nazivom Mediji i da je u toku prikupljanje dokaza o ulozi srbijanskih medija u sukobima ('Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ', 2010)⁵¹. Na okruglom stolu 'Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ', koji je održan u Beogradu u martu 2010. godine⁵², tužilac je izjavio da će tokom sljedećih mjeseci objaviti izvještaj o rezultatima istrage o medijskoj slici u Srbiji tokom devedesetih i o onome što je Tužilaštvo otkrilo u pretrkivičnom postupku. Tužilac Vukčević je kazao: 'Smatramo da su stav javnog mnjenja u Srbiji 90-ih, ali i u

50 Kazne su im kasnije smanjene na 30 godina zatvora za Nahimanu, 32 godine zatvora za Barayagwizu i 35 godina zatvora za Ngezea. Vidjeti <<http://www.unictr.org/>>.

51 Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je u junu 2009. godine podnijelo prijavu protiv pojedinih novinara i odgovornih osoba u više medija (RTV Beograd, RTV Novi Sad, dnevni listovi *Politika* i *Večernje novosti* i drugi) zbog činjenice da su krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. vijeka, tokom raspada bivše Jugoslavije, ti mediji znatno doprinijeli rastu međunacionalnih netrpeljivosti i mržnje i zatim se direktno stavili u službu ratne propagande. Tužilaštvo za ratne zločine u isto je vrijeme započelo svoju istragu. Istraga i tužba NUNS-a podijelili su medijske profesionalce i analitičare. Jedni smatraju da je to posao koji se mora obaviti da bi čitava profesija bila oslobođena balasta odgovornosti i krivice. S druge strane su oni koji misle da je od ratova prošlo suviše vremena i da ih ne bi trebalo ponovo oživljavati. Oni tvrde i to da se u ratu svi mediji, naročito državni, moraju držati zvanične politike. Vidjeti 'Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ', dostupno na: <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>.

52 Vidjeti kompletan zapisnik na stranici <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>.

regionu, kreirale poluistine i laži, kroz medijsku sliku koja je imala zadatak da hrani tzv. patriotizam na način koji je za posledicu imao pljačku, mučenje i zversko ubijanje civila, ratnih zarobljenika, progone i uništavanje dobara.’ (‘Za sada bez krivičnih postupaka protiv novinara za ratno huškanje 2010’). Kako je tužilac objasnio, materijal koji je do sada prikupljen u slučaju Mediji ne daje osnovu za pokretanje krivičnih sudenja, ali se istraga nastavlja. Naglasio je da su pojedini mediji bili veoma kooperativni sa Tužilaštvom⁵³, dok drugi nisu odgovorili na zahtjeve⁵⁴ i zbog toga Tužilaštvo za ratne zločine nije uspjelo prikupiti sve potrebne dokaze (Jovanović 2010)⁵⁵.

Tokom okruglog stola ‘Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ’ (2010), predstavnica misije OSCE-a u Srbiji Jelena Stevančević predstavila je rezultate ispitivanja javnog mnijenja ‘Stavovi prema Haškom tribunalu i ratnim zločinima’, koje je provedeno u aprilu 2009. godine. Prema ispitivanju, 55% građana Srbije smatra da su u devedesetim godinama srbijanski mediji bili neobjektivni, a od toga 32% smatra da su širili laži i na taj način raspirivali mržnju i rat. Dvije trećine građana Srbije smatra da novinari koji su učestvovali u huškanju na rat trebaju biti kažnjeni, 17% misli da im treba suditi, 29% smatra da im treba

53 Među kooperativnim medijima su dnevni list *Politika* i novinska agencija Tanjug. Izvor podataka je Bruno Vekarić, portparol Tužilaštva za ratne zločine, ‘Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ’, dostupno na: <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>.

54 Neki od nekooperativnih medija i udruženja su dnevni list *Večernje novosti*, RTS i Udruženje novinara Srbije. Izvor podataka je Bruno Vekarić, portparol Tužilaštva za ratne zločine, ‘Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ’, dostupno na: <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>.

55 Direktor Mediacentra Sarajevo Boro Kontić, govoreći na ovom okruglom stolu o tišini koja okružuje ulogu medija u ratovima u bivšoj Jugoslaviji, kaže da novinari koji odbijaju priznati svoju krivicu nisu lojalni svojoj profesiji već sredini u kojoj žive. Prema tome, svako priznanje greške bila bi izdaja te sredine i tog društva.

zabraniti da se bave novinarstvom, a 30% smatra da im treba zabraniti da djeluju na bilo koji javni način.⁵⁶

Treći dio

A. Retorička analiza – metode i podaci

Na osnovu pregleda odgovarajuće literature i izvještaja o monitoringu medija, odlučila sam da izvršim istraživanje sljedećih pitanja: 1) Koje su glavne osobine pisanja štampe o suđenju Škorpionima, i 2) kakve nacionalne ideologije se proizvode i reproduciraju u tom diskursu.

Kao izvor podataka, koristila sam izvještaje vodećih srbijanskih dnevnih i sedmičnih listova⁵⁷: *Politike, Blica, Danas, Pressa, Večernjih novosti, Kurira, Vremena i Europe*,

⁵⁶ Vidjeti Strategic Marketing Research 2009, 'Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine', april 2009, dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zloinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosu-za-ratne-zloine-&catid=125>, stranica posjećena 12. aprila 2010.

⁵⁷ Teško je dati precizne podatke o medijima u Srbiji jer ne postoji zvaničan registar, a brojevi kojima se barata u raznim izvještajima znatno se razlikuju. Naprimjer, prema izvještaju OSCE-a 'Sloboda medija u Srbiji u 2008. godini', Beograd 2009, Srbija ima 439 medija – 97 novina, 205 radiostanica i 137 TV-stanica. Prema izvještaju IREX-a 'Indeks održivosti medija' (*Media Sustainability Index*) iz 2009. godine, u zemlji djeluje 149 štampanih medija, odnosno 19 dnevnih listova, 28 sedmičnih, 14 dvosedmičnih, 69 mjesečnih i 19 ostalih. O stanju medijskog sistema u Srbiji postoji opća saglasnost da ga 'karakteriše (ga) zakasnjeli i nepotpuni proces tranzicije, ubrzani tempo komercijalizacije na siromašnom i neregulisanom tržištu, odugovlačenje s transformacijom vlasništva, slabost zakonske regulative i institucija zaduženih za provođenje zakona, skromna finansijska moć medija, nizak nivo profesionalizma i veliki broj napada na novinare. Ove karakteristike na različite načine utiču na medije u obavljanju važne društvene funkcije'. Izvještaj se može dobiti na stranici <http://www.irex.rs/attachments/117_1%20-%20Serbia%20MSI%202009%20report.pdf>, stranica posjećena 1. juna 2010.

od novembra 2005. do aprila 2007. godine. Analizirala sam cijelu dostupnu arhivu o izvještavanju štampe, ukupno 194⁵⁸ teksta, većinom dnevnih izvještaja o sudskom postupku, uz nekoliko osvrtu u sedmičnim listovima.⁵⁹ Odabrala sam retoričku analizu kao metodu koja je naročito pogodna za istraživanja prirode javnog diskursa (Condit 1987, Gronbeck 1998, Hauser 1999) i odnosa između retorike i nacionalnih ideologija (McGee 1980). Odluka da analiziram štampu vođena je interesom da saznam kakve su ideologije o žrtvama i krvnicima, herojima i zločincima prisutne u gotovo doslovnom prenošenju odbrane optuženih u štampi. Pored toga, odlučila sam se usmjeriti na štampu zato što je njeno izvještavanje o suđenju bilo dosljednije i detaljnije⁶⁰.

Prilikom istraživanja postavljenih pitanja, obratila sam pažnju na teme i obrasce koji se ponavljaju i kodirala sam tekstove u nekoliko faza. Prvo sam podijelila tekstove u tri kategorije: tekstovi koji su najvećim dijelom bazirani na citatima, tekstovi u kojima se citati kombiniraju s komentarom, te tekstovi koji nude opširan komentar s malo citata.

S obzirom na to da se u prvoj kategoriji nalazio najveći broj tekstova – 191, a da su u ostale dvije kategorije bila dva, odnosno jedan tekst, odlučila sam usmjeriti pažnju na prvu kategoriju. U tim tekstovima prvo sam pogledala ko je u njima predstavljen i kome je data mogućnost da govori, te istražila koliko je prostora dato optuženima, njihovim pristalicama i njihovim advokatima, a koliko porodicama žrtava, njihovim

58 Kompletna arhiva može se naći na stranici < <http://www.arhiv.rs/>>.

59 Odlučila sam obuhvatiti i tekstove u časopisima zato što oni čine dio kompletne arhive i zato što se upravo u njima nalazi urednički sadržaj.

60 Prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, o njihovom radu više se govorilo u štampi nego u drugim medijima. Vidjeti 'Zastupljenost Tužilaštva za ratne zločine u medijima u Srbiji' na stranici <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/POCETNA/ZASTUPLJENOST_LAT.PDF>.

zastupnicima, tužilaštvu i sudijama⁶¹. Dijeleći tekstove u tri kategorije – one koji daju više prostora optuženima, one koji daju više prostora ostalima, te one koji predstavljaju kratke izvještaje o početku, toku ili kraju suđenja – ustanovila sam da se u prvoj kategoriji nalazi 115 tekstova, u drugoj 51, a u trećoj 28.

Zatim sam koristila otvoreno kodiranje za označavanje sljedećih koncepata: historijske reference, reference na istinu i obmanu, čast i sram, vojno i mačo ponašanje, kažnjavanje neposlušnosti i ‘kukavičkog’ ponašanja, pojam ‘prostog izvršavanja naredbi’, zločin iz odmazde, zvjerstva protiv srpskih žrtava, humanitarni uspjesi, herojska i patriotska djela.

Organizirala sam ove koncepte i dodatno kodirala tekstove prema širim temama: a) heroji i patriote, b) profesionalni vojni standardi i ponašanje, c) izdaja i izdajnici, d) srpske žrtve i historijske žrtve, e) stradanje žrtava u Trnovu.

U kontekstu mojih istraživačkih pitanja ispitala sam funkcije ovih tematskih narativa i šta se njima postiže. Postavila sam pitanje kakve nacionalne ideologije oni izražavaju i podržavaju. Ovaj krug kodiranja pokazao je da su elementi tematskog narativa imali funkciju da naglase patriotizam optuženih, njihovo poštovanje vojničkih standarda i ponašanje prema njima, te predodžbu Srba kao žrtava. Dvosmislenost se pojavila u odnosu na priče porodica žrtava i u odnosu na krivicu optuženih.

⁶¹ Tužilaštvo je rijetko spominje i tek ponekad citira. Naprimjer, tužilac, zamjenik tužioca i portparol Tužilaštva za ratne zločine citiraju se tek na kraju suđenja, na dan iznošenja završne riječi, te neposredno nakon presude.

B. Prostor, glas i tišina

U analiziranim tekstovima mogućnost da govore (odnosno glas) pretežno se daje optuženima⁶². Oni dobijaju veliki prostor u iznošenju svoje odbrane i svoje verzije događaja, te se nadugačko citiraju. Kako je primijećeno i u izvještajima o monitoringu medija, novinari ne pišu o zločinačkim aktivnostima optuženih, već uglavnom prenose njihove izjave, izjave njihovih advokata, tj. njihovu odbranu, te uljepšane detalje njihove ratne prošlosti (Suša i ostali 2006). Često se ubacuju citati koji potkrepljuju njihov imidž heroja, bez očitog razloga. Dugačkim, doslovnim citatima stvara se pozitivna slika o optuženima, naročito o komandantu Slobodanu Mediću. Govoreći o uzvišenim pojmovima, kao što su istina i prevara, čast i sram, optuženi se svrstavaju na stranu istine i časti, a novinari se nimalo ne trude da njihove izjave smjeste u drugačiji kontekst ili da pruže drugačiji pogled. Nema rasprave, osporavanja, niti bilo kakvog dovođenja u pitanje izjava optuženih o njihovoj hrabrosti i nevinosti ili dovođenja u pitanje tema o kojima govore. Zapravo, u većini slučajeva, njihove šokantne izjave se iznose i naglašavaju kao naslovi i podnaslovi ili u odvojenim boldiranim okvirima.

Iako se ovo na prvi pogled može činiti samo kao još jedan primjer lijenog novinarskog izvještavanja i kao uređivačka politika koja naprosto trči za senzacijama, bilo bi pogrešno pretpostaviti da ovi 'tekstovi stenogrami' ne odražavaju stavove novinara i samih urednika, kao i kulture i društva kojima pripadaju. Iznošenje,

⁶² Prema izvještajima o monitoringu medija, sklonost ka objavljivanju senzacionalističkih vijesti dovodi do toga da se puno više prostora i prilika da govore daje ljudima koji su optuženi za ozbiljna krivična djela. Ovo se, zapravo, navodi kao jedna od najčešćih 'boljki' srbijanske štampe i u izvještajima se zabrinuto primjećuje da ovakva praksa dovodi do 'vaskrsavanja govora mržnje' (Milošević 2006).

odnosno izostavljanje činjenica, glasova i viđenja ima ključnu ulogu u oblikovanju medijskih izvještaja, pa tako i predodžbi javnosti o suđenju, o njegovim ključnim akterima i o temama o kojima se govori. Nepostojanje istraživačkog i refleksivnog novinarstva znači da činjenice o slučaju izgovaraju optuženi i da je najistaknutija njihova verzija ili, bolje rečeno, njihove verzije. Dajući optuženima mogućnost da govore na necenzuriran i površan način, štampa je omogućila reprodukciju ekstremističkih nacionalnih ideologija, pri čemu se učešće u ratu, pa i činjenje ratnih zločina, smatra pohvalnim patriotizmom.

U poređenju s tim, izvještavanje o svjedočenju članova porodica žrtava prilično je kratko. Kako Jasmina Tešanović (2009) oštro primjećuje u knjizi *Dizajn zločina*, napisanoj iz perspektive publike na suđenju Škorpionima, 'mrtvi su nemi, najrečitiji su njihove ubice'. Tešanović opisuje bešćutno i bučno ponašanje optuženih i njihovih porodica, koje je u potpunoj suprotnosti sa tihim, šokiranim, gotovo smjernim držanjem porodica i pristalica žrtava. Ovakvih opisa nema u novinarskim prikazima i analiziranim tekstovima. Ponašanje porodica žrtava spominje se u samo nekoliko rijetkih slučajeva, a opisuje se kao emotivno i kritički raspoloženo prema sudskom procesu i samoj državi Srbiji.

Glas porodica žrtava prenosi se samo određenih dana, kao naprimjer kada su svjedočili na sudu. U usporedbi s tim, optuženi se citiraju u gotovo svakom tekstu o suđenju. Ne može se reći da se potpuno šuti o patnji porodica žrtava, jer novinari prenose njihovu bol, a ponekad i ljutnju i očaj. Međutim, česta je dvosmislenost i koristi se strategija mijesanja izjava porodica žrtava sa izjavama optuženih ili advokata koji ih brane. Na taj način se pravi ravnoteža između kritike porodica žrtava na račun optuženih, sudskog postupka i države Srbije i izjava u kojima se naglašavaju srpske žrtve i nacionalističke ideologije patriotizma i žrtvovanja. Ta strategija – ne negiranje žrtava Ostalih, već naglašavanje da je i na srpskoj strani bio znatan broj žrtava – društveno je prihvatljivija i djeluje objektivnije od direktnog negiranja. Ali ona ne

predstavlja priznanje krivice, niti ozbiljan pokušaj izražavanja saosjećanja⁶³ i prenošenja patnje porodica žrtava.

Slično načinu na koji su predstavljene porodice žrtava, kada se radi o predstavljanju pravnih zastupnika, zastupnica porodica žrtava Nataša Kandić citira se relativno često, ali su češće optužbe na račun njenog patriotizma. Negativna slika Kandićeve koja se time stvara u skladu je sa dominantnim nacionalističkim ideologijama, prema kojima se oni koji istražuju zločine koje su počinili Srbi smatraju izdajnicima, a njihov se rad kritizira, ometa i potcjenjuje. Važno je imati u vidu da Nataša Kandić ne predstavlja samo sebe i svoju organizaciju – Fond za humanitarno pravo, već ona zastupa cijelu jednu zajednicu ljudi i organizacija koje se zalažu za dovođenje počinitelja ratnih zločina pred lice pravde. Demoniziranjem Kandićeve, cijela ta zajednica, taj specifični način razmišljanja i djelovanja tretira se kao ‘nepatriotski’, obmanjujući i pristrasan.

Tužilaštvu se ne daje puno prostora i mogućnosti da se predstavi. Mišljenja i izjave tužioca i njegovog osoblja prenose se u samo nekoliko navrata, uglavnom u vezi sa završnom riječi, reakcijama na presudu i najavama žalbe. Povremeno se prenose riječi predsjedavajuće sutkinje Gordane Božilović-Petrović, a ona se nadugačko citira u većini tekstova vezanih za presudu, kao i u naknadnim tekstovima u kojima se izvještava o kritikama na račun suđenja i u kojima se prenosi njeno obrazloženje presude.

Međutim, kao što treba uzeti u obzir rečeno, podjednako je važno obratiti pažnju na ono što nije rečeno. Ovdje je od pomoći Huckinov (2002) pojam ‘značajne tišine’ ili

⁶³ Kako kaže Vekarić, kada se opravda nečije ubistvo samo zato što je druge vjere ili nacije, ‘kada šše objašnjavač da je to zato što i oni drugi tako rade, mi smo u ofsajdu. Hajde da vidimo šta mi ovde kao društvo možemo da uradimo da to sprečimo, da naše društvo bude primer svima kako se kažnjavaju zločinci koji su ugrozili osnovne civilizacijske vrednosti, a onda neka to urade i oni tamo.’ (Šterić 2008).

‘manipulativne tišine’, jer je to česta osobina novinarskog diskursa (Reese i Buckalew 1995), kao i drugih oblika javnog diskursa (Van Dijk 1986), a odnosi se na činjenicu da se pitanja o kojima se javno raspravlja uokviruju spominjanjem određenih bitnih tema i podtema, dok se ostale ignoriraju. Ovakvom tišinom se također namjerno skrivaju informacije koje se odnose na temu (Huckin 2002). Osobine koje definiraju ovakvu tišinu jesu namjera i korist – određene teme se namjerno izostavljaju na način koji koristi piscu/govorniku.

U skladu s nacionalnim ideologijama o ratovima u bivšoj Jugoslaviji, mediji ignoriraju teme i informacije koje protivrječe dominantnoj verziji događaja i koje imaju negativne implikacije po Srbe. U izvještajima o suđenju Škorpionima u štampi, prešućuju se priče koje bi doprinijele boljem razumijevanju uzroka, posljedica i odgovornosti u sukobima u bivšoj Jugoslaviji, a pažnja se usmjerava na žrtve, a ne na počinioce. Nema izvještaja o važnim događajima i pitanjima koji su vezani za ovaj slučaj, kao što je nedavna prošlost Škorpiona i drugih sličnih jedinica. Gotovo da nema spomena o zločinačkim aktivnostima jedinice i njenih članova. Zapravo, njihovo zlodjelo se rijetko precizno imenuje kao ratni zločin⁶⁴, a često se o njemu govori kao o ‘videozločinu’.⁶⁵

Tišina je izražena i u odnosu na opći kontekst nasilja koje je počinjeno protiv Bošnjaka, kao npr. u Srebrenici. Analiza pokazuje da su u tom slučaju mediji bili

⁶⁴ Videosnimak se samo jednom karakterizira kao ‘monstruozan’, i to u članku (Radosavljević 2006, str. 20)

⁶⁵ Naprimjer, vidjeti ‘U slučaju Škorpioni doneta politička presuda’, (Čolak 2008, str. 7) ‘Stručna javnost je iznenađena uvažavanjem žalbi pripadnika jedinice Škorpioni, odnosno smanjenjem kazni za ‘video’ zločin u Trnovu jula 1995. godine, koji je pre nekoliko godina objavljen na suđenju bivšem predsjedniku SRJ Slobodanu Miloševiću u Haškom tribunalu, a koji je šokirao svet’.

skloni da umanje značaj priča o stradanju bosanskih Muslimana i o njima kao žrtvama, često ‘miješajući’ njihove priče sa ‘odgovorima’ o patnji Srba.

Ovo otkriva opći problem vezan za izvještavanje štampe o suđenju Škorpionima – naime, u tekstovima se najvećim dijelom prosto reproducira retorika optuženih Škorpiona, a njihove se izjave prenose kao činjenice, bez davanja konteksta, protivargumenata, drugačijih pogleda i mišljenja, obavljanja istraživačkog posla i rasprave o temama. I dok se na prvi pogled može steći utisak da je praćenje suđenja neutralno, činjenično i objektivno zbog nepostojanja otvorene rasprave i analize, analiza koja slijedi otkriva da ovakav način izvještavanja, u svojoj navodnoj jednostavnosti doslovnih izvještaja i dugačkog citiranja optuženih, reproducira dominantne nacionalne, tj. nacionalističke ideologije.

Novinari citiraju optužene kao mjerodavne izvore o datim događajima i prenose njihova sjećanja i priče, koji podupiru opću srbijansku historiju kolektivnog nacionalnog stradanja i izbavljenja. Na ovaj način, u tekstovima u štampi stvara se suvisao argument, koji se suprotstavlja argumentu ‘napadača’, tj. porodica žrtava i njihovih zastupnika, o ‘pravim’ žrtvama u događajima i sukobima. Optuženi se pojavljuju kao žrtveni jarci i patriote umjesto kao počiniozi zločina. Pretpostavljam da se ovo može shvatiti kao reakcija na uočenu prijetnju, koja dolazi od drugačijih Ostalih i koja je usmjerena protiv dominantnih srpskih nacionalnih ideologija – ideologija koje su sastavni dio srpskog identiteta i sa kojima su novinari saglasni. Prema tome, ne dozvoljava se osporavanje dominantnih nacionalnih ideologija o Srbima kao žrtvama kroz dokaze koji govore suprotno.

C. Dominantne teme

Dominantne teme u analiziranim tekstovima odnose se na patriotizam, vojničku kulturu, mačo ponašanje, nacionalizam, odanost – državi i komandantu, kao i na pojmove veleizdaje, izdaje i beščašća.⁶⁶

a. Heroji i patriote

U tekstovima u ovoj kategoriji, optuženi su predstavljeni kao heroji i patriote koje odlikuje hrabrost i pozitivni uspjesi u ratu, u odbrani svoje zemlje i sugrađana Srba, kao i Bošnjaka. Novinari citiraju optužene, koji govore da nisu učestvovali u ratu zbog materijalne koristi, već zbog snažnog osjećaja ljubavi i dužnosti prema svojoj zemlji i zbog poziva da je brane. Učešće jedinice u ratu se na ovaj način predstavlja kao odbrana, a njihova djela kao odbrambena i patriotska.

Ovu temu najupečatljivije ilustrira direktno prenošenje riječi komandanta Škorpiona Slobodana Medića, zvanog Boca⁶⁷, te prenošenje riječi ostalih optuženih i pojedinih svjedoka o njegovom karakteru. Daje mu se mnogo prostora da sebe opiše kao patriotu, a odluka novinara da citira cijele odlomke gdje se on opisuje na taj je način veoma indikativna, kao što je to i odabir riječi. U

⁶⁶ Ove su karakteristike u skladu sa rezultatima nekoliko izvještaja u kojima se generalno analizira štampa u Srbiji. Prema izvještajima Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS-a) (Radulović 2005): ‘štampani mediji naglašavaju šokantno, posebno u naslovima, a to se veoma često pretvara ‘u takmičenje u prostakluku’. Svesno ili nesvesno, oni bukvalno prenose, bez ikakvog kriterijuma reči onih o kojima pišu, koje su veoma često ispod ‘najniže granice kulturnog nivoa’. Izgleda da urednici ne koriste kriterijume, držeći se onoga – ‘šta me se tiče, tako oni govore, ja samo prenosim’. Time pokazuju odsustvo kulturnih i profesionalnih standarda, a rečnik i izjave koje se prenose na taj način ustvari postaju standard u štampanim medijima.

⁶⁷ Optuženi se često spominju po nadimcima, što daje notu prisnosti.

karakterističnom tekstu⁶⁸ s početka suđenja, u kome se prenosi svjedočenje Slobodana Medića i njegovo negiranje optužbe, novinar stalno citira Medića. Tekst je najvećim dijelom pisan u prvom licu jednine ili množine, a riječi novinara i riječi optuženog na sudu često se, zbog nepostojanja pravilne interpunkcije, preklapaju i miješaju, kao što je to slučaj u sljedećem odlomku:

U aprilu 1995. odlazimo u Veliku Kladušu, pričao je Medić, gde smo menjali jedinice RSK i držali jedan deo teritorije, a naredenja smo dobili od komandanta Vukovarskog korpusa generala Dušana Lončara. Medić objašnjava da su u Kladuši ostali 15 dana i da su otišli kada im je poslata cisterna sa zagađenom vodom i da se jedan broj ljudi iz jedinice razboleo. Tada su se vratili u Đeletovce, pričao je Medić, a u junu ili julu dobijaju poruku da su 'Republika Srpska i narod u opasnosti'. (Roknić 2005, naslovna i str.4)

U posljednjoj rečenici, novinar koristi historijsko sadašnje vrijeme – 'dobijaju poruku', a to je vrijeme koje se najčešće koristi u historijskim tekstovima⁶⁹, čime se stvara utisak istinitosti i činjeničnog prenošenja izjava optuženog. Novinar nakon toga nastavlja prenositi riječi komandanta:

Prvo sam Srbin, pa sve drugo – naglašava Medić i dodaje da je u Erdutu tada održan sastanak na kojem su dobili naredenje da idu u Trnovo, preko Pala i Jahorine.

Ova je izjava nevažna za prepričavanje događaja i služi samo tome da naglasi 'patriotsku' sliku optuženog.

Patriotska slika nije ograničena samo na komandanta, jer se i drugi optuženi citiraju kako hvale sebe i svoju jedinicu. U tekstu (Čarnić 2006), novinar citira optuženog Petraševića:

⁶⁸ U ovom dijelu iznosim karakteristične primjere da bih ilustrirala zaključke do kojih sam došla na osnovu analize čitavog korpusa. Prema tome, ako nije drugačije precizirano, karakteristični primjeri ukazuju na obrasce koji su otkriveni u čitavom korpusu, a ne samo u jednom tekstu.

⁶⁹ Ovo je sredstvo najprikladnije za pričanje priča ili za opisivanje događaja iz prošlosti kao da se dešavaju u vrijeme pričanja (Magner 2003).

On je dodao da žali što se ‘Škorpioni’ u javnosti pominju samo zbog zločina u Trnovu i Podujevu, dok se zaboravlja koliko je života ta jedinica spasla.

U drugom članku, pod naslovom ‘Patriote a ne zločinci’, svjedok Radoslav Olujčić je citiran kako kaže:

- ‘Škorpioni’ nisu zločinačka grupa, niti paravojna formacija – rekao je dok je kao specijalac sve vreme držao ruku na leđima.
- Neka mi neko objasni šta je vojno, a šta paravojno. Mi nismo plaćenici. I nismo bili tamo radi materijalne dobiti. Mi smo srpska vojska i patriote. (E.R. 2006)

Ovakvim citatima se pojačava imidž Škorpiona kao patriota, koji vole svoju zemlju i brane srpski narod.

b. Profesionalni vojni standardi i ponašanje

U tekstovima u ovoj kategoriji, pažnja se usmjerava na profesionalizam optuženih kao vojnika, te na njihovo pravdanje zločina obavezom poštivanja vojničkoga kodeksa i ponašanja. Slobodan Medić se predstavlja kao veliki komandant prenošenjem izjava u kojima se naglašava njegovo vojno i lidersko umijeće, te lična čast i snaga, kao u sljedećem primjeru:

Govoreći o svojim vojnim veštinama, Medić je rekao da su mu ‘generali ljubili ruku kao patrijarhu’, ali da je vojnu vještinu verovatno nasledio od predaka. (Roknić 2005, naslovna i str.4)

Novinari često citiraju komandanta kada pohvalno govori o sebi, ali navode i druga svjedočenja o njegovom karakteru, kao u sljedećem karakterističnom primjeru:

Svedok Vučenović kaže da je Slobodan Medić bio ‘pravi komandant’, da je ‘kad je bilo borbi išao prvi sa ljudima’ na borbenu liniju, i da se u jedinici znalo ‘ko komanduje, a ko izvršava’. (Roknić 2006 str. 7)

Isti novinar nastavlja navoditi pozitivne osobine komandanta u tekstu objavljenom sljedećeg dana:

[Manojlović] je kazao da je prvooptuženi Slobodan Medić bio dobar i pošten čovek, izuzetan komandant koji je o dešavanjima u njegovoj zoni odgovornosti referisao komandantu korpusa. (Roknić 2006, str. 7)

Sljedećeg dana, novinar citira još jednog svjedoka i njegovu pohvalu Medića:

Opačić je ispričao da je komandant bio ‘alfa i omega što se tiče naređenja’ i da se ‘za sve pitao’, da je bio veoma hrabar i da je čak jednom prilikom izvukao telo poginulog borca iz minskog polja. (Roknić 2006, str. 7)

Pojam profesionalnog vojničkog ponašanja preuzima se kao opravdanje počinjenog zločina, kao u tekstu u kojem se prenosi Petraševićeva izjava kao naslov: ‘Izvrši, pa se žali!’. U tekstu se objašnjava:

– Ja sam to morao da uradim. Zna se šta je naređenje. U ratu se kaže: Izvrši, pa se žali – odgovorio je Petrašević. (Čarnić 2006)

Naglasak na vojnom kodeksu i disciplini u skladu je sa odbranom nekoliko optuženih, koji pravdaju ubistvo i egzekuciju šest Bošnjaka kao ‘samo smo izvršavali naređenja’. U sljedećem primjeru, novinar prenosi i riječi Pere Petraševića, jedinog koji se pokajao i priznao svoju krivicu:

– Nisam ponosan što sam u toj egzekuciji učestvovao na taj način. Naravno da se kajem, ali sudbina vojnika je da izvršava naređenja bez pogovora – rekao je Petrašević pred istražnim sudijom. (Adžić 2005)

U *Kuriru* novinar Petraševićevu izjavu prenosi na sljedeći način:

Na kraju je rekao da se kaje, ali da je sudbina vojnika takva da mora da ubija bez pogovora. (Katić 2005)

Odluka da se takve izjave bukvalno prenose je značajna, jer ne samo da egzekuciji daje pozitivnu notu i da služi za pravdanje optuženog, već se veže i uz širu raspravu o ratnim zločinima i odgovornosti. Ideja da su Škorpioni kojima se sudi ‘samo sledili naređenja’ snažno evocira nacistička zvjerstva iz Drugog svjetskog rata, ali i jasno

ukazuje na disciplinu, moral i vojne podvige, te na taj način reproducira domanantne nacionalne ideologije o hrabrosti i odvažnosti srpskih vojnika.

U okviru ove teme obuhvatila sam i tekstove koji govore o kažnjavanju, kao načinu nametanja ‘ispravnog’ vojničkog ponašanja, i primijetila da se u izjavama optuženih vojnički kodeks često izjednačava sa mačo ponašanjem. Naprimjer, u tekstu u *Politici* pod naslovom ‘Snimak streljanja u video klubovima’, od 23. 12. 2005, postoji cijeli jedan dio (pod naslovom ‘Kada komandant bije svoje vojnike’) posvećen načinu na koji je Slobodan Medić održavao disciplinu u svojoj jedinici i tome kako je kažnjavao vojnike koji nisu izvršavali njegove naredbe. Optuženi se u ovim opisima prikazuju kao snažni i ‘pravi’ muškarci i opisuje se ‘muška’ kultura, gdje se oni koji ne izvršavaju naredbe smatraju slabim i nalik ženama te se ismijavaju. Naprimjer, u svim smo novinama od 23. 12. 2005. pročitali da su pripadnici jedinice izazivali ‘živopisnim’ i nepristojnim jezikom Aleksandra Medića kada su uvidjeli da jedino on nije čistio svoju pušku nakon egzekucije. Te su riječi doslovno prenesene u svim tekstovima:

Posle toga [Momić] je prišao meni i kazao: ‘Piz.. jedna! Nemaš mu..!’ Zašto nisi pucao i izvršio naređenje. (Radosavljević 2005, str. 12)

Rasprave o vojničkim i muškim standardima naročito su prisutne u tekstovima onih dana kada je sutkinja, kao tehniku otkrivanja istine, odlučila suočiti optužene na sudu, jer su svi imali različite verzije događaja:

- Skrivaš se iza gnusnih laži! A nekada sam te poštovao i ponosio se što si mi komandant. Tvrdiš da deset godina nisi znao da postoji snimak likvidacije i očekuješ da će neko da ti poveruje – odbrusio mu je Petrašević.
- Sud će da utvrdi ko je kriv i da li ćeš posle ove konstrukcije da ideš kući. Pravi srpski Obilić nema prava da pokaže prstom na svog komandanta – pokušao je Medić da održi lekciju o moralu.
- Očigledno je da nisam Obilić, a tebe treba da je sramota. Da si pravi komandant, stao bih iza tebe. Ali nisi. Dozvolio si da tvoji najodaniji ljudi sada sede u zatvoru sa ovakvom etiketom. (N. J. 2006)

Ovaj tekst ilustrira česte lekcije o tome šta je ‘ispravno’ vojničko i muško ponašanje i ko ga se pridržava, a ko ne. Prenose se riječi Slobodana Medića, koji naglašava lojalnost komandantu i istinu kao osobine dobrog vojnika. Spominjanjem epskih srpskih heroja i ličnosti, iz vremena poznate Kosovske bitke, kao što su Obilić i Branković, optuženi se smještaju u širi kontekst srpske historije. Optuženi koriste ove historijske metafore za ‘dokazivanje’ svoje vojničke i lične časti, hrabrosti, vrijednosti i veličine. Poredeći sebe sa Obilićem, jednim od legendarnih komandanata iz Kosovske bitke, za koga se smatra da je ubio otomanskog sultana, komandant Slobodan Medić se časti nekom vrstom ‘počasne’ vojničke i plemićke titule. Ovaj ‘nezaboravni’ citat prenesen je u gotovo svim tekstovima toga dana, zajedno sa izborom riječi Slobodana Medića u opisivanju događaja kao ‘neartikulisana zajebancija’⁷⁰. Moglo bi se tvrditi kako ne samo izbor riječi u ovom slučaju pokazuje karakter optuženog, već i to da njihovo prenošenje u medijima, pa i naglašavanje, pokazuje nizak profesionalni standard novinara i svjedoči o njihovom (ne)poštivanju žrtava.

Istog dana novinar *Blica* odlučio je upotrijebiti još jednu ‘mudru’ Medićevu frazu:

- To je za mene incident koji nisam uspeo da iskontrolišem. Bio sam Obilić a ne Branković. (N. J. 2006)

Ovakvi citati se prenose zbog svoje senzacionalističke vrijednosti. Oni komandanta predstavljaju kao stvarnog, mačo muškarca i kao patriotu. Ne nude negativnu, već pozitivnu sliku čovjeka koji je osuđen na 20 godina zatvora zbog ubistva šest Bošnjaka.

⁷⁰ U svim analiziranim tekstovima, u riječima novinara ili u citatima optuženih, ubistvo šestorice Bošnjaka najčešće se naziva: egzekucija, ubijanje, incident, nevezani incident, oduzimanje života, pobuna, brutalno ubistvo, zajeb i, kao u ovom slučaju, ‘neartikulisana zajebancija’.

c. Izdaja i izdajnici

U gornjem primjeru prenose se riječi Slobodana Medića, koji spominje Brankovića, još jedan epski lik iz srpske prošlosti koji se veže uz Kosovsku bitku, ali koji se, za razliku od Obilića, smatra najvećim izdajnikom srpskog naroda te u srpskoj nacionalnoj simbolici asocira na izdaju. U analiziranim tekstovima pojam izdaje naročito je prisutan u izvještajima u kojima se spominje uloga Nataše Kandić, zastupnice porodica žrtava, na suđenju. Često se prenose optužbe Kandićeve protiv srbijanske države, a kao protivteža tome objavljuju se izjave u kojima se ona optužuje da je protiv Srba i da je izdajica, koje uglavnom potječu od zastupnika odbrane, naročito od Zorana Levajca, advokata koji brani Peru Petraševića i Aleksandra Vukova. Optužbe protiv nje zbog ‘nepatriotskog’ ponašanja nisu bitne za sudski postupak, a u izvještajima se prenose radi dodvoravanja jednom dijelu srbijanskog društva. Kandićeva je jedna od najistaknutijih javnih ličnosti u Srbiji i odgovorna je za poboljšanje saradnje s Haškim tribunalom, i to zahvaljujući neumornom radu na istraživanju ratnih zločina i dovođenju njihovih počinitelaca pred lice pravde. Međutim, u velikom dijelu srbijanskog stanovništva, tj. među onima koji odbijaju priznati ulogu Srbije u počinjenim ratnim zločinima, ona izaziva snažne negativne emocije i mnoge kritike. Jedna od kritika odnosi se na to da se ona bavi i da razotkriva jedino zločine koje su počinili Srbi protiv pripadnika drugih etničkih grupa, a zanemaruje zločine koji su počinjeni protiv Srba. Često je nazivaju ‘izdajicom’ zbog njenih ‘antisrpskih’ aktivnosti i uloge u razotkrivanju Srba koji su počinili ratne zločine.

Naprimjer, u karakterističnom tekstu iz *Glasa javnosti*, novinar prenosi riječi bivšeg zamjenika ministra policije Republike Srpske Tomislava Kovača, koji napada Natašu Kandić, zajedno sa drugim zastupnikom porodica žrtava Dragoljubom Todorovićem:

Predsednik sudskog veća Gordana Božilović-Petrović nekoliko puta je upozoravala i jednom opomenula svedoka, koji se raspravljao sa zastupnicima porodica žrtava Natašom

Kandić i Dragoljubom Todorovićem zbog njihovih pitanja da li je Srbija slala svoju policiju u pomoć RS.

- Na vašu žalost nisu. Nismo imali nikakvu pomoć Slobodana Miloševića – rekao je Kovač, dok je u jednom trenutku pitao Kandić: ‘koliko je novca dobila da lobira protiv Srbije.’ (Svedočio bivši zamenik ministra policije RS 2006)

Strategija predstavljanja Kandićeve u negativnom svjetlu u skladu je sa nacionalističkim ideologijama o tome ko je patriota i šta je patriotski.⁷¹ Prema ovim ideologijama, oni koji govore u ime nesrpskih žrtava u sukobima u bivšoj Jugoslaviji smatraju se izdajnicima. Nelagoda koja je prisutna u srbijanskom društvu kada je u pitanju govor o nesrpskim žrtvama vidi se i u sljedećoj dominantnoj temi.

⁷¹ Negativno prikazivanje Nataše Kandić nastavljeno je u štampi i nakon okončanja suđenja, naročito u tekstovima gdje se spominje sutkinja u slučaju Škorpioni Gordana Božilović-Petrović, koja je uklonjena iz Vijeća za ratne zločine nakon izricanja presude. Sutkinja je kasnije podnijela tužbu protiv Nataše Kandić zbog klevete (Zarić 2008). Pošto je sutkinja prebacila krivicu na Natašu Kandić, štampa je to iskoristila kao priliku da pojača stereotip o tome da je Kandićeve protiv Srba. Naprimjer, u tekstu iz *Večernjih novosti*, u naglašenom okviru s boldiranim slovima, pod naslovom ‘Nisu sve žrtve iste’, novinar piše:

‘Na svim suđenjima za ratne zločine, a do sada ih se u beogradskom sudu vodilo desetak, Nataša Kandić i advokat Fonda za humanitarno pravo Dragoljub Todorović zastupali su interese porodica žrtava.

Sem na jednom.

Reč je o postupku protiv Antona Lekaja, pripadnika OVK, koji je osuđen na 13 godina zatvora zbog ratnih zločina nad devetoro Roma i jednim Srbinom. Presuđeno je da su Lekaj i Arben Skupi, pripadnici takozvane OVK iz zone Dukagin, koja je bila pod direktnom komandom Ramusa Haradinaja, silovali maloletnu Sofiju Tafaj, a ostale tukli, seksualno zlostavljali, mučili, gasili im cigarete po telu i terali ih da piju mokraču. Nezvanično, Todorović je u istrazi ovog postupka branio okrivljenog Lekaja’. (Radosavljević 2007)

d. Srpske žrtve i historijske žrtve

Ovu temu karakterizira spominjanje zvjerstava koja su počinjena protiv Srba, te pravdanje da su pripadnici Škorpiona strijeljali šest žrtava iz odmazde za takva zvjerstva. Komandant Slobodan Medić je na suđenju svjedočio da nije znao za taj događaj, ali je rekao da to shvata kao ‘prirodnu’ stvar, jer su njegovi vojnici bili svjedoci zvjerstava protiv žena i naročito djece, zbog čega su bili emotivni i nisu se mogli kontrolirati. Citirajući izjave optuženog direktno i nadugačko, novinari su naročito obratili pažnju na dijelove njegovog svjedočenja koji se odnose na ova navodna zvjerstva:

Nisam mogao da kontrolišem emocije mojih ljudi kada vide odsečenu srpsku glavu ili ubijenu trudnicu. Oni su imali oružje, a oružje i ženu je jako teško sačuvati – rekao je Medić. (Čarnić 2006, str. 10)

U *Blicu* se Medićeve izjava prenosi na sljedeći način:

Međutim, ja nisam ničiji otac, a pripadnici jedinice su imali savest. Znam samo da je teško kada čovek vidi celu srpsku porodicu nabijenu na kolce, raspolućenih glava. Teško je posle takvih scena kontrolisati ljude. Nisam ja avaks. A poznato je da je oružje i ženu teško čuvati – kazao je Medić. (Jovanović 2005, str. 11)

Odluka da se ovakve izjave citiraju bez stavljanja u kontekst preusmjerava pažnju sa zločina koje su počinili optuženi na zločine koji ‘dobro prolaze’ kod publike, jer predstavljaju dio nacionalnih ideologija o Srbima kao žrtvama⁷². Pored toga, navođenje izjava kakva je ona o nabijanju na kolac priziva ne samo današnje već i historijske žrtve (Zdravković-Zonta 2009). Nabijanje na kolac koje vrše muslimani nudi naročito upečatljivu sliku Srba kao historijskih žrtava, koja potječe iz vremena

⁷² Kao što su mnogi primijetili, među kojima i predsjednica Nezavisnog udruženja novinara Srbije Nadežda Gaće, ‘ljudi ne žele da ih podsećaš na ono što je loše. Ti im dođeš kao crvena marama biku’ (Gaće 2006).

kada je ova regija bila dio Otomanskog carstva i kada su hrišćani i muslimani pripadali različitim društvenim slojevima. To je jedna od najснаžnijih i najviše korištenih slika, koja trenutno stvara negativnu sliku muslimanskih Ostalih i koja nadilazi vrijeme, izjednačavajući muslimane u današnjoj Bosni sa muslimanima Otomanskog carstva. Ova tehnika demonizacije često je korištena u javnom diskursu u Srbiji tokom devedesetih godina prošlog vijeka.

Spominjanje odrubljenih glava nudi još jednu snažnu sliku nabijenu emocijama, koja također potječe iz srednjovjekovnog perioda. U toku rata, a i nakon njega, srbijanski su mediji često pisali o navodnoj praksi bosanskih vojnika i stranih islamskih boraca da odrubljaju glave srbijanskih vojnika i civila. Takva su djela često spominjana kao glavni primjeri brutalnog i nehumanog ponašanja, te kao neka vrsta praiskonske mržnje muslimana prema hrišćanima⁷³.

⁷³ Odličan je primjer tekst pod naslovom ‘Aliji na dar – 27 srpskih glava’ (Đošović, M. M. V. 2003) dostupan na: <<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:151863-ALIJI-NA-DAR---27-SRPSKIH-GLAVA>>, stranica posjećena 26. septembra 2010, u kojem se prepričava kako su mudžahedini ‘za sobom ostavili krvave tragove i zločine kakve čovečanstvo do tada nije videlo: odsečene glave srpskih boraca sa kojima su se fotografisali, pa video-materijal i fotografije slali svojim nadređenima’. Drugi, noviji primjer je članak koji je izašao prije samo nekoliko godina, pod naslovom ‘Srpska ratna zastava kupljena u Zagrebu’, (Lakić 2008) tekst dostupan na: <<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Srpska-ratna-zastava-kupljena-u-Zagrebu.lt.html>>, stranica posjećena 26. septembra 2010. U ovom tekstu se spominje da je odred ‘El Mudžahid’ Armije BiH poznat po odsijecanju glava srpskih vojnika, koje je zatim snimao i fotografirao. Tekst spominje poznate slike mudžahedina koji poziraju sa odsječenim glavama u rukama i čak prikazuje jednu takvu sliku. Važno je istaći da su ovo samo dva primjera od mnogo njih, jer je ovakvo izvještavanje bilo prilično često tokom rata, ali i nakon njega. Pored toga, o ovoj temi postoji mnogo videosnimaka i drugog videomaterijala, naprimjer na YouTubeu.

Pored toga, nekoliko je optuženih svjedočilo da je šest Bošnjaka koji su strijeljani prvobitno trebalo da bude razmijenjeno za srpske zarobljenike, ali je razmjena propala jer su srpski vojnici ubijeni. Novinari su posvetili pažnju ovim svjedočenjima, često ističući ubistvo srpskih vojnika:

[Branislav] Medić kaže da je tom prilikom uzeo i hleb za vojsku. U povratku na liniju saznao je od oficira RS da su srpski zarobljenici masakrirani i da razmene neće biti. (Čarnić 2006, str. 10)

Dok novinar ovdje citira svjedoka Branislava Medića, u Blicu se svjedočenje preporučava:

Prema iskazu Medića, srebreničke muslimane je trebalo zameniti za zarobljene Srbe. Pošto su ‘Škorpioni’ čuli da su srpski zarobljenici ubijeni i izmasakrirani, pobili su šestoricu srebreničkih muslimana. (N.J. 2006, str. 13)

Ponavljanjem sinonima – ubijeni i masakrirani, te upotrebom hiperbole – masakrirani, novinar naglašava srpske žrtve i indirektno izlaže kontekst u kome je ubistvo šestorice Bošnjaka razumljivo.

Navođenje zvjerstava koje su počinili Srbi nasuprot onima koja su počinjena protiv Srba često je prisutno u analiziranim tekstovima, kao u karakterističnom primjeru iz *Večernjih novosti*, gdje se u okviru, istaknuto i boldirano, naglašavaju riječi advokata Zorana Levajca, pod naslovom ‘pijetet branioca’:

Posle svedočenja Osmana Salkića, reagovao je advokat Zoran Levajac, koji brani Peru Petraševića i Aleksandra Vukova. Zamerio je sudiji što dozvoljava svedocima da govore naširoko, i dodao:

- Ja imam pijetet prema žrtvama iz Srebrenice, ali takode i prema onima iz Kravica i Bogošća. (E.R. 2006)

Odluka da se ova izjava prenese i da se naglasi pokazuje namjeru da se napravi protivteža izjavama svjedoka o krivici Srbije korištenjem suprotnih izjava, uz dominantnu nacionalnu ideologiju, u kojoj se naglašavaju srpske žrtve. Također treba primijetiti da novinar ne pruža nikakav kontekst, informacije ili pojašnjenja o dva

spomenuta mjesta, čime je čitaocu ostavljeno da nagađa da su u tim mjestima počinjeni užasni masakri protiv Srba.

Kao u ovom primjeru, u svim analiziranim tekstovima se izjave optuženih i njihovih zastupnika iznose kao činjenice, a novinari ne pokušavaju ući u raspravu o istini i obmani i dati svoj doprinos tako što će istraživati i pokušati da otkriju činjenice o ovom slučaju. Iako se može tvrditi da su štampani mediji omogućili da se čuju različite istine, i mada omogućavanje da se ove drugačije istine i sjećanja čuju može biti pohvalno, davanje prednosti istinama i sjećanjima jedne strane šteti procesu pomirenja. Kako to objašnjava Payam Akhavam (1998, str. 760):

Pomirenje zahtijeva zajedničku istinu, tj. moralni ili interpretativni prikaz koji se obraća zajedničkoj povezanosti čovječanstva, koja nadilazi etničko srodstvo. Da bi se to postiglo, nije ni potrebno ni poželjno ponuditi iscrpan ili definitivni zvanični historijski zapis.

Jedna od osnovnih funkcija suđenja za ratne zločine trebala bi biti iznošenje istine (Akhavam 1998, str. 761), te medijsko izvještavanje koje je u skladu s tim. Međutim, prema organizaciji Impunity Watch, nepostojanje istine (koja ima odgovarajuće izvore, s kojom je javnost široko upoznata i koja je javno prihvaćena) o onome što se događalo devedesetih godina prošlog vijeka leži u osnovi problema Srbije da se bori protiv nekažnjivosti⁷⁴. A, kako piše Slavenka Drakulić (2008), ‘šta ljudima u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu, kao i Prištini, najviše treba je istina. Znamo da bez istine nema pravde, ali u slučaju ovih ratova, bez pravde nema istine’.

⁷⁴ Vidjeti ‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), Impunity Watch, juli 2009, dostupno na: <<http://citycellar.com/balkanwitness/Impunity-Serbia.htm>>, stranica posjećena 28. septembra 2010.

e. Patnje žrtava u Trnovu

Ova kategorija obuhvata tekstove u kojima se daje glas porodicama žrtava i njihovoj boli. O njihovim svjedočenjima na suđenju izvještava se manje detaljno i mnogo kraće⁷⁵, u poređenju sa svjedočenjima optuženih, te se ona često ukratko preporučavaju, začinjena ponekim direktnim citatom i ponekim opisom emotivnog stanja onih koji svjedoče:

Kada je Hana Fejzić pogledala sliku sina Safeta kojeg 'Škorpioni' izvode iz kamiona, briznula je u plač i lice prekrila rukama. Kratko je rekla da je njen sin prvi dečak koji izlazi iz kamiona opkoljenog srpskim vojnicima. (...)

Njena ćerka Safeta Muhić takođe je potvrdila da je njen brat Safet na snimcima likvidacije muslimanskih zarobljenika. Svjedočenje Muhićeve bilo je prekinuto u jednom trenutku pošto se devojka vidno uzбудila i potresla kada joj je pokazana slika brata u kamionu neposredno pre likvidacije. (...)

⁷⁵ Naprimjer, u članku 'Medić naredio i streljanje i snimanje', 23. 12. 2005, Politika, postoji jedan odvojeni dio, u kojem se navode kratki izvodi iz izjava porodica žrtava. Dužina ovog dijela je veoma kratka, posebno imajući u vidu da je cjelokupan članak, sastavljen skoro isključivo od izjava optuženih, veoma dugačak. U njemu se citira dvoje članova porodica žrtava, objašnjavaju se njihove reakcije i bol kada su vidjeli kasetu koja je objavljena na Haškom tribunalu i kada su saznali sudbinu svojih voljenih, koja je do tada bila nepoznata. Također se citira žena iz Udruženja žena Srebrenice, koja je bila prisutna na suđenju, kada govori o gubitku svoje cijele porodice. Pored toga, ovo je jedan od rijetkih tekstova u kojem se, kroz prenošenje izjava porodica žrtava, spominje atmosfera u sudnici:

Djevojka tvrdi da je šokirana negiranjem krivice Slobodana Medića. Sigurna je da je optuženi počinio zločin, jer, kako kaže, sve se može videti na kaseti.

– Zapanjena sam ponašanjem publike u sudnici, rodbine optuženih. Dok Medić govori, oni se smeju. Ne mogu da čujem od njih, a obezbeđenje ih ne opominje. Ovo, ipak, nije cirkus – dodaje Sajma.

Objavljivanje ove kratke izjave o atmosferi na suđenju je rijetkost budući da je ovakva vrsta izvještavanja gotovo potpuno nepoznata.

Ništa manje bolno i potresno nije bilo svedočenje Nure Alispahić, majke Azmira Alispahića. (...)

Safeta Muhić se okrenula prema optuženima i pogledala svakog od njih.

- Gledam ih, ali ne znam da li su to ljudi. Oduvek sam sanjala da ih pitam: ‘Zašto?’ Pa, to su bila deca – rekla je Muhićeva i uzdahnula. (Jovanović 2006)

Izjave porodica žrtava se često smještaju između izjava optuženih ili iza njih slijedi nešto što ih opovrgava ili odgovara na njih. Ovakvi tekstovi tipično počinju i završavaju se riječima onih koji su svjedočili o posljednjem putu kada su vidjeli svoje voljene, već onih koji su optuženi za njihovo strijeljanje. Naprimjer, u karakterističnom tekstu u *Politici*, citira se jedan od svjedoka:

- Ovaj sud bi mogao da spere ljavu sa Srbije. Da nije bilo Srbije, ne bi bilo ni rata u Bosni, kazao je svjedok. (Čarnić 2006, str. 1. 12)

Novinar nakon ove izjave prenosi izjavu optuženog Petraševića:

- Ja sam učestvovao u likvidaciji. Učinio sam to po naređenju. Nisam bio kukavica, ali naređenje je naređenje. Nisam se prijatno osećao. Ako smo mi napravili grešku, ne krivite celu Srbiju, rekao je optuženi Petrašević, koji je jedini priznao da je pucao u muslimanske zarobljenike kod Trnova. (Čarnić 2006, str. 1. 12)

Moglo bi se čak reći da novinar na neki način koristi izjave optuženih kao vlastito opovrgavanje riječi bosanskih svjedoka i njihovih kritika i optužbi protiv Srbije. U istom tekstu se prenose riječi Aleksandra Medića, koji pita svjedoka:

...da li zna ko je komandovao prilikom napada na Kravice, kada je pobijeno gotovo čitavo srpsko selo⁷⁶. (Čarnić 2006, str. 1. 12)

⁷⁶ Kravice su selo u Bosni, blizu Bratunca i Srebrenice. Prema informacijama na websajtu Republike Srpske, <<http://www.republikasrpska.org/biblioteka/otadzbinski-rat/masakr-u-kravici/>>, dogodila su se dva masakra u Kravicama – jedan u Drugom Svetskom Ratu, a drugi 7. januara 1993. godine, kada je armija BiH, predvođena Naserom Oricem napala selo, i kada je pobijeno 49 ljudi.

Riječi svjedoka, koji opisuje svoj posljednji susret s rođakom, i njegove optužbe protiv Srbije, miješaju se sa ‘odgovorima’ optuženih i sa njihovim izjavama o vojničkom kodeksu ponašanja, te o strahotama počinjenim protiv Srba. Novinar ne pruža ni kontekst ni objašnjenje o čemu osumnjičeni govore.

Ova analiza pokazuje da se u izvještavanju o ovom suđenju za ratni zločin ne mari za porodice žrtava i, što je najvažnije, za same žrtve. Zapravo, šestorica Bošnjaka se rijetko imenuju i spominju. Nazivaju se, naizmjenično, Muslimani, Bošnjaci, zatvorenici, civili, ratni zarobljenici, srebrenički Muslimani, te u žargonu Škorpiona, čak i ‘paketi’. Ovo se uklapa u opću sklonost srbijanskih medija – koju je, između ostalog, primijetila organizacija Impunity Watch – ka iskazivanju općeg odsustva saosjećanja sa žrtvama i zapravo nezainteresiranosti za njihove priče, te odsustva pokušaja da se otkrije istina o određenim važnim i traumatičnim događajima i informira javnost⁷⁷. Žalost porodica i sudbina žrtava čine se manje važnim i zanimljivim za objavljivanje od stavova i izjava optuženih.

Treba reći da iako mediji u ovoj analizi imaju sasvim drugačije ideološke pozicije u odnosu na unutrašnju politiku u Srbiji, nisam naišla na razlike u izvještavanju o ovom suđenju. Svi su mediji, osim jednog – sedmičnog lista *Vreme*, iskazali jedinstvo u načinu pisanja i u nacionalnim ideologijama koje reproduciraju. U ovom slučaju, dakle, nacionalne su ideologije bile snažnije od političke orijentacije i reproducirane su jedinstveno.

Prethodna analiza pokazuje da je štampa izvještavala o suđenju Škorpionima iz perspektive optuženih i da je, umjesto da usmjeri pažnju na ratni zločin za koji im se

⁷⁷ Vidjeti ‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), Impunity Watch, juli 2009, dostupno na: <<http://citycellar.com/balkanwitness/Impunity-Serbia.htm>>, stranica posjećena 28. septembra 2010.

sudi, kao i za druge zločine koje su počinili, predstavljala optužene, u skladu s nacionalističkim ideologijama, kao heroje i patriote. U jednom izvještaju o monitoringu štampe, novinari NUNS-a osuđuju ovakvu vrstu izvještavanja, kazavši da 'urednici bi trebalo da budu svesni da nije u društvenom interesu da se javnosti sistematski nude tekstovi u kojima su ljudi optuženi za brutalna ubistva predstavljeni ili kao nevoljnici koji u zatvor nisu dospeli sopstvenom krivicom ili kao ratni heroji' (Suša i ostali 2006). Zapravo, potrebno je naglasiti da je takav pristup štetan ne samo za novinarsku profesiju, već i za javno pamćenje o suđenju, o njegovim učesnicima, o ovom slučaju, kao i o širem kontekstu, zato što su oni koji su dobili puno prostora da ispričaju svoju priču i priču o ratu u Bosni i Hercegovini upravo oni koji su osuđeni za počinjene ratne zločine.

Četvrti dio – Implikacije po javno pamćenje u Srbiji i regionalno pomirenje

Da bi se jedno društvo u potpunosti oporavilo, ako je to uopće moguće, od devastacije koju donosi sukob, potrebno je da započne proces pomirenja, ali tek nakon što prvo skine teret ratnih zločina. Suđenja za ratne zločine pred Haškim tribunalom i, što je još važnije, ona pred Vijećem za ratne zločine u Beogradu, bitni su elementi skidanja tog tereta. Naročito domaća suđenja za ratne zločine predstavljaju događaje od nacionalnog značaja jer se njima testira i u prvi plan izbacuje pravosudni sistem u Srbiji, ali i političko i društveno okruženje. Ona postaju mjesta gdje se može odati počast žrtvama i gdje se porodicama daje mogućnost da se suoče sa onima koji su odgovorni za zločine i da na taj način ponovo steknu osjećaj snage i kontrole. Za građane Srbije, ova suđenja trebaju dokazati da je pravosudni sistem snažan i da rješava sukobe iz prošlosti, u nadi da će, kada se oni riješe, budućnost biti svijetla (Kritz 1995). Ipak, suđenje Škorpionima u prvi je plan izbacilo brojne probleme vezane za srbijanski pravosudni sistem, procesuiranje ratnih zločina, te generalno negativan stav prema takvim suđenjima u srbijanskom društvu

i među političkom elitom. Pomoglo je i da se ukaže na položaj koji optuženi ratni zločinci imaju u srbijanskom društvu.

Suđenje i presuda su izazvali negativne reakcije unutar zemlje⁷⁸, kao i u susjednim zemljama, te, što je najvažnije, kod porodica žrtava. Naprimjer, pročitali smo da su se nakon izricanja presude porodice žrtava žalile i izrazile duboko nezadovoljstvo:

- Nisam zadovoljna ovakvom presudom, ovo je sramota, neka se srami Srbija. Ne zanima mene ko je od njih koliko dobio, mene zanima samo ono ‘paravojna formacija’ – rekla je Hana Fejzić, majka ubijenog Safeta.
- Došli smo u državu koja je izvršila streljanje, ali pravde nema. Naše mrtve ništa neće vratiti, nijedna presuda, ali ovo je sramota – dodala je njena ćerka Safeta. (E.P. 2007)

Prema riječima Florence Hartmann, slučaj Škorpioni upečatljivo ilustrira probleme domaćih suđenja za ratne zločine, koja se održavaju u nepovoljnom političkom i društvenom okruženju i u kojima sudije najvećim dijelom nisu spremne da se suprotstave dominantnim nacionalnim ideologijama o sukobu u bivšoj Jugoslaviji. Hartmannova kaže da presuda, pa time i sam sud, ‘pothranjuje pogrešan zvaničan utisak o ratu, po kojem su zločini bili čin pojedinih krvoloka, a ne jedne kriminalne politike koja je stavila u svoju službu institucije jedne države’. (Šterić 2008). Isto se može reći za izvještavanje štampe koje je ovdje analizirano.

Među rijetkim novinarima koji su kritički analizirali suđenje u srbijanskoj štampi je hrvatska novinarka Tatjana Tagirov, koja prati ratne zločine u regiji, izvještava iz Beograda za hrvatsku novinsku agenciju Hinu i piše kao kolumnistica za sedmični list *Vreme*. Ona kaže da su suđenja za ratne zločine koja se održavaju u Srbiji

⁷⁸ Vekarić, portparol Tužilaštva za ratne zločine, također je negativno ocijenio presudu i njene implikacije na regionalno pomirenje: ‘S obzirom na reakcije iz Bosne, presuda neće doprineti procesu pomirenja u regiji. Razlika je 42 godine u odnosu na tražene kazne, a mi smatramo da su i maksimalne kazne minimum koji bi zadovoljio zahteve pravde’.

generalno kvalitetna, dobro pripremljena i nepristrasna u smislu da se održavaju bez obzira ‘čiji’ su zločini u pitanju (Šterić 2008). Međutim, u tekstu u *Vremenu*, pod naslovom ‘Istina, ali samo pravosudna’, ona piše o oprečnosti između onoga što naziva ‘pravosudnom istinom’ i ‘pravom istinom’, nabrajajući razne nelogičnosti između presude u slučaju Škorpioni i iznesenih i postojećih dokaza (koji su svi prethodno već spomenuti). Tekst zaključuje riječima:

Iz svega rečenog, morat ćemo biti sretni ako na višoj instanci (Vrhovni sud Srbije) pobijedi bar sudska istina⁷⁹, makar znali da je laž da ‘Škorpioni’ nisu stvoreni u Srbiji i da od svega ostaje jedina istina da onaj ubijeni bošnjački pubertetlija u Trnovu ‘nikad neće prcati’. Tragediju te, samo jedne od mnogih uništenih sudbina, neće shvatiti samo oni koji vole one Bocine ‘tri stvari u životu’ [pi., pušku i otadžbinu]: nakon 20 godina on će ih sebi vratiti, ubijeni maloljetnik Bošnjak ih nikad neće imati, a Država će i tada, zahvaljujući sudskoj istini, biti nevinna. (Tagirov 2007, str. 20-21)

Ovaj tekst na prikladan način sumira nezadovoljstvo presudom, ali se može primijeniti i na izvještavanje štampe, koja, usmjeravanjem pažnje na ‘senzacionalističku’ stranu suđenja i čestim i dugim citiranjem optuženih, nije doprinijela procesu otkrivanja istine, već je reproducirala retoriku koja se, kako kaže Tagirova, dodvorava onima koji se slažu s počiniocima zločina, brane ih, pa čak i veličaju.

Mnogi tvrde da stavljanje preteškog tereta na suđenja za ratne zločine može biti štetno i kontraproduktivno (Grosswald-Curran 2003)⁸⁰. Kako primjećuje Brants (2000,

⁷⁹ Ali, nije pobijedila. Vrhovni sud Srbije je ukinuo presudu Aleksandru Mediću i vratio postupak Vijeću za ratne zločine na ponovno suđenje. Iako je potvrdio kaznu od 20 godina Slobodanu Mediću, kaznu Branislavu Mediću je smanjio sa 20 na 15 godina.

⁸⁰ Grosswald-Curran primjećuje da je svrha suđenja od nacionalnog značaja, kakva su suđenja za ratne zločine u Srbiji, da definiraju prošlost, da formiraju i razbistre nacionalno pamćenje i da osvijetle temelje budućnosti. Ona sugerira da ovakvi zadaci možda stavljaju ‘teret na zakon koji nije stvoren da ga nosi’, te da je prisutan rizik da će u ovom procesu pamćenje biti trivijalizirano.

str. 215), 'krivično pravo, po svojoj prirodi, nije u stanju da se bavi problemima kolektivne krivice, niti da prepozna patnje kolektivnih žrtava'.⁸¹ Možemo se sjetiti i tvrdnje Hannah Arendt da svrha suđenja nije da se pruži lekcija iz historije, već, jednostavno i samo, da se izvrši pravda.

Međutim, mediji imaju priliku olakšati prijelazni pravosudni proces suočavanja sa istinom o veoma složenim, traumatičnim društvenim i političkim događajima i pozivanja na odgovornost onih koji su ih omogućili. Da bi došlo do pomirenja, mora doći do 'kolektivnog prosvjećenja' u srbijanskom društvu ali i u drugim društvima, ne samo u odnosu na žrtve na drugoj strani, već i na počiniocima na 'ovoj' strani. Mediji bi trebali imati ključnu ulogu u ovom procesu. U izvještavanju o slučaju Škorpion i u štampi, oni je nisu imali. Umjesto 'prosvjećivanja' publike o 'našim' počiniocima, oni su predstavili uveličanu sliku optuženih i nisu aktivno učestvovali u otkrivanju istine o njihovom zločinu i zločinačkim aktivnostima. Da bi pomirenje uspjelo, činjenice koje su ustanovljene na sudu i u medijima trebaju priznati i prihvatiti sve strane u ovom procesu. No, ova analiza izvještavanja u štampi pokazuje da to nije slučaj sa suđenjem Škorpionima.

Ovakva jednostrana upornost i tvrdnje o kolektivnom pamćenju određene grupe mogu ugroziti proces pomirenja (Bar-Tal 1998) jer se pomirenje može smatrati pomirenjem samih pamćenja (Muluk 2009). Može se tvrditi da suđenja za ratne zločine, uključujući suđenja Škorpionima, ne samo da ispisuju historiju, već i sankcioniraju i legitimiziraju određena pamćenja, a ušutkuju ili delegitimiziraju druga. Izvještavanje o ovom suđenju naoko radi to isto – dajući glas određenim narativima,

⁸¹ Razlog za ovo, objašnjava Brants (2000, str. 215), leži u 'suštinski individualnoj prirodi krivičnog pravosuđa, u njegovom bavljenju počiniocima, a ne žrtvama, te, prema tome, u nemogućnosti da ustanovi onu vrstu istine koja će nam omogućiti da se suočimo sa prošlošću u smislu priznavanja žrtava prošlih zlostavljanja... Samo po sebi, ono ne može ponuditi odgovarajuću reakciju na veliko zlo rata i oružanog sukoba jer ga uvijek mora reducirati na mala zla pojedinačnih zločina'.

ono daje prednost pamćenjima i istinama jednih, a minimizira ili potkopava, čak i ušutkuje, pamćenja i istine drugih.

Kao što je analiza pokazala, retorika štampe u praćenju suđenja Škorpionima jača nacionalne ideologije o pojmovima kao što su patriotizam, žrtvovanje, opravdanje strahota i narativi o 'našim' žrtvama, a ignorira patnje žrtava, nepravde i strahote počinjene protiv Njih, zločinačke aktivnost optuženih i ulogu države Srbije kao institucije.

Štampa je pokazala 'slijepi patriotizam', kako ga nazivaju Schatz, Staub i Lavine (1999, str. 152). Oni ga definiraju kao 'vezanost za državu koju karakterizira pozitivno ocjenjivanje bez preispitivanja, nepokolebljiva odanost i neprihvatanje kritike'. 'Konstruktivni patriotizam', s druge strane, definiraju kao vezanost za državu koju 'odlikuje podrška preispitivanju i kritici trenutnog postupanja društva s ciljem dovođenja do pozitivnih promjena' (Schatz, Staub i Lavine 1999, str. 152). Oni tvrde da se kritika čiji je cilj uvođenje promjena može smatrati patriotizmom, jer je u službi države, te da slijepi patriotizam u tom smislu može nanijeti više štete samoj državi, jer joj ne dozvoljava i ne pomaže da postane bolja. Opredjeljujući se za postupanja koja karakterizira 'slijepi patriotizam', ne samo da je štampa spriječila javnost u Srbiji da postigne napredak u važnim procesima, kakav je ostavljanje prošlosti iza sebe i pomirenje sa svojim komšijama, već je spriječila državu Srbiju da preuzme odgovornost i da se oporavi od prošlosti⁸². Kroz različite strategije izvještavanja, štampa je u ovom slučaju stala na stranu počinitelaca i odabrala da reproducira njihovu retoriku i nacionalne ideologije koje je sačinjavaju. Mediji su prenosili ideje etničkih predrasuda, ksenofobije, netolerancije i ekspanzionizma, koje su potaknule sukobe i koje predstavljaju ozbiljan rizik po težnje ka pomirenju u regiji.

82 Osvrćući se na pojam novinarskog patriotizma, novinar Šeki Radončić kaže: 'Patriotsko novinarstvo i patriotski novinari proizveli su, dakle, pravi masakr na prostoru bivše Jugoslavije, ne samo svojim autorskim tekstovima, već i prenošenjem huškačkih govora ostrašćenih političara' (Jovanović 2010).

Bibliografija

Adžić, AŽ 2005, 'Snimak bio za naredbodavca', *Blic*, 22. decembar.

Akhavam, P 1998, 'Justice in the Hague, Peace in the Former Yugoslavia? A Commentary on the United Nations War Crimes Tribunal', *Human Rights Quarterly*, god. 20, br. 4, str. 737–816.

Anastasiou, H 2002, 'Communication across conflict lines: The case of ethnically divided Cyprus', *Journal of Peace Research*, god. 39, br. 5, str. 581–596.

Anderson, B 1991, *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, Verso, London.

Arendt, H 1968, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Viking, New York.

Arzt, D 2006, 'Views on the Ground: The Local Perception of International Criminal Tribunals in the Former Yugoslavia and Sierra Leon', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 603, januar 2006, str. 226–239.

'Javno mnijenje – Šešelj na televiziji' 2007, *Balkan magazin*, 21. novembar, <http://www.balkanmagazin.net/kolumna/javno_mnjenje/seselj_na_televiziji.xhtml>.

Bandovic, I 2004, 'Remarks of Igor Bandovic', u: SR Ratner i JL Rischoff (ur.) *International war crimes trials: Making a difference?*, University of Texas Press, Austin.

Bar-Tal, D 1998, 'Social beliefs in times of intractable conflict: The Israeli case', *International Journal of Conflict Management*, br. 9, str. 22–50.

Beta 2010, 'Bramerc: Mladić mora da ostane uslov za članstvo Srbije u EU', *Politika*, 2. oktobar 2010 <<http://www.politika.rs/rubrike/Politika/151209.lt.html>>.

Bhabha, HK 1990, *Nation and narration*, Routledge, London.

Binder, G 1989, 'Representing Nazism: Advocacy and Identity at the Trial of Klaus Barbie', *The Yale Law Journal*, br. 8, maj 1989, str. 1321–1383.

Bloxham, D 2001, *Genocide on trial – War crimes and the formation of Holocaust history and memory*, Oxford University Press, Oxford.

‘Borba protiv nekažnjivosti u Srbiji: mogućnosti i prepreke’ (*Dealing with Impunity in Serbia: Options and Obstacles*), Impunity Watch, juli 2009, <http://citycellar.com/balkanwitness/Impunity-Serbia.htm>, stranica posjećena 28. septembra 2010.

Brants, C 2000, ‘Dealing with the holocaust and collaboration: The Dutch experience of criminal justice and accountability after World War II’, *Crime, Law & Social Change*, br. 34, str. 211–236.

Bruner, ML 2002, *Strategies of Remembrance: The Rhetorical Dimensions of National Identity Construction*, University of South Carolina Press, Columbia, South Carolina.

Buric, A 2000, ‘The Media War and Peace in Bosnia’, u: A Davis (ur.) *Regional Media in Conflict*, Institute for War and Peace Reporting, London, str. 64–100.

Burkhardt, N 2008, ‘Through the eyes of witnesses and the media: Refracted perceptions of the Holocaust in the war crimes trials of the 1960s’, u: F Tygstrup i U Ekman (ur.), *Witness: Memory, representation, and the media in question*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen.

Čarnić, D 2005, ‘Medić naredio i streljanje i snimanje’, *Politika*, 23. decembar, str. 1 i 11.

Čarnić, D 2005, ‘Streljanje umesto razmene’, *Politika*, 21. decembar, str. 1 i 12.

Čarnić, D 2005, ‘Snimak streljanja u video klubovima’, *Politika*, 23. decembar, str. 11.

Čarnić, D 2006, ‘Izvrši, pa se žali!’, *Politika*, 22. februar.

Čarnić, D 2006, ‘Prepoznale sinove na snimku’, *Politika*, 26. januar, str. 1 i 12.

Čarnić, D 2006, ‘Streljanje zarobljenika umesto razmene’, *Politika*, 24. januar, str. 10.

Čarnić, D 2007, ‘Škorpionima’ 58 godina zatvora’, *Politika*, 11. april, str. 1 i 12.

Čarnić, D 2007, ‘Zločin i kazna Škorpiona’, *Politika*, 12. april, str. 1 i 12.

Clay, J 1996, ‘What’s a Nation? Latest Thinking’, u: W Haviland i R Gordon (ur.), *Talking about People: Readings in Contemporary Anthropology*, Mayfield Publishing Company, Mountain View, Calif.

Čolak, J 2007, 'Tužilaštvo traži po 20 godina zatvora i za Petraševića i za Aleksandra Medića', *Danas*, 19. septembar.

Čolak, J 2008, 'U slučaju Škorpion doneta politička presuda', *Danas*, 22. septembar, str. 7.

Condit, C 1987, 'Democracy and Civil Rights: The Universalizing Influence of Public Argumentation', *Communication Monographs*, god. 54, br. 1, str. 1–18.

Crespi, I 1964, 'Public Reaction to the Eichmann Trial', *The Public Opinion Quarterly*, god. 28, br. 1, proljeće 1964, str. 91–103.

Croteau, D i Hoynes, W 1997, *Media/society: Industries, images, and audience*, Pine Forge, Thousand Oaks, CA.

'Crvenkape i vukovi' 2001, *MIV*, 15. novembar.

Cvijanović, Ž 2001, 'Serbia: Red Beret Revolt – A rebellion by special forces this week threatened to overthrow the Serbian government', 13. novembar, <<http://www.iwpr.net/report-news/serbia-red-beret-revolt>>.

Cvijanović, Ž 2001, 'Serbia: Djindjic Red Beret Dilemma – Zoran Djindjic risks losing American financial aid if he fails to end a revolt by special forces', 16. novembar, <<http://www.iwpr.net/report-news/serbia-djindjic-red-beret-dilemma>>.

Darby, J i MacGinty, R (ur.) 2003, *Contemporary peace making: Conflict, violence and peace processes*, Palgrave Macmillan, Hampshire.

Des Forges, A 1999, *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch, New York, <www.hrw.org/reports/1999/rwanda/>.

Dimitrijević, V 2005, 'Tribunal u Hagu: Kako ubediti javnost', *Pravda u tranziciji*, oktobar 2005 <<http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?id=38>>, 20. septembar 2010.

Donia, R 2004, 'Encountering the past: History at the Yugoslav War Crimes Tribunal', *Journal of the International Institute*, Winter-Spring/Summer 2004.

Đošović, M. M. V. 2003, '27 srpskih glava – poklon za Aliju', *Večernje novosti*, 7. novembar, <<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:151863-ALIJI-NA-DAR--27-SRPSKIH-GLAVA>>.

Douglas, L 2001, *The memory of judgment: Making law and history in the trials of the Holocaust*, Yale University Press, New Haven.

Drakulic, S 2008, 'First justice. Next, truth. Only then is reconciliation possible', *Guardian*, 23. juli 2008.

Dulović, J i Švarn, F 2003, 'Vukovi i Zmije', *Vreme*, 27. mart.

E. P. 2007, 'Škorpionima 58 godina robije', *Kurir*, 11. april.

E. R. 2006, 'Patriote a ne zločinci', *Večernje novosti*, 20. juni.

E. R. 2006, 'UNPROFOR samo gledao', *Večernje novosti*, 26. januar.

Fowler, R 1991, *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*, Routledge, New York.

Gaće, N 2006, 'Novinari u ogledalu', *Pravda u tranziciji*, april 2006, <<http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?id=1020>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Giussani, B 1997, 'Using the Web to Confront France's Vichy Past', *The New York Times*.

Golsan, R.J 2000, 'Papon: The Good, the Bad, and the Ugly', *SubStance* 91, god. 29, br. 1, str. 139–152.

Gronbeck, BE 1998, 'The Rhetorics of the Past: History, Argument, and Collective Memory', u: KJ Turner (ur.), *Doing Rhetorical History: Concepts and Cases*, University of Alabama Press, Tuscaloosa.

Grosswald-Curran, V 2003, 'The politics of memory/errinerungspolitik and the use and propriety of law in the process of memory construction', *Law and Critique*, br. 14, str. 309–323.

Grubanovic, S 2004, Serbia & Montenegro: Helping and Unhelpful, *Transitions Online*, 4. juni 2004.

Hagan, J i Kutnjak-Ivković, S 2006, 'War Crimes, Democracy, and the Rule of Law in Belgrade, the Former Yugoslavia, and Beyond', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 605, maj 2006.

Hasian Jr. M 1997, 'Vernacular Legal Discourse: Revisiting the Public Acceptance of the 'Right to Privacy' in the 1960s', *Political Communication*, god. 18, br. 1, str. 89–105.

Hasian Jr. M i Frank, RE 1999, 'Rhetoric, History, and Collective Memory: Decoding the Goldhagen Debates', *Western Journal of Communication*, god. 63, br. 1, str. 95–115.

Hauser, GA 1998, 'Vernacular Dialogue and the Rhetoricity of Public Opinion', *Communication Monographs*, god. 65, br. 2, str. 83–107.

Hauser, GA 1999, *Vernacular Voices: The Rhetoric of Publics and Public Spheres*, University of South Carolina Press, Columbia.

Howard, R, Rolt, F, Van de Veen, H i Verhoeven, J (ur.) 2003, *The Power of the Media: A Handbook for Peacebuilders*, SFCG, Washington, D.C.

Huckin, T 2002, 'Textual silence and the discourse of homelessness', *Discourse & Society*, god. 13, br. 3, str. 347–372.

Ivanišević, B 2007, *Against the Current War Crimes Prosecutions in Serbia*, International Center for Transitional Justice.

Iyengar, S 1988, 'Television News and Citizen Explanations of National Affairs', *American Political Science Review*, br. 80, str. 815–831.

Jean, JP i Salas, D (ur.) 2002, Barbie, Touvier, Papon. Des proces pour la mémoire, Paris Editions Autrement. *Journal of the International Institute*, br. 2–3.

Jovanović, I 2010, 'Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ', <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>.

Jovanović, I 2009, 'Ratnici drugog ešelona', Dosije 28 NUNS, mart – maj 2009, <<http://www.nuns.rs/dosije/28/01.jsp>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Jovanović, I 2010, 'Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ', Dosije 32 NUNS, februar – mart 2010, <<http://www.nuns.rs/dosije/32/07.jsp>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Jovanović, N 2005, 'Škorpion bi i ubio zbog snimka', *Blic*, 21. decembar, str. 11.

Jovanović, N 2006, 'Priznao zločin posle izjava majki ubijenih', *Blic*, 26. januar.

Katić, G 2005, 'Boca naredio egzekuciju', *Kurir*, 22. decembar.

Kellner, D 1995, *Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and Postmodern*, Routledge, New York.

Kritz, NJ 1995, *Transitional Justice: How emerging democracies reckon with former regimes*, USIP, Washington.

Kurspahic, K 2003, *Prime time crime: Balkan media in war and peace*, United States Institute for Peace, Washington, D.C.

Lakić, M 2008, 'Srpska ratna zastava kupljena u Zagrebu', *Politika*, 6. decembar, <<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Srpska-ratna-zastava-kupljena-u-Zagrebu.lt.html>>.

Lefkowitz, D 2001, 'Negotiated and Mediated Meanings: Ethnicity and Politics in Israeli Newspapers', *Anthropological Quarterly*, god. 74, br. 4, oktobar 2001, str. 179–189.

Lynch, J 2005, *Peace journalism*, Hawthorn Press, Stoud.

Magner, T 2003, *Introduction to the Croatian and Serbian language*, Pennsylvania State University Press, University Park.

McGee, MC 1980, 'The 'Ideograph': A Link Between Rhetoric and Ideology', *Quarterly Journal of Speech*, god. 66, br. 1, februar 1980, str. 1–16.

McLuhan, M 1964, *Understanding Media: The Extensions of Man*, McGraw-Hill, New York.

Meyrowitz, J 1985, *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*, Oxford University Press, Oxford.

Milošević, A 2006, 'Osude, klevete i falsifikati', septembar – decembar 2006, <<http://www.nuns.rs/dosije/20/05.jsp>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Muluk, H 2009, 'Memory for Sale: How Groups 'Distort' Their Collective Memory for Reconciliation Purposes and Building Peace', *Peace Psychology in Asia*, Peace Psychology Series, dio 3, str. 105–122.

N. J. 2006, 'Poriče ubistvo zarobljenika', *Blic*, 24. januar, str. 13.

N. J. 2006, 'Žustra svada škoprona', *Blic*, 23. februar.

Neuman, WR, Just, MR i Crigler, AN 1992, *Common Knowledge: News and the Construction of Political Meaning*, University of Chicago Press, Chicago.

Obraćanje predsjednika Jorde Vijeću sigurnosti, 2001, UN Doc. no. S/PV.4429, 27. novembar, str. 4.

‘Obraćanje tužioca Brammertza Vijeću sigurnosti,’ 2008, 12. decembar, <<http://www.icty.org/sid/10031>>.

Parenti, M 1986, *Inventing Reality: The Politics of Mass Media*, St. Martins, New York. Price, ME i Thompson, M (ur.) 2002, *Forging Peace: Intervention, Human Rights and the Management of Media Space*, University of Edinburgh Press, Edinburgh.

Petrović, A 2010, ‘Ratni zločini, mediji i javnost’, *Politika*, 17. januar 2010 <<http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ratni-zlochini-mediji-i-javnost.lt.html>>.

Radosavljević, E 2006, ‘Pucali u glavu’, *Večernje novosti*, 27. januar, str. 20.

Radosavljević, E 2007, ‘Sudila samo po zakonu’, *Večernje novosti*, 30. septembar.

Radosavljević, E 2005, ‘Streljanje naredio moj kum’, *Večernje novosti*, 23. decembar, str. 12.

Radosavljevic, V 2002, ‘ICTY coverage on TV Serbia and in Vecernje Novosti: A turnabout – acceptance and recognition of the ICTY’, 14. januar 2002 <<http://www.mediaonline.ba/en/?ID=174>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Radulović, D 2005, Izveštaj o pisanju dnevnih listova, Dosije 17 NUNS, septembar 2005, <<http://www.nuns.rs/dosije/17/13.jsp>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Rankovic, L 2002, ‘The Hague Tribunal in the press in Serbia’, 13. novembar 2002, <<http://www.mediaonline.ba/en/?ID=250>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

Reese, SD i Buckalew, B 1995, ‘The Militarism of Local Television: The routine Framing of the Persian Gulf War’, *Critical Studies in Mass Communication*, god. 12, br. 1, str. 40–59.

Reljić, D 1998, *Pisanje smrti: mediji u vremenima sukoba*, Radio B92, Beograd.

Rikhof, J 2009, ‘Fewer places to hide? The impact of domestic war crimes prosecutions on international impunity’, *Criminal Law Forum*, br. 20, str. 1–51.

- Roknić, A 2006, 'Pretnje svedoku koji je snimio zločin', *Danas*, 14. mart, str. 7.
- Roknić, A 2005, 'Komandant negira optužbu', *Danas*, 21. decembar, naslovna i str. 4.
- Roknić, A 2006, 'Zamenik komandanta tvrdi da nije znao za egzekuciju', *Danas*, 15. mart, str. 7.
- Roknić, A 2006, 'Svedok nije video nijednog zarobljenika', *Danas*, 16. mart, str. 7.
- Roknić, A 2007, 'Pomirenje u regionu daleko', *Danas*, 14–15. april, str. 11.
- Rouso, H 2002, *The Haunting Past: History, Memory and Justice in Contemporary France*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- RTS 2008, 'Nova pretnja Vukčeviću', dostupno na: <http://www.naslovi.net/2008-06-17/rts/nova-pretnja-vukcevicu/710637>, stranica posjećena 17. juna 2008.
- Sadat Wexler, L 1995, 'Reflections on the Trial of Vichy Collaborator Paul Touvier for Crimes against Humanity in France', *Law & Social Inquiry*, god. 20, br. 1, zima 1995, str. 191–221.
- Sajkaš, M 2007, 'Transitional Justice and the Role of the Media in the Balkans', august 2007, International Center for Transitional Justice, <<http://www.ictj.org/images/content/8/3/833.pdf>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.
- Sampson, R i Bartusch, D 1998, 'Legal cynicism and (subcultural?) tolerance of deviance: The neighborhood context of racial differences', *Law & Society Review*, br. 32, str. 777–804.
- Schatz, RT, Staub, E i Lavine, H 1999, 'On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism', *Political Psychology*, god. 20, br. 1, mart 1999, str. 151–174.
- Schudson, M 1995, *Power of News*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Silber, L i Little, A 1995, *Yugoslavia: Death of a Nation*, TV Books/Penguin, New York.
- Simons, M 2002, 'Trial centers on role of press', *New York Times*, 3. mart 2002, <<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/168/28824.html>>, stranica posjećena 1. juna 2010.
- 'Srbijanski mediji o Srebrenici' 1/1 2003 – 6/24/2005' 2005, Medijska dokumentacija Ebart, str. 3, <<http://www.arhiv.co.yu/pdf/Srebrenica.pdf>>.

Stefanović, Nlj 2004, 'Tajna predaje pukovnika Beare', *Vreme*, 14. oktobar.

Šterić, M 2008, 'Kazna, pokajanje i oprost', *Evropa*, 10. januar, str. 28–31.

Strategic Marketing Research 2009, 'Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine', april 2009, <http://bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=358:stavovi-prema-ratnim-zločinima-hakom-tribunalu-i-domaem-pravosuđu-za-ratne-zločine-&catid=125>, stranica posjećena 12. aprila 2010.

Subašić, K 2009, 'Medijski ratni zločini pred sudom', *Pravda u tranziciji*, oktobar 2009, <<http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?id=2178>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

'Suđenja za ratne zločine u Srbiji 2007', *Peščanik*, 19. decembar 2007, <<http://www.pescanik.net/content/view/1097/65/>>, stranica posjećena 23. septembra 2010.

Suša, G, Radonjić, L, Bečković, O, Štajner, H, Radulović, D, Janjić, D 2006, 'Završni izveštaj Saveta za štampu Medija centra: Senzacionalizam i političke zloupotrebe', maj 2006, <<http://www.nuns.rs/dosije/19/15.jsp>>, stranica posjećena 22. septembra 2010.

'Svedočio bivši zamenik ministra policije RS' 2006, *Glas javnosti*, 4. juli.

Tagirov, T 2007, 'Istina, ali samo pravosudna', *Vreme*, 12. april, str. 20–21.

Taylor, PM 2000, 'The Media and Kosovo Conflict – Introduction', *European Journal of Communication*, god. 15, br. 3, str. 293–297.

Tešanović, J 2009, *Dizajn zločina*, VBZ, Beograd.

Thompson, M 2000, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Media centar i Free B92, Beograd.

'Uloga medija i novinara u ratnim sukobima na području bivše SFRJ' 2010, *Danas*, 19. mart, <http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/uloga_medija_i_novinaru_u_ratnim_sukobima_na_području_bivse_sfrj.55.html?news_id=186214>.

Van Dijk, TA 1986, 'News Schemata', u: C Cooper i S Greenbaum (ur.), *Studying Writing: Linguistic Approaches*, Sage, Beverly Hills, CA.

Van Dijk, TA 1989, 'Mediating racism: The role of the media in the reproduction of racism', u: R Wodak (ur.), *Language, power and ideology: Studies in political discourse*, John Benjamins, Amsterdam.

Van Dijk, TA 2000, *Ideology*, Sage, London.

Verdoolaege, A 2005, 'Media representations of the South African Truth and Reconciliation Commission and their commitment to reconciliation', *Journal of African Cultural Studies*, br. 17, str. 2.

Vincent, RC 2000, 'A Narrative Analysis of US Press Coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo', *European Journal of Communication*, god. 15, br. 3, str. 321–344.

Wardle, C i West, E 2004, 'The Press as Agents of Nationalism in the Queen's Golden Jubilee: How British Newspapers Celebrated a Media Event', *European Journal of Communication*, br. 19, str. 200.

Wedgwood, R 2000, 'National courts and the prosecution of war crimes', u: GK McDonald i O Swaak-Goldman (ur.), *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts*, proljeće 2000.

Weimann, G 2000, *Communicating unreality: Modern media and the reconstruction of reality*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Williams, R 1975, *The Long Revolution*, Penguin, London.

Williams, S 2006, 'ICTY referrals to national jurisdictions: A fair trial or a fair price?', *Criminal Law Forum*, br. 17, str. 177–222.

Wilson, R 2005, 'Judging history: The historical record of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia', *Human Rights Quarterly*, br. 27, str. 908–942.

Wolf, JB 2004, *Harnessing the Holocaust: The politics of memory in France*, Stanford University Press, Palo Alto, CA.

Wolf, R 2006, 'Mass Deception without Deceivers'? The Holocaust on East and West German Radio in the 1960s', *Journal of Contemporary History*, god. 41, br. 4, oktobar 2006, str. 741–755.

Wolfsfeld, G 2004, *Media and the path to peace*, Cambridge University Press, Cambridge.

‘Za sada bez krivičnih postupaka protiv novinara za ratno huškanje’ 2010, *Danas*, 23. mart.

Zarić, M 2008, ‘Kandićeva ide na sud zbog klevete’, *Glas javnosti*, 24. januar, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-24-01-2008/kandiceva-ide-na-sud-zbog-klevete>>.

Zastupljenost Tužilaštva za ratne zločine u medijima u Srbiji, <http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/POCETNA/ZASTUPLJENOST_LAT.PDF>.

Zdravkovic-Zonta, H 2009, ‘Narratives of victims and villains in Kosovo’, *Nationalities Papers*, god. 37, br. 5, septembar 2009, str. 665–692.

Sa engleskog prevela Kanita Halilović

**SLUČAJ KARADŽIĆ:
ANALIZA MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA O
HAPŠENJU I SUĐENJU RADOVANU KARADŽIĆU**

Amer DŽIHANA i Sanela HODŽIĆ

Uvod

Bivši predsjednik Republike Srpske Radovan Karadžić, kojeg je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju optužio za ratne zločine počinjene tokom rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine, zvanično je uhapšen 21. jula 2008. godine, nakon skrivanja više od 10 godina. Hapšenje je privuklo veliku pažnju i domaće i međunarodne javnosti i predstavljalo je najinteresantniji medijski događaj 2008. godine u Bosni i Hercegovini i regionu (Ahmetašević i Tanner 2008). Ovaj slučaj zaslužuje posebnu pažnju medijskih analitičara jer se na njemu mogu vidjeti elementi transformacije medijskog diskursa u poređenju s ratnim periodom, kao i osobine novinarstva zaostale iz vremena rata. Naime, odnos medija prema Radovanu Karadžiću, ratnom vođi bosanskih Srba, koji je optužen za strašne ratne zločine, govori mnogo o tome koliko sami mediji mogu prevazići etnički suprotstavljena tumačenja društvenih događaja, koja su uspostavljena prije i tokom rata u Bosni i Hercegovini. Konkretno, bilo bi zanimljivo istražiti u kojoj su mjeri mediji iz različitog etničkog okruženja izvještavali o ovom događaju na sličan ili suprotstavljen način.

U različitim analizama (vidjeti Bugarski 1997, str. 65–68, Skopljanac 1999, Tompson 2000, str. 117, 119, Kurspahić 2003), uloga vodećih medija tokom rata opisivana je u kontekstu propagandne mašinerije. Mediji su posmatrani kao sredstvo uz pomoć kojeg su nacionalisti došli na vlast i uz pomoć kojeg su nastavili poticati nacionalne sukobe te kao instrumenti propagande tokom ratnih djelovanja. Odnosi između političkih elita i medija bili su slične prirode kao odnosi između gospodara i sluga. Političke snage su imenovale podobna rukovodstva u državnim medijima koja će realizirati njihove ciljeve. Dominantna ideologija u medijima, prema Volčičevoj i Erjavcovej (2006, 2009), izražavala se kroz ‘nacionalističko/patriotsko novinarstvo’,

koje je prvenstveno karakterizirala podvojenost ‘mi protiv njih’, kao i kroz izvještavanje opterećeno pitanjem ‘da li je moja nacija u pravu ili u krivu?’ (Milivojević 1996, Curgus 1999, Cirman 2003, De la Broose 2003, citirano prema Volčić i Erjavec 2009)¹. Pripadnici neprijateljskih grupa, kao i u drugim konfliktnim situacijama, više ili manje izričito su vrijeđani, provocirani, dehumanizirani i označavani kao moralno inferiorni (Hamelink 2008).

Nakon ratova, u tek stvorenim državama doneseni su regulatorni okviri u cilju postizanja nezavisnosti i pluralizma medijskog sektora, kao i transformacije državnih medija u privatne ili u javne emitere. Izgrađeni su profesionalni standardi i novinarska zajednica je počela da ih primjenjuje. U toj situaciji, mediji su sve više iznosili pluralnost mišljenja i suprotstavljali stavove političkih i drugih društvenih aktera, razotkrivali korupciju i skandale i tome slično, naročito kada se radi o temama unutar vlastite etničke zajednice. Međutim, napredak u društvenoj i regulatornoj oblasti tek je u ograničenoj mjeri doveo do toga da mediji napuste dominantno etnonacionalne odrednice. Medijski diskurs koji definira odnos prema drugim nacijama/etničkim grupama i dalje je u čvrstoj simbiozi s političkom retorikom nacionalnih vođa. Sladeček i Džihana (2009) prikazuju kako se druga strana više ne opisuje kao ‘kriminalna’, ali joj se pripisuje odgovornost za događaje u prošlosti i za savremene političke krize.

Ovo će se istraživanje baviti medijskim predstavljanjem slučaja Radovana Karadžića, koji bi se lako mogao predstaviti kroz nacionalistički interpretativni

¹ U nekim drugim situacijama postoje primjeri presuda protiv novinara koji su koristili propagandu mržnje i koji su na taj način poticali ratne zločine: presuda protiv radnika Radio-televizije Libre des Mille Collines u Ruandi ili presuda protiv urednika *Der Stuermera* nakon Drugog svjetskog rata (vidjeti Hamelink 2008, str. 80).

objektiv, ali, kojim se, s druge strane, može pozabaviti i na profesionalan novinarski način, čime se potiču pozitivni koraci u suočavanju s prošlošću i u izgradnji održivog mira u regionu. Obrasci medijskog izvještavanja istraženi su kroz analizu sadržaja, kao i kroz semantičku analizu pet bosanskohercegovačkih novina (*Oslobođenja*, *Dnevnog avaza*, *Glasa Srpske*, *Nezavisnih novina* i *Dnevnog lista*) i dviju novina iz Srbije i Hrvatske (*Večernjih novosti* iz Beograda i *Večernjeg lista* iz Zagreba).

Polazna je pretpostavka istraživanja da način izvještavanja o slučaju Karadžić i dalje reflektira etnopolitičke podjele u zemlji. Drugim riječima, tragovi patriotskog novinarstva još uvijek se mogu otkriti kao dominantna osobina izvještavanja o ratnim zločinima i suđenjima za ratne zločine. Međutim, zbog napretka na regulatornom i profesionalnom planu nakon rata, ne očekujemo da će pokazatelji patriotskog novinarstva imati formu očiglednih kršenja profesionalnih normi objektivnosti i nepristrasnosti. Prema tome, analiza je usmjerena ka suptilnijim razlikama u načinu izvještavanja, kao što je imenovanje Karadžića i istaknutost tekstova o Karadžiću, kao potencijalnim pokazateljima patriotskog izvještavanja.

Ovo poglavlje započinje teorijskim načelima o etnocentričnom karakteru vijesti kada je riječ o temama o kojima postoji konsenzus etnopolitičkih elita. Nakon toga će biti objašnjena priroda politike i odnos između politike i medija u Bosni i Hercegovini. Zatim će u ovom poglavlju biti iznesena mišljenja političkih stranaka o hapšenju Radovana Karadžića. Analitički i metodološki okvir predstavljen je u sljedećem dijelu. Rezultati istraživanja na osnovu analize izvještavanja štampe o Karadžićevom hapšenju i suđenju izloženi su u četvrtom dijelu. U posljednjem dijelu se razmatraju rezultati i daju zaključne napomene.

Mediji i etnocentrizam

Postalo je uobičajeno shvatanje da vijesti nisu neutralan proizvod, već ‘kulturno sredstvo; one su niz društveno proizvedenih poruka, koje nose mnoge kulturno dominantne pretpostavke našeg društva’ (Eldridge 1995, str. 41). Vijesti predstavljaju izraz novinarskih vještina i djelovanja, ali su istovremeno pod snažnim utjecajem društvenog okvira unutar kojeg se proizvode. Bitna je osobina novinarskog izvještavanja etnocentrizam, a ‘najjasniji izraz etnocentrizma, u svim zemljama, pojavljuje se u vijestima o ratu’ (Gans 2004, str. 42). To znači da se novinari u velikoj mjeri udaljavaju od vrijednosti nepristrasnosti i ravnoteže i umjesto toga ‘zauzimaju patriotski stav te svoje narative organiziraju oko osnovnog sukoba između ‘nas’ i ‘njih’, između ‘naše nacije’ i ‘njihovih neprijatelja’ (Allan 1999, Hallin 1986, citirano u Mihelj 2009, str. 63). Ovakvo izvještavanje nije tipično samo za ratne događaje, već i za druge konfliktne situacije, kao što su razne nacionalne svetkovine (Mihelj 2009). U tom smislu, mediji djeluju kao izvor nacionalnog ujedinjenja, kako su pokazala ranija istraživanja, zato što ‘većina domaćih masovnih medija podržava ciljeve vanjske politike zemlje, naročito kada je ugrožen nacionalni interes’ (Bloch i Lehman-Wilzig 2010, str. 153). Bitna osobina ovakvog novinarstva jest da se veže uz politički konsenzus. To znači da novinar ne dovodi u pitanje određene vrijednosti koje se smatraju prihvaćenim u društvu, već se umjesto toga posredno i izričito zalaže za te vrijednosti.

Prema Hallinu (1994), u oblasti novinarstva postoje tri sfere: (1) sfera konsenzusa, (2) sfera legitimne polemike i (3) sfera odstupanja. Samo unutar sfere legitimne polemike, objektivno novinarstvo vlada suvereno, a ‘neutralnost i ravnoteža su primarne novinarske vrijednosti’ (Hallin 1994, str. 47), dok u sferama ‘konsenzusa’ i

‘izvan legitimne polemike’ novinari osjećaju svojom dužnošću da se zalažu za određene prihvaćene vrijednosti ili da odbiju objaviti mišljenja određenih društvenih aktera za koja novinari i politička elita društva smatraju da ne zavređuju da ih se čuje (Hallin 1994). Međutim, dok legitimna polemika u Sjedinjenim Američkim Državama postoji duž političkih podjela između republikanaca i demokrata (desnica nasuprot ljevice), politički kontekst u Bosni i Hercegovini je sasvim drugačiji. Sfera legitimne polemike se pojavljuje prvenstveno unutar pojedinačne etnopolitičke grupe u odnosu na teme o kojima se raspravlja unutar te grupe. Drugim riječima, političke stranke koje se obraćaju istoj etničkoj zajednici najčešće postižu minimalni sporazum o političkim temama koje se smatraju bitnim za tu zajednicu. To ne znači da ne postoje političke polemike koje ne slijede logiku etničke pripadnosti. Međutim, polemike između etničkih zajednica češće se odražavaju izvan sfere legitimne polemike u medijima. Primjena Hallinovog koncepta na Bosnu i Hercegovinu, dakle, zahtijeva uzimanje u obzir etnonacionalnih podjela između političkih stranaka kao i etnonacionalnu podijeljenost medijske scene.

Priroda političkih podjela u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina ima složenu administrativnu strukturu i sastoji se od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), kao i oblasti sa zasebnom nadležnošću – Distrikta Brčko.² Podjela vlasti organizirana je među predstavnicima tri konstitutivna naroda – Srbima, Hrvatima i Bošnjacima. Političku

² Nadalje, Federacija BiH se sastoji od 10 kantona i 68 općina. Pored toga, najmanje administrativne jedinice su općine, kojih ima 141 u oba entiteta.

situaciju u Bosni i Hercegovini karakterizira slaba centralna vlast, sa stalnim polarizacijama na temu centralizacije nasuprot nasljeđivanju.³ Institucije na različitim administrativnim nivoima pokazale su se nefunkcionalnim i nesposobnim da postignu saglasnost o ključnim političkim pitanjima, a nije izgrađena ni jasna strategija koja bi osigurala stabilnu budućnost Bosne i Hercegovine (Bieber 2005, str. 63).

Stranački sistem prati takvu podjelu identiteta i interesa, a od devedesetih godina prošlog vijeka obilježava ga dominacija stranaka sa etnonacionalnom orijentacijom (Bieber 2005, str. 40). Stranke se zalažu za navodne interese jednoga konstitutivnog naroda, čime produbljuju etnopolitičku podjelu. Gotovo svaka politička stranka se obraća samo jednoj etničkoj zajednici. Kako primjećuje Bieber, podrška glasača se osigurava kroz izborne kampanje zasnovane na učvršćivanju nacionalnih podjela koje su uspostavljene devedesetih godina, gdje se kandidati čak boje da za njih glasaju birači iz reda drugih nacija (Bieber 2005, str. 108), jer bi to ugrozilo argumente o njihovoj legitimnosti u predstavljanju pojedinačnog, etnički svojstvenog interesa.

Politika i mediji u Bosni i Hercegovini

Karakteristika političkog života koju Jakubowicz obilježava kao ‘partiokratiju’ (2008, str. 112) veoma je važna za razumijevanje odnosa političke sfere i medija u postkomunističkim zemljama. Ovaj termin se prvenstveno odnosi na monopolizaciju

³ Kao što je kazao Belloni: ‘Bošnjaci i dalje vide jačanje centralne bosanske države kao svoj glavni politički cilj. Mnogi Srbi i Hrvati daju prednost širokoj lokalnoj autonomiji i razvoju daljnjih veza sa susjednom Srbijom i Hrvatskom’ (2007, str. 1). Suverenost i održivost Bosne i Hercegovine naročito dovode u pitanje politički predstavnici srpske etničke zajednice, koji naglašavaju da je Bosna i Hercegovina ‘virtualna država’, koju vještački održava međunarodna zajednica (OHR 2010).

javnog života koju provode političke stranke i, kao posljedica toga, na isključenje drugih društvenih aktera iz procesa odlučivanja. Praktično, ovo znači da se interesi javnosti isključivo iskazuju kroz političko predstavljanje i izborni sistem, dok civilni sektor ne utječe značajnije na procese odlučivanja. Prema Carothersu (2002), Bosna i Hercegovina spada u grupu zemalja s pluralizmom koji ima mnogo nedostataka, 'gdje se politička participacija, mada je široka u vrijeme izbora, ne proteže mnogo dalje od glasanja' (str. 10). U bosanskohercegovačkom kontekstu, nacionalističke stranke monopoliziraju javni život još od devedesetih godina prošlog vijeka, istovremeno koristeći političku retoriku na koju mediji ne mogu biti imuni.

Odnosi između medija i političkih elita u Bosni i Hercegovini se također u velikoj mjeri mogu opisati u odnosu na mediteranski polarizirano-pluralistički model medija, koji su razvili Hallin i Mancini (2004). Glavna osobina ovog modela jest visok nivo političkog paralelizma, s velikim brojem medija, kao i s političkom instrumentalizacijom medija koja im je zajednička. Novinarstvo kao profesija nije jasno odvojeno od političkog aktivizma, a autonomnost novinara je ograničena (Hallin i Mancini 2004, str. 73–74). Nadalje, Jakubowicz smatra da postkomunističke zemlje, kakva je Bosna i Hercegovina, imaju pojedine osobine polarizirano-pluralističkog modela koji je prisutan u zemljama južne Evrope, među kojima su na prvom mjestu: zakasnjela demokratizacija, nedovoljan ekonomski razvoj, slaba zakonodavna vlast u kombinaciji s dirigiranom državom i nepotpunom modernizacijom (Jakubowicz 2008, str. 111). Ipak, Bosna i Hercegovina se može svrstati u zemlje sa zasebnom podvrstom polarizirano-pluralističkog modela, jer društvena polarizacija u Bosni i Hercegovini nije pitanje običnih podjela političkih stavova, već pitanje podjela među etnonacionalnim politikama.

S druge strane, Bosna i Hercegovina je postkonfliktno društvo i kompletan medijski sistem ove zemlje iznova je oblikovan zahvaljujući, kako je Metzl naziva, 'informacijskoj intervenciji' (Thompson 2002, str. 41). Proces demokratizacije medija

potaknut je i nametnut izvana, od međunarodne zajednice, uz otpor ili u najboljem slučaju nezainteresiranost domaćih aktera. Kao rezultat ove medijske intervencije, preduzeti su značajni pozitivni koraci usmjereni ka postizanju nezavisnosti i održivosti medijskog sektora, kao i u zaštiti novinarskih sloboda i profesionalnih standarda u Bosni i Hercegovini. Novinarske profesionalne vrijednosti razrađene su medijskim zakonima, regulativama i kodeksima. Tako je, naprimjer, kleveta dekriminalizirana i smještena u domen građanskog prava, formirana su nezavisna regulatorna tijela, a osnovni novinarski principi medijske nepristrasnosti i profesionalizma definirani su Kodeksom za štampu. Pored toga, poticanje na nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju zabranjeno je prema Krivičnom zakonu⁴, kao i prema Kodeksu o emitiranju RTV-programa. Mada su profesionalne norme generalno razvijene na formalnom nivou, mehanizmi za njihovu primjenu su neodgovarajući, naročito kada se radi o štampi.⁵ U suštini, uprkos pravnim normama koje štite i unapređuju slobodu i nezavisnost medija, one postoje unutar društveno-političkoga konteksta koji je dominantno obilježen etnopolitikom, koja snažno ugrožava njihovu primjenu.

Negativan utjecaj društveno-političke situacije na medijski sadržaj može biti rezultat izuzetno etnopolitiziranih izvora informacija, kao i straha novinara da se suoče s posljedicama sukobljavanja sa interesima političkih elita. U kontekstu sukoba između različitih etničkih grupa, glavna dilema pred novinarima jest da li se pridržavati profesionalnih standarda ili prihvatiti 'ispravno' tumačenje događaja slijedom logike

⁴ Međutim, jedino Krivični zakon FBiH medijima i novinarima izričito zabranjuje poticanje mržnje, dok krivični zakoni RS-a i BiH to ne zabranjuju. Vidjeti više u Vehabović i ostali 2009.

⁵ Dok Regulatorna agencija za komunikacije ima izvršna ovlaštenja u primjeni propisa o emitiranju, Vijeće za štampu je samoregulatorno tijelo, što znači da primjena normi definiranih Kodeksom za štampu u potpunosti zavisi od toga da li će ih se urednici štampanih medija dobrovoljno pridržavati.

etničke pripadnosti. Zendberg i Neiger (2005, str. 27–131) tvrde da se novinari nalaze u procjepu između nacije i profesije. Međutim, to dvoje – povezanost s nacijom i povezanost s profesijom – ne moraju se nužno posmatrati kao nepodudarni, jer način na koji novinari posmatraju društvene događaje može biti neodvojivo isprepleten s predodžbama o njihovoj naciji. Dakle, novinari mogu imati iste političke i ideološke poglede kao političari. Ipak, novinarski identiteti nisu utvrđeni, već su promjenjivi i nestabilni, što znači da se novinari mogu neprestano kretati između pripadnosti naciji i pripadnosti profesiji.

Većina novinara s kojima su obavljani razgovori u okviru istraživanja koje je provedeno krajem 2009. i početkom 2010. godine izjavila je da sadržaj većine medija u Bosni i Hercegovini otkriva da oni favoriziraju određene političke opcije, naročito u štampi:

Mediji su u najvećoj mjeri ogledalo političkih podjela u Bosni i Hercegovini, prije svega onih na etničkoj i entitetskoj razini, što se manifestira u sasvim drugačijim interpretativnim ključevima vezanim za izvještavanje o istim događajima, u zavisnosti od toga kojoj etničkoj skupini je medij geografski i ideološki bliži. Takva situacija rezultira suprotstavljenim medijskim diskursima o ključnim društvenim pitanjima. (Hodžić 2010, str. 20)

Udovičić (2010) daje sličan zaključak nakon analize izborne kampanje 2010. godine, ukazujući na snažne veze između medija i političkih opcija:

Ovaj monitoring je potvrdio uvjerenje analitičara u nezavisnim profesionalnim krugovima, kao i među čitaocima i gledaocima, da gotovo svi mediji u svojoj uređivačkoj politici imaju više-manje vidljivu naklonost prema određenoj političkoj opciji (a neki i prema konkretnoj stranci). (Udovičić 2010, str. 9)

Što se tiče konkretnog političkog svrstavanja dnevnih novina koje su obuhvaćene ovim istraživanjem, moguće je ukazati na sljedeće veze. List *Oslobodenje*, čije se sjedište nalazi u Sarajevu, formiran je na vrhuncu Drugog svjetskog rata i imao je snažne veze s komunističkim vođama u doba socijalističke Jugoslavije, a danas je u osnovi orijentiran ka lijevim, građanskim političkim opcijama. Monitoring izvještavanja o izborima 2010. godine pokazuje da se ovaj list, mada ne toliko izričito,

veže uz Socijaldemokratsku partiju BiH i da se uglavnom bavi aktivnostima političkih stranaka iz Federacije BiH (Udovičić 2010, str. 91). S druge strane, *Dnevni avaz*, čije je sjedište također u Sarajevu, osnovan je krajem prošlog rata i od tada se smatra da je u vezi s vodećim bošnjačkim političkim strankama. Vlasnik ovog lista je 2010. godine osnovao političku stranku i odlučio da se kandidira za Predsjedništvo BiH. *Dnevni avaz* je od tada iznenada počeo oštro kritizirati vladajuće stranke u Federaciji BiH – Stranku demokratske akcije i Stranku za BiH – i počeo je otvoreno promovirati tek formirani Savez za bolju budućnost. *Nezavisne novine* iz Banjaluke snažno su povezane s vladajućom strankom u Republici Srpskoj – Savezom nezavisnih socijaldemokrata (SNSD). U nedavno objavljenom otvorenom pismu Miloradu Dodiku, predsjedniku SNSD-a, vlasnik *Nezavisnih novina* ne krije svoje prijateljstvo s Dodikom (Otvoreno pismo Željka Kopanja Miloradu Dodiku 2010). Situacija je ista s drugim listom čiji je vlasnik Kopanja, *Glasom Srpske* iz Banjaluke. Mada je ovaj list dugo vremena bio povezan sa Srpskom demokratskom strankom, koja je ranije bila na vlasti, do promjene je došlo nakon privatizacije lista 2008. godine, kada je Kopanja praktično postao njegov vlasnik. Kao što je pokazao monitoring izvještavanja o izborima 2010. godine, *Glas Srpske* sada podržava vladajuću SNSD (Udovičić 2010, str. 68). Ipak, iako su oba lista u vlasništvu istog čovjeka, konceptualno se razlikuju. *Nezavisne novine* imaju ambiciju da informiraju čitaoce cijele Bosne i Hercegovine, dok je *Glas Srpske* orijentiran ka srpskim čitaocima iz Republike Srpske. Konačno, *Dnevni list* iz Mostara prvenstveno je usmjeren ka hrvatskim čitaocima u Bosni i Hercegovini i izjašnjava se kao list na hrvatskom jeziku. *Dnevni list* pretežno se smatra povezanim s hrvatskim nacionalnim strankama. Rezultati monitoringa izvještavanja o izborima pokazali su da se ovaj list vezuje uz Hrvatsku demokratsku zajednicu 1990, jer je otvoreno podržavao njenoga kandidata za Predsjedništvo (Udovičić 2010, str. 75).

Prema tome, dostupni izvještaji neupitno sugeriraju postojanje snažnih veza između svijeta politike i svijeta novinarstva u Bosni i Hercegovini. Kao što je naprijed navedeno, ove veze ukazuju ne samo na postojeću etnopolitičku podjelu

društva u Bosni i Hercegovini, već otkrivaju i političke sklonosti određenih novina unutar etničkih grupa.

Stavovi političkih stranaka prema Karadžiću

Karadžićevo hapšenje i suđenje, do kojeg je došlo 13 godina nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, praćeno je snažnim emocijama i međusobno suprotstavljenim gledanjima različitih etničkih grupa. Interpretacija ovog slučaja ukazuje na način na koji se u regionu posmatraju prošli i budući politički odnosi u Bosni i Hercegovini. Preciznije, interpretativni okviri različitih etnopolitičkih vođa se značajno razlikuju. S druge strane, unutrašnji interpretativni okvir u okviru svake etničke zajednice karakterizira visoka podudarnost.

Što se tiče bošnjačke politike povezane s pitanjem odnosa prema Radovanu Karadžiću, stav političkih stranaka koje se obraćaju bošnjačkim glasačima jeste da je on, pored Slobodana Miloševića, najodgovorniji za agresiju na Bosnu i Hercegovinu i za ratne zločine počinjene protiv nesrba na prostoru Bosne i Hercegovine. Pored toga, sazrila je ideja da treba uzeti u obzir posljedice Karadžićeve politike, a ne samo suditi njemu lično. U tom kontekstu, ove političke stranke dovode u pitanje postojanje Republike Srpske, smatrajući je tvorevinom stvorenom na zločinu i etničkom čišćenju, s obzirom na to da je Karadžić bio njen osnivač i prvi predsjednik. Nema značajnijih razlika među tri vodeće političke stranke s pretežno bošnjačkim glasačima – Stranke za BiH, Stranke demokratske akcije i Socijaldemokratske partije, kada se radi o ovom pitanju.

Naprimjer, Zlatko Lagumdžija, predsjednik Socijaldemokratske partije (SDP), koja je po svom karakteru građanska (jer njen program u prvi plan stavlja građanska i

ekonomska pitanja, a ne nacionalne interese), ali koju ipak prvenstveno podržavaju Bošnjaci, izjavio je sljedeće:

Vrijeme etničkih država, jednonacionalnih, jednovjerskih, je projekat posljednji u 20. stoljeću koji je pokušan u Evropi. Radovan Karadžić predstavlja kraj jednog projekta i tom projektu treba suditi u Haagu. Taj projekat stvaranja podijeljenih jednonacionalnih država na zločinu, na genocidu, je nešto što treba biti jasno iza nas. (SDP 2010)

Što se tiče političkih stranaka koje računaju na glasove Srba iz Bosne i Hercegovine, generalno se mogu uočiti dvije opcije. Prva je radikalna i predvodi je Srpska demokratska stranka (SDS), koja se nikada nije jasno distancirala od svog prvog predsjednika Radovana Karadžića. Štaviše, vlasti u RS-u dugo su vremena odbijale saradnju s Haškim tribunalom u periodu vladavine SDS-a i iskazivale su nespremnost da sude ratnim zločincima. SDS u zvaničnoj izjavi, u prečutno pozitivnom svjetlu, naglašava doprinos koji je Karadžić dao uspostavljanju Republike Srpske i kaže da će stranke iz FBiH zloupotrijebiti Karadžićevo hapšenje za još jedan ‘napad’ na Republiku Srpsku:

Radovan Karadžić, kao prvi predsjednik Srpske demokratske stranke i prvi predsjednik Republike Srpske, dao je sa tih pozicija veliki doprinos njenom stvaranju. Predsjedništvo Srpske demokratske stranke ne prihvata tezu Milorada Dodika da čin hapšenja predstavlja rasterećenje za Republiku Srpsku. Naprotiv, reakcija iz Sarajeva nas zabrinjava i uvjereni smo da će se napadi na RS samo pojačati tim povodom. (SDS 2008)

Drugi stav izražava trenutno vladajući Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), koji ima određenu distancu u odnosu na Karadžića kao osobu optuženu za ratne zločine. Predsjednik SNSD-a Milorad Dodik u nekoliko je navrata javno optužio Karadžića za kriminal i pljačku Srba, ali ne i za ratne zločine počinjene protiv nesrba. Karadžićevo hapšenje se u diskursu ove politike uglavnom veže uz ispunjenje obaveza prema Haškom tribunalu.

Ja mislim da je to samo ispunjenje ove obaveze i da je hapšenje Radovana Karadžića obaveza koju je donio Dayton, njegovi glavni principi i realizacija samog Daytonu. (...) Suočavamo se

sa mnogim neodgovornim izjavama određenih političara i u RS-u i u Sarajevu. Mogu razumjeti da porodice žrtava reaguju emotivno, ali ne mogu razumjeti da odgovorni političari pokušavaju da velikom broju ljudi na ulicama Sarajeva privuku pažnju na samo jednu verziju istine. (Milorad Dodik, premijer RS-a, 2008)

Uprkos razlikama u gledanju između ove dvije političke opcije u RS-u, konačan ishod je konsenzus obje opcije oko toga da čak i ako Haški tribunal optuži Karadžića, Republika Srpska ostaje neupitna. Štaviše, zločini koji su počinjeni protiv nesrba, za koje je Karadžić optužen, redovno se relativiziraju pozivanjem na potrebu izvođenja pred sud svih odgovornih na svim stranama. Ovaj slučaj se interpretira u svjetlu utvrđene potrebe za saradnjom s međunarodnim sudom, ali uglavnom bez tematiziranja samih zločina i žrtava.

Što se tiče političkog programa hrvatskih stranaka u Bosni i Hercegovini, može se reći da se hapšenje ocjenjuje pozitivno, kao pozitivan pokazatelj političke budućnosti zemlje. Međutim, hrvatske političke elite ne pridaju Karadžićevom suđenju istu pažnju kao bošnjačke i srpske elite. Ovo se može objasniti činjenicom da su hrvatske elite prvenstveno angažirane na retorici formiranja trećeg, hrvatskog entiteta u Bosni i Hercegovini. Glavni sukob o ovom pitanju pojavljuje se između hrvatskih elita, s jedne strane, i bošnjačkih političkih stranaka koje se suprotstavljaju takvim secesionističkim idejama, s druge. Prema tome, za hrvatske političke elite slučaj Karadžić je nebitan jer se ne može upotrijebiti u zastupanju njihove politike. Tako je HDZ BiH povodom hapšenja Radovana Karadžića izdao rutinsko saopćenje u kojem se naglašava da 'njegovo izručenje predstavlja nastavak procesa privođenja preostalih haških osumnjičenika licu pravde i njihovom procesuiranju', te da je 'krajnje vrijeme okrenuti se budućnosti' i 'iznaći najbolje rješenje za put Bosne i Hercegovine u euroatlantske integracije' (HDZ 2008).

Ukratko, može se zaključiti da postoje značajne razlike među političkim strankama u Bosni i Hercegovini u odnosu na hapšenje Radovana Karadžića, u zavisnosti od etnonacionalne grupe kojoj se žele obratiti. Stranke koje se obraćaju bošnjačkim

glasačima jednoglasno smatraju ovo pitanje izuzetno važnim i interpretiraju ga na sličan način. Stranke koje se obraćaju Srbima smatraju ovo pitanje veoma važnim i, iako su prisutna dva viđenja koja se donekle razlikuju, one postižu minimalan konsenzus o pitanjima vezanim za slučaj Karadžić. Kada se radi o predstavnicima hrvatskih političkih stranaka, oni ne smatraju ovu temu presudnom, ali su dali pozitivne izjave o Karadžićevom izvođenju pred sud.

Analički okvir i metodologija istraživanja

Polazna pretpostavka ovog poglavlja jest da se nacionalističko/patriotsko novinarstvo može uočiti kao dominantan novinarski pristup prilikom izvještavanja o kontroverznim društvenim događajima, kao što je hapšenje i suđenje Radovanu Karadžiću. Dakle, očekuje se da medijski diskursi budu snažno podijeljeni duž etnonacionalne osovine, pri čemu se intenzivno koriste etnonacionalistički interpretativni okviri.

Sličnosti i razlike u medijskom izvještavanju koje se mogu očekivati prvenstveno se odnose na 'etničko porijeklo' samih medija. To znači da očekujemo razlike među medijima čije je sjedište u Sarajevu, Banjaluci i Mostaru, jer ti mediji djeluju u različitim etnoideološkim okruženjima. U isto vrijeme, očekujemo sličnosti između medija sa sjedištem u istom gradu⁶. Drugim riječima, s obzirom na to da se slučaj Karadžić povezuje s različitim i suprotstavljenim stavovima etnonacionalnih političkih elita, možemo očekivati da nađemo na pokazatelje patriotskog izvještavanja.

⁶ U slučaju Mostara, analiziran je samo jedan dnevni list, zbog čega nije moguće odrediti razlike među listovima koji izlaze u Mostaru.

Pored toga, izvještavanje o slučaju Karadžić poredi se s redovnim izvještavanjem, odnosno sa izvještavanjem o određenoj nekontroverznoj temi koja se ne veže uz patriotsko izvještavanje. Zbog toga je u svrhu poređenja korišteno izvještavanje o procesu evropskih integracija (Džihana 2009). Ovo je pitanje jedno od rijetkih koje ne izaziva velike nesuglasice među različitim etnonacionalnim elitama. Naprotiv, kako kaže Bieber, tema evropskih integracija 'pojavi se kao jedini načelan politički konsenzus u cijeloj Bosni i Hercegovini i kao jedino opredjeljenje svih stranaka i etničkih grupa' (Bieber 2005, str. 146).

Metodologija istraživanja zasnovana je na analizi sadržaja tekstova koji su objavljeni u nekoliko štampanih medija. Analiza sadržaja, kao tehnika sistematskog i kvantitativnog opisivanja uočenog sadržaja komunikacije (Berelson 1952, str. 18), odabrana je zato što omogućava dobijanje informacija o velikom broju analiziranih jedinica, čime se stječe uvid u opće obrasce izvještavanja. Pored toga, analiza sadržaja omogućava kvantitativno poređenje među različitim analiziranim kategorijama, što daje uvid u sličnosti i razlike među novinama.

Pretpostavka o razlikama među medijima u zavisnosti od njihovog etničkog okruženja testirana je upotrebom nekoliko pokazatelja. Prvi je pokazatelj istaknutost teme unutar novina. Kao kategorije istaknutosti, analizirali smo određeni broj objavljenih tekstova, najavu na prvoj stranici, veličinu tekstova i korištenje fotografija unutar tekstova. Osnovna jedinica analize bio je tekst. Glavna je pretpostavka da 'što se događaj procijeni zanimljivijim i važnijim za objavljivanje, to će mu masovni mediji dati iskaknutije mjesto' (Shoemaker i Reese 1991, str. 3). Očito, ako je izvještavanje o hapšenju i suđenju Radovanu Karadžiću istaknutije od izvještavanja o evropskim integracijama u određenim novinama, možemo zaključiti da uredništvo novina slučaj Karadžić smatra zanimljivijim i važnijim za objavljivanje, kao i obratno.

Druga je kategorija način na koji se Karadžić imenuje, što smo uzeli kao pokazatelj mogućih razlika među novinama u društvenim procesima i djelovanjima. Kako objašnjavaju Volčičeva i Erjavcova:

Imenovanje i označavanje političara ne predstavlja samo opisno korištenje lingvističkih sredstava, već može biti i pokazatelj društvenih procesa i djelovanja koji su ugrađeni u komunikacijsku situaciju u vezi sa, naprimjer, društvenim i političkim položajem ovog lidera u okviru društva. (Volčić i Erjavec 2009, str. 26)

Prilikom analiziranja načina na koji se Karadžić imenuje, koristili smo semantički pristup. Van Dijk primjećuje da su ‘opisi i spominjanja političara, javnih ličnosti, te organizacija i njihovih aktivnosti naravno u funkciji političkih i ideoloških mišljenja i stavova’ (1997, str. 28). Preuzeli smo semantičku osnovu koju su razvile Volčićeva i Erjavecova (2009) kako bismo istražili kontekst u koji su mediji smjestili Karadžića. Za tu priliku, osnovna jedinica analize bili su slučajevi imenovanja, što znači da se u okviru jednog teksta moglo uočiti nekoliko različitih načina imenovanja, koji su zatim svrstani u nekoliko odgovarajućih kategorija. Kako nas podsjeća Montgomery (1995, str. 228), ‘ne postoji apsolutno neutralan i nezainteresiran način shvatanja i predstavljanja svijeta. Čini se da jezik uvijek pomaže u odabiru, raspodjeli, organizaciji i ocjeni iskustva, čak i kada smo najmanje svjesni da on to čini’. Prema tome, semantička analiza je korištena u namjeri da se istraži u kojoj mjeri strategije predstavljanja Karadžića kroz način na koji se on imenuje ukazuju na različite ideološke pozicije analiziranih novina. Očekuje se da će analiza strategija imenovanja Karadžića ukazati na gledišta i ocjene autora i medija. Različita gledišta koja su sadržana u različitim načinima imenovanja mogu se ilustrirati različitim načinima imenovanja ljudi koji protestiraju a mogu biti nazvani: ‘rulja’, ‘masa’ ili, sasvim drugačije, ‘demonstranti’. Bitno je i to da li će njihov čin biti opisan kao ‘urlanje’ ili kao ‘glasno protestiranje’ (Van Dijk 1991). Rezultat semantičke analize, prema tome, također pruža uvid u razlike i sličnost među štampanim medijima u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj i može ukazati na ‘etničke obrasce’ u imenovanju Karadžića.

Pored toga, ocijenjeno je vrijednosno predstavljanje Karadžića, tj. da li je Karadžić imenovan i označen na pozitivan, negativan ili neutralan način. U ovom smislu analizirane su tri kategorije imenovanja: imenovanje Karadžića kao Dragana Dabića, imenovanje Karadžića u kontekstu njegove nacije, te na posljednjem mjestu

spominjanje Karadžića u kontekstu njegovih ličnih osobina. Dodatna analiza ove tri kategorije omogućila je dešifriranje vrijednosne ocjene u koju je ugrađeno imenovanje na osnovu ličnoga konteksta ili konteksta nacionalne pripadnosti, što baca više svjetla na uređivački stav prema Karadžiću.

Predstavljanja Karadžića su ocijenjena kao pozitivna ako se prvenstveno oslanjaju na ukazivanje na Karadžićeve pozitivne profesionalne ili lične osobine, kao što su: dobar doktor, čudotvorac, dobar Srbin ili, generalno, dobar čovjek. Naprimjer:

Ni traga od onog simpatičnog gura Dragana Davida Dabića, 'istraživača u oblasti psihijatrije i bioenergije', čiji je lik predstavljao uspješnu kombinaciju 'Frojda i boema iz Skadarlije'. (N. N. 2008, str. 10)

Predstavljanja Karadžića su ocijenjena kao negativna ako se prvenstveno oslanjaju na njegove negativne lične osobine ili na njegovu ulogu u ratnim zločinima, naprimjer ako je predstavljen kao varalica, kao neko ko se svima izrugivao skrivanjem prije hapšenja, kao čovjek koji je odgovoran za smrt hiljade ljudi ili, jednostavno, kao loša osoba. Naprimjer:

Ljudi poput Karadžića, Mladića, Miloševića, srbijanskih akademika, raznih 'drumskih' razbojnika poput Vojislava Šešelja i sličnih, ispisivali su neslavnu povijest vlastita naroda i u ime nacionalističke ideologije režirali i činili brojne zločine. (Körbler 2008, str. 39)

Treći kontekst, koji je neutralan, oslanja se na proste činjenice, ne pokušavajući da predstavi Karadžića ni kao dobrog, ni kao lošeg čovjeka, već pokušavajući da ostane nepristrasan. Naprimjer:

Lična karta na ime Dragana Dabića, koju je imao u trenutku hapšenja Radovan Karadžić je falsifikat. (E. R. 2008, str. 20)

Vrijednosni je sud donosila jedna osoba koja je bila zadužena za kodiranje. Imajući na umu da takvo određivanje uključuje subjektivitet te osobe, upotrijebili smo uzorak od 20% da napravimo test pouzdanosti među koderima, koji je pokazao da među njima postoji zadovoljavajući nivo slaganja ($p = 0,83$).

Za analizu sadržaja odabrane su novine s najvećim tiražom, uz poštovanje kriterija odgovarajuće regionalne rasprostranjenosti. Prema ovim kriterijima, odabrani su sljedeći dnevni listovi: *Dnevni avaz* i *Oslobođenje* iz Sarajeva, *Nezavisne novine* i *Glas Srpske* iz Banjaluke i *Dnevni list* iz Mostara. Pored toga, na osnovu istih kriterija, analizom su obuhvaćena i dva dnevna lista iz Zagreba (*Večernji list*) i Beograda (*Večernje novosti*).⁷

Uzorak sadržaja dnevnih listova obuhvata izvještavanje o hapšenju i suđenju Radovanu Karadžiću i pokriva sljedeće periode:

- 21. juli – 25. juli 2008 – pet dana nakon hapšenja
- Nakon jula 2008. godine – pet dana nasumice odabranih u svakom od sljedećih 12 mjeseci, na osnovu sljedećeg načina stratifikacije: pet dana u prvoj sedmici augusta 2008. godine, pet dana u drugoj sedmici septembra 2008. godine, pet dana u trećoj sedmici oktobra 2008. godine i tako dalje.

Tekstove su kodirala dva kodera obučena za taj posao. Iz pet bosanskohercegovačkih novina odabrana su 584 teksta (161 iz *Oslobođenja*, 145 iz *Dnevnog avaza*, 110 iz *Glasa Srpske*, 105 iz *Nezavisnih novina* i 63 iz *Dnevnog lista*). Za drugi dio analize – analizu načina imenovanja – dodatno je obuhvaćeno 28 tekstova iz *Večernjeg lista* (Hrvatska) i 108 tekstova iz *Večernjih novosti* (Srbija). Ukupno je analizirano 750 tekstova. Hi kvadratni test korišten je za izračunavanje statističke značajnosti razlika između opaženih podataka i podataka koje smo, u skladu sa specifičnim hipotezama, očekivali da ćemo dobiti.

⁷ *Oslobođenje*, *Dnevni avaz* i *Nezavisne novine* pretraženi su uz pomoć digitalnog arhiva Mediacentra (Infobiro), na osnovu ključnih riječi: Karadžić, Karadžića, Karadžiću, Karadžićem. Za pristup *Dnevnom listu* i *Glasi Srpske* korištene su njihove vlastite arhive objavljenih izdanja. Tekstovima iz *Večernjeg lista* pristupili smo kroz online arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a tekstovima iz *Večernjih novosti* kroz online arhiv Ebart (<http://www.arhiv.rs/>).

Imajući u vidu polaznu pretpostavku ovog istraživanja o nacionalističkom/patriotskom novinarstvu kao dominantnom novinarskom pristupu prilikom izvještavanja o kontroverznim društvenim događajima, korištena su sljedeća ključna istraživačka pitanja:

- Za dnevne novine, da li je medijski zanimljivije i vrednije izvještavanje o Karadžiću ili o integracijama u Evropsku uniju? Postoje li razlike među novinama koje se izdaju u tri grada u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, Banjaluka, Mostar), tj. da li se ove razlike podudaraju s postojećim razlikama među političkim strankama vezanim za ova tri grada? Postoje li značajne razlike među novinama u istom gradu?
- Postoje li značajne razlike među analiziranim novinama u načinu na koji se Karadžić imenuje? Kako se te razlike manifestiraju? Da li se kontekst u koji dnevne novine smještaju Karadžića podudara s postojećim etnonacionalnim podjelama u Bosni i Hercegovini i regionu?

Rezultati istraživanja

(a) Istaknutost tekstova

Način na koji novine posvećuju pažnju određenoj temi može se ustanoviti na osnovu nekoliko pokazatelja, kao što su: učestalost najava na naslovnoj stranici, oprema tekstova, veličina tekstova, upotreba fotografija, vrsta tekstova itd. Iako ovi podaci ne mogu dati informacije o preciznom karakteru analiziranih tekstova, oni nam pomažu da razumijemo generalni odnos urednika prema određenoj temi. Konkretno, ovi podaci mogu pomoći u procjeni vrijednosti i značaja koji mediji pripisuju određenom događaju.

Istaknutost tekstova koji se odnose na slučaj Karadžić upoređuje se među dnevnim listovima koji se štampaju u Bosni i Hercegovini, ali ne i među onima iz Hrvatske i Srbije. Pretpostavka je da je istaknutost u srbijanskim i hrvatskim dnevnim listovima umanjena zbog proste činjenice da se događaji na državnom nivou obično više ističu u poređenju s vijestima iz susjednih zemalja. Mada je slučaj Karadžić važan za cijeli region, posebno je važan za Bosnu i Hercegovinu kao zemlju u kojoj su se dogodile ratne strahote koje se vežu uz Karadžića.

Rezultati istraživanja se porede s rezultatima istraživanja o medijskom izvještavanju o evroatlantskim integracijama. Ova je tema odabrana za poređenje zato što se smatra nespornom u smislu da se političke elite sve tri etničke grupe slažu da postoji potreba za održavanjem i napredovanjem evropskog puta Bosne i Hercegovine.

Konkretno, upoređuju se četiri kategorije, i to: (1) broj objavljenih tekstova, (2) broj objavljenih najava na naslovnoj stranici, (3) broj malih članaka i (4) broj objavljenih

fotografija uz tekst u pet dnevnih novina koje izlaze u Bosni i Hercegovini u slučaju izvještavanja o Karadžiću i u slučaju izvještavanja o evroatlantskim integracijama. Primjenom Hi-kvadrat testa utvrdit ćemo da li općenito postoje statistički značajne razlike među pet novina, a potom da li postoje razlike između novina koje izlaze u jednom gradu (npr., između novina koje izlaze u Sarajevu) i između novina koje izlaze u različitim gradovima (npr., između novina koje izlaze u Banjaluci i novina koje izlaze u Sarajevu).

Broj tekstova

Rezultati istraživanja ukazuju na to da među pet analiziranih novina postoji statistički značajna razlika u izvještavanju o slučaju Karadžić ($\chi=49,9$; $p=0,000$).

Novine sa sjedištem u Sarajevu (koje se prvenstveno obraćaju bošnjačkim čitaocima) posvećuju veću pažnju izvještavanju o Karadžiću nego ostale novine. Više od polovine svih objavljenih tekstova u vezi sa slučajem Karadžić (52% od $N=584$ tekstova) koji su ovdje analizirani otpada na dvije novine iz Sarajeva, bez značajnih razlika između njih ($\chi=0,8$; $p=0,360$). Veliku pažnju ovoj temi posvećuju i novine iz Banjaluke (37%, $N=584$), bez značajnih razlika između *Glasa Srpske* i *Nezavisnih novina* ($\chi=0,1$; $p=0,733$). Urednici mostarskog *Dnevnog lista* ovom slučaju nisu pridavali posebnu pažnju i objavili su najmanji broj tekstova u poređenju s drugim novinama (11% svih tekstova, $N=584$).

Razlike u broju članaka između novina čije je sjedište u Sarajevu i Banjaluci ($\chi=15,9$; $p=0,000$), kao i između sarajevskih novina i mostarskog *Dnevnog lista* (razlika između *Dnevnog lista* i *Dnevnog avaza* ($\chi=32,3$; $p=0,000$), te banjalučkih dnevnih novina i *Dnevnog lista* (razlika između *Dnevnog lista* i *Nezavisnih novina* ($\chi=10,5$; $p=0,001$) su statistički značajne.

Tabela broj 1:
Broj tekstova po novinama

Novine	Izveštavanje o Radovanu Karadžiću 2008/2009.		Izveštavanje o evroatlantskim integracijama 2008/2009.	
	Učestalost	Procenat	Učestalost	Procenat
OSLOBOĐENJE	161	27,6	242	22,1
DNEVNI AVAZ	145	24,8	254	23,2
GLAS SRPSKE	110	18,8	177	16,2
NEZAVISNE NOVINE	105	18,0	248	22,6
DNEVNI LIST	63	10,8	174	15,9
Ukupno	584	100,0	1095	100,0

U slučaju izvještavanja o evroatlantskim integracijama najveći broj tekstova ponovo je objavljen u sarajevskim dnevnicima (45% ukupnog broja analiziranih tekstova), dok je 38% tekstova objavljeno u banjalučkim novinama, a 16% u *Dnevnom listu* iz Mostara. Među pet novina postoji statistički značajna razlika ($\chi=29,2$; $p=0,000$).

Među sarajevskim dnevnim novinama ne postoji statistički značajna razlika ($\chi=0,3$; $p=0,590$). S druge strane, između banjalučkih Nezavisnih novina i Glasa Srpske postoji statistički značajna razlika ($\chi=11,9$; $p=0,001$).

Ako posmatramo razlike među medijima iz različitih gradova, statistička analiza pokazuje da, ustvari, postoji razlika između *Glasa Srpske* i sarajevskih novina (razlika između *Glasa Srpske* i *Oslobođenja* ($\chi=10,1$; $p=0,001$), ali ne između *Nezavisnih novina* i dnevnih novina iz Sarajeva (razlika između *Nezavisnih novina* i *Dnevnog avaza* ($\chi=0,1$; $p=0,789$)). *Dnevni list* se, s druge strane, razlikuje od sarajevskih dnevnika i

Nezavisnih novina (razlika između *Dnevnog lista* i *Oslobođenja* ($\chi=11,1$; $p=0,001$), ali se ne razlikuje od *Glasa Srpske* ($\chi=0,0$; $p=0,873$).

Iz ovoga se može zaključiti da se grupiranje novina po gradovima na osnovu učestalosti izvještavanja o evroatlantskim integracijama ne podudara sa etnonacionalnim kalupom na koji ukazuje učestalost izvještavanja o slučaju Radovana Karadžića.

Najava na naslovnoj stranici

Postoje značajne razlike među novinama u procentu tekstova o slučaju Karadžić koji su najavljeni na naslovnoj stranici. Razlika u broju najava među pet dnevnih novina statistički je značajna ($\chi=48,9$; $p=0,000$).

Razlika između dnevnih novina iz Sarajeva u procentu najavljenih tekstova (42% tekstova u *Oslobođenju* nasuprot 27% tekstova u *Dnevnom avazu*) statistički je značajna ($\chi=8,4$; $p=0,004$), kao što je značajna i razlika između novina iz Banjaluke (*Glas Srpske* 7%, *Nezavisne novine* 25%) ($\chi=12,4$; $p=0,000$).

Poredeći medije iz različitih gradova, može se zaključiti da se sarajevsko *Oslobođenje* razlikuje i od banjalučkih dnevnih novina (razlika između *Oslobođenja* i *Nezavisnih novina* ($\chi=12,2$; $p=0,000$) i od mostarskog *Dnevnog lista* ($\chi=8,4$; $p=0,004$), dok se Avaz razlikuje samo od *Glasa Srpske* ($\chi=19,0$; $p=0,000$). Statistički značajna razlika ne postoji između *Dnevnog avaza* i *Nezavisnih novina* ($\chi=0,7$; $p=0,417$) kao ni između *Nezavisnih novina* i *Dnevnog lista* ($\chi=0,0$; $p=1,000$). Statistički značajna razlika postoji samo još između *Dnevnog lista* i banjalučkoga *Glasa Srpske* ($\chi=10,3$; $p=0,001$).

Iz ovoga se može zaključiti da ustanovljene razlike i sličnosti u procentu najava među analiziranim dnevnim novinama nisu direktno slijedile etnički obrazac diferencijacije. No, u svakom slučaju indikativno je da je banjalučki Glas Srpske imao izuzetno nizak

Tabela broj 2:
Najava na naslovnoj stranici

Novine	Izveštavanje o Radovanu Karadžiću 2008/2009.		Izveštavanje o evroatlantskim integracijama 2008/2009.	
	Učestalost	Procenat ⁸	Učestalost	Procenat ⁹
OSLOBOĐENJE	67	41.61	36	14,88
DNEVNI AVAZ	39	26.90	39	15,35
GLAS SRPSKE	8	7.27	33	18,64
NEZAVISNE NOVINE	26	24.76	45	18,15
DNEVNI LIST	15	23.81	32	18,39
Ukupno	155		185	

procenat najava vezanih za Karadžića, dok je, s druge strane, sarajevsko *Oslobodenje* imalo najveći procenat ovih objava.

S druge strane, procenat najava na naslovnoj stranici kod izveštavanja o evroatlantskim integracijama bio je dosta sličan kod ovih pet dnevnih novina i kretao se od 15% tekstova vezanih za evroatlantske integracije koji su najavljeni na naslovnoj stranici sarajevskog *Oslobodenja* do 19% u *Glasi Srpske* iz Banjaluke. Razlika među novinama nije statistički značajna ($\chi=2,1$; $p=0,723$).

⁸ Procenati su relativni i dati su u odnosu na ukupan broj tekstova u svim novinama. Ukupan zbir procenata, prema tome, ne iznosi 100.

⁹ Isto.

Veličina tekstova

Kada se govori o izvještavanju o Radovanu Karadžiću, većina tekstova objavljenih u ovih pet novina u Bosni i Hercegovini su kratki tekstovi, tj. tekstovi koji ne prelaze 1/6 novinske stranice. Novine iz Banjaluke su najviše izvještavale o Karadžićevom hapšenju i suđenju u obliku kratkih tekstova – 73%, zatim slijedi *Dnevni list* iz Mostara sa 70 % i na kraju sarajevske dnevne novine u kojima je udio kratkih tekstova značajno niži – 48% kratkih tekstova. Razlika među pet analiziranih novina statistički je značajna ($\chi=42,0$; $p=0,000$).

Između banjalučkih dnevnih novina *Glasa Srpske* i *Nezavisnih novina* ne postoji statistički značajna razlika u pogledu udjela kratkih tekstova ($\chi=0,1$; $p=0,612$). Isto tako, nije potvrđena značajnija razlika ni između dva dnevna lista iz Sarajeva – *Dnevnog avaza* i *Oslobodjenja* ($\chi=0,3$; $p=0,591$).

U pogledu razlike između gradova, ne postoji značajna razlika između upotrebe kratkih članaka kod mostarskog *Dnevnog lista* i banjalučkih dnevnih novina (razlika između *Dnevnog lista* i *Glasa Srpske* ($\chi=0,1$; $p=0,625$), ali zato postoji razlika između mostarskog *Dnevnog lista* i sarajevskih dnevnih novina (razlika između *Dnevnog lista* i *Dnevnog avaza* ($\chi=7,3$; $p=0,007$), kao i između sarajevskih i banjalučkih dnevnika ($\chi=35,5$; $p=0,000$).

Ako se sudi ne samo po učestalosti, već i po veličini tekstova, iz ovoga se može zaključiti da su sarajevski dnevници, u poređenju s dnevnicima iz Banjaluke i Mostara, posvećivali više pažnje ovom slučaju.

Poređenja radi, kada se radi o veličini tekstova u kojima se izvještava o evroatlantskim integracijama, razlike među novinama su manje i nisu statistički značajne ($\chi=6,7$; $p=0,155$). U 52% slučajeva, sarajevske dnevne novine su izvještavale u obliku kratkih tekstova, dok su banjalučke novine to radile u 59% slučajeva, isto kao i *Dnevni list* iz Mostara.

Tabela broj 3:
Broj kratkih tekstova

Novine	Izveštavanje o Radovanu Karadžiću 2008/2009.		Izveštavanje o evroatlantskim integracijama 2008/2009.	
	Učestalost	Procenat	Učestalost	Procenat
OSLOBOĐENJE	75	46,58	120	49,59
DNEVNI AVAZ	72	49,66	139	54,72
GLAS SRPSKE	80	74,10	108	61,02
NEZAVISNE NOVINE	77	73,33	136	54,84
DNEVNI LIST	44	69,84	103	59,20
Ukupno	348	606		

Korištenje fotografija unutar tekstova¹⁰

Kada je riječ o izvještavanju o Radovanu Karadžiću, pet analiziranih novina međusobno se statistički značajno razlikuje i po objavljivanju fotografije uz tekst ($\chi=81,8$; $p=0,000$). Pri tome, procentualno je fotografije najviše koristio *Dnevni list* iz Mostara, i to u 91% tekstova, potom sarajevski dnevni, koji su fotografiju uz tekst objavljivali u 75% slučajeva. Daleko iza njih su banjalučke novine, koje su to činile u samo 43% slučajeva.

Gotovo da nema razlike među sarajevskim novinama u pogledu korištenja fotografija uz tekst ($\chi=0,3$; $p=0,599$), a i razlike među novinama iz Banjaluke statistički su neznčajne ($\chi=2,0$; $p=0,156$).

¹⁰ Rezultati nisu poredeni s tekstovima o evroatlantskim integracijama jer nam nedostaju podaci te vrste o njima.

U pogledu distribucije po gradovima *Dnevni list* iz Mostara statistički se značajno razlikuje od novina iz Banjaluke (razlika između *Dnevnog lista* i *Glasa Srpske* ($\chi=33,5$; $p=0,000$), kao i od novina iz Sarajeva (razlika između *Dnevnog lista* i *Oslobođenja* ($\chi=6,9$; $p=0,008$). Također, postoji statistički značajna razlika između novina iz Sarajeva i Banjaluke ($\chi=55,3$; $p=0,000$).

Tabela broj 4:
Broj tekstova s fotografijama

Novine	Izveštavanje o Radovanu Karadžiću 2008/2009.	
	Učestalost	Procenat
OSLOBOĐENJE	123	76.40
DNEVNI AVAZ	107	73.79
GLAS SRPSKE	52	47.27
NEZAVISNE NOVINE	40	38.10
DNEVNI LIST	57	90.48
Ukupno	379	

Može se zaključiti da razlika između novina iz Sarajeva i novina iz Banjaluke i Mostara u korištenju fotografija dodatno potvrđuje pretpostavku o etnonacionalnim linijama diferencijacije. Dok dnevne novine iz Mostara i Sarajeva naglašavaju važnost ovog događaja umetanjem fotografija uz tekst, dotle banjalučke novine nastoje umanjiti značaj izvještavanja o Karadžiću korištenjem značajno manjeg broja fotografija.

(b) Strategije imenovanja

Kategorija koja će ovdje biti analizirana odnosi se na imenovanje Radovana Karadžića. Uporedit ćemo načine imenovanja Radovana Karadžića u sedam kategorija (vidi Tabelu 5) te istražiti u kolikoj su mjeri tri posljednje kategorije imenovanja korištene u pozitivnom, negativnom ili neutralnom kontekstu. Primjenom Hi-kvadrat testa utvrdit ćemo da li postoje statistički značajne razlike među sedam novina. Nakon toga, testirat ćemo da li postoje razlike među novinama, s obzirom na etno-nacionalno okruženje i različite etničke skupine prema kojima su te novine primarno orijentirane (*Dnevni avaz* i *Oslobođenje*, s primarno bošnjačkim čitateljstvom- u daljem tekstu označene kao ‘bošnjačke novine’; *Nezavisne novine*, *Glas Srpske* i *Večernje novosti*, sa primarnim čitateljstvom iz reda srpskog naroda- u daljem tekstu označene kao ‘srpske novine’; *Dnevni list* i *Večernji list*, sa primarnim čitateljstvom iz reda hrvatskog naroda- u daljem tekstu označene kao ‘hrvatske novine’¹¹).

Kao što je primijećeno, način imenovanja nije neutralna kategorija i može otkriti ideološke pozicije na osnovu kojih se izvještava o slučaju Karadžić. U svrhu istraživanja gledišta i vrednovanja na osnovu kojih se vrši imenovanje, prilagodili smo semantičke oblasti koje su razvile Erjavecova i Volčičeva (2009). Ove oblasti se sastoje od sedam kategorija, u zavisnosti od toga da li se Karadžić spominje samo po imenu, da li se smješta u kontekst ratnih zločina, suđenja, politike, njegovog lika tokom

¹¹ Termini ‘hrvatske’ ‘srpske’ i ‘bošnjačke novine’ su korišteni samo u svrhu jasne diferencijacije među novinama, zasnovane na razlici u etno-nacionalnom okruženju i etno-nacionalnoj strukturi čitateljstva. Novine same se ne deklariraju kao takve.

Tabela broj 5:
Primjeri imenovanja Radovana Karadžića u člancima

Kategorija	
imenovanja	Tipični primjeri ključnih riječi ili fraza koje se odnose na Karadžića
Samo ime	Radovan Karadžić, Karadžić, Raša
Ratni zločini	ratni zločinac, najodgovorniji za najteže zločine/zlo, glavni osumnjičeni za ratne zločine, jedan od najvećih zločinaca u historiji
Haški tribunal	haški bjegunac, najtraženiji bjegunac, posljednji zatvorenik haškog kazamata
Politika	Dodikov učitelj, prvi čovjek RS-a, ratni predsjednik, bivši lider bosanskih Srba, predsjednik koljač
Dragan Dabić	neuropsihijatar, istraživač iz oblasti psihologije, egzibicionista, Dragan Dabić
Srpstvo/nacija	heroj, simbol otpora ugroženog srpskog naroda, legenda, žrtva izdaje
Druge lične osobine	najbolji od svih Karadžića, veliki čovjek, div, komunikativan (prosječan, durmitorski psihopata) psihijatar, otvoren, pristupačan, boem, mistik, guru

skrivanja od Haškog tribunala, njegove nacije ili se spominje neka druga lična osobina. Primjeri imenovanja Karadžića mogu se vidjeti u Tabeli 5:

Ukupno je zapaženo 885 slučajeva imenovanja. U najvećem broju slučajeva korišteno je samo Karadžićevo ime (337 slučaja od 885). Sljedeće kategorije po učestalosti korištenja su: spominjanje Karadžića u kontekstu politike (149), Haškog tribunala (142) i ratnih zločina (136). Karadžićeve lične osobine su korištene u manjoj mjeri (53 slučaja). Ime Dragan Dabić je upotrijebljeno u 39 slučajeva, a nacionalne odrednice u 29 slučajeva. Sljedeća tabela prikazuje način na koji je Karadžić imenovan u analiziranim novinama.

Tabela broj 6: Imenovanje Radovana Karadžića u člancima

Novine		Načini imenovanja Karadžića						Ukupno*	
		Samo ime	Ratni zločini	Haški tribunal	Dragan Politika	Srbi/ Dabić	nacija		Druge lične osobine
OSLOBOĐENJE	Zbir	62	44	35	44	14	10	12	221
	% unutar								
	novina	28,1%	19,9%	15,8%	19,9%	6,3%	4,5%	5,4%	
DNEVNI AVAZ	Zbir	47	69	31	28	2	2	13	192
	% unutar								
	ovina	24,5%	35,9%	16,1%	14,6%	1,0%	1,0%	6,8%	
GLAS SRPSKE	Zbir	95	3	9	3	1	1	1	113
	% unutar								
	novina	84,1%	2,7%	8,0%	2,7%	0,9%	0,9%	0,9%	
NEZAVISNE									
NOVINE	Zbir	44	8	27	30	6	4	10	129
	% unutar								
	novina	34,1%	6,2%	20,9%	23,3%	4,7%	3,1%	7,8%	
DNEVNI LIST	Zbir	29	5	12	19	3	0	3	71
	% unutar								
	ovina	40,8%	7,0%	16,9%	26,8%	4,2%	0,0%	4,2%	
VEČERNJI									
LIST (ZG)	Zbir	13	3	6	2	3	1	3	31
	% unutar								
	novina	41,9%	9,7%	19,4%	6,5%	9,7%	3,2%	9,7%	
VEČERNJE									
NOVOSTI (BG)	Zbir	47	4	22	23	10	11	11	128
	% unutar								
	novina	36,7%	3,1%	17,2%	18,0%	7,8%	8,6%	8,6%	
UKUPNO	Zbir	337	136	142	149	39	29	53	885

*Procenti i zbirovi su zasnovani na slučajevima.

Kategorija ‘Samo ime’

Što se tiče učestalosti korištenja kategorije ‘samo ime’, pojedinačno imenovanje je najčešće korišten način imenovanja Karadžića (38%), a među sedam analiziranih novina postoji statistički značajna razlika ($\chi=88,4$; $p=0,000$). Procentualno gledano, najviše je ovakav način imenovanja koristio *Glas Srpske* (84% od ukupnog broja imenovanja u ovim novinama), a najmanje *Dnevni avaz* (25% od ukupnog broja imenovanja u *Avazu*).

Između sarajevskih dnevnih novina *Oslobođenja* i *Dnevnog avaza* ne postoji statistički značajna razlika ($\chi=1,5$; $p=0,215$). Kod dnevnih novina iz Srbije i Republike Srpske situacija nije tako jednoznačna. Naime, statistički značajna razlika ne postoji između *Nezavisnih novina* i *Večernjih novosti* ($\chi=0,1$; $p=0,812$), ali postoji između ovih dviju novina i *Glasa Srpske* (*Glas Srpske* i *Večernje novosti* ($\chi=44,1$; $p=0,000$)). Između ‘hrvatskih dnevnih novina’ - mostarskog *Dnevnog lista* i zagrebačkog *Večernjeg lista*, ne postoji statistički značajna razlika ($\chi=0,0$; $p=0,972$).

U pogledu razlika između tri grupe novina s obzirom na etno-nacionalnu strukturu čitateljstva, ‘bošnjačke novine’ ne razlikuju se značajno od ‘srpskih novina’: *Večernjih novosti* i *Nezavisnih novina* (razlika između *Dnevnog avaza* i *Večernjih novosti* ($\chi=3,7$; $p=0,054$), ali se razlikuju od *Glasa Srpske* (razlika između *Oslobođenja* i *Glasa Srpske* ($\chi=61,4$; $p=0,000$)). Također, novine s primarno bošnjačkim čitateljstvom ne razlikuju se od novina orijentiranih ka hrvatskoj etno-nacionalnoj skupini (razlika između *Dnevnog avaza* i *Večernjeg lista* ($\chi=2,3$; $p=0,133$)). ‘Hrvatske novine’ slijede isti obrazac razlikovanja sa novinama iz Srbije i Republike Srpske kao i sarajevske novine, tako da postoji razlika u poređenju s *Glasm Srpske* (razlika između *Glasa Srpske* i *Večernjeg lista* ($\chi=20,1$; $p=0,000$)), ali ne postoji statistički značajna razlika u odnosu prema druge dvije ‘srpske novine’ (razlika između *Nezavisnih novina* i *Večernjeg lista* ($\chi=0,2$; $p=0,667$)).

Dakle, može se zaključiti da *Glas Srpske* odstupa od svih ostalih novina u pogledu načina imenovanja Karadžića na ovaj način, dok sve ostale novine na dosta ujednačen način koriste ovu kategoriju imenovanja.

Kategorija ‘Ratni zločini’

Postoje statistički značajne razlike među sedam dnevnih novina u tome koliko često vezuju imenovanje Karadžića sa ratnim zločinima ($\chi=133,8$; $p=0,000$). Radovan Karadžić je u analiziranim tekstovima spomenut 136 puta u kontekstu ratnih zločina. Tačnije, sarajevski dnevnik su ga smjestili u ovaj kontekst 113 puta (83%), dok su sve ostale novine Karadžića u ovom kontekstu spomenule 23 puta (17%).

U poređenju s drugim načinima njegovog imenovanja, čini se da je spominjanje u kontekstu ratnih zločina veoma važno za sarajevske dnevnik. U *Dnevnom avazu* to je pojedinačno najčešći način imenovanja (35,9%), dok je u *Oslobođenju* (19,9%) to drugi najčešći način imenovanja, odmah nakon korištenja samo imena. Ipak, očigledno je da *Dnevni avaz* posvećuje ovakvom načinu imenovanja puno više pažnje negoli *Oslobođenje*, te da postoje značajne razlike između ovih dviju novina ($\chi=15,3$; $p=0,000$). S druge strane, razlika između novina sa primarno srpskim čitateljstvom nije statistički značajna (razlika između *Glasa Srpske* i *Nezavisnih novina* ($\chi=1,9$; $p=0,170$). Ove novine odlikuje vrlo rijetko spominjanje Karadžića u kontekstu ratnih zločina (*Glas Srpske* 2,7%; *Večernje novosti* 3,1%; *Nezavisne novine* 6,2%). Slično tome, razlika između dnevnih novina s primarno hrvatskim čitateljstvom, *Dnevni list* iz Mostara i *Večernji list* iz Zagreba, nije statistički značajna ($\chi=0,2$; $p=0,666$).

U pogledu razlika među tri grupe novina, zasnovane na etničkoj diferencijaciji primarnog čitateljstva, bitno je kazati da ‘srpske novine’ donekle manje izvještavaju o Karadžiću u kontekstu ratnih zločina u odnosu na ‘hrvatske novine’, ali da ne postoji statistički značajna razlika između njih ($\chi=2,5$; $p=0,116$). S druge strane, ‘srpske novine’

se statistički značajno razlikuju od 'bošnjačkih novina', koje više spominju Karadžića u kontekstu ratnih zločina (razlika između *Oslobođenja* i *Nezavisnih novina* ($\chi=15,2$; $p=0,000$). Postoje i razlike između 'hrvatskih novina' i 'bošnjačkih novina'. *Dnevni list* iz Mostara statistički se značajno razlikuje od objiju sarajevskih dnevnih novina (razlika između *Dnevnog lista* i *Oslobođenja* ($\chi=8,5$; $p=0,004$), dok se *Večernji list* iz Zagreba razlikuje od *Dnevnog avaza* ($\chi=12,7$; $p=0,000$) ali ne i od *Oslobođenja* ($\chi=2,9$; $p=0,088$).

Kategorija 'Haški tribunal'

Što se tiče izvještavanja o Karadžiću u vezi s Haškim tribunalom, novine su imale relativno slične procente, bez značajnih razlika među njima ($\chi=12,3$; $p=0,056$).

Kategorija 'Politika'

Postoje određene varijacije među dnevnim novinama kada je u pitanju odnos prema Karadžićevom imenu u kontekstu njegove političke uloge. Razlike među sedam analiziranih novina statistički su značajne ($\chi=36,7$; $p=0,000$). *Dnevni list* iz Mostara u najvećem je procentu spominjao Karadžića u ovom kontekstu (26,8%), dok je *Glas Srpske* iz Banjaluke to činio u najmanjem omjeru (2,7%).

Kod sarajevskih dnevnih novina, *Oslobođenja* i *Dnevnog avaza*, ne postoje statistički značajne razlike kad je u pitanju smještanje Karadžića u politički kontekst ($\chi=2,7$; $p=0,099$). Kod novina sa primarno srpskim čitateljstvom razlike postoje. Dosta je ujednačena pozicija banjalučkih *Nezavisnih novina* i beogradskih *Večernjih novosti*, te između njih ne postoji statistički značajna razlika ($\chi=1,5$; $p=0,220$), ali su obje ove novine, u navedenom kontekstu, znatno više izvještavale od banjalučkoga *Glasa Srpske* (razlika između *Glasa Srpske* i *Večernjih novosti* ($\chi=17,9$; $p=0,000$). Kod 'hrvatskih dnevnih novina', također je neujednačen udio povezivanja Karadžića s politikom. *Dnevni list* to čini u većem omjeru od zagrebačkog *Večernjeg lista* i razlika između njih statistički je značajna ($\chi=5,8$; $p=0,016$).

Kada govorimo o sličnosti i razlikama u referiranju na političku ulogu Karadžića, potrebno je kazati sljedeće: dnevne novine koje uglavnom čitaju Bošnjaci – *Dnevni avaz* i *Oslobodenje* – znatno više izvještavaju od banjalučkoga *Glasa Srpske* u ovom kontekstu te postoji statistički značajna razlika između njih (razlika između *Dnevnog avaza* i *Glasa Srpske* ($\chi=16,1$; $p=0,000$). S druge strane, ukupan udio ovih ‘bošnjačkih novina’ dosta je sličan ukupnom udjelu preostalih dvaju ‘srpskih novina’, banjalučke *Nezavisne novine* i beogradske *Večernje novosti* te ne postoji statistički značajna razlika između njih (razlika između *Dnevnog avaza* i *Nezavisnih novina* ($\chi=2,9$; $p=0,087$). I kod ‘hrvatskih novina’ postoji nekoliko varijacija. Tako se mostarski *Dnevni list* ne razlikuje od sarajevskih dnevnih novina, kao ni od banjalučkih *Nezavisnih novina* i beogradskih *Večernjih novosti* (razlika između *Dnevnog lista* i *Večernjih novosti* ($\chi=1,7$; $p=0,194$), ali se razlikuje od *Glasa Srpske* ($\chi=2,3$; $p=0,086$). S druge strane, zagrebački *Večernji list* ne razlikuje se u ovom pogledu od *Glasa Srpske* ($\chi=1,3$; $p=0,264$) i beogradskih *Večernjih novosti* ($\chi=2,3$; $p=0,085$), ali se zato statistički značajno razlikuje i od *Nezavisnih novina* ($\chi=5,6$; $p=0,018$) i od ‘bošnjačkih novina’ (razlika između *Večernjeg lista* i *Dnevnog avaza* ($\chi=7,3$; $p=0,007$).

Kategorija ‘Dragan Dabić’

U pogledu frekventnosti korištenja kategorije ‘Dragan Dabić’, postoji statistički značajna razlika među sedam analiziranih novina ($\chi=16,1$; $p=0,013$). U najvećem procentu zagrebački *Večernji list* (9,7%) i beogradske *Večernje novosti* (7,8%) smještaju Karadžića u ovaj kontekst, dok to najmanje čini banjalučki *Glas Srpske* (0,9%) i sarajevski *Dnevni avaz* (1,0%).

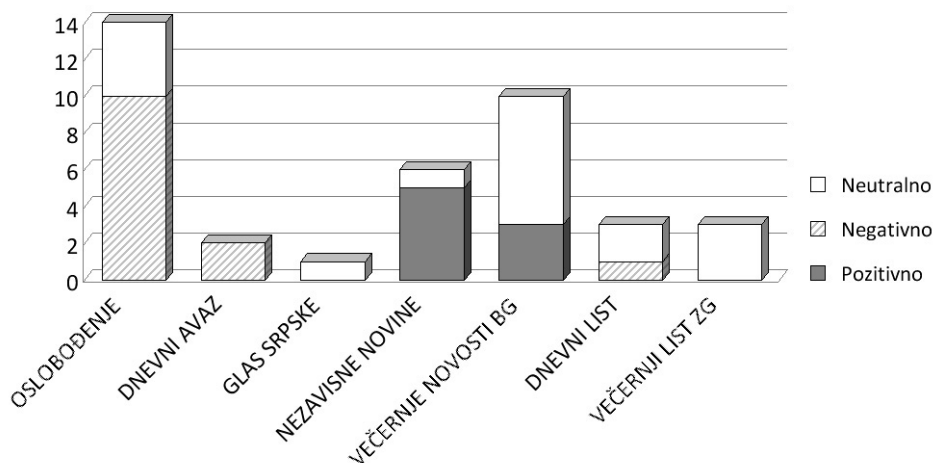
Između ‘bošnjačkih novina’ postoji statistički značajna razlika ($\chi=8,2$; $p=0,004$) – *Oslobodenje* u većem omjeru koristi ovaj termin negoli *Dnevni avaz*. Kod ‘srpskih novina’ razlika postoji između *Glasa Srpske*, koji vrlo rijetko u ovom kontekstu spominje Karadžića, te *Nezavisnih novina* i *Večernjih novosti*, koji to čine češće

(razlika između *Glasa Srpske* i *Nezavisnih novina* ($\chi=3,4$; $p=0,047$; razlika između *Nezavisnih novina* i *Večernjih novosti* ($\chi=0,6$; $p=0,455$). Kod ‘hrvatskih novina’ ne postoje statistički značajne razlike ($\chi=1,1$; $p=0,291$), iako zagrebački *Večernji list* procentualno više upotrebljava termin ‘Dabić’ od mostarskog *Dnevnog lista*.

Razlike između grupa novina zasnovanih na etno-nacionalnom okruženju i etničkoj strukturi čitateljstva, nisu jednoznačne. Tako se ‘bošnjački’ *Dnevni avaz* statistički značajno ne razlikuje od banjalučkih dnevnih novina (razlika između *Dnevnog avaza* i *Nezavisnih novina* ($\chi=3,7$; $p=0,055$), ali se značajno razlikuje od beogradskih *Večernjih novosti* ($\chi=7,2$; $p=0,007$). Također, *Avaz* se razlikuje statistički značajno i od hrvatskog *Večernjeg lista* ($\chi=7,3$; $p=0,007$) ali ne i od ‘hrvatskog’ *Dnevnog lista* ($\chi=2,1$; $p=0,143$). Kod *Oslobodenja* je situacija drugačija. Ova novina se razlikuju od *Glasa Srpske* ($\chi=7,6$; $p=0,006$), a ne razlikuju se od ostalih ‘srpskih novina’ (razlika između *Oslobodenja* i *Nezavisnih novina* ($\chi=0,8$; $p=0,367$) i ‘hrvatskih dnevnih novina’ (razlika između *Oslobodenja* i *Večernjeg lista* ($\chi=0,9$; $p=0,350$)). I na kraju, ‘hrvatske dnevne novine’ ne razlikuju se statistički značajno od *Nezavisnih novina* i *Večernjih novosti*, dviju ‘srpskih novina’ ($\chi=0,9$; $p=0,349$). Ipak, od *Glasa Srpske* statistički značajno razlikuje se samo *Večernji list* ($\chi=7,6$; $p=0,006$) ali ne i mostarski *Dnevni list* ($\chi=2,6$; $p=0,105$).

Kako bismo dobili više informacija o prirodi izvještavanja u ovom slučaju, analizirali smo da li je ime Dragan Dabić korišteno u pozitivnom, negativnom ili neutralnom kontekstu. Rezultati su prikazani na Grafikonu 1.

Grafikon broj 1: Kontekst imenovanja Karadžića kao Dragana Dabića (N=39)

Dijagram pokazuje da su sarajevske dnevne novine imale veoma sličan obrazac upotrebe imena Dragan Dabić – uglavnom u negativnom kontekstu i ponekad u neutralnom, dok u pozitivnom kontekstu Dabić nije spomenut nikada. Naprimjer, *Oslobodenje* je pisalo o Dabiću kao o nadriljekaru koji ugrožava zdravlje drugih ljudi.

Nadriljekar, švaler i putnik koji se šverca u autobusu je 1992. u januaru otvoreno zaprijetio u Skupštini BiH da ako Bosna i Hercegovina upotrijebi zagarantovano pravo iz Ustava SFRJ... da će biti rata. (Hadžić 2008, str. 12)

S druge strane, *Nezavisne novine* iz Banjaluke i *Večernje novosti* iz Beograda slijede drugačiji obrazac, gdje prevladava pozitivan i neutralan kontekst, sa izuzetkom nekoliko tekstova s negativnom konotacijom. *Glas Srpske* iz Banjaluke rijetko je

spominjao ime Dragan Dabić, i to samo u neutralnom kontekstu. Primjer izvještavanja koje Dabića smješta u pozitivan kontekst, gdje se on prikazuje kao osoba slobodnog duha, posvećena naučnom istraživanju u svrhu promoviranja dobrobiti čovječanstva, može se vidjeti u sljedećem odlomku:

Ni traga od onog simpatičnog gura Dragana Davida Dabića, 'istraživača u oblasti psihijatrije i bioenergije', čiji je lik predstavljao uspješnu kombinaciju 'Frojda i boema iz Skadarlije'. (N. N. 2008, str. 10)

Dnevni list iz Mostara i *Večernji list* iz Zagreba daju prednost neutralnoj kontekstualizaciji Karadžića, dok pozitivan vrijednosni stav nije primijećen ni u jednom tekstu.

Kategorija 'Srbi/nacija'

Karadžić se u tekstovima spominjao i u kontekstu pripadnosti srpskom nacionalnom identitetu. *Večernje novosti* iz Srbije, s najvećim procentom takvih tekstova – 10,9%, i *Dnevni list* iz Mostara, bez ijednog takvog teksta, donekle se ističu među analiziranim dnevnicima. Razlika među sedam analiziranih novina u broju spominjanja Karadžića u kontekstu nacije statistički je značajna ($\chi=18,3$; $p=0,006$).

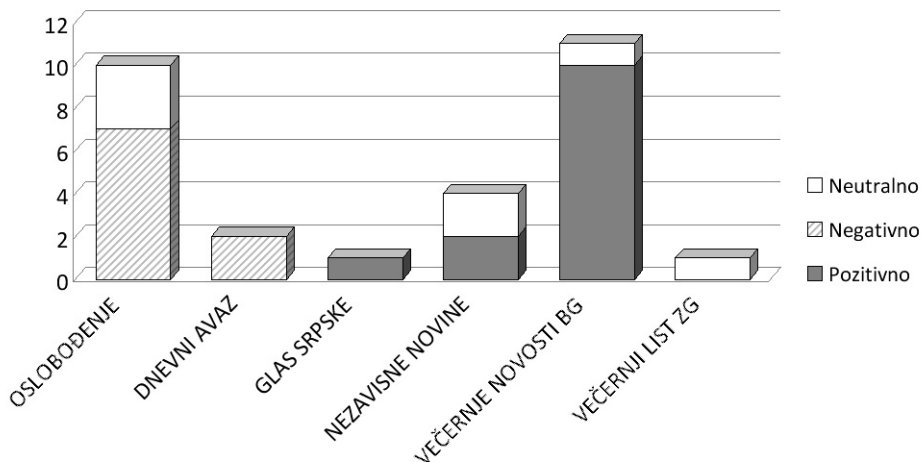
Između sarajevskih dnevnih novina postoje statistički značajne razlike, a *Oslobodenje* je više od *Dnevnog avaza* stavljalo Karadžića u ovaj kontekst ($\chi=4,7$; $p=0,030$). Kod novina koje smo označili kao srpske, razlike postoje između banjalučkoga *Glasa Srpske* i beogradskih *Večernjih novosti* ($\chi=7,9$; $p=0,005$). Među 'hrvatskim novinama' u ovom pogledu nema statistički značajne razlike ($\chi=2,3$; $p=0,131$).

Sarajevsko *Oslobodenje* statistički značajno više stavlja Karadžića u kontekst nacije od banjalučkoga *Glasa Srpske* ($\chi=4,7$; $p=0,030$), ali razlike između ovih novina te 'srpskih' *Večernjih novosti* i *Nezavisnih novina* nisu statistički značajne (razlika između *Oslobodenja* i *Večernjih novosti* ($\chi=0,9$; $p=0,350$). S druge strane, udio ovih novina

statistički se značajno razlikuje od mostarskog *Dnevnog lista*, od kojeg *Oslobodenje* više stavlja Karadžića u kontekst nacije ($\chi=4,1$; $p=0,043$), ali ne i od drugih ‘hrvatskih novina’ – *Večernjih novina* iz Zagreba ($\chi=0,3$; $p=0,582$). Sarajevski *Dnevni avaz*, razlikuje se jedino od beogradskih *Večernjih novosti*, od kojih statistički značajno manje stavlja Karadžića u kontekst nacije ($\chi=8,5$; $p=0,004$), dok razlika sa svim drugim novinama nije statistički značajna (razlika između *Dnevnog avaza* i *Večernjih novina* ($\chi=0,7$; $p=0,416$). Razlika između ‘srpskih’ i ‘hrvatskih novina’, također, nije jednoznačna. Razlika postoji samo između *Dnevnog lista* iz Mostara i beogradskih *Večernjih novosti* ($\chi=6,2$; $p=0,013$). Kao što smo prethodno naveli, *Dnevni list* nije objavio niti jedan tekst u kojem povezuje Karadžića sa nacijom.

Daljnja analiza konteksta u koji novine stavljaju Karadžića: pozitivan, negativan ili neutralan kontekst, omogućuje zapažanja dodatnih nijansi izvještavanja.

Grafikon broj 2: Imenovanje Karadžića u kontekstu nacije (N=29)

Sarajevske dnevne novine ponovo slijede obrazac pretežno negativne vrijednosne ocjene prilikom predstavljanja Karadžića u kontekstu njegove nacije. Evo kako nas *Oslobođenje* podsjeća na Karadžićevu ratnu nacionalističku retoriku:

Karadžić se brzo nametnuo Srbima svojim jezgrovitim ratnohušakačkim nebulozama. ...samo dva mjeseca nakon masakra Bošnjaka u Srebrenici, kad je vijest o tome već obišla svijet, sa nevjerojatnom nastranošću je izjavio: 'Srebrenica jeste vijest, ali Srebrenica je dokaz superiornosti srpskog oružja i primjer srpske plemenitosti.' (Berić 2008, str. 10)

Na drugoj su strani mediji iz Banjaluke i Beograda, koji koriste pozitivne vrijednosne ocjene prilikom predstavljanja Karadžića u smislu njegovog nacionalnog identiteta i uloge. Čak i kada se u *Večernjim novostima* iz Beograda spominju Karadžićeve mane,

one se tumače u smislu nacionalnih osobina naivnosti i 'vjere'. Ovakve su osobine korištene u cilju predstavljanja srpske nacije kao žrtve, koja je mnogo pretrpjela tokom historije.

Lakovernost, ta urođena osobina srpskog čoveka, nije ni njega zaobišla. (Jovanović 2009, str. 19)

Dnevni list iz Mostara nije spominjao Karadžića u ovom kontekstu, a *Večernji list* iz Zagreba veoma je rijetko povezivao Karadžića s nacijom, a i kada je to činio, nije ga spominjao u pozitivnom kontekstu.

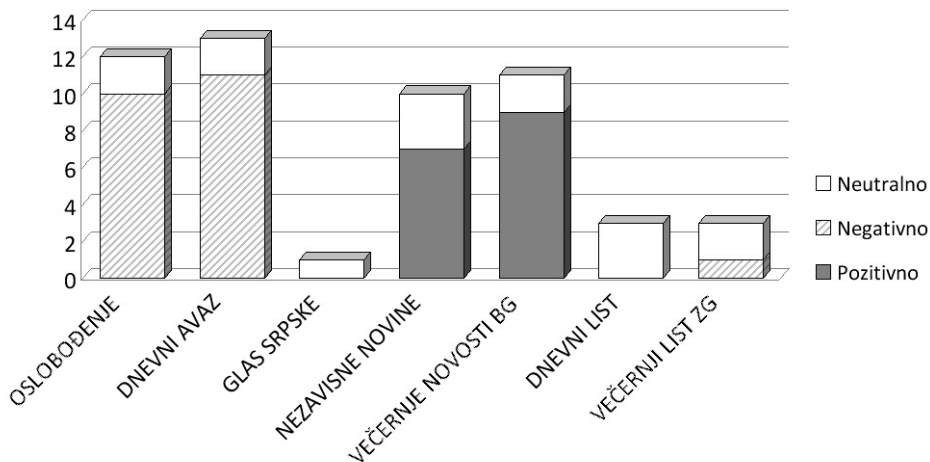
NATO je u ponedjeljak objavio da je izvještaj o uhićenju optuženog za ratne zločine, bosanskog Srbina Radovana Karadžića, dobra vijest na koju se dugo čekalo. ('Haško tužiteljstvo i EU pozdravljaju uhićenje', 2008)

Kategorija 'Druge lične karakteristike'

Na kraju, Karadžića se u analiziranim tekstovima rijetko imenuje uz referiranje na ostale lične osobine i tu nema značajne razlike među sedam novina ($\chi=11,2$; $p=0,083$). Procenat ove vrste imenovanja se kreće od 0,9% (*Glas Srpske*) do 9,7% (*Večernji list*).

Što se tiče vrijednosne ocjene predstavljanja Karadžića unutar ove kategorije imenovanja, rezultati su prikazani u sljedećem dijagramu.

Grafikon broj 3: Imenovanje Karadžića u kontekstu drugih ličnih osobina (N=53)

Još jednom, obrazac u sarajevskim dnevnicima je gotovo isti i sadrži pretežno negativnu vrijednosnu ocjenu u predstavljanju Karadžića u kontekstu njegovih ličnih osobina, pri čemu neki tekstovi sadrže i neutralnu vrijednosnu ocjenu. U *Oslobođenju* čitamo:

Teško se oteti potrebi, gotovo fiziološkoj potrebi, da se što napiše o hapšenju poddurmitorskog koljača, ubice, palikuće, monstruma i o njegovom pojavljivanju u Hagu. (...) Najvažnije je da je dugo traženi/skrivani zločinac priveden pravdi, a televizijski gledaoci su mogli jasno vidjeti kako su se dojučerašnja monstrumova lica i naličja, iscjeliteljske maske i epska kočoperenja odjednom zgrčila u poluizbezumljeno lice netom začešljana seljaka i kukavice pred hladnim licem suca Alphonsa Oriea. (Hajdarević 2008, str. 10)

Nezavisne novine iz Banjaluke i *Večernje novosti* iz Beograda pripadaju drugoj grupi novina, koju prvenstveno odlikuje pozitivna vrijednosna ocjena o Karadžiću u kontekstu njegovih ličnih osobina, uz mali broj tekstova gdje je prisutna negativna ili neutralna vrijednosna ocjena. Teško je smjestiti banjalučki *Glas Srpske* u ovu ili bilo koju od ovih grupa zato što je on objavio samo jedan tekst koji se odnosi na Karadžićeve lične osobine. Evo kako u *Nezavisnim novinama* nailazimo na veličanje Karadžićevih gotovo nadrealnih sposobnosti:

Radovan je pokazao da je imao sposobnost vođenja naroda, a pokazao je i sposobnost snalaženja u nenormalnim situacijama skrivajući se 12 godina. To pokazuje o kakvom se čovjeku radi, da ima moć i sposobnost da se snađe u svim okolnostima. (Popović 2008, str. 4)

U jednom drugom tekstu, *Nezavisne novine* prenose Karadžićev zahtjev za dobijanje pomoći pravnih stručnjaka tokom postupka pred Haškim tribunalom. Međutim, sljedeći citat prikazuje Karadžića u pozitivnom svjetlu, kao osobu koja je svojim osobinama racionalnosti i poštovanja pokazala da je sposobna braniti se u sudnici.

Doktor Karadžić želi fer suđenje u kojem će moći sam da se brani. On je već pokazao da se ponaša kompetentno i učtivo i u skladu s pravilima Tribunala i spreman je da se izražava racionalno, sažeto i s poštovanjem u pretpretresnim podnescima, u intervencijama u sudnici, prema svim stranama u postupku i prema svjedocima. Insistirajući da sam sebe zastupa, on priznaje da mu je, da bi se branio profesionalno, neophodna pomoć pravnih profesionalaca, kaže Karadžić u svojoj žalbi. ('Karadžić traži bolje uslove', 2008)

Na kraju, *Dnevni list* iz Mostara i *Večernji list* iz Zagreba pripadaju trećoj kategoriji, koju pretežno odlikuje spominjanje Karadžićevih ličnih osobina u neutralnom kontekstu.

Zaključna razmatranja

Početna pretpostavka ove analize bila je da postoje snažni pokazatelji etnonacionalnih podjela među analiziranim dnevnim novinama, naročito prilikom izvještavanja o slučajevima koji imaju veliki etnonacionalni značaj, kao što je slučaj Karadžić. Ovakve podjele smatramo simptomatičnim za nacionalističko/patriotsko novinarstvo, koje je predstavljalo karakterističnu osobinu novinarstva u ovom regionu u decenijama punim previranja koje su iza nas. Međutim, nismo očekivali očita kršenja profesionalnih normi kao rezultat toga, već smo očekivali suptilnije pokazatelje patriotskog novinarstva, kao što je isticanje tekstova o temama od važnosti za vlastitu etničku grupu, indikativan način spominjanja i vrijednosni sud u medijskom predstavljanju Karadžića.

Rezultati analize sadržaja potkrijepili su početnu pretpostavku da se medijska zainteresiranost za slučaj Karadžić u pet analiziranih dnevnih novina iz Bosne i Hercegovine razlikovala u zavisnosti od toga da li je sjedište medija u Sarajevu, Banjaluci ili Mostaru.

Dvije sarajevske dnevne novine su slijedile sličan obrazac izvještavanja o slučaju Karadžić i imale su očito najveći broj tekstova o Karadžiću, najveći udio najava na naslovnoj stranici, najveći udio tekstova čija veličina prevazilazi 1/6 novinske stranice, te relativno visok udio tekstova s fotografijama. Slično tome, slučaj Karadžić privlači veliku pažnju i veoma je istaknut u retorici bošnjačkih političkih elita. Banjalučke dnevne novine uglavnom su se razlikovale od sarajevskih u odnosu na značaj koji su pridavali ovim tekstovima, pri čemu su svi nabrojani pokazatelji značaja bili niži nego u sarajevskim dnevnicima. Prema tome, ukupan značaj ovog slučaja u banjalučkim

dnevnica, koji je niži nego u sarajevskim, relativno se podudara s činjenicom da srpsko političko rukovodstvo ima složen odnos prema ovom slučaju, pri čemu je moguće odrediti dvije glavne struje. Istaknutost slučaja Karadžić u *Glasi Srpske* bila je naročito niska, što možda proistječe iz nespremnosti da se tematizira ovaj slučaj i njegov utjecaj na bosanskohercegovačko društvo i na srpsku naciju, koja se može primijetiti među srpskim nacionalnim strankama koje se još uvijek vezuju uz Radovana Karadžića i njegovo naslijeđe. Predstavnici druge struje srpskih političkih elita se distanciraju od Karadžića, ali uglavnom smještaju ovaj slučaj u kontekst potrebe za saradnjom s međunarodnim sudom, dok se zapravo rijetko govori o zločinima ili se oni relativiziraju tvrdnjama da su zločini počinjeni na svim stranama tokom rata. *Nezavisne novine* se nisu razlikovale u velikoj i izravnoj mjeri od sarajevskih dnevnika prema svim pokazateljima istaknutosti, naročito kada se radi o omjeru najava na naslovnoj stranici. Prema tome, moguće je da se uređivačka politika ovog lista podudara s drugom strujom i da pokazuje spremnost distanciranja od Karadžića i tematiziranja ovog slučaja i njegovog utjecaja. Mostarski Dnevni list je posvećivao malo pažnje ovom slučaju, bez znakova ozbiljnijeg novinarskog angažiranja. I ovo je u skladu s načinom na koji se hrvatsko političko rukovodstvo odnosi prema ovom slučaju. Ni Dnevni list, a ni hrvatske političke elite ne smatraju ovo pitanje ključnim u svojoj uređivačkoj, odnosno političkoj platformi.

Ukratko, razlike u nivou značaja koji se daje slučaju Karadžić u velikoj mjeri se podudaraju s razlikama među političkim diskursima etnonacionalnih elita. Pošto su u tekstovima o evroatlantskim integracijama izraženi drugačiji obrasci značaja, uočene razlike među dnevnim novinama iz Sarajeva, Banjaluke i Mostara u izvještavanju o Karadžiću mogu se pripisati razlikama u ideološkim pozicijama, stavovima političkih elita, kao i u stavovima podijeljene medijske publike.

Rezultati semantičke analize u određenoj mjeri dodatno potvrđuju pretpostavku o etničkom obrascu izvještavanja. Sarajevske dnevne novine su, naprimjer, izvještavale

o ovom slučaju s naglaskom na Karadžićevoj ulozi u ratnim zločinima, dok su banjalučki dnevnici daleko rjeđe predstavljali Karadžića u ovom kontekstu. Ovo pokazuje i da se shvatanje slučaja Karadžić, te moguće prema pitanjima ratnih zločina i odgovornosti, razlikuje od shvatanja koje sugerira način na koji se on imenuje u sarajevskim dnevnicima.

Razlika u učestalosti ostalih načina imenovanja nije bila tako direktna. Mada je *Glas Srpske* pokazao podudarnost sa srpskim političkim elitama u Bosni i Hercegovini u pogledu rijetkog spominjanja Karadžića u kontekstu njegove uloge u haškom procesu i u kontekstu njegove politike, *Nezavisne novine* su mnogo više spominjale Karadžića u ove dvije semantičke oblasti, čak više nego i sarajevski dnevnici. Međutim, Karadžić je u *Nezavisnim novinama* uglavnom predstavljen u pozitivnom ili neutralnom svjetlu, bilo njegovim spominjanjem kao Dragana Dabića, u kontekstu njegovih ličnih osobina, bilo spominjanjem u kontekstu nacije. Pozitivan ili neutralan vrijednosni sud preovladavao je i u *Večernjim novostima*. *Glas Srpske* je rijetko spominjao Dragana Dabića, kao i Karadžićeve lične osobine i pripadnost naciji, a i tada je vrijednosni sud uglavnom bio neutralan. Štaviše, čini se da je *Glas Srpske* naročito koristio strategiju neutralne pozicije prema Karadžiću, pretežno ga oslovljavajući samo po imenu, po čemu se razlikovao od ostalih novina u ovom pogledu. Mada bi se moglo pretpostaviti da je neutralnost ovakvog načina predstavljanja pokazatelj odmaka od patriotskog novinarstva u *Glasu Srpske*, ova je pretpostavka teško održiva imajući u vidu strategiju davanja male važnosti tekstovima o Karadžiću u ovim novinama, iako ovaj slučaj karakteriziraju osobine koje se uklapaju u prihvaćene kriterije vijesti, kao što su učestalost, negativnost, neočekivanost, personalizacija, spominjanje ličnosti na visokom nivou itd. (Galtung i Ruge 1965). Ova neutralnost vjerovatnije predstavlja odraz 'objektivnosti', koju je Tuchman (1972) zamislio kao strateški ritual čiji je cilj suprotstavljanje eventualnoj kritici, jer bi otvoreno patriotski stav i pozitivno predstavljanje Karadžića nosili rizike od suočavanja sa kritikama koje se zasnivaju na novinarskim standardima ili na međunarodnim pravnim normama.

Dnevni list iz Mostara i *Večernji list* iz Zagreba uglavnom daju prednost neutralnom pristupu Karadžiću, dok pozitivan vrijednosni sud nije uočen ni u jednom tekstu. Imenovanje Karadžića u ove dvije novine nije vruća tema kao u sarajevskim medijima i najviše je prisutan neutralan stav, uz nekoliko slučajeva imenovanja u negativnom kontekstu.

Ukratko, vrijednosni stav u izvještavanju o Karadžiću nudi dodatni uvid u načine njegovog predstavljanja, koji mogu ukazivati na postojanost patriotskog novinarstva. Rezultati sugeriraju često korištenje jednostavnih matrica: (1) s jedne strane, sarajevski dnevni listovi nazivaju Karadžića počiniocem prije nego što je zaista osuđen i koriste ovaj slučaj kao sredstvo za dovođenje u pitanje postojanja Republike Srpske, (2) s druge strane, banjalučki i beogradski dnevници izbjegavaju bilo kakve sudove o ratnim zločinima koji su počinjeni u ime vlastite etničke grupe i izbjegavaju političke conceptualizacije koje bi mogle ugroziti dominantnu politiku jedne etničke grupe i (3) na trećoj strani, mostarski i zagrebački dnevni listovi ovaj slučaj uglavnom tretiraju kao nebitan, jer nema velikog značaja za nacionalnu politiku treće etničke grupe.

Ranijih godina se vodila rasprava o tome da li novinari imaju pravo donositi sudove o Karadžiću i o njegovoj ulozi u ratnim zločinima ili trebaju biti neutralni kao i prema bilo kom optuženom prije donošenja presude. Vijeće za štampu BiH je ukazalo na kršenje člana 10. Kodeksa o štampi, koji predviđa da štampani mediji ne smiju osobu nazivati kriminalcem prije sudske presude. Drugim riječima, od novinara se zahtijeva da ne donose sud o tome da li je osoba kriva ili nije i da ne koriste bilo kakve pristrasne riječi i izraze. Dio novinarske zajednice podržao je stav da Karadžić, kao i bilo koji drugi optuženi, treba biti zaštićen od preuranjenih sudova novinara. S druge strane, dio novinarske zajednice ukazao je na moralnu obavezu novinara da pitanjima traumatskog iskustva u Bosni i Hercegovini pristupaju sa osjećajnošću koja seže dalje od profesionalnih novinarskih vrijednosti i preporučivali su da Karadžić bude izuzet

od zaštite prema članu 10. Naglašavali su da nema sumnje da su se zločini za koje je Karadžić optužen dogodili dok je on bio politički i vojni vođa vojske bosanskih Srba i da ta činjenica opravdava direktniji pristup Karadžiću. Urednica *Oslobođenja* iz Sarajeva otvoreno kaže da je spremna prekršiti kodeks u Karadžićevom slučaju:

Još poodavno sam javno rekla da ću svjesno kršiti Kodeks svaki put kada se od mene očekuje da Radovana Karadžića zovem osumnjičenikom, a spremna sam i svjedočiti da je zločinac. (Selimbegović 2009, str. 10)

U namjeri da objasnimo zašto dolazi do simbioze medijskih i političkih diskursa, spomenuli smo koncept ‘partiokratije’ (Jakubowicz 2008), sugerirajući da je u postkomunističkim zemljama, pa prema tome i u Bosni i Hercegovini, prisutna jedinstvena uzurpacija javnog diskursa, koju vrše političari, i da se zbog toga razmatranja o društvenim temama redovno javljaju u kontekstu dominantnih političkih diskursa. Pored toga, snažna povezanost između svijeta novinarstva i svijeta politike u Bosni i Hercegovini dolazi u prvi plan, slično paralelizmu koji odlikuje mediteranski polarizirano-pluralistički model medija koji su opisali Hallin i Mancini (2004). Uprkos pravnom i regulatornom okviru koji garantira slobodu i nezavisnost medija u Bosni i Hercegovini, politički paralelizam se smatra zajedničkom osobinom medijskog sistema. Mediji su, dakle, pod jakim utjecajem nacionalnih političkih stranaka koje još od devedesetih godina monopoliziraju javni život u Bosni i Hercegovini. Pojedine studije (Hodžić 2010, Udovičić 2010) sugeriraju da većina medija favorizira određene političke opcije i da se zalaže za interese i reflektira stavove određenih političkih stranaka. Nadalje, medijski sistem u Bosni i Hercegovini specifičan je po tome što politički paralelizam nije ograničen samo na promociju određene političke orijentacije, već obuhvata i prihvatanje i reprodukciju interpretativnih okvira koji se zasnivaju na etnonacionalnoj diferencijaciji. Ovo može imati naročito teške posljedice u informiranju publike o ratnim zločinima, kao temi od velikog značaja za razumijevanje prošlosti i predviđanje budućnosti Bosne i Hercegovine. Rezultati našeg istraživanja pokazuju postojanje očigledne političke polarizacije u izvještavanju o slučaju Karadžić,

ne samo u pogledu značaja koji mu se ukazuje i načina na koji se imenuje, već i u izričitom vrednosnom predstavljanju Karadžića.

Možemo pretpostaviti da su novinari počeli koristiti etnoideološke okvire zbog različitih vrsta pritisaka od političkih i ekonomskih aktera, kroz strategiju konformizma i praksu samocenzure, ali i kroz prihvatanje ‘ispravne’ interpretacije događaja na osnovu nacionalne pripadnosti (Zendberg i Neigher 2005) na nivou prihvaćenih vrijednosti u koje i sami novinari vjeruju. Ipak, da bi se proučili stvarni mehanizmi međudjelovanja političkog i medijskog diskursa, potrebno je provesti daljnja istraživanja koja bi obuhvatila i istraživanje novinarskih izvora, tj. načina na koji oni utječu na proizvodnju vijesti. Nadamo se da će ovo istraživanje, koje se zasniva prvenstveno na analizi medijskog sadržaja, poslužiti kao dobra polazna tačka za takva istraživanja.

Na kraju, rezultati našeg istraživanja, koji pokazuju razlike među dnevnim novinama iz tri grada u Bosni i Hercegovini se najbolje mogu interpretirati u odnosu na koncept sfera konsenzusa (Hallin 1994). Naime, čini se da se teme vezane za slučaj Karadžić predstavljaju unutar sfere političkog ‘konsenzusa’ (na unutaretničkom nivou) kao i unutar sfere ‘izvan legitimne kontroverze’ (na međuetničkom nivou). Konsenzus političkih elita o Karadžiću unutar svake etničke zajednice jasno se uočava u sličnim obrascima izvještavanja i naročito u vrijednosnim sudovima u načinu na koji se Karadžić predstavlja. S druge strane, kontroverze i različita shvatanja u odnosu na optuženog, žrtve, odgovornost, političke posljedice i tako dalje rijetko se predstavljaju u medijskom sadržaju na dosljedan i nepristrasan način. Suprotna shvatanja koja dominiraju u ‘drugim’ etničkim zajednicama redovno se nedovoljno predstavljaju. Medijska je sfera očito još podijeljena kada se radi o predstavljanju tema o kojima etnopolitičke elite imaju međusobno drugačije stavove. Iako je već izgrađen čvrst regulatorni i pravni okvir za medije, rezultati sugeriraju da bosanskohercegovački mediji još uvijek njeguju patriotske forme izvještavanja o temama vezanim za ratne zločine.

Literatura

Ahmetašević, N i Tanner, M 2008, *Historija u sjeni senzacije: regionalni mediji o hapšenju Radovana Karadžića*, BIRN BiH u saradnji s Fondacijom 'Konrad Adenauer', Sarajevo.

B92 2008, Milorad Dodik, premijer Republike Srpske.

B92 2008, dostupno na: <http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=309603>, stranica posjećena 15. marta 2010.

Belloni, R 2007, *State Building and Intervention in Bosnia*, Tylour and Francis group, Routledge, London i New York.

Berelson, B 1952, 'Content analysis in communication research', Glencoe Ill, Free Press, u: A Hansen i ostali (ur.) 1998, *Mass Communication Research Methods*, Macmillan Press Ltd, London.

Berić, G 2008, 'Privatnik Radovan', *Oslobodenje*, 27. juli, str. 10.

Bieber, F 2005, *Post War Bosnia: Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector*, Palgrave, London.

Bondebjerg, I i Madsen, P (ur.) 2008, *Media, Democracy and European Culture*, Intellect Books, Bristol/UK, Chicago/USA.

Bugarski, R 1997, *Jezik u društvenoj krizi*, Čigoja štampa, Beograd.

Carothers, T 2002, 'The End of the Transition Paradigm', *Journal of Democracy*, izdanje 13, broj 1, str. 5–21.

Džihana, A 2009, Izvještavanje medija o evropskim integracijama u Bosni i Hercegovini, neobjavljena studija, Mediacentar Sarajevo.

Edridge, J (ur.) 1995, *Glasgow Media Group Reader*, Routledge, London, izdanje 1.

Erjavec, K i Volčič, Z 2006, 'Mapping the notion of 'Terrorism' in Serbian and Croatian newspapers', *Journal of Communication Inquiry*, izdanje 30, broj 4, Sage.

Erjavec, K i Volčič, Z 2007, 'The Kosovo Battle: media's recontextualization of the Serbian nationalistic discourses', *The Harvard International Journal of Press/Politics*, izdanje 12, broj 3.

E. R. 2008, 'Dabić čist falsifikat', *Večernje novosti*, 18. oktobar, str. 20.

Galtung, J i Holmboe, RM 1965, 'The Structure of Foreign News', *Journal of International Peace Research*, izdanje 1, str. 64–91, u: Tumber, H. (ur.) 1999, *News: a reader*, Oxford University Press, Oxford.

Gans, HJ 2004, *Deciding What's News*, Northwestern University Press, Chicago IL.

Hadžić, A 2008, 'Suočiti se sa istinom o zločinima', *Oslobođenje*, 4. august, str. 12.

Hajdarević, H 2008, 'Novi crni teatar', *Oslobođenje*, 4. august, str. 10.

Hallin, CD 1994, *We keep America on the top of the world*, Routledge, London i New York.

Hallin, CD i Mancini, P 2004, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Melbourne, Madrid, Cape Town.

Hamelink, CJ 2008, 'Media between warmongers and peacemakers', *Media, War & Conflict*, izdanje 1, broj 1, Sage journals online, str. 77–83.

'Haško tužiteljstvo i EU pozdravljaju uhićenje' 2008, *Večernji list*, 22. juli, pristup tekstovima je ostvaren putem online arhiva Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, brojevi stranica nisu bili dostupni: <<http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=8>>; tekstovi pregledani 10. aprila 2010.

HDZ 2008, Priopćenje za javnost HDZ-a BiH, dostupno na: <<http://www.hdzbih.org/hr/vijesti/clanak/priopcenje-za-javnost-hdz-bih-1>>, stranica posjećena 15. marta 2010.

Hodžić, S 2010, 'Pod pritiskom: izvještaj o stanju medijskih sloboda u Bosni i Hercegovini', Mediacentar, Sarajevo.

Jakubowicz, K 2008, 'Finding the Right Place on the Map: Prospects for Public Service Broadcasting in Post-Communist Countries', u: K Jakubowicz, i M Sükösd, *Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media Change in Global Perspective*, Intellect, Bristol.

Jovanović, J 2009, 'Rat se mogao izbjeći (5)', *Večernje novosti*, 10. januar, str. 19.

Kasapović, M 2005, *Podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb.

Körbler, J. 2008, 'Suočavanje s istinom', *Oslobodenje*, 24. juli, str. 39.

Kurspahić, K 2003, *Zločin u 19:30*, Mediacentar, Sarajevo.

Majstorović, D 2009, 'O krvnicima, ranama i iscjeliteljima: predstavljanje hapšenja Radovana Karadžića u medijima BiH', dostupno na: <<http://pulsdemokratije.net/index.php?id=1194&l=bs>>, stranica posjećena 31. marta 2010.

Mihelj, S i ostali 2009, 'Television news, narrative conventions and national imagination', *Discourse and communication*, izdanje 3, br. 1, str. 57–78.

Montgomery, M 1995, *An Introduction to Language and Society*, Routledge, London i New York.

Mujkić, A 2005, *Mi, građani etnopolisa*, Šahinpašić, Sarajevo.

N. N. 2008, 'Radovan Karadžić od mita do Haga (1)', *Večernje novosti*, 4. august, str. 10.

Otvoreno pismo Željka Kopanje Miloradu Dodiku 2010, dostupno na: <<http://depo.ba/front/milorade-vrijeme-je-da-se-podvuce-crta>>, stranica posjećena 19. oktobra 2010.

OHR 2010, 37. izvještaj visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, 24. maj 2010, S/2010/235, str. 5, dostupno na: <<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/BiH%20S%202010%20235.pdf>>, stranica posjećena 15. oktobra 2010.

Popović, V 2008, 'Jasno da nismo u mreži pomagača', *Nezavisne novine*, 24. juli, str. 4.

SDP 2010, SDP online forum, poruka objavljena 23. jula 2008, dostupno na: <<http://web.archive.org/web/20080802040848/sdp.ba/Default.aspx?categoryId=54&sub=1&contentId=5657>>, stranica posjećena 28. januara 2010.

SDS 2008, dostupno na: <http://www.sdsrs.com/sajt/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=4&Itemid=10&limitstart=270>, stranica posjećena 28. januara 2010.

Shoemaker, P i Reese, S 1991, *Mediating the message: theories of influences on mass media content*, Longman, New York.

Skopljanac, N i ostali (ur.) 1999, *Mediji i rat*, Argumenti, Beograd.

Sladeček, M i Džihana, A 2009, 'Spinning out of control: Media coverage in the Bosnian conflict', u: Kolstø, P. (ur.), *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*, Ashgate.

Srna 2008, 'Karadžić traži bolje uslove', *Nezavisne novine*, 26. novembar, str. 3.

Thompson, M 2002, 'Defining Information Intervention: An Interview with Jamie Metzl', u: ME Price i M Thompson (ur.), *Forging Peace: Intervention, Human Rights and the Management of Media Space*, Edinburgh University Press, Edinburg.

Tompson, M 2000, Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Medija centar, Beograd.

Tuchman, G 1972, 'Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity', *American Journal of Sociology*, izdanje 77, broj 4, str. 660–679, u: H Tumber (ur.) 1999, *News: a reader*, Oxford University press, Oxford.

Udovičić, R (ur.) 2010, 'Izbori u BiH: kako su mediji izvještavali o izbornoj kampanji', Media plan institut, Sarajevo.

Van Dijk, TA 1997, 'What is Political Discourse Analysis?', uvodni govor na Kongresu političkih lingvisti, Antwerpen, od 7. do 9. decembra 1995, u: J Blommaert i Ch Bulcaen (ur.), *Political linguistic*, Benjamins, Amsterdam, str. 11–52, dostupno na: <<http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>>, stranica posjećena 13. februara 2011.

Van Dijk, TA 1991, 'The interdisciplinary study of news as discourse', u: K Bruhn-Jensen i N Jankowski (ur.), *Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research*, str. 108–120, Routledge, London.

Vehabović, F i ostali 2009, *Ljudska prava u Bosni i Hercegovini 2008*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Vlaisavljević, U 2007, *Rat kao najveći kulturni događaj: ka semiotici etnonacionalizma*, Maunagić, Sarajevo.

Volčič, Z i Erjavec, K 2009, 'Nostalgia for Greater Serbia: The Media Coverage of Radovan Karadžić's Arrest', u: *Journal of Global Mass Communication*, izdanje 11, broj 1/2, str. 24–46.

Zendberg, E i Neiger, M 2005, 'Between the nation and profession: journalists as members of contradicting communities', *Media, Culture and Society*, izdanje 23, broj 1, str. 131–141.

Sa engleskog prevela Kanita Halilović

**SLUČAJ PLAVŠIĆ:
NACIONALISTIČKI I RODNI NARATIVI U
SLUŽBI MEDIJSKOG (NE)IZVJEŠTAVANJA O
SLUČAJU PLAVŠIĆ U SRBIJI I
BOSNI I HERCEGOVINI (REPUBLICI SRPSKOJ)**

Uvod

Poslije osam godina i devet mjeseci zatvora haška optuženica Biljana Plavšić prijevremeno je puštena na slobodu 27. oktobra 2009. odsluživši dvije trećine zatvorske kazne od 11 godina, na koliko je bila osuđena zbog zločina u Bosni i Hercegovini. Izlazak Biljane Plavšić na slobodu bila je prvorazredna vijest u Srbiji i Bosni i Hercegovini, a o njenom slijetanju u Beograd i prvim danima na slobodi izvještavalo se kroz različite novinske žanrove – od kratke vijesti do literarne reportaže. Pojavljivanje Biljane Plavšić na beogradskom aerodromu izazvalo je veliko zanimanje novinara, u čijim izvještajima se, osim detaljnih informacija o markama aviona i automobila kojima je Biljana Plavšić stigla iz zatvora i o kulinarskim sposobnostima njene snahe i nje same, našla i pokoja analiza uloge Biljane Plavšić u krvavoj historiji jugoslovenskog ratnog sukoba. Zahvaljujući rijetkim člancima, uglavnom u alternativnim medijima (npr. E-novine), mogli smo saznati za koje je zločine Plavšić bila osuđena, šta i kako je razmišljala tokom ratnih godina i koje su bile posljedice njenog djelovanja. Međutim, u većini medijskih izvještaja zločini su bili u drugom planu, a glavnu ulogu igrala je naracija o Biljani Plavšić, koja se konstruirala iz dva ugla: etničke pripadnosti i rodnog identiteta. Mediji su, kroz priču o Biljani Plavšić, pokušavali rekonstruirati ne samo njen imidž, već i pozicionirati nacionalni i rodni identitet publike kojoj su medijski izvještaji bili namijenjeni. Nacionalistički i rodni mitovi i narativi preplitali su se i dopunjavali i uz pomoć senzacionalističkih detalja, doprinosili zamagljivanju i zanemarivanju stvarne uloge i odgovornosti Biljane Plavšić u ratu u Bosni i Hercegovini.

Cilj je ovog istraživanja da putem analize medija u Srbiji i Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) pokuša osvijetliti medijsku strategiju (ne)izvještavanja o ratnim zločinima

putem mapiranja narativa karakterističnih za nacionalističku ideologiju i rodne stereotipe. Prvi dio rada predstavlja historijsku pozadinu slučaja Plavšić, kao i metodološke i teoretske napomene, dok drugi dio čini analizu medijskog predstavljanja slučaja Plavšić, koje smo podijelili u tri perioda: od radikalnog nacionalizma do prozapadnjačke demokratije (period od 1990. do 1998), predaja Haškom sudu, priznanje, presuda i boravak u zatvoru (period od 2000. do 2003), kao i izlazak iz zatvora i prvi dani na slobodi (period od 2008. do 2009).

Putem diskurzivne analize tekstova različitih medija u Srbiji i Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) o slučaju Biljane Plavšić pokušali smo odgovoriti na pitanja međusobnih veza između konstruiranja lika Biljane Plavšić i socio-političkog okruženja u kojem se dešava medijsko predstavljanje – na koji način mediji učestvuju u kreiranju različitih identiteta lika Biljane Plavšić? Koje su to ‘inscenacije’ u kojima se Biljana Plavšić pojavljuje u medijima? Iz kojih rodni i nacionalističkih mitova, stereotipa i narativa mediji crpe materijal za predstavljanje lika Biljane Plavšić? Kako mediji, kreirajući lik Biljane Plavšić, (re)kreiraju nacionalni i rodni identitet publike? U vezi s tim, posebno je razmatrano medijsko korištenje rodno obilježenih diskursa i njihovo upisivanje u nacionalističku ideologiju.

¹ Mitja Velikonja (2003), u svojoj analizi ‘savremenog mita o novom vodi’, ističe da se on više ne pojavljuje u čistom obliku, ‘već sve više u obliku pojedinačnih elemenata, tendencija ili fragmenata’. On navodi primjer austrijskog političara Jorga Haidera, koji se predstavljao u različitim likovima, ‘inscenacijama’, od kojih su najvažnije ‘Robin Hood, sportista, socijalista pivskih šatora i onaj koji prevazilazi prošlost i klasno društvo (Ottomeyer 2000)’ (Velikonja 2003, str. 25).

Historijski kontekst

Biljana Plavšić je jedina žena koja je u Haškom tribunalu optužena i osuđena za ratne zločine. Optužnica je podignuta 7. aprila 2002. godine, a Plavšić se dobrovoljno predala 10. januara 2001. godine. Zatim je 2. oktobra 2002. godine priznala krivicu po 3. tački optužnice, a 27. oktobra 2003. izrečena joj je kazna od 11 godina zatvora. Biljana Plavšić je učestvovala u ‘najtežem zločinu, uključujući kampanju razdvajanja etničkih grupa u kojoj su hiljade ljudi ubijene, a hiljade protjerane, u izuzetno surovim okolnostima’, iznosi se u presudi. Odsluživši dvije trećine kazne od 11 godina zatvora, prijevremeno je puštena na slobodu 27. oktobra 2009. godine.

U optužnici se Biljana Plavšić teretila po više tačaka za genocid, saučesništvo u genocidu, kao i za zločine protiv čovječnosti: progone, istrebljenje i lišavanje života, deportaciju i nehumana djela. Pošto se izjasnila krivom po tački 3 optužnice za progone i zločin protiv čovječnosti, Tužilaštvo je odbacilo preostale tačke optužnice. U tački 3 se navodi da je optužena u periodu od 1. jula 1991. do 30. decembra 1992, ‘djelujući kao pojedinac i u dogovoru s drugima u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, planirala, podsticala, naredila, pomagala i podržavala progone bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva u 37 općina u Bosni i Hercegovini’².

Biljana Plavšić je rođena 1930. godine u Tuzli, u Bosni i Hercegovini. Bila je profesorica i dekan Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. U julu

1990. godine pristupila je Srpskoj demokratskoj stranci, a u novembru iste godine izabrana je za srpskog predstavnika u Predsjedništvu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Na toj je funkciji ostala do decembra 1992. godine. Učestvovala je u radu Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a zatim je postala član kolektivnog i proširenog Predsjedništva Republike Srpske. U septembru 1996. godine Radovan Karadžić, usljed pritisaka, odstupa sa mjesta predsjednika Republike Srpske i sva ovlaštenja prenosi na nju. Iste godine na izborima je izabrana za predsjednicu Republike Srpske i na toj funkciji ostaje do 1998. godine. Iz SDS-a je isključena u julu 1997. godine, kada je osnovala svoju stranku – Srpski narodni savez. Sredinom decembra 2000. godine podnijela je ostavku na funkciju poslanika u Skupštini Republike Srpske. Drugi dio njenog političkog angažmana obilježen je saradnjom sa međunarodnom zajednicom.

Kao jedan od razloga za prijevremeno puštanje na slobodu navedeno je njeno priznanje, odnosno rehabilitacija i prihvatanje odgovornosti.

Rod i nacionalizam

Nacionalistički i ratni diskursi i prakse zasnovani su na strogoj rodnoj podjeli uloga i naracija.³ Dok se od ‘pravih’ muškaraca očekuje da postanu ratnici i zaštitnici svojih nacija, od žene se očekuje da prihvati jednu od nekoliko uloga, koje osiguravaju

³ O prepletenosti i međusobnom utjecaju roda i nacije na području bivše Jugoslavije govori veliki broj iscrpnih studija, koje ova dva konstrukta posmatraju sa teoretskog i/ili aktivističkog stanovišta: Slapšak 1996, 2000, Verdery 1996, str. 61–82, Papić 2002, Zajović 2002, Blagojević 1995, Žarkov 1995, 2007, Mihelj 2011.

‘kulturološku i biološku reprodukciju nacionalne države’ (Yuval-Davis 1997). Muškarac mora biti hrabar ratnik, spreman da se izloži svim opasnostima, a ‘mera hrabrosti podudara se sa merom muškosti’ (Čolović 1996). Žena dobija ulogu žene djevojke, koja čeka svog ratnika da se vrati iz rata⁴, ili ulogu sestre ili majke⁵, a insistira se na osobinama patriotizma, moralne čistote, entuzijazma i spremnosti na žrtvovanje.

Jedna od centralnih uloga žene u nacionalističkom diskursu vezana je za njenu reproduktivnu funkciju. Žena je, u nacionalističkom ključu, reproduktorka nacije, odgovorna za biološki opstanak i ‘čistotu nacije’, zadužena za čuvanje morala i porodice, kao i tradicionalnih vrijednosti. Jedan od osnovnih zahtjeva koji se postavlja pred ženu jeste ‘podariti’ naciji što veći broj djece – pripadnika nacije. S druge strane, rađanje u drugoj naciji smatra se najvećom opasnošću i najjačim ‘oružjem’ protivnika (Drezgić 2000).

Drugo značajno mjesto u nacionalističkoj ideologiji koje dominantno pripada ženama jeste uloga žrtve. Viktimizirano žensko tijelo svojom je ‘ranjivošću, bespomoćnošću i potrebom za zaštitom inspiriralo i opravdalo mnoge nacionalističke projekte’ (Žarkov 2007, str. 85).⁶ Žena kao žrtva centralna je tema velikog broja aktivističkih i teoretskih istraživanja, među kojima se ističu i feminističke studije. S druge strane, one ukazuju na još jednu rodno obilježenu ulogu, koja je suprotna ženi žrtvi – to je žena aktivistkinja, mirovnjakinja. Ženski pacifizam i udruživanje protiv rata i nasilja na

⁴ Media Glasgow Group (1995) u svojim analizama izvještavanja britanskih medija iz rata na Foklandu pokazuje da su žene isključivo predstavljene kao majke, sestre i supruge britanskih vojnika, koje ih čekaju da se vrate iz rata.

⁵ Analizirajući udžbenike za osnovnu školu u Srbiji, Isidora Jarić dokazuje da se ‘skoro sve društvene uloge ženskih likova mogu svesti na obrasce dva poznata ženska mitološka lika iz srpske epske tradicije... Majka Jugovića i Kosovka djevojka’ (2000, str. 262).

⁶ Prijevodi sa engleskog jezika u tekstu moji.

području bivše Jugoslavije tema je mnogobrojnih studija (Slapšak 1996, 2000, Liht i Drakulić 1996, Iveković 1996, Papić 2002, Žarkov 2007, Zajović 2002).

Međutim, uloga žene koja nije žrtva nasilja niti antiratna aktivistkinja, već počinitelj nasilja i učesnica u nasilju nije izazvala zasluženu pažnju u okviru feminističkih istraživanja. Tako još uvijek nema iscrpnog istraživanja o jedinjoj ženi osuđenoj za ratne zločine sa područja bivše Jugoslavije, ali se pojavljuju sporadični istraživački tekstovi o ulozi žena vojnika u jugoslovenskim ratovima. Tako Čolović smatra da su likovi mladih i atraktivnih žena u uniformi često prikazani sa naglašenim seksualnim obilježjima, čime se vrši mobilizacija muškaraca na način da se rat prikazuje kao 'avantura koja može imati i svoju pikantnu stranu upravo zahvaljujući prisustvu mladih i zgodnih ratnica' (Čolović 1996). S druge strane, kako pokazuje Žarkov na primjerima iz hrvatskih medija tokom devedesetih godina prošlog vijeka, u medijskim portretima hrvatskih žena vojnika seksualnost je diskretna i nikada u prvom planu (Žarkov 2007, str. 192–196). Insistira se na njihovoj emotivnosti i ljepoti, kao klasičnim elementima diskursa ženskosti, a također i na vještinama domaćice. U srpskim medijima početkom devedesetih godina, zaključuje Žarkov, žene vojnici su također prikazane kroz princip ljubavi, odanosti i žrtvovanja za domovinu i narod, ali 'arhaičnim, poetskim i epskim jezikom' (Žarkov 2007, str. 204). Međutim, i u jednom i u drugom slučaju nacionalistička naracija se susreće s problemom kako uskladiti i pomiriti ženske osobine i osobine vojnika (Žarkov 2007, str. 211).

Čolović u svom eseju o 'polnom identitetu ratnika' podsjeća na 'stari motiv dvojnog polnog identiteta ratnika, koji ima telo i srčanost muškarca, ali psihi i dušu devojke'. Razvijajući analizu ovog motiva, Čolović (1996) zaključuje 'da je ratnikova 'duša devojačka' metafora za seksualnu čistotu, neiskvarenost, za potpunu posvećenost jednom sublimiranom erosu, koji je daleko od banalne vojničke raskalašnosti'⁷.

⁷ Dostupno na: <<http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/96/145/145-15.html>>.

Zapravo se radi o 'seksualnoj nevinosti i čistoti' ratnika, koji se oslobađa seksualnosti, da bi se mogao posvetiti 'drugim, za kolektiv vrednijim, aktivnostima' (Ibid.). Upravo u ovom elementu 'duše devojačke' i 'seksualne nevinosti i čistote' otvara se narativni prostor za ženu ratnicu, odnosno 'doličnu ratnicu', a to je samo ona koja je 'sposobna da se ponaša kao muškarac, a da se oseća kao žena'⁸ i u tom pogledu ona je izjednačena s ratnikom 'duše devojačke'. Osim toga, seksualna uzdržanost, odnosno djevičanstvo, glavni je atribut ratnice, kao u slučaju Jovanke Orleanke: 'Ona nije samo srčana ratnica, nego je pre svega ratnica-devica: La Pucelle d'Orléans' (Čolović 1996).

Koje uloge i koje osobine mora ispuniti i imati žena ratnica da bi našla svoje mjesto u nacionalističkoj naraciji? Da li nacionalistički imaginarij prihvata ženu ratnicu? Ako prihvata, pod kojim uvjetima? Očigledno je da žene nisu samo žrtve ili reproduktorke nacije i da nisu samo mirovne aktivistkinje, već su i ratnice i ratne zločinke. Dakle, mogu se naći i na drugoj strani, zagovarajući i izvršavajući nasilje i rat. Pitanje je da li i na koji način nacionalistički diskursi prave iskorak iz narativnog modela o utvrđenim rodnim ulogama koje propisuje nacionalistička naracija ili ih apsorbiraju i kroz 'izuzetak' revitaliziraju normativne nacionalističke i rodne diskurse. U svojoj studiji o rodu, ratu i etnicitetu, Žarkov raspravlja o manjku teoretskih koncepata i empirijskih istraživanja u slučajevima kada su žene počinioi nasilja i učesnice u nasilju (Žarkov 2007). Ona polemizira s feminističkim nezanimanjem za žene zločinke insistirajući na nepravednoj nevidljivosti žena počinilaca ratnih zločina u feminističkoj literaturi. Kada piše o ženama u ratu u Ruandi i na Balkanu, Žarkov navodi da su u oba slučaja žene učestvovala u nasilju, ali da se žene u ovim ratovima i dalje posmatraju kroz prizmu viktimizacije. Žarkov podsjeća da katoličke časne sestre zbog zločina u Ruandi sjede na optuženičkoj klupi, a istovremeno propušta spomenuti

⁸ Jambrešić-Kirin, R, i Senjković, R, predavanje na Fakultetu za postdiplomske humanističke studije, Institutum Studiorum Humanitatis (ISH), Ljubljana, 2002, citat: Shepard 1981.

Biljanu Plavšić, koja zbog ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji u to vrijeme uveliko izdržava zatvorsku kaznu (Žarkov 2007, str. 224–225).

Metodologija

Istraživanje je zasnovano na diskurzivnoj analizi medijskog teksta i elementima narativne analize. Narativni procesi, kao neizostavni dio masovnih medija, učestvuju u proizvodnji kolektivnih predstava, narativa i značenja. Traženje odgovora na pitanje kako se medijski narativi formiraju i koja značenja nude publici istovremeno otvara put istraživanju ideoloških mehanizama medija, kojima se određene vrijednosti i vjerovanja forsiraju, a druga marginaliziraju. Svaka je priča ispričana iz određene perspektive. Naracija neminovno podrazumijeva ‘selekciju određenih označitelja i njihovu kombinaciju u određene obrasce’ (Thwaites et al. 1994, str. 127). Zato je jedan od zadataka narativne analize ‘istražiti načine pomoću kojih mediji postavljaju određene obrasce značenja’ (Ibid., str. 112). Za narativnu strukturu bitni su: (1) izgradnja lika (lik je, zapravo, kombinacija znakova i podrazumijeva angažiranje konvencija koje reproduciraju stereotipe, tako da lik dobija attribute društvenih vrijednosti koje se u određenoj zajednici smatraju prihvatljivim)⁹ i (2) događaji koji se sekvencionalno nižu, uz obavezno postojanje početka, sredine (klimaksa) i kraja (razrješenja).¹⁰ Narativna je struktura svakako u bliskoj vezi s

⁹ ‘Stereotipna karakterizacija često je povezana s konvencionalnom narativnom strukturom da bi denotirala i pojačala dominantne kulturne stavove i vjerovanja...’ (Ibid, str. 127).

¹⁰ U okviru glavnih narativnih tokova, mogući su i sekundarni narativi, ‘narativi unutar narativa’, kao i to da određeni čitaoci pročitaju narativ na kritički, subverzivni način, odnosno da ne pristanu na poziv narativa da se pridruže priči.

kulturnim mitovima, a za nas će biti posebno zanimljivi nacionalni i rodni mitovi, kao i njihovo korištenje i uloga u medijskom izvještavanju.

Medijska naracija konstituira se pomoću različitih diskursa izvještavanja. Prema konceptu medijskog diskursa Normana Fairclougha, analiza ‘svakog posebnog tipa diskursa, uključujući i medijski diskurs, uključuje alternaciju dva bliska, komplementarna fokusa, a to su komunikativni događaj i red diskursa’ (Fairclough 1995, str. 56). U skladu s tim, komunikativni događaj treba analizirati s posebnog, specijalnog aspekta. S druge strane, kada je riječ o redu diskursa, analiza se odvija u okviru načina na koji se prepliće sa širim društvenim i kulturnim diskursima. Fairclough u svoj koncept analize komunikativnog događaja uvodi tri karakteristične dimenzije. To su: tekst, diskurzivna praksa i sociokulturna praksa. Tekst označava bilo koji medijski tekst, a on može biti napisan ili izgovoren.¹¹ Prema Faircloughu, diskurzivne prakse označavaju produkciju i recepciju medijskog teksta, a diskurzivna je praksa medijator između tekstualnog i kulturnog, odnosno između teksta i sociokulturne prakse. Sociokulturna praksa uključuje ekonomske, političke i kulturne uvjete u kojima se odvija komunikativni događaj.

⁹ Within the framework of master narratives, there are possibilities for secondary narratives, ‘narratives within narratives,’ as well as critical, subversive narrative readings by certain readers, or their refusal of the narrator’s call to partake in the story.

¹⁰ Fairclough sees text as a multifunctional structure that simultaneously comprises three main functional categories: the idea function – constituting systems of knowledge and beliefs, the interpersonal function – constituting social relations and identities, and the textual function. Thus representation, relation, and identity have major roles in analyzing the text of media discourse.

¹¹ Fairclough tekst posmatra kao multifunkcionalnu strukturu, koja u isto vrijeme sadrži tri glavne funkcionalne kategorije: idejnu – konstituiranje sistema znanja i vjerovanja, interpersonalnu – konstituiranje socijalnih odnosa i identiteta, i tekstualnu funkciju. Tako predstavljanje, relacija i identitet u analizi teksta medijskog diskursa imaju važnu ulogu.

Analiza medijskih izvještaja o slučaju Biljane Plavšić bavi se istraživanjem leksičkog izbora koji se vrši prilikom opisivanja Biljane Plavšić u svakom od navedenih perioda, zatim istraživanjem deiktičkih izraza, upotrebe 'ja' i 'mi' diskursa, različitih tipova narativnoga glasa i ikonografije. Interesira nas kako se i kojim diskurzivnim sredstvima konstituiraju različiti identiteti i uloge Biljane Plavšić u medijskom izvještavanju o ovom slučaju. Drugim riječima, kako se i na koji način rod pozicionira u odnosu na naciju i rat u medijskom diskursu.

Uzorak obuhvata slučajno odabrane članke u kojima se spominje Biljana Plavšić, a periodi ispitivanja vezani su za glavne događaje kao okosnice medijskog predstavljanja.

Istraživanje prati tri sekvence u medijskoj naraciji o Biljani Plavšić, odnosno tri perioda koja su, osim karakterističnim događajima, obilježena i preobražajima identiteta glavnog lika. Interesira nas na koji način mediji učestvuju u kreiranju različitih identiteta lika Biljane Plavšić i posljedično u preplitanju rodničkih i nacionalističkih diskursa.

U Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) analizirali smo *Glas Srpske* i *Nezavisne novine*, a u Srbiji *Blic*, *Novosti*, *Politiku*, *Kurir*, *Alo*, *Press*, *Vreme*, *NIN*, internet sajt B92 te portal *E-novine*.

Od radikalnog nacionalizma do prozapadnjačke demokratije (period od 1990. do 1998)

Biljana Plavšić je tokom rata u Bosni i Hercegovini bila potpredsjednica Republike Srpske i jedan od lidera Srpske demokratske stranke. Česti atributi u medijima za Biljanu Plavšić su: ‘kraljica’, ‘carica’, ‘gvozdena dama’, ‘čelična leđi’.

‘Simbol ‘tvrde struje’ u paljanskom rukovodstvu Biljana Plavšić... sama je najavila da će biti ‘gvozdena leđi’ na čelu RS.’ (Štavljanin 1996, str. 18-19). Radikalnost je naglašavana kao osnovna crta njenog karaktera ne samo putem izbora atributa, već i kroz poređenje s nacionalističkim vođama – muškarcima. ‘Čak je i lider radikala Vojislav Šešelj tada svedočio da su ‘njene pozicije veoma ekstremne’, zbog čega su je zvali srpska kraljica.’ (T. N. Đ., Ž. J., N. V., 2009, str. 4). U ovom periodu se insistira na njenoj radikalnosti, zanosu, nepopustljivosti i ‘muškom koraku’: ‘Nekada su je smatrali železnom damom srpskog nacionalnog pokreta’. ‘U pohodu na dostizanje strategijskih srpskih ciljeva ona je držala muški korak. Bila je uz vođe, možda je čak ušla u neke nove guslarske epove’. (Stojadinović 2002). Ako se sjetimo Sheparovog zaključka da se ratnica mora ponašati kao muškarac, možemo zaključiti da se ‘muški korak’ Biljane Plavšić uklapa u normativno mjesto u nacionalističkom imaginariju rezerviranom za žene ratnice.

Istovremeno, mediji dovode u pitanje njen utjecaj tokom ratnih godina. U članku koji je objavljen u NIN-u, prije nego što je stigla optužnica iz Haga, za Biljanu Plavšić piše da je ona poznata po svojim ‘radikalnim izjavama’, ali da u suštini nije imala nikakvu značajniju funkciju. ‘Tokom rata, na funkciji potpredsjednika RS bavi se humanitarnim poslovima, a njenu ulogu Momčilo Mandić, visoki ratni funkcioner

policije RS, vidi ovako: ‘Ona je samo jedna profesorica u politici. Dok je sve vrilo u Bosni, ona je *vodala* Lindu Karađorđević po manastirima.’ (Mitrinović 2001). U medijsku priču uvodi se još jedna žena, bez stvarnog utjecaja i moći, Linda Karađorđević, i time se dramatičnosti ratnoga konteksta suprotstavlja druženje i putovanje žena, odnosno kako se navodi: ‘vodanje’.

Prema tome, minimalizacija moći i odgovornosti Biljane Plavšić zasnovana je na rodno obilježenom diskursu, koji, zahvaljujući njenom spolu, omogućava čitanje njene uloge kao manje važne i zanemarljive.

Osim toga, još jedan dominantan diskurs kao dio naracije o njenoj marginalnoj ulozi formira se u medijima i upisuje se u mit o ženi kao pomoćnici. Poslije rata u Bosni i Hercegovini Biljana Plavšić raskida s tvrdim jezgrom Srpske demokratske stranke i u medijima se počinje pojavljivati kao saradnica Zapada, odnosno kao alternativa Radovanu Karadžiću i Momčilu Krajišniku. *Nezavisne novine* pišu da je Biljana Plavšić ‘žena koja je praktično započela proces demokratskih promjena u Republici Srpskoj’ (*Nezavisne novine*, 13. 1. 1999).

U prvoj fazi naracije o Biljani Plavšić, koja je povezana s njenom ulogom u ratu, mediji je predstavljaju kao pomoćnicu nacionalističkih lidera, a u drugoj fazi njenog raskida s njima, ona u medijima postaje pomoćnica Zapada. Zaključak koji proistječe iz ovog narativnog modela jeste da ona ‘nije imala utjecaja’, odnosno da je ‘njena uloga bila minimalna’.

Tako se identitet Biljane Plavšić medijski predstavlja u okviru rodno obilježene trijade: žena zaokupljena trivijalnostima dok traje rat (‘voda’ svoju drugaricu po manastirima), pomoćnica (nacionalističkih vođa, Zapada) i neustrašiva ratnica djevica. Ovaj potonji identitet se vrlo često podsmješljivo pojavljuje u medijima u regionu, kao i u stranim medijima (‘Srpska Joan D’Arc’).

Predaja Haškom sudu, priznanje, presuda i boravak u zatvoru (period od 2000. do 2003)

Biljana Plavšić se predala Haškom tribunalu 9. januara 2000. godine. Sudsko vijeće joj je dozvolilo da boravi na slobodi do početka suđenja. Poslije prvobitnog poricanja krivice po svih devet tačaka optužnice u januaru 2001. godine, izjasnila se krivom u oktobru 2002. godine po tački 3 optužnice za progone na političkim, rasnim i vjerskim osnovama, kao zločin protiv čovječnosti. Optužba je odbacila preostalih sedam tačaka optužnice i osudila je na 11 godina zatvora.

a. *Primjer ženske hrabrosti*: Priznanje Biljane Plavšić većina medija u Srbiji propratila je izvjesnim entuzijazmom izražavajući nadu da će ono utrti put pomirenju u regiji. To se prije svega odnosi na medije koji važe za građanske, umjerene i demokratske, kao što je naprimjer televizija/radio/internetski portal B92 (B92 2002). I u Politici se povremeno primjećuje entuzijazam u pogledu pomirenja u regiji i iskrenosti priznanja i pokajanja Biljane Plavšić, mada najviše u tekstovima koje Politika prenosi iz drugih medija, kao naprimjer: ‘Ona je, što je tako neuobičajeno, izrazila aspolutno i bezuslovno kajanje za zločine protiv čovečnosti i pozvala druge lidere da preispitaju svoje postupke’. (*The International Herald Tribune* u *Politici*, 21. 12. 2002). Medijski izvještaji u Srbiji priznanje Biljane Plavšić karakteriziraju kao ‘hrabro’ (*Politika*, 23. 12. 2002). B92 prednjači u izražavanju optimizma. Objavljujući izjave međunarodnih javnih ličnosti na polju mira i pomirenja, B92 prenosi da je Plavšić ‘sebi dala novu šansu, ali još je važnije to da stanovnici bivše Jugoslavije dobiju novu šansu da se pomaknu prema tolerantnijoj budućnosti’ (B92 2002). Mirsad Tokača, član državne

Komisije Bosne i Hercegovine za prikupljanje dokaza o ratnim zločinima također na B92 izjavljuje da će priznanje ‘imati veliki značaj za proces pomirenja u Bosni i regionu’ i da ‘mi ovim počinjemo da rušimo ćutanje počinitelaca’ (B92 2002).

U okviru ovog narativnog modela spol Biljane Plavšić ponovo igra odlučujuću ulogu u medijskom predstavljanju njenog priznanja. Plavšić je prikazana kao ‘moralno jaka’ i ‘hrabra’ žena, za razliku od kukavica muškaraca, koji se kriju od Haškog suda, te kao žena koja, u skladu sa ženskim principima pomirenja i pokajanja, prestaje igrati ‘mušku igru’ i stoga kolektivni nacionalistički ‘mi’ diskurs zamjenjuje svojim ženskim, intimnim ‘ja’ diskursom. U ovom periodu slučaj Biljane Plavšić posebno se posmatra u kontrastu sa slučajem Slobodana Miloševića, gdje je on taj ‘koji se krije iza naroda’, dok je ona ta koja je hrabro priznala zločine u svoje ime i tako ‘narod oslobodila kolektivne krivice’.

b. *Primjer žrtve u ime nacije*: Ipak, u kontrastiranju ‘ženske hrabrosti’ ‘muškom kukavičluku’ ne izlazi se iz okvira nacionalističke naracije: ‘Dok su u sudnici još odzvanjale reči priznanja i kajanja Biljane Plavšić, Milošević je seo na njeno mesto, bez i primisli da bi mogao da sledi primer jedine žene optužene pred Haškim tribunalom’. (Šuvaković 2002). ‘Biljana Plavšić je smogla snage da govori u svoje ime i da u sudnici, poput Miloševića, ne vuče stalno narod za sobom’. (Šuvaković 2002). Klasični elementi ženskosti: privatna i intimna sfera ovdje doprinose rodnom redu, jer se prvenstveno insistira na tome da je ona žena i da je zato smogla snage da iskorači iz političkog ‘mi’ u intimno ‘ja’, dok muškarci nisu u stanju da to učine (primjer Miloševića). U Politici, u tekstu pod podnaslovom ‘Ženski primer’ piše da ‘za sada nema nagoveštaja’ da će Ratko Mladić ili Radovan Karadžić slijediti primjer ‘Biljane Plavšić, koja se sama spakovala i otišla dobrovoljno pred sudije u Hag. Iako se ne oseća krivom, smatrala je da je to njena dužnost prema srpskom narodu, koji je masovno stradao’ (Šuvaković 2001). Ubrzo su se u ovu naraciju o ‘moralnom činu hrabre žene’ umiješali diskursi koji će polako odnijeti prevagu na medijskoj sceni

Srbije. Tako se uvode dva bitna elementa naracije, a to je da se ona ‘ne oseća krivom’ i da ona odaje dug, ne muslimanskom i hrvatskom narodu, već srpskom narodu koji je masovno stradao. Time predstavljanje priznanja Biljane Plavšić zadržava dva bitna elementa: istupanjem pred Sudom u svoje ime i priznanjem ona potvrđuje svoj rod, a onim što se krije iza tog priznanja potvrđuje svoju nacionalnost, odnosno ratničku prošlost. Time njen lik ostaje u okviru granica propisanih nacionalističkim diskursom.

Diskurs ženskosti i diskurs nacionalističkog vođe i ratnice stalno se prepliće i pretapa iz jednog u drugi. B92 prenosi izjavu tadašnjeg premijera Srbije Zorana Đinđića u kojoj on naglašava da je Biljana Plavšić hrabra pošto je priznala svoju odgovornost *i tako skinula odgovornost sa nacije i države* (B92 2002). Tako se polako uvodi narativni model koji će naglasiti požrtvovanost Biljane Plavšić i njeno prihvatanje odgovornosti zbog svog naroda i države, a ne zbog moralnih obaveza prema drugim narodima. B92 u izvještajima iz sudnice naglašava dio izjave Biljane Plavšić u kojoj ona kaže ‘da odgovornost za zločine prihvata individualno i da se ta odgovornost ne proteže na druge lidere, a svakako ne na srpski narod’ (B92 2002a). Oni također prenose i izjavu priznanja u cjelini (B92 2002b). Tako mediji potpomognuti tekstom priznanja Biljane Plavšić te izjavama bitnih aktera na tadašnjoj političkoj sceni Srbije i Republike Srpske čuvaju i jačaju identitet ‘srpske Jovanke Orleanke’, koja teret kolektivne krivice preuzima na sebe. U ovom kontekstu medijskog predstavljanja žensko, intimno, ‘ja’ priznanje polako prelazi u drugi ženski domen – žrtvu. Nacionalistički element žrtve je ‘svjesna’ žrtva, odnosno herojstvo – žrtvovanje za naciju.

Za razliku od tradicionalno ‘nezavisnih medija’ u Srbiji, tabloidi, desno usmjerena štampa, pa čak i ‘mainstream’ mediji uglavnom slijede nacionalistički obrazac i kroz slučaj Biljane Plavšić zapravo jačaju i potvrđuju poznate nacionalističke diskurse. *Politika* tako podsjeća da ‘nijedan vođa, nažalost, neke druge nacije, za sada nije na javnoj optužnici Haškog tribunala’, ali da to ne umanjuje njenu odgovornost (Šuvaković

2002). Također u *Politici*, u rubrici ‘Srbi u Hagu’, tekst o priznanju i pokajanju Biljane Plavšić paradoksalno se završava slikama srpskog egzodusa iz Knina. Autor teksta podsjeća da je ‘više stotina hiljada Srba u najvećoj traktorskoj koloni u istoriji krenulo put matice. Više desetina je poginulo ili umrlo usput’ i zaključuje: ‘O tome se u Hagu malo govori. Tamo se traže veliki krivci za teror nad nesrpskim stanovništvom. Zašto samo to kad su zavedeni sužnji najveća zla doneli upravo Srbima.’ (Stojadinović 2002). Medijski tekst iniciran priznanjem Biljane Plavšić, prateći nacionalističke obrasce i opća mjesta, prelazi iz individualnog slučaja u uopćenu naraciju o ‘nepravdi’ i ‘žrtvi’ kojoj je izložen srpski narod. Tako naracija o Biljani Plavšić služi samo kao okidač za potvrdu i osnaživanje nacionalističkog diskursa.

Identitet žene (‘ja’) i identitet nacionalističke heroine (‘mi’) neprestano se smjenjuju. U jednom trenutku ona je žena koja plače i iskreno se kaje, a već u sljedećem saznajemo da to radi ‘u interesu naroda’ jer prihvata svu krivicu na sebe kako bi ‘spasila narod’. Motiv stradanja u ime viših ciljeva i u ime svog naroda često se provlači kroz izjave i novinske članke. Ona kaže da nema pravo žaliti se na zatvor kad pomisli na sva stradanja u ratu, kao i to da svojim priznanjem želi skinuti teret krivice sa cijelog srpskog naroda. Ponovo se odriče svog ličnog i ženskog ‘ja’ u ime nacionalističkog kolektivnog diskursa ‘mi’. U drugom kontekstu ponavljaju se njene izjave poput one kada je objašnjavala zašto ne želi komentirati uvrede koje je na njen račun izrekao Milošević: ‘Nemam pravo zato što u prvi plan treba postaviti interes naroda...’ (Štavljanin 1996, str. 18-19). U istom intervjuu ona kaže da ne mijenja stav ‘čvrstog nacionalnog kursa’, ‘zato što imam jedan stav koji se odnosi na srpsku naciju i on je zaista nepromenljiv’ (Štavljanin 1996, str. 18-19). ‘Nikad se nisam bavila politikom. Bavila sam se svojim narodom. Da mu je bilo dobro, tu uopšte ne bih bila’. (Šuvaković 2009). Svojim izjavama Biljana Plavšić se prilagođava rodno obilježenom nacionalističkom diskursu, koji ženi ne dozvoljava bavljenje politikom. U nacionalističkoj naraciji, ženi je primarno dodijeljena uloga majke, sestre i žene ratnika, reproduktorke nacije i čuvarke ‘moralnih vrijednosti nacije’.

Kao što smo vidjeli, u određenim slučajevima, nacionalistički imaginarij prihvata i ženu ratnicu, i to ukoliko ima ‘muški korak’, odnosno ukoliko se ponaša kao muškarac, a istovremeno ima ‘žensku dušu’, odnosno ukoliko je krasi klasični elementi normativne tradicionalne ženskosti: emotivnost, žrtva za druge i ‘djevičanstvo’, odnosno seksualna neaktivnost.

c. *Primjer ženske njege i kulinarskih vještina:* Međutim, kratak je put iz nacionalističkog diskursa i velikih naracija o međunacionalnom pomirenju, nacionalnom stradanju i međunarodne zavjere do estradnog diskursa ljubavnih vikend-romana kada je glavni lik u priči žena. To najbolje dokazuje serija tekstova u Politici, u kojima novinarka Politike vodi razgovore sa Biljanom Plavšić u avionu na putu u Hag na odsluženje zatvorske kazne. U ovoj seriji intervjuja od identiteta strastvene ratnice, pokajnice i stradalnice Biljane Plavšić, kao i od činjenice da je osuđena za ratne zločine nije ostalo skoro ništa.

Kada je skinula svoju vizonsku bundu i smestila se udobno u prostrano sedište biznis klase, u pantalonama, džemperu i patikama, sa urednom frizurom, delovala je kao gospođa koja je pošla na neki božićni, malo zamorniji put, pa želi da se u sportskoj odeći oseća komotno. (Šuvaković 2002)

Svaki kompetentniji poznavalac ljubavnih romana, poslije ovakvih uvodnih rečenica očekivao bi pojavljivanje sredovječnog gospodina u skupocjenom odijelu, koji bi upitao gospođu u vizonskoj bundi da li je slobodno ‘prostrano sedište biznis klase’ pored nje. Umjesto njega u priču se uvodi Slobodan Milošević, a umjesto ambijenta božićnog putovanja priča se seli u zatvorsku ćeliju. Tako se čitalac vraća iz diskursa ženskog časopisa u žanr novinskog članka o osobi osuđenoj za ratne zločine, ali, ipak, i u takvom ambijentu Biljana Plavšić zadržava tipično ženske osobine i predstavljena je kao dobra i pobožna kuharica u zatvoru. Međutim, s druge strane, ponovo se pojavljuje i identitet principijelne i nepokolebljive ratnice koja ‘drži muški korak’. Novinarka je naziva ‘čeličnom leđi Republike Srpske’, koja je razgovor u

avionu prihvatila 'svesrdno i srdačno'. Već izbor pitanja za intervju nagovještava koji će diskursi oblikovati naraciju o odlasku na odsluženje zatvorske kazne. Novinarica Biljana Plavšić postavlja pitanja u vezi sa životom u osmomjesečnom pritvoru u haškom zatvoru i njenim odnosom sa Slobodanom Miloševićem.

Pitanje: 'U zajedničkoj prostoriji, svi zajedno kuvate i družite se?'

Odgovor Biljane Plavšić: 'Da, svi mi sa istog sprata. Za Vaskrs, pravila sam pitu, bude i smeha i žala. Poslednjeg dana pred moj odlazak, pravili smo uštipke. Kad, na vrata dolazi Milošević. Ja kažem: 'Na hodnik'...'

Pitanje: 'I u hodniku je sačekao uštipke?'

Odgovor Biljane Plavšić: 'Da, u hodniku.'

Čak i u pritvoru njena ženskost dolazi do izražaja. Ona peče i kuha, a, osim toga, ona je i plemenita – sažalivši se na Miloševića, ona mu poklanja i svojih 'sedam dana šetnji' u zatvorskom dvorištu. Pred kraj razgovora ona naglašava svoju moralnost i požrtvovanost za narod. Pošto se nagledala 'strašnih nesreća i tragedija', 'zaista nije ni lepo ni ukusno žaliti se na zatvor', a Miloševiću zamjera 'upotrebu naroda' u lične svrhe. Iz diskursa nacionalne heroine u posljednjem pasusu članka prelazimo na ženske diskurse svakodnevnice, njege i ljepote. Novinarica nas obavještava da je Biljana Plavšić skratila kosu 'pre nego što je krenula u Ševeningen, jer u pritvor vraćaju samo muške brice' (Šuvaković 2002).

d. Primjer pobožnosti i mučeništva: U članku koji je u *Politici* objavljen odmah sutradan razrađuje se još jedna crta lika Biljane Plavšić, koja je u prošlom članku samo naznačena, a to je religioznost: '*Duboko religiozna*, ona se u avionu pred nama zaklela svojim 'svetim krstom' da nikakve nagodbe sa Tužilaštvom u vezi sa njenim *ličnim* činom priznavanja krivice nije bilo.' (Šuvaković 2002). Novinarica naglašava kako se Biljana Plavšić odbila rukovati s Miloševićem kada je on bio na vrhuncu svoje moći zbog 'njegovog odnosa prema njoj i prema narodu u Bosni', ali se s njim u zatvoru ipak rukovala. U članku se kaže da je to vjerovatno uradila 'ne menjajući svoj

karakter’, ‘iz hrišćanskog milosrđa...’ (Ibid.). Ova serija članaka ‘od našeg specijalnog izveštača’ obiluje hrišćanskim motivima i diskursima. Biljana Plavšić se upisuje u mučenice i pravednice iz hrišćanskog svijeta, a sudnica, umjesto mjesta racionalnosti i legalnosti, postaje crkva: ‘Sudnica je izgledala kao crkva u kojoj su reči kao što su pokajanje, pomirenje, katarza, mir, pravda, budućnost, ozdravljenje odzvanjale kao božićna prigodna pesma ili molitva’. (Šuvaković 2002).

Izlazak iz zatvora i prvi dani na slobodi (period od 2008. do 2009)

Poslije mnogobrojnih molbi za pomilovanje, kako same Biljane Plavšić, tako i drugih javnih ličnosti iz Srbije, ona je prijevremeno puštena na slobodu, a u Beograd je stigla 27. oktobra 2009. godine.

a. *Obična žena*: Novinskim izvještajima o prvim danima na slobodi Biljane Plavšić poslije prijevremenog puštanja iz zatvora dominiraju diskursi svakodnevnice u kojima njen rodni identitet postaje dominantniji od identiteta nacionalističkog vođe. Ističe se da je ona obična žena koja želi da vodi običan život: ‘Jedina žena haški optuženik, ali i jedina okrivljena koja se izvinila zbog zločina, po izlasku iz zatvora poručila je: ‘Želim da vodim normalan život’’. Glavni motivi ove naracije su: hrana, porodica, emocije, sloboda, svakodnevni život. Naslov ‘Biljana Plavšić stiže u Beograd na urmašice’ (T. N. Đ., 2009, str. 8) svojim familijarnim diskursom glavni lik približava publici i čini ga jednim od nas: ‘Nije tražila ništa posebno pred dolazak u Beograd, ali će je porodica ipak sačekati vegetarijanskom hranom i jednim sarajevskim specijalitetom – urmašicama’. Prednost se daje familijarnim i svakodnevnim diskursima, koji naglašavaju porodično okruženje u koje Biljana Plavšić dolazi iz

zatvora, kao i njenu povezanost s porodicom i prijateljima. Tako su glavni sagovornici novinara njeni brat i snaha, a novinske reportaže obiluju detaljima iz kućne i privatne atmosfere, kao što je naprimjer domaća hrana koja je pripremljena za Biljanu Plavšić. Ovom fazom u izvještavanju o Biljani Plavšić potpuno se sa javne scene prelazi na privatnu, od kolektivnog diskursa ‘mi’ na žensko ‘ja’, od racionalnosti političarke i naučnice na žensku emocionalnost, od radikalnosti i čeličnosti ratnice na žensku ranjivost, od nepokolebljivosti nacionalističke heroine na patnju i nemoć starice, a od političkog diskursa na diskurs svakodnevnice.

Zanimljivo je da se isti narativi i diskursi pojavljuju u visokotiražnim novinama, koje važe za ‘mainstream’ štampu, i u tabloidima, poznatim po svojim ultradesničarskim diskursima. Tako se, naprimjer, emocionalni i familijarni diskurs, kojima se naglašava narativ porodičnog okupljanja i porodične intime, pojavljuje i u *Novostima* i u *Kuriru*. Glavni su sagovornici i u jednom i u drugom slučaju brat i snaha – naslovi antrfilea: ‘Brat Zdravko: Oboje smo plakali’, ‘Najviše smo pričali o porodici, članovima familije, o tome šta se izmenilo. Plakalo se na obe strane – priča za *Kurir* Zdravko Plavšić...’ (Jovanović 2009, str. 3), a motiv ‘domaće kafe’ i u jednom i u drugom dnevnom listu dobija centralno mjesto: ‘Htela da popije domaću kafu’ (Jovanović 2009, str. 3). Diskurs emocionalnosti i svakodnevnice preuzima i predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik, koji je Biljanu Plavšić sačekao na aerodromu: ‘Srećan sam što sam bio sa njom i u teškim trenucima. Takođe ću biti sa njom i danas kako bismo podělili ove radosne trenutke. Ona je mnogo propatila, ali došlo je vreme da sve to konačno stavi iza sebe... i da se vrati normalnom životu’. ‘Znate, Biljana je samo običan građanin ovde u Srbiji i vrlo je svesna toga. Taj rat koji je bio, on se vodio u drugoj državi. To nije rat koji je pripadao ovoj zemlji’, ovako riječi snahe Vaske prenosi *Kurir* (Raković 2009, str. 4) i *Glas javnosti* (Raković 2009, str. 6). Prenoseći jedan od ključnih narativa Miloševićeve postdejtonske nacionalističke naracije o tome da ‘Srbija nije bila u ratu’, kroz govor rodake Biljane Plavšić mediji prepliću motive ‘običnosti’, ‘normalnosti’, ‘ženskosti’, ‘starosti’,

‘porodice’ sa nacionalističkom naracijom, koja modificirana ideologijama svakodnevnice i ženskosti dobija na retoričkoj snazi.

Da je svakodnevni i familijarni diskurs u centru naracije o dolasku Biljane Plavšić u Beograd poslije odsluženja kazne za ratne zločine daleko od dramatične javne scene, govori i izjava Bruna Vekarića, portparola za ratne zločine: ‘Plavšićeva je sada slobodna žena i bilo kakav pritisak i pravljenje drame nije potrebno ni državi ni Biljani Plavšić’. (Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, str. 4).

Reklo bi se da se u ovom periodu u potpunosti napušta nacionalistički diskurs i identitet Biljane Plavšić kao nacionalističkog vođe u korist rodnog identiteta, koji osigurava privatnost nasuprot javnosti i porodicu nasuprot politici/narodu.

Identitet usamljene i skromne starice naročito se naglašava kada se u naraciju uvodi motiv televizora, koji bi *starici* trebao praviti društvo u danima usamljenosti koji će uslijediti: ‘Ipak, Zdravko i Vaska su se dogovorili da joj kupe nov televizor, jer je stari bio gotovo na izdisaju. – Ni ovo nije trebalo – kazala je. Mada se obradovala. U trenucima kada mi odemo, znaćće joj’. (Marković 2009, str. 9).

Za nekadašnje attribute koji su u medijima u Srbiji potencirani kao ključni za njenu ulogu u ratnom i političkom životu u regionu (hrabrost, odlučnost, nepokolebljivost, zanos itd.), u konstrukciji novih identiteta Biljane Plavšić nema mesta. Ona je sada predstavljena kao obična žena i nemoćna starica. Ambijent u kome se ona kreće nije više otvoren prostor javnih skupova i bojnih polja, već interijer njenog stana; ikonografija zastava, gdje dominiraju političari, zamijenjena je privatnim stanom i njenom familijom, a u portretiranju njene ličnosti sada se koriste atributi ranjivosti, skromnosti, nemoći, usamljenosti, ljubaznosti itd.

a.1. *Hrana*: Hrana ima veliku ulogu u konstrukciji diskursa svakodnevnice: ‘Plavšićeva je dočekana dirljivo i srdačno, uz urmašice koje je pripremila njena snaja’, ona se uželjela ‘domaće kafe’, a jedva čeka da skuha ‘jaku pileću supu’. ‘Biljana je mnogo

bolja kuvarica od mene i neću je mučiti mojim neukusnim jelima. Pripremila sam joj šnicle u saftu – rekla je Vasilija jednom od novinara’. (Milanović 2009). ‘Biljani šnicle za dobrodošlicu’ – naslov u novinama Alo (I. K., B. M., 2009). ‘Pozvala nas je na jutarnju kaficu – kaže dr Vasilija. Bio je to nekad naš, porodični ritual u Sarajevu, pre rata, a i posle, u Banjaluci i Beogradu’. ‘Onda je kazala snahi da bi volela da sama spremi jednu jaku pileću supu. Da se malo fizički okrepi. Čitav stan je zamirisao. Biljana ume lepo da kuva. I njena majka, moja pokojna svekrva, sve nas je naučila veštini kuvanja’. Tipično ženski diskursi kuhinje, prenošenja ženskog znanja iz generacije u generaciju, ovdje postaju ključni za izgradnju narativa o Biljani Plavšić poslije puštanja na slobodu. Ovakav način izvještavanja karakterističan je kako za tabloide tako i za ‘mainstream’ medije. ‘Biljana Plavšić stiže u Beograd na urmašice’ – naslov u *Blicu* (T. N. Đ., 2009, str. 8). ‘Nije tražila ništa posebno pred dolazak u Beograd, ali će je porodica ipak sačekati vegetarijanskom hranom’. (T. N. Đ., 2009, str. 8).

Motiv kulinarskih vještina, međutim, odsutan je tokom izvještavanja o Biljani Plavšić za vrijeme rata i za vrijeme njenog upravljanja Republikom Srpskom. Tek u drugom i trećem periodu izvještavanja o Biljani Plavšić, koji su obilježeni njenom predajom Haškom tribunalu, priznanjem, boravkom u zatvoru i prvim danima na slobodi sve više se naglašavaju domaćičke (kuharske) sposobnosti Biljane Plavšić. Ona u zatvoru ‘pravi uštipke’ (Šuvaković 2002), ‘kuva i peče’ (Telesković 2009, str. 9), a kada stigne u svoj beogradski stan, kuha pileću supu.

U tekstu ‘Željna sam sunca i vazduha’ (Marković 2009, str. 9) ponovo je glavni sagovornik snaha Vasilija. Naracijom o prvim danima Biljane Plavšić na slobodi i kroz glas njene snahe, ona postaje heroina, koja se poslije dugih patnji i muka vratila u porodično gnijezdo. Ona je prikazana kao emotivna i topla žena, koja ne zaboravlja ni svoju rodbinu, a ni novinare, koja odlično kuha i nema nikakvih zahtjeva, skromna je i zahvalna.

Kada je, u utorak po podne, Biljana Plavšić ušla u svoj stan na beogradskom Vračaru, prvo je prišla prozoru, širom ga otvorila i na trenutak zastala, naslonivši ruke na sims. – Željna sam

sunca i vazduha – rekla je bratu Zdravku i snahi Vasiliji. Prozor je dugo bio otvoren, sa ulice je dopirao zvuk harmonike i pesma: ‘Nema raja bez rodnoga kraja’, dok se ona sa bratom i snahom grčila i pričala o svemu, potiskujući uspomene na zatvorske dane. Bila je iscrpljena i umorna, a opet ozarena susretom sa slobodom, svojim najbližima i Beogradom. (Marković 2009, str. 9)

Glavni lik ove priče, skromna, zahvalna i napaćena žena, ima čak i ‘ljubazno’ osiguranje. Ona je prikazana kroz diskurse ženskosti kao prava, tipična žena – brižna i ljubazna prema svima. ‘Opet je telefonirala prijateljima koje nije stigla u utorak da pozove. U razgovoru, ona je ohrabivala njih: ‘Ne brinite, dobro sam’.’ Više puta se naglašava da od svoje porodice nije tražila ništa.

b. *Iznad svega, pragmatična*: Poseban motiv, praktična nagodba Biljane Plavšić sa Haškim tužilaštvom, javlja se već u prethodnom periodu, a zanimljivo je da je prvobitno potpuno negiran u medijskim izvještajima.¹² Tokom kasnijih godina bit će sve aktuelniji, a u ovom periodu nakon zatvora postaje centralni motiv njenog priznanja i predaje Haškom sudu: ‘Priznala je krivicu za ratne zločine u zamenu za ukidanje optužnice o genocidu’. (T. N. Đ., 2009, str. 8). Tako se njeno priznanje karakterizira kao praktičan i na neki način iznuđen akt. Izvještaji prenose da se ona

¹² U izvještaju iz *Politike* naglašava se da nema nagodbe. Kaže se da advokati Biljane Plavšić ‘odlučno pobijaju da je došlo do pogodbe između optužene i tužilaštva o visini kazne...’, a zatim se isto još jednom ponavlja kroz direktni govor jednog od branilaca: ‘Gospođa Plavšić nije sklopila takav sporazum sa haškim tužilaštvom...’ (*Politika*), ‘Nikakvu pogodbu oko dužine kazne nisam pravila, niti sam tako nešto želela’ (Šuvaković 2002). *Glas Javnosti* objavljuje članak ‘Zapadni mediji tvrde da dogovor između Haga i Plavšićeve ipak postoji’ (*Glas javnosti*, 12. 1. 2002). Jedini primjer otvorenog i dokumentiranog izvještaja o tome da se Biljana Plavšić nagodila sa Tribunalom: ‘napravila dogovor sa Tužilaštvom o priznanju krivice’ (B92 2002). ‘Pa ipak, sporazum Plavšićeve sa Tužilaštvom, kakav god stvarno bio, do sada je najnetipičniji od svih postignutih između Tužilaštva i nekog od optuženika’ (Mitrinović 2002).

zapravo ne osjeća krivom i naglašavaju da je morala priznati krivicu: 1) da bi joj sud dodijelio manju kaznu; 2) da bi se žrtvovala za svoj narod i oslobodila ga kolektivne krivice. I u jednom i u drugom slučaju podtekst otkriva neke od suštinskih nacionalističkih mitova Miloševićeve Srbije, a to je ‘zavjera međunarodne zajednice’ i ‘mržnja prema Srbima’. Biljana Plavšić je predstavljena kao neko ko se ponovo stavlja u odbranu srpskog naroda i preuzima na svoja hrabra pleća breme krivde, koje je međunarodna zajednica dodijelila srpskom narodu. Ova naracija rađa novi identitet Biljane Plavšić – identitet požrtvovane pokajnice, koja ipak zadržava hrabrost i strastvenost, koji su je ‘krasili’ u ratu i neposredno poslije rata.

Uspešno dokazujući da žene mogu da budu praktičnije i inteligentnije od muškog roda, bivša predsednica Republike Srpske vratila se u Beograd 27. oktobra 2009, posle nepunih devet godina izbjivanja. (Skrozza 2009, str. 10)

‘Pragmatizam pre svega’ podnaslov je u istom članku. Naime, u članku časopisa Vreme prati se njena pragmatična linija karaktera još od poslijeratnih dešavanja kada, ‘računajući na međunarodnu podršku’, podržava demokratske promjene. U Vremenu se naglašava njena odgovornost za zločine i lažno pokajanje: ‘Ja sam sebe žrtvovala. Nisam učinila ništa loše’, izgovorila je u nedavnom intervjuu za jedan švedski list, prenosi Vreme izjavu iz švedskog lista (Skrozza 2009, str. 10).

c. Bez krivice: U tekstovima o prvim danima na slobodi Biljane Plavšić, naglašava se da je ona ‘jedina žena koju je osudio Haški tribunal’, vrlo često se opisuje kao ‘bivša predsednica RS’, a vrlo rijetko kao ‘ratna zločinka’ (samo na B92 i u *E-novinama*). Biljana Plavšić je *bivša* predsjednica Republike Srpske, ali nije i bivša osuđenica. Njen identitet osuđenice se ukida i ne spominje, čak ni uz atribut bivši: ‘Biljana Plavšić, bivša predsednica Republike Srpske, *a do pre dva dana, osuđenica* u švedskom zatvoru Hisenberg, pričaju njeni Plavšići, nije imala nikakvih zahteva od porodice...’ U *Kuriru* je Biljana Plavšić isključivo ‘bivša predsednica Republike Srpske’. Prenose se izjave njenih prijatelja: ‘Dobro je sve ovo izdržala, pošto nije ni za šta kriva. Ona je najmanje kriva od svih stanovnika

RS, a kamoli od političara'. Jedina žena koja je osuđena na Haškom tribunalu, dominantan je opis Biljane Plavšić u *Novostima* – 'jedina haška osuđenica'.

Plavšićeva je u Švedskoj odležala dve trećine kazne i pokazala uzorno ponašanje.(...) Hvali se njeno ponašanje u zatvoru; Biljana Plavšić učestvovala je u šetnjama sa drugim zatvorenicama, a zanimala se i 'kuvanjem i pečenjem'. Pred sudom je priznala svoju krivicu, iako je time htela da iznudi manju kaznu. (Telesković 2009, str. 9)

Identitet Biljane Plavšić kao nemoćne starice koja je nepravедno u zatvoru vrlo je čest i u medijima se intenzivnije pojavljuje tokom 2008. i 2009. godine. U članku pod naslovom 'Biljana Plavšić gubi nadu!' piše:

Predsednik Odbora za njeno oslobađanje Svetozar Mihajlović izjavio je da se Plavšićeva oseća kao maratonac koji gubi nadu da će izdržati do kraja trke. Njene godine i surovost zatvora čine svoje. 'Gospoda Plavšić je potresena zbog uslova u kojima izdržava kaznu i zbog dugog vremena koje provodi u zatvoru', rekao je Mihajlović. (Biljana Plavšić gubi nadu 2008, str. 10)

Biljana Plavšić nije samo nemoćna starica, već i neko ko se greškom našao u zatvoru: 'Kako mogu da se osećam u zatvoru, među prostitutkama, ubicama, dilerima, narkomanima, lopovima i prevarantima?'. (B92 2009). U tiješnoj vezi sa ovim diskursom je i naglašavanje njenog identiteta intelektualke i naučnice, koja u zatvoru dobija 'ukor zbog knjiga':

Kako saznajemo, Plavšić je dva puta dobila disciplinski ukor u zatvoru u Hisenbergu jer je imala više knjiga nego što je propisano. Prvi put joj je nađeno 15 knjiga, a drugi put 20, a propis u tom zatvoru kaže da je zatvorenicama dozvoljeno posedovanje samo pet knjiga. (Telesković 2009, str. 9)

Njena je profesija inače igrala odlučujuću ulogu u ranijim političkim izjavama Biljane Plavšić. Npr.: 'Svaka promjena takve vrste bila bi eksperiment in vivo, kako mi to kažemo u laboratoriji. To je eksperiment na živom korpusu naroda Republike Srpske'. (*Nezavisne novine*, 13. 1. 1999). 'Ja sam biolog, pa znam: najbolju moć adaptacije i opstanka imaju one vrste koje žive kraj drugih vrsta i koje su njima ugrožene'. (Čolović 2000, str.32).

Osim brata i snahe, glavni sagovornici u izvještajima o prvim danima na slobodi Biljane Plavšić jesu i njeni prijatelji i branitelji na sudu, kao i političari, poput predsjednika RS-a Milorada Dodika. Osim emocionalnog i religioznog, uvodi se i legislativni diskurs. I jedan i drugi imaju za cilj ukidanje krivice Biljane Plavšić: ‘Ona je odležala kaznu i slobodna je po svim ovim i božjim zakonima’, rekao je Dodik (Jevtić, Ž, Nikolić-Đaković, T 2009, str. 17); ‘Plavšićeva je sada slobodna žena i bilo kakav pritisak i pravljenje drame nije potrebno ni državi ni Biljani Plavšić’, kaže Vekarić (Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, str. 4). Osim toga, ‘Rasim Ljajić, predsjednik Saveta za saradnju sa Haškim tribunalom, kaže da ‘vlast mora oprezno da kontaktira sa Biljanom Plavšić zbog međunarodne zajednice, jer bi to neko mogao da zloupotrebi’’. (Ibid.).

Bez obzira na njeno priznanje krivice pred Haškim tribunalom, njeni su prijatelji sretni što je Biljana Plavšić ‘najzad oslobođena nepravedne kazne’. Mihajlović je zadovoljan i zato što će ona ovdje naći ono što joj je, prema njegovoj procjeni, najviše nedostajalo u zatvoru – rekreaciju, šetnju i crkvu, jer je ona ‘veliki, pravi vernik’ (V.V 2009).

d. *Junjakinja iz tabloida*: I u ovom periodu prisutno je medijsko predstavljanje kojim dominiraju motivi i naracija karakteristični za tabloidno izvještavanje iz svijeta šoubiznisa, kao i za ženske časopise, ljubavne romane i saponice. Ono što prvo upada u oči jeste snažna vizuelizacija izvještaja. Svi tekstovi o prvom danu na slobodi Biljane Plavšić obiluju fotografijama: Biljana Plavšić i Milorad Dodik kako se nasmijani drže za ruke, ‘crni audi’ na aerodromu u Švedskoj u koji ulazi Biljana Plavšić, Plavšić sa porodicom i Dodikom u svom stanu, harmonikaš ispod prozora njenog stana itd. U *Večernjim novostima* (E. R. 2008, str. 20) detaljno se opisuje izgled Biljane Plavšić: ‘Saobraćaj je na kratko zaustavljen, a onda je u ulicu ušla kolona vozila. Iz audija je prvo izašao Dodik, a za njim i Plavšićeva, u bundi, patikama i trenerci.’ Zanimljivo je da medije do detalja zanimaju marke i tipovi autobomobila i aviona kojima se Biljana Plavšić prevozi.

Iz zatvora je u crnom automobilu marke 'BMW 540' u pratnji policije prevezena na međunarodni aerodrom Arland, gdje se ukrcala u avion tipa 'cesna 525' sa oznakama Republike Srpske. (Milanović 2009)

Bivša predsednica RS stetela je na Aerodrom 'Nikola Tesla' avionom Republike Srpske 'cesna 525'. Na pisti ju je dočekaio premijer RS Milorad Dodik i svojim 'audijem' odvezao je do stana. (I. K., B. M., 2010)

Nekoliko sati ranije, oko 10.35 Biljana Plavšić, obučena u dugu braon bundu, izašla je na aerodromsku pistu iz BMW 540, koji pripada zatvorskim vlastima Švedske. Avion 'cesna 525' na sebi je imao oznake E7-SMS, srpsku zastavu na sivoj poledini i naziv Republika Srpska iznad kabinskog prozora. (Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, str. 4)

'Buket cveća za Biljanu' naslov je članka u kome se govori o tehničkim pojedinostima njenog odlaska iz zatvora i o tome kako joj je bivši upravnik zatvora u Švedskoj donio cvijeće za rastanak (Šuvaković 2009, str. 9). 'U bundi sam otišla u zatvor', glasi naslov u Politici ispod koga piše: 'U njoj sam bila kad su mi stavili lisice na ruke.' (Šuvaković 2009, str. 9).

Naracija je u nekim novinskim tekstovima izuzetno izražena i dobija gotovo romaneskna obilježja: 'Novo jutro u Beogradu, kao da je bilo u dosluhu sa Biljaninom radošću povratka. Onom neopisivom radošću koju samo može da doživi dugogodišnji zatočenik kome su dani tekli u zatvorskoj sobi i neizvesnosti – da li će ikada dokučiti slobodu.' (Marković 2009, str. 9).

Herojska mučenica: Između hurmašica, pileće supe i domaće kafe, suza i poljubaca u izvještavanju o prvim danima na slobodi, pomaljaju se i velike riječi koje uvode diskurse stradanja, mučeništva i herojstva. Svetozar Mihajlović, predsjednik Odbora za podršku Biljani Plavšić, kaže da će ona često boraviti i u Republici Srpskoj i da je tamo mogu očekivati ubrzo 'čim se stabilizuje', na promociji njene biografije pod nazivom *Biljana Plavšić – heroj i mučenik* (V. V. 2009). U *Novostima*, za razliku od *Politike*, knjiga ima drugačiji naziv: *Biljana Plavšić, moralni mučenik* (E. R. 2009, str. 20). Zanimljivo je da Biljana Plavšić nije 'herojna i mučenica', već 'heroj i mučenik'.

Nekorištenje oblika za ženski rod kod imenica koje karakteriziraju njeno stradanje upućuje na ukidanje tipično ženskih diskursa običnog života, svakodnevnice, emocija, porodice i hrane i ponovno vraćanje diskursima patnje, stradanja, mučeništva u ime viših ciljeva (nacije, religije itd). Diskursi patnje i stradanja vrlo su česti u posljednjim izvještajima o Biljani Plavšić. ‘ ‘Srpska čelična lejdi’, kako su je nazivali zapadni mediji, opisala je te dane rečenicom: ‘Pod kraj života, upoznala sam dno života.’ Sada se vraća najbližima – bratu Zdravku i snahi Vasiliji’. (Marinković 2009, str. 9.).

‘Plavšićeva je, zbog nedostatka vazduha, završila u bolnici, ruku je slomila bežeći pred zatvorenicama osuđenim za prostituciju, ubistva, narkomaniju.’ (Ibid.). *Glas Srpske* ističe da je Biljana Plavšić ‘kući stigla na veliki pravoslavni praznik Svetu Petku, zaštitnicu žena’ (Milanović 2009). ‘Biljana je veliki vernik i posete crkvi su joj nedostajale i tokom boravka’, a prvi izlazak bit će posjeta crkvi (I. K., B. M., 2009). ‘O svom pokajanju, mogu danas da vam kažem, razgovaram samo sa Bogom.’ (Šuvaković 2009). Na pitanje novinara da li bi nešto promijenila u životu, Biljana Plavšić odgovara: ‘Sve bih isto ponovila, verovatno bi bilo isto. Ne žalim se na svoj put koji mi je bog odredio.’ (Šuvaković 2009).

Rodno obilježeni diskursi koriste konstitutivne elemente melodramske strukture, kao što su ženske suze, subjektivna pozicija žene, ženska patnja i karakter glavnog ženskog lika sa osobinama koje krase ‘pravu’ ženu: skromna, ljubazna, topla, porodična, dobra kuharica. Još jedna karakteristika koju izvještaji crpe iz melodrame jest ta da se iz ambijenta otvorenih i javnih prostora dešavanje seli u kuću, porodicu i zatvoreni intimni ambijent. Ono što se melodramskim elementima sugerira, između ostalog, jeste konvencija melodrame, a to je da uvijek pobjeđuje dobro. Tako nam izvještaji u podtekstu (na konotativnom nivou) sugeriraju da je Biljana Plavšić poslije stradanja zaslužila svoj mir u krugu porodice i da je pravda ipak na kraju pobijedila.

Naslov ‘Biljana Plavšić zaplakala kad je sletela u Beograd’ (Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, str. 4) u prvi plan stavlja njene emocije, kao i to da je ‘ona sada slobodna žena’. U naslovu se spominje kako je Biljana Plavšić ‘zaplakala’ kad je sletjela u Beograd, na početku teksta je ‘zaplakala’ kad su se na beogradskom aerodromu otvorila vrata aviona, zatim je ‘još jednom zaplakala u svom domu’. Susret je bio dirljiv, ‘naizmenično su se smenjivali isprekidan razgovor, suze i smeh’ (Ibid.). U Kuriru (Jovanović 2009, str. 3) antrfile nosi naslov: ‘Brat Zdravko: Oboje smo plakali’. ‘Plakalo se na obe strane – priča za *Kurir* Zdravko Plavšić...’ (Ibid.).

‘Konačno: Stigla Bilja!’, podnaslov: ‘Biljana Plavšić juče doputovala u Beograd, uzbuđenim i uplakanim glasom poručila novinarima da je veoma srećna što je u Srbiji’. (*Kurir*, 28. 9. 2009). ‘Zagrljaj rođaka i povici dobrodošlice naterali su Biljani suze na oči’. (I. K., B. M., 2010). ‘Iako suze naviru, ona je sasvim pribrana i sjajno izgleda – kaže Svetozar Mihajlović, predsednik Odbora za oslobođenje Biljane Plavšić’. (Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, str. 4)

Zaključne napomene

Medijsko izvještavanje u većini analiziranih medija o Biljani Plavšić ima sve karakteristike dobre naracije. U centru dešavanja je lik – heroina, koja doživljava metamorfoze i varijacije tokom vremena. U skladu sa različitim periodima, njen lik dobija različite atribute, opise, superlative, postavljen je u drugačije ambijente i mjesta, a slike imaju drugačiju ikonografiju. Osim glavnog lika, pojavljuju se i mnogi sporedni likovi, koji ga podržavaju i koji glavnom liku pomažu ili ga pak osujećuju. Nižu se uzročno-posljedično povezani događaji u priči u kojoj vrijeme igra važnu ulogu: prošlost – sadašnjost – anticipacija budućnosti. Novinari se često pojavljuju kao glavni naratori, a ponekad tu ulogu prepuštaju drugim likovima ili i samom glavnom liku (više glasova, direktni i indirektni govor). Osim glavnog, pojavljuju se i sekundarni narativi. Svaka sekvenca u praćenju slučaja Biljane Plavšić može se posmatrati kao priča za sebe i posebna naracija, a sve zajedno čine početak, sredinu (klimaks) i kraj (razrješenje).

Identitet glavnog lika se u skladu sa razvojem događaja transformira u nekoliko različitih uloga. U toku rata Biljana Plavšić je portretirana kao ‘čelična ledi’, ‘simbol tvrde struje’, koja drži ‘muški korak’. Zatim je prikazana u tipično ženskoj ulozi ‘pomoćnice’ i žrtve mučenice, koja na sebe prihvata krivicu i kaje se za svoje grijehе, te na taj način muškarcima osumnjičenima za ratne zločine daje ‘ženski primjer’ hrabrosti i požrtvovanja. Nacionalistički element žrtve je ‘svjesna’ žrtva, odnosno herojstvo – žrtvovanje za naciju. Poslije osude i tokom boravka u zatvoru, a naročito poslije prijevremenog izlaska iz zatvora, insistira se na diskursima ženskosti i lik Biljane Plavšić dobija sve potrebne atribute karakteristične za ‘pravu’ ženu, kao što

su kulinarske vještine, briga za druge, skromnost, izražena emocionalost. Ona više nije 'čelična leđi' već 'obična žena' ili čak 'nemoćna starica'. Identiteti se smjenjuju i preklapaju, a samim tim i narativna sredstva kojima se ta transformacija postiže. Naprimjer, iz doba medijskog identiteta 'čelične leđi' nema nikakvih informacija o njenom kulinarskom umijeću, kao ni o njejoj porodici i rodbini, dok motivi kuhinje i porodičnog doma obiluju u izvještajima o njenim prvim danima na slobodi poslije prijevremenog izlaska iz zatvora. Između ostalog, značajan je i prelazak sa kolektivnog 'mi' diskursa na ženski, subjektivni 'ja' diskurs, kao i prelazak sa otvorenog prostora bojnih polja i političkih pozornica na zatvoreni prostor porodičnog stana.

Njen rodni identitet se naglašava kroz cijelu naraciju i ima funkciju pojačavanja diskursa. U medijskoj naraciji o političarki/ratnici izostaju podaci o porodici i rodbini, ona se u medijima pojavljuje sama, što pojačava njenu 'posvećenost' nacionalističkim ciljevima, kao i njenu radikalnost. Upoređuje se sa drugim radikalnim ženama u historiji i često naziva 'čeličnom leđi'. U naraciji o običnoj ženi ona je odlična kuharica; u zatvoru 'kuva i peče', a u prvim danima na slobodi uživa u 'domaćoj kafi' i 'kuva pileću supu'. Rodni diskursi i stereotipi omogućavaju marginalizaciju i minimalizaciju njenih zločina. Medijski je opisuje kao 'nemoćnu i nevinu', 'bez uticaja' i 'pomoćnicu', što su tipično ženske uloge. Naglašava se da u politici i ratu nikada nije 'igrala glavnu ulogu'. U prvoj fazi svoje karijere pomagala je muškarcima nacionalističkim liderima, a u drugoj je fazi pomagala Zapadu – međunarodnoj zajednici, da bi na kraju svojim priznanjem 'pomagala svom narodu'. Zanimljivi su i sekundarni narativi, kao što je, naprimjer, njena akademska karijera. Identitet naučnice daje autoritativnost i moć njenim izjavama u doba rata: 'Ja sam biolog, pa znam: najbolju moć adaptacije i opstanka imaju one vrste koje žive kraj drugih vrsta i koje su njima ugrožene' (Čolović 2000, str.32), dok je taj identitet u zatvorskoj ćeliji odvaja od drugih osuđenica i sugerira da joj nije mjesto među njima – npr.: 'Kako saznajemo, Plavšićeva je dva puta dobila disciplinski ukor u zatvoru u Hisenbergu jer

je imala više knjiga nego što je propisano'. (Telesković 2009, str. 9). Još jedan motiv koji se pojavljuje u medijskom diskursu o slučaju Plavšić je 'ženski pragmatizam'. Motive mučeništva i žrtvovanja za narod smjenjuju motivi praktične i pragmatične nagodbe sa Haškim tribunalom. Njeno priznanje se karakterizira kao praktični akt – ona se ne osjeća krivom; sa sudom se nagodila da bi za sebe dobila manju kaznu, a i da bi svoje sunarodnike oslobodila krivice. Upisivanje njene 'pogodbe' u nacionalistički diskurs omogućeno je ambivalentnim položajem žene unutar kolektiva. Žene često simboliziraju jedinstvo i ponos kolektiva, a, s druge strane, često su isključene iz kolektivnog 'mi' političkog tijela i u tom smislu konstrukcija ženskosti ima svojstvo Drugosti (Yuval-Davis 1997). Prema tome, priznanje zločina i nagodba dolazi od Drugog. Zato se njeno priznanje u medijskoj naraciji čita kao 'mučeništvo' ili 'ženski princip', a ne kao 'izdaja'.

Motivi hrišćanstva i mučeništva igraju veliku ulogu u naraciji o Biljani Plavšić kao ratnici mučenici i heroini koja je sve izdržala i žrtvovala se za narod da bi na kraju doživjela spasenje. Pojavljuju se motivi: pravda, hrišćanski moral, humanost, i to kroz glasove sporednih likova (političari i intelektualci, javne ličnosti, porodica, prijatelji itd.), kroz glas glavnog lika (tekst priznanja Biljane Plavšić, izjave, intervjui) te kroz glas naratora novinara. Tako nastaje veza i zajednica između glavnog lika, sporednih likova (političari, državnici, intelektualci itd.), naratora i onoga kome se pripovijeda (publika). Zajednica je zasnovana na istim kodovima i konvencijama u razumijevanju slučaja Biljane Plavšić. Disonantni medijski glasovi su rijetki i vezuju se za tzv. nezavisne i antinacionalističke medije (npr. *E-novine*).

Narativnim i diskurzivnim strategijama mediji objašnjavaju i približavaju gledaocima i čitaocima lik Biljane Plavšić i tako ih pozivaju ne samo na razumijevanje, već i na identifikaciju s likom, kako na nacionalnoj tako i na rodnoj osnovi. Preplitanjem i upisivanjem roda u nacionalistički diskurs mediji svojoj publici nude prihvatljive identitete i uloge, a publika, u zavisnosti od svojih različitih pozicija, može

‘pregovarati’ sa ovim medijsko posredovanim ulogama. U svakom slučaju, određenim spektrom ponuđenih uloga mediji sužavaju mogućnost izbora. Time vrše reinenciju nacionalnog i rodnog identiteta Biljane Plavšić, prilagođavajući ih potrebama određenog perioda, a također vrše i reinenciju rodnog i nacionalnog identiteta publike kojoj su medijska značenja ponuđena.

Literatura

- Allan, S 1999, *News Culture*, Open University Press, Buckingham – Philadelphia.
- Althusser, L 1994, 'Ideology and ideological state apparatuses', u: S Žižek (ur.), *Mapping Ideology*, Verso, London.
- Anderson, B 1983, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, Verso, London.
- B92 2002, 'Borejn:Plavšić je sebi dala novu šansu, ali ne samo sebi', 17. decembar, izvor SENSE, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=12&dd=17&nav_id=78936&nav_category=11&version=print>.
- B92 2002a, 'Plavšić prihvata optužbe', 17. decembar, izvor B92, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=12&dd=17&nav_category=11&nav_id=78871&version=print>.
- B92 2002b, 'Izjava Biljane Plavšić u celini', 17. decembar, izvor BETA, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=12&dd=17&nav_category=11&nav_id=78933>.
- B92 2009, 'Želela sam blažu kaznu', 26. januar, izvor BETA, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=01&dd=26&nav_id=341454>.
- Barthes, R 1979, *Književnost, Mitologija, Semiologija*, Nolit, Beograd.
- 'Biljana Plavšić gubi nadu' 2008, *Kurir*, 15. april, str.10.
- Blagojević, M 1995, 'Svakodnevnica iz ženske perspektive: samožrtvovanje i beg u privatnost', u: S Bolčić (ur.), *Društvene promene i svakodnevni život. Srbija početkom 90-ih*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 181–200.
- Čolović, I 1996, 'Društvo mrtvih ratnika', *Republika*, Beograd, br. 145–146, str. 1–4, <<http://www.yuope.com/zines/republika/arhiva/96/145/145-15.html>>.

Čolović, I 2000, *Politika simbola: Ogledi o političkoj antropologiji*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Drezgić, R 2000, 'Demographic Nationalism in the Gender Perspective', u: S Slapšak (ur.), *War Discourse, Women's Discourse*, ISH, Ljubljana, str. 211–234.

Đerić, G (ur.) 2008, *Intima javnosti*, Fabrika knjiga, Beograd.

E.R. 2008, 'Slobodno, tako se osećam', *Večernje novosti* 28. oktobar, str. 20.

Eldridge, J (ur.) 1995, *Glasgow Media Group Reader*, vol. 1, Routledge, London i New York.

Fairclough, N 1992, *Discourse and social change*, Polity, London.

Fairclough, N 1995, *Media discours*, Arnold, London.

Gow, J, Paterson, R, Preston, A (ur.) 1996, *Bosnia by television*, BFI, London.

Hall, S (ur.) 1997, *Representation: cultural representations and signifying practices*, Sage, London.

I. K., B. M., 2009, 'Biljani šnicle za dobrodošlicu', *Alo*, 28. oktobar, <http://www.alo.rs/vesti/20742/Biljani_snicle_za_dobrodoslicu>.

Iveković, R 1995, 'Žene, nacionalizam i rat: Vodite ljubav, a ne rat', *Ženske studije*, 2/3, str. 9–23.

Jambrešić-Kirin, R, Senjković, R, predavanje 'Rat i rod' na Fakultetu za postdiplomske humanističke studije, Institutum Studiorum Humanitatis (ISH), Ljubljana, 2002.

Jarić, I 2000, 'Militaristic Values and Promotion of Patriarchal Female Roles in Elementary School Textbooks on the Territory of Serbia and their Impact on the Social Position of Women in Modern Yugoslav/Serbian Society', u: S Slapšak (ur.), *War Discourse, Women's Discourse*, Fakultet za postdiplomske humanističke studije, Institutum Studiorum Humanitatis (ISH), Ljubljana, str. 257–270.

Jevtić, Ž, Nikolić-Đaković, T 2009, 'Dodik traži avion za Biljanu Plavšić', *Blic*, 23. oktobar, str. 17.

Jovanović, J 2009, 'Slobodna!', *Kurir*, 28. oktobar, str. 3.

‘Konačno: Stigla Bilja!’ 2009, *Kurir*, 28. septembar.

Liht, S, Drakulić, S 1996, ‘Kada je ime za mirovnjaka bilo žena: rat i rod u bivšoj Jugoslaviji’, u: *Research on Russia and Eastern Europe*, vol. 2, <http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=210&Itemid=41>.

Marinković, A 2009, ‘Portret bez rama: Biljana Plavšić: Upoznala je dno života’, *Politika*, 20. septembar, str. 9.

Marković, M 2009, ‘Željna sam sunca i vazduha’, *Večernje novosti*, 29. oktobar, str. 9.

Mihelj, S (2011, u štampi) *Media Nations: Communicating Belonging and Exclusion in the Modern World*, Palgrave, Basingstoke.

Milanović, J 2009, ‘Biljana Plavšić slobodna’, *Glas Srpske*, 27. oktobar.

Mitrinović, B 2001, ‘Damina završnica’, *MIN*, 4. januar.

Nezavisne novine, 13. 1. 1999.

Ottomeyer, K 2000, ‘Haiderjev show’, Časopis za kritiko znanosti, Posebne izdaje Politikon, Ljubljana.

Papić, Ž 2002, ‘Europe after 1989: Ethnic Wars, the Fascistization of Civil Society and Body Politics in Serbia’, u: G Griffin i R Braidotti (ur.), *Thinking Differently*, Zed Books Ltd, London i New York, str. 127–145.

Politika, 23. 12. 2002.

Popov, N (ur.) 1996, *Srpska strana rata*, BIGZ/Republika, Beograd.

Raković, G 2009, ‘Dobrovoljni pritvor’, *Kurir* 31. oktobar, str. 4.

Raković, G 2009, ‘Nemoguće je doći do Biljane’, *Glas javnosti*, 31. oktobar, str. 6.

Shepard, S 1981, *Amazons and warrior women: Varieties of feminism in seventeenth century drama*, Harvest Press, Brighton.

Skopljanac-Brunner, N, Gredelj, S, Hodzic, A, Kristofic, B (ur.) 2000, *Media & War*, The Center for Transition and Civil Society Research i Agency Argument, Zagreb i Beograd.

Skrozza, T 2009, ‘Apsolutni prijatelji’, *Vreme*, 29. oktobar, str. 10.

Slapšak, S (ur.) 2000, *War Discourse, Women's Discourse*, Fakultet za postdiplomski humanistički studij, Institutum Studiorum Humanitatis (ISH), Ljubljana.

Slapšak, S 1996, 'Žene i rat u bivšoj Jugoslaviji', *Republika*, Beograd, br. 145–146, str. 5–8, < <http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/96/145/145-16.htm>>.

Slapšak, S 1997, *Rat je počeo na Maksimiru: govor mržnje u medijima (Analiza pisanja Politike i Borbe 1987–1991)*, Mediacentar, Beograd.

Stojadinović, Lj 2002, 'Bolna katarza', *Politika*, 20. decembar.

Štavljanin, D 1996, 'Biću gvozdena leđi', *NIN*, 24. maj, str. 18-19.

Šuvaković, Z 2001, 'Jedanaest tajnih optužnica', *Politika*, 9. juni.

Šuvaković, Z 2002, 'Gospođa se nije rukovala', *Politika*, 15. decembar.

Šuvaković, Z 2002, 'Poslednji sati slobode', *Politika*, 14. decembar.

Šuvaković, Z 2002, 'Prevaziđene vođe', *Politika*, 18. februar.

Šuvaković, Z 2002, 'Priznanje', *Politika*, 20. decembar.

Šuvaković, Z 2002, 'Sloboda do presude', *Politika*, 18. decembar.

Šuvaković, Z 2009, 'Ne bih se protivila ni smrtnoj kazni' (Ekskluzivni intervju: Biljana Plavšić (3)), *Politika*, 15. novembar, str. 9.

Šuvaković, Z 2009, 'U bundi sam otišla u zatvor', *Politika*, 15. novembar.

T. N. Đ., 2009, 'Biljana Plavšić stiže u Beograd na urmašice', *Blic*, 23. septembar, str. 8.

T. N. Đ., Ž. J., N. V., 2009, 'Biljanu Plavšić će obezbeđivati MUP Srbije', *Blic*, 27. oktobar, str. 4.

Telesković, D 2009, 'Buket cveća za Biljanu', *Politika*, 24. oktobar, str. 9.

Thompson, M 2000, *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Mediacentar, Beograd.

Thwaites, T, Lloyd, D, Warwick, M 1994, *Tools for cultural studies: an introduction*, Macmillan Education Australia, PTY LTD.

V.V. 2009, 'Biljana Plavšić stigla u Beograd', *Politika*, 27. oktobar.

Velikonja, M 2003 *Mitografije sedanjosti: studije primerov sodobnih političnih mitologij*, Studentska založba (Knjižna zbornica Scripta), Ljubljana.

Verdery, K 1996, *What was Socialism and What Comes Next*, Princeton University Press, Princeton NY.

Yuval-Davis, N 1997, *Gender and Nation*, Sage, London.

Zajović, S 2002, *Childbearing and War*, izlaganje na 9th International Women's Health Meeting, Toronto, Kanada.

'Zapadni mediji tvrde da dogovor između Haga i Plavšićeve ipak postoji' 2002, *Glas javnosti*, 12. januar.

Ž. J., T. N. Đ., M. T., 2009, 'Biljana Plavšić zaplakala kad je sletela u Beograd', *Blic*, 28. oktobar, str. 4.

Žarkov, D 1995, 'Gender, Orientalism and the 'History of Ethnic Hatred' in the Former Yugoslavia', u: N Yuval-Davis, P Lutz (ur.), *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe*, Pluto Press, London, str. 105–120.

Žarkov, D 2007, *The Body of War*, Duke University Press, Durham i London.

O AUTORICAMA I AUTORIMA

AMER DŽIHANA, student na doktorskom studiju na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Na istom fakultetu stekao je zvanje magistra žurnalističkih nauka, a magistrirao je na studiju Javnih politika na Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti. Radi kao direktor istraživanja u Internews Network BiH. Područja njegovog naučnog interesovanja uključuju javne RTV-servise, medije i konflikt, produkciju informativnih programa te odnos medijskih politika i javnog života.

KARMEN ERJAVEC, doktor komunikologije (Univerzitet u Salzburgu, Austrija). Trenutno radi kao vanredni profesor komunikologije na Univerzitetu u Ljubljani (Slovenija), na Fakultetu društvenih nauka, gdje predaje: Historiju medija/novinarstva, Medije, kulturu i društvo, Novinarski diskurs i Medijsko obrazovanje. Objavila više radova i knjiga, između ostalog u: *Discourse & Society*, *European Journal of Communication*, *Communications*, *Journalism Practice*, *Journalism Studies* i *Journalism*.

SANELA HODŽIĆ, diplomirana psihologinja (Univerzitet u Sarajevu) i magistrica društvenih nauka iz oblasti rodnih studija (CIPS Sarajevo). Radi kao koordinatorica istraživanja u Mediacentru Sarajevo. U sklopu istraživačkih projekata Mediacentra objavila je nekoliko radova vezanih za stanje medijskih sloboda u Bosni i Hercegovini. Njena istraživačka interesovanja obuhvataju pitanja vezana za medijske slobode, medijsko predstavljanje i socijalnu psihologiju.

PREDRAG J. MARKOVIĆ, profesor u Centru za multidisciplinarne studije na Univerzitetu u Beogradu i saradnik istraživač na Institutu za savremenu historiju u Beogradu. Magistrirao i doktorirao na Univerzitetu u Beogradu iz moderne historije.

KATARINA SUBAŠIĆ, reporter i editor u beogradskom dopisništvu Agencije France Presse (AFP). Master studije završila na Fakultetu za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum u Beogradu.

ZALA VOLČIČ, postdoktorski saradnik u Centru za kritička i kulturna istraživanja i viši predavač na Univerzitetu u Queenslandu (Australija). Interesiraju je kulturne posljedice nacionalizma, kapitalizma i globalizacije. Objavila brojne knjige i radove, među kojima su: ‘Yugo-nostalgia: Cultural Memory and Media in the former Yugoslavia’ u *Critical Studies of Mass Communication* (2007); ‘Former Yugoslavia on the World Wide Web: Commercialization and Branding of Nation-states’ u *International Communication Journal, Gazette* (2008); i ‘*That’s Me: Nationalism, Power, and Identity on Balkan Reality TV*’ (sa Markom Andrejevićem) u *Canadian Journal of Communication* (2009).

HELENA ZDRAVKOVIĆ-ZONTA, magistrirala na University of Hartford a doktorske studije pohađala na University of Utah. Dugo godina vrši istraživanja vezana za sukobe u bivšoj SFRJ, posebno na Kosovu i u Srbiji. Bavi se analizom diskursa, pravima manjina i transformacijom konflikta. Radila kao savjetnik za politička pitanja pri UNMIK-u (United Nations Mission in Kosovo) i predavala na univerzitetima u SAD-u i u Italiji.

BILJANA ŽIKIĆ, samostalna istraživačica i prevoditeljka. Diplomirala na Filološkom fakultetu u Beogradu na Odsjeku za srpski jezik i književnost, a na Fakultetu za postdiplomske humanističke studije u Ljubljani završila poslijediplomske studije kao stipendistica Open Society Instituta. Doktorirala na smjeru Antropologija svakodnevnog života i medijske studije. Bavi se istraživanjem međusobnih veza medijskih diskursa, rodni identiteta, nacionalističkih ideologija i popularne kulture na prostoru jugoistočne Evrope. Ima više objavljenih istraživačkih radova. Osim istraživanjem, bavi se i prevodjenjem. U okviru samostalne prevodilačke firme, sa svojim saradnicima povezuje različite kulture i privrede, uglavnom slovensku i srpsku.

